

Kültür ve Kentsel Tipoloji

Emine Köseoğlu
Takdim

Tan Kamil Gürer
Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak

Neslihan Kulözü
Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü:
Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu

Hatice Meltem Gündoğdu - Azem Kuru - Mete Korhan Özkök
Kırklareli Kent Algısı Üzerine Deneysel Bir Çalışma

Serkan Sınmaz - Hanife Ahsen Özdemir
Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri,
Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme

Ş. Gülin Beyhan
Isparta Kentinde Yaşanan Modernizmin
Kent Kültürü ve Tipolojisi Üzerine Yansımaları

Merve Saatçı - Deniz Erinsel Önder
Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Konutlarında Mekânsal Kademelenme

Figen Orçun Kafescioğlu
19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze
Galata/Karaköy'de Kent Morfolojisi ve Yapı Türlerinin İncelenmesi

Nilgün Çolpan Erkan
Zihinsel Haritaların Biçimlenmesinde Ulaşım Ağı Bağlamında
Yerleşme Tipolojisinin Etkisi; Toronto Örneği

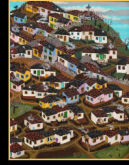
Hatice Sadıkoğlu - Ahsen Özsoy
Üst Gelir Grubu Konut Tercihi Olarak Rezidans Kullanımı

Zehra Çetinkaya - Ayşen Ciravoğlu
Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Eko-Kent ve Yavaş Kent

Bilge İmamoğlu
Söylemin Üretimi İle Üretim Söylemi Arasında Kamunun Mimarlığı:
Arkitekt ve Bayındırlık İleri Dergisi

Selin Önen
Kenti Yürüyerek Keşfetmenin Sosyolojisi

Merve Şen
Yusuf Atılğan'ın "Bodur Minareden Öte" Öyküsünde Mekânın Diyalektiği Üzerine

₺ 15

2

ULUSLARARASI KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

THE INTERNATIONAL
URBAN STUDIES CONGRESS

11-12-13 MAYIS '16

Küresel ve Yerel Arasında Kentler
Cities Between the Global and the Local

idealkent
kent programları derneği

www.kontarastirmalarikongresi.org
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 88
e-mail: info@kontarastirmalar.org

Institute of Urban Studies
KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Kent Araştırmaları Enstitüsü, çok karmaşık nedenlerin ortaya çıkartmış olduğu kentsel sorunların tespit edilmesini ve çözüm önerileri geliştirilmesini en temel misyon olarak benimseyip bu bağlamda çalışmalar yürüten bir düşünce kuruluşudur.

KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ PROGRAMLARI

1. KENTLEŞME PROGRAMI
2. KENT VE DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
3. KENT VE KALKINMA PROGRAMI
4. KENT VE ÇEVRE PROGRAMI
5. KENT, KÜLTÜR VE TARİH PROGRAMI

www.kentarastirmalari.org

A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya / Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Kültür ve Kentsel Tipoloji

Sayı 18 • Ocak 2016

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Emir Osmanoğlu

Editörler Editors*
Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • şerife Geniş • Orçun İmga

Sayı Editörü Issue Editor: Dr. Emine Köseoğlu

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (İstanbul Şehir Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi), L. Funda Şenol Cantek (Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), Şebnem Gökçen Dündar (Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi), Fuat Güllüpinar (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), Şükrü Karatepe (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Filiz Kartal (TODAİE), Ayşe Çolpan Kavuncu (Polis Akademisi), İlhan Kaya (Yıldız Teknik Üniversitesi), Hakan Kaynar (Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay, Emine Köseoğlu (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Miraftap (İllinois Üniversitesi), Göktuğ Morçöl (Pennsylvania State University), Mustafa Orçan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Tuncay Önder (Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Çekül Vakfı), Yusuf Şahin (Aksaray Üniversitesi), Yıldırım Şentürk (Mimar Sinan Üniversitesi), Uğur Tanyeli (Bilgi Üniversitesi), Coşkun Taştan (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Gazi Üniversitesi), Aysu Uğurlar (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Sutay Yavuz (TODAİE), H. Sevgi Zengin (Niğde Üniversitesi)

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Danışmanı Publishing Consultant
M. Ali Erdem

İletişim Direktörü Corporate Communications
Yusuf Sunar

Abonelik
Yıllık: 60 TL
Kurumsal Yıllık: 120 TL
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti.
Yapı Kredi Bankası Kızılay Şubesi:
IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Reklam ve Halkla İlişkiler
Bekir Ateş, Büşra Keleş, Ali Sert
bilgi@idealkentdergisi.com
idealkent@gmail.com

İletişim Correspondence

A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99
Web: www.idealkentdergisi.com
E-posta: idealkent@gmail.com

Yayın Türü
Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın
Yayın Dili
Türkçe-İngilizce
Baskı: Ocak 2016
Salamat Matbaacılık Ltd. şti.

Kapak Resmi: Bedri Rahmi Eyüpoğlu, *Gecekondu lar*
idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) EBSCO tarafından indekslenmektedir.
idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler

- Takdim** 5 *Emine Köseoğlu*
- Makaleler** 8 *Tan Kamil Gürer*
Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak
- 22 *Neslihan Kulözü*
Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu
- 48 *Hatice Meltem Gündoğdu - Azem Kuru - Mete Korhan Özkök*
Kırklareli Kent Algısı Üzerine Deneysel Bir Çalışma
- 80 *Serkan Sınmaz - Hanife Ahsen Özdemir*
Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme
- 116 *Ş. Gülin Beyhan*
Isparta Kentinde Yaşanan Modernizmin Kent Kültürü ve Tipolojisi Üzerine Yansımaları
- 144 *Merve Saatçı - Deniz Erinsel Önder*
Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Konutlarında Mekânsal Kademelenme
- 174 *Figen Orçun Kafesçioğlu*
19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Galata/Karaköy'de Kent Morfolojisi ve Yapı Türlerinin İncelenmesi
- 204 *Nilgün Çolpan Erkan*
Zihinsel Haritaların Biçimlenmesinde Ulaşım Ağı Bağlamında Yerleşme Tipolojisinin Etkisi; Toronto Örneği
- 226 *Hatice Sadıkoğlu - Ahsen Özsoy*
Üst Gelir Grubu Konut Tercihini Olarak Rezidans Kullanımı
- 246 *Zehra Çetinkaya - Ayşen Ciravoğlu*
Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Eko-Kent ve Yavaş Kent
- Tasnif** 268 *Bilge İmamoğlu*
Söylemin Üretimi İle Üretim Söylemi Arasında Kamunun Mimarlığı: Arkitekt ve Bayındırlık İşleri Dergisi
- Dışı** 286 *Selin Önen*
Kenti Yürüyerek Keşfetmenin Sosyolojisi
- 304 *Merve Şen*
Yusuf Atılğan'ın "Bodur Minareden Öte" Öyküsünde Mekânın Diyalektiği Üzerine

Contents

- Editorial** 5 *Emine Köseoğlu*
- Articles** 8 *Tan Kamil Gürer*
Typomorphology: Discover the Structure of Urban Space
- 22 *Neslihan Kulözü*
A Spatial Modernization Story: Erzurum City and Formation of Duality in its Urban Space
- 48 *Hatice Meltem Gündoğdu - Azem Kuru - Mete Korhan Özkök*
An Experimental Study on Perception of the City of Kırklareli
- 80 *Serkan Sınmaz - Hanife Ahsen Özdemir*
The Effects on Urban Morphology and Typology of the Urban Planning Practice in Turkey, an Assessment for City of Siverek
- 116 *Ş. Gülin Beyhan*
Reflections on Urban Culture and Typology of Modernism Lived in Isparta City
- 144 *Merve Saatçı - Deniz Erinsel Önder*
Spatial Hierarchy on Vernacular Houses in Eastern Black Sea Region, Turkey
- 174 *Figen Orçun Kafesçioğlu*
A Study on Urban Morphology and Typology and Usages in Galata/Karaköy Beginning from the Second Half of the 19th Century to the Present Day
- 204 *Nilgün Çolpan Erkan*
The Impact on Shaping Mental Maps of the Urban Typology, in the Context of Transportation Network; Toronto
- 226 *Hatice Sadıkoğlu - Ahsen Özsoy*
Residence Use as a Preference of High Income User Groups
- 246 *Zehra Çetinkaya - Ayşen Ciravoğlu*
Comparison of Sustainable Settlement Models: "Eco-City" and "Citta Slow"
- Uncategorized** 268 *Bilge İmamoğlu*
Public Architecture Between Production of Discourse and Discourse on Production: Arkitekt and the Journal of Public Works
- 286 *Selin Önen*
Sociology of Exploring the City by Walking
- 304 *Merve Şen*
The Dialectic of Space in Yusuf Atılgan's "Bodur Minareden Öte"

Takdim

Mimarlık nesnelere tipler biçiminde görme içgüdüsü, bir çeşit anlamaya çalışma eylemine karşılık gelmektedir. Mekânı anlamak tasarıma giden önemli adımlardan biri olarak görüldüğünden holistik bir yapı olarak anlaşılması gereken mekânı, parçalarına ayırarak, sınıflandırarak, kategorize ederek belli özellik ya da özelliklere göre sentezlemek bir indirgemeye neden olurken gözlemcinin ya da tasarımcının tasarım sürecinde yol almasını kolaylaştırır.

Mekânı anlamak yalnızca nesneyi anlamakla olanaklı olamıyor. Mekân kavramı kendi ikiliğini barındırıyor: nesne ve özne. Dosya başlığındaki kültür kavramı öznel boyuta işaret ederken, kentsel tipoloji bizi nesneye götürüyor.

Kentsel tipoloji, her ne kadar kent mekânını parçalarına ayırarak incelemeyi öncelese de, parçaların birbirinden ve bütünden izole edilemeyeşi mekânın bir sistem olduğunu bize hatırlatıyor. Bu bağlamda bu dosyanın konusu olan kentsel tipoloji kavramı pek çok ölçeği ve bileşeni kapsıyor. Bir kentin tipolojisini oluşturmak ya da okumak, bir açıdan, o kenti oluşturan binaların, meydanların, yolların, parkların; kentin fiziksel bileşenlerinin aracılığıyla kentin tipolojisini okumak anlamına gelir. Kent formu ya da morfolojisi, söz konusu fiziksel bileşenlerin özellikleri ve bir araya geliş biçimleriyle kurulur. Her ölçekteki ve her bağlamdaki tipolojiler kent formunu etkiler.

Kentin fiziksel bileşenlerinin dışında olan ve öznel faktörlerden sayabileceğimiz kültür kavramı, soyut bir kavram olmakla birlikte insanların yaşadıkları mekânları şekillendirmelerinde, bilinçli ya da bilinçsiz, önemli bir faktör olmuştur. Bir mekânı sahip olduğu kültüre göre şekillendirme istediği insanın psikolojik gereksinimlerinden biri olarak görülebilir. Dolayısıyla kentler kültürel gereksinimlerin somutlaştığı fiziksel ortamlardır. Tipolojik okumalar ya da analizler kentlerdeki kültürel farklılıkların ortaya çıkarılmasında araç olarak kullanılabilir.

İdealKent (Kent Araştırmaları Dergisi)nin bu sayısında, kentlere tipoloji ve kültür ekseninden baktık.

18. sayı, **Tan Kamil Gürer'in tipo-morfoloji kavramını tanımlayıp açıklayan ve literatürdeki yaklaşımları sunan** makalesi ile başlıyor.

Neslihan Kulözü, makalesinde **Erzurum**'un mevcut organik dokusunun zaman içinde geometrik dokunun eklenmesiyle geçirdiği değişimin kültürel bağlamda çözümlenmesini, farklı mekânsal ölçeklerde ve Türk Modernleşmesi üzerinden **tarihsel olarak** irdeliyor.

Hatice Meltem Gündoğdu, Azem Kuru ve Mete Korhan Özkök, çalışmalarında **Kırklareli** kent algısı üzerine gerçekleştirdikleri bir deneysel çalışmayı anlatıyorlar. Yazarlar, kent algısını ölçerken **Kevin Lynch'in imaj haritası** yöntemini kullanıyor; öğrencilerin ve kentte yaşayanların kentsel imaj haritalarını karşılaştırıyorlar.

Serkan Sınmaz ve Hanife Ahsen Özdemir, tipolojik ve morfolojik yaklaşımları irdelerek başladıkları çalışmalarında, yaşam kültürü ve iklimin biçimlendirdiği özgün yerleşmelerden biri olan **Siverek** kentnin morfolojik ve tipolojik özelliklerinin şehir planlama süreci ile ilişkisini **saha araştırmaları ve tematik analizler** eşliğinde örnekliyorlar.

Ş. Gülin Beyhan, Isparta'da yaşanan modernizmin kent kültürü üzerine etkileri ve tipoloji oluşturmaya dair potansiyelini Lynch'in kent imgesini tanımladığı yollar, sınırlar-kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri ile sorgulayarak, görsel, yapısal, işlevsel ve mekânsal ölçütleri, **Lynch'in kentsel imaj haritalarını** kullanarak inceliyor.

Merve Saatçı ve Deniz Erinsel Önder, çalışmalarında, kültürel farklılığın mekânsal biçimlenme üzerinde yarattığı etkinin önemini vurgulayarak, **Doğu Karadeniz Bölgesinde** yakın komşuluk içinde yaşayan üç kültüre (Laz, Hemşin ve Gürcü) ait geleneksel konutları, **mekânsal kademeleme katsayısı yöntemi ve mekân dizimi yöntemi** kullanarak okuyorlar.

Figen Orçun Kafesçioğlu, çalışmasında, İstanbul'un en eski yerleşim bölgelerinden olan ve **Karaköy** ile **Tophane** arasındaki bölümde, **tarihsel bir bakışla morfolojik değişiklikleri inceleyerek**, bölgenin kentsel dokusunda yer alan yapı türlerini ve kullanım biçimlerini çözümlüyor.

Nilgün Çolpan Erkan, zihinsel harita kavramını irdediği makalesinde, düz bir topoğrafyada, ızgara biçimli ulaşım sistemine sahip olan **Toronto** kentnin kullanıcılarının **zihinsel haritalarına** yansıma biçimlerini inceliyor.

Hatice Sadıkoğlu ve Ahsen Özsoy, çalışmalarında, İstanbul **Beşiktaş**'ta yer alan bir 'residence'in (rezidans) kullanıcılarının mekân kullanımına ilişkin davranışlarını inceleyerek üst gelir grubu konut kullanıcı profili ve mekânsal deneyimlerini **anket ve derinlemesine görüşmelerle** analiz ediyorlar.

Zehra Çetinkaya ve Ayşen Ciravoğlu, çalışmalarında, dünyada sr-
drlebilirliği hedefleyen iki kent modeli olan **eko-kent ve yavaş-kenti**
karşılaştırmalı olarak ve ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarına göre
sınıflandırarak inceliyorlar.

Kültür ve kentsel tipoloji bağlamında okunabilecek üstte tanıtılan maka-
leler dışında, dosya dışı  makale, üç farklı önemli konuyu ele almaktadır.

Bilge İmamoğlu makalesinde, **kamu mimarlığı** kavramını, erken Cum-
huriyet döneminden hareketle Türkiye'deki tarihsel evrimine odaklanarak,
kamu eliyle üretilen mimarlığın ve onun alternatifi olan serbest piyasa mi-
marlığının Türkiye'deki karşılıklı konum ve ilişkilerini, bu iki üretim biçimi-
nin yaygın syem ve normlarının üretim ve dolaşım ortamları olmuş **Arki-
tekt ve Bayındırlık İşleri dergilerinin karşılıklı okumasıyla** irdeliyor.

Selin nen, **sosyolojik anlamda yürümek** kavramına odaklandığı
alışmasında, yürümenin sadece sıradan bir hareketlilik biçimi olmaktan
Öte kentsel mekânda önemli bir pratik eylemlilik ve sosyolojik olarak da
kenti eleştirel olarak yeniden düşünmek ve keşfetmek için bir araştırma
teknici olduğunu **tartışıyor**.

Merve şen, **Yusuf Atılđan'ın Bodur Minareden te** isimli öyküsünü
incelediği çalışmasında, anlatıcı-karakterin yer bulma/kendini var etme
hikâyesinin, şehrin sunduğu mekânların deneyimlenmesi ve aşılması
abasıyla verilmiş olduğu iddiasının izini sürüyor. Bunu kanıtlamak için
nce **bireysel ve toplumsal ilişkilerin mekânla olan ilgisini sorgulu-
yor**, sonra da öyküde yer alan mekânlar –bodur minare, ev, yeraltı, va-
pur- üzerinden mekân olgusunun kullanılışını tartışıyor.

Gerek dosya konusu, gerekse dosya dışı makalelerle son derece dolu ve
kapsamlı bir içerik oluştıran bu sayı için yazarlara; ayrıca dergimize ilgi
gösterip yazı gönderen tüm yazarlara ve yazıların titiz ve özenli inceleme
süreçlerini gerçekleştiren değerli hakemlere iten teşekkürlerimi sunarım.

Kültürün mekânları etkileme ve oluştırma biçimini ve mekânları ve
mekânsal deneyimleri, "tip" hikâyesi olarak ayırt etmenin ve izlemenin
heyecanını, bu konuya ilgi duyan araştırmacıların okuyarak, yazarak,
araştırarak ve uygulayarak yansıtmaya devam etmesini dilerim.

Sayı Editörü

Dr. Emine Köseoğlu

Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak

*

Tan Kamil Gürer

Öz

İçinde yaşadığımız kentsel mekânın yapısını anlamak, mevcut dokuya yeni mimari müdahalelerde bulunmak ya da ona eklenmek için önemli bir aşamadır. Dünya üzerinde çeşitli coğrafyalarda yer alan kentlerin farklı kültürel ve morfolojilere sahip olduğu gözlemlenir. Coğrafi koşullar kadar mekânsal yapıyı etkileyen bir diğer faktör ise toplumların sosyo-kültürel yapısıdır. Bu birbiriyle iç içe geçmiş iki yapı kentlerin tarihsel bir süreç içerisinde değişmesine, evrilmesine neden olur. Bu değişimin mekânığini anlamak amacıyla özellikle yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kentler üzerinde morfolojik ve tipolojik çalışmaların ağırlık kazandığına tanık oluruz. Avrupa temelli bu çalışmalar farklı disiplinlerin bakış açılarından kent dokularının mekânsal yapılarını çözümlemeye çalışır. İngiltere’de coğrafya üzerinden giderek kentin morfolojik yapısı incelenirken, İtalya’da mimari ağırlıklı tipoloji ve morfoloji geleneği ön plana çıkar, Fransa’da çalışmalarını sürdüren Versailles okulu ise içerik olarak daha zengindir ve içinde mimarlık, kent planlama, felsefe, sosyoloji vb. alanlardan çeşitli araştırmacıları barındırır. Fakat hepsini ortak paydada bir araya getiren olgu kent mekânının özünde yatan gerçekler ve bu gerçeklerin önderliğinde bir kent kuramı geliştirme çabasıdır. Son birkaç on yıl içerisinde hem tipolojinin hem de morfolojinin inceleme yöntemlerini bir araya getiren ve daha kapsamlı bir bakışla kentsel mekâna odaklanan tipomorfolojik çalışmalar önem kazanmıştır. Her iki gelelekte de beslenen bu çalışmalarda gerçekleştirilen kentsel çözümleme, biçimlerin görünümünü değil, düzenlemelerin mantığının kavranmasına yöneliktir. Bu metin kentsel mekânın altında yatan mantığı keşfetmeye yönelik kuramsal yaklaşımlar ve ağırlıklı olarak tipomorfoloji üzerinde odaklanacaktır. Bu kuramsal yaklaşımlar kimi zaman uzmanlar tarafından eksik ve tartışılabilir bulunmasına rağmen, fizik mekânla ve inşa edilmiş çevreyle ilgili titiz bir çalışmanın önemini ortaya koyar ve toplumsal olaylara da veri teşkil eden mantığı kavramaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Mekân, Morfoloji, Çözümleyici Tipoloji, Tipomorfoloji

Typomorphology: Discover the Structure of Urban Space

*

Tan Kamil Gürer

Abstract

Understanding the mechanism of any urban space is essential phase for both future interventions inside the fabric and articulation to the existing situation. Cities around the world have different morphologies and cultures related with them. Beside the geographic characteristics, socio-cultural values also effect the form of cities and cause the historical evolution of the morphology. We have witnessed the exact architectural tendencies from the beginning of the twentieth century that tried to understand the mechanisms which gave the shape of the cities as typologically and morphologically. These Europe based studies try to investigate the spatial structure of the urban spaces from a different discipline's point of view. While the cities were investigated according to geographical tendency in England, architectural based typo-morphological studies were initiated in Italy. In Versailles School in France has wide range of researches from different fields such as architects, urban planners, philosophers, sociologists, etc. The important phenomenon which connects these three approaches in same denominator is the realities underlying the essence of the urban space and the aim of developing an urban theory according to theme. Today typomorphological works are under more consideration than the typological and morphological ones. New tendency is combining both and focusing on urban issues extensively. Typomorphological works are generally focusing on the logic of urban order rather than appearances of the forms. This text will try to deal with these tendencies which try to discover the urban spatial logic. Although some of them can be found as incomplete by the researches, they try to explain the characteristics of urban space and man-made environment and discover the logic of things which constitute a base for social events.

Keywords: *Urban, Urban Space, Morphology, Analytic Typology, Typomorphology*

Giriş

İnsanoğlunun gezegenimiz üzerinde yarattığı en büyük yapıt olan kentler birer organizma olarak sürekli değişime açıktır. Bu değişimler çok çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleşebilir: kentsel yenilemeler, yeni yerleşim alanlarının ve ulaşım arterlerinin oluşturulması, ticari aktivitelerin düzenlenmesi vb. Bu tür müdahaleler kentlerin görünen biçiminde önemli değişimlere neden olabilir. Bu noktada kentsel peyzajın yönetilebilirliği ön plana çıkmaktadır. Çünkü kent mekânının mevcut yapısının doğru anlaşılması ve buna göre adımların atılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda tipomorfolojik çözümler gerek araştırmacılara, gerek planlamacılara, gerekse de mimarlara önemli bakış açıları kazandırmaktadır. Bu metin tipomorfolojik yaklaşımın çağdaş mimarlık düşüncesi içindeki anlam ve yerini tartışacaktır.

Tip ve Çözümleyici Tipoloji

Mimarlıkta tipolojinin varlığı uzun zaman öncesine dayanır. Yücel tipolojinin Aydınlanma çağına ve Pozitivist düşüncenin genel eğilimleri doğrultusunda mimarlık alanına yönelen ve etkinliğini günümüze kadar sürdüren birkaç kuramsal yaklaşımdan biri olduğunu belirtir. Özellikle Aydınlanma Dönemi mimarlarından J.N.L. Durand'ın bina tipleri üzerindeki çalışmalarında ve bunun yanı sıra Quatremere de Quincy, Gaudet ve Milizia gibi kuramcılarının elinde tipolojik çözümleme daha çok bir sınıflandırma yöntemi olarak gelişmiştir (Yücel, 1979). Fakat bu yaklaşımların bir "biçimler dökümünün" ötesine geçememesinin nedeni günümüzde çözümleyici tipolojiden anladığımız içerikten uzak olmalarında yatmaktadır: *tarihsel ve yapısal boyut*.

Uzun bir süre unutulmuş tipolojik çalışmalar 1960'larda tekrar mimarlık kamuoyunun gündemine oturur. Bunun en belirgin nedeni modern mimarlık anlayışının mevcut kentsel yapılarla yeterli bütünleşmeyi gösterememesidir. Özellikle İtalya'da Saverio Muratori'nin önderliğindeki tipolojik çalışmalar, mimarlık alanında tarihin önemli rolünü yadsıyan ve sadece kendine gönderme yapan biçimler dağarcığı üzerinden yeni çevrelerin yaratılmasına ön ayak olan Modern mimarlığa bir tepki olarak geçmişle bugün arasında oluşan çatlağın kapatılması amacıyla gelişir.

Fakat bu hamleler sadece İtalya ile sınırlı kalmaz, İngiltere ve Fransa'da da benzer eğilimlerin izlerini görebiliriz. İngiltere'de ikinci dünya savaşı sonrasında Conzen'in önünü çektiği coğrafya tabanlı çalışmalar ve Fransa'da Versailles Okulu altında birleşen çok kültürlü araştırmacılar grubu bu kentsel mekânın yapısını anlamak üzere çözümleyici tipolojiyi ve morfolojiyi bir yöntem olarak yeniden kurgular.

Bu yaklaşımların tümü kentsel yapıyı zamansal bir varlık olarak algılar ve bu gerçekten yola çıkarak bir takım ilkeler geliştirir. Tip ve tipoloji kavramı işte bu noktada devreye girer ve belirli bir kentsel yapının anlaşılabilirliği için sistemli bir bakış geliştirilmesine neden olur. Genel olarak tip kavramı bir kentsel doku içindeki ortaklıklara dikkat çeker; eş deyişle, belirli bir bina gurubu içerisindeki ortak çizgileri öne çıkarır (Panerai ve Castex, 1970, s. 71). Biçimsel bir öğeden çok yapıyı, imgeyi, ya da sınıfı anlamamızı sağlayan şeylerin özüdür. Bu anlamıyla tip benzer olanı benzer olmayandan ayırmamızı sağlayan ve böylelikle bir şeyin diğerleri arasında belirli bir türe ait olduğunu anlamamıza neden olan kavramsal bir yapıdır.

Tipoloji binaların sadece işlevlerinde temellenmez, öze ilişkin birçok özelliğinde kendini gösterir. Tipler aracılığıyla parça ile bütün arasındaki yapısal ilişki masaya yatırılır ve yeniden tanımlanır. Petruccioli tipi belirli bir zamanda yer alan tüm öğelerin yaşayan toplamı olarak niteler ve bu anlamıyla tip tipolojik işlemin ta kendisini oluşturur (Petruccioli, 2008). Çözümleyici tipolojinin belirli aşamaları mevcuttur. Panerai tipolojik süreci üç aşamada ele alır: döküm çıkarma, öğelerin karşılaştırılması, tiplerin kümelenmesi (Panerai ve Castex, 1970, s. 71). Döküm çıkarma mimari mekânın örgütlenme mantığını anlamak üzere parçalarına ayrıştırılmasıdır. Öğelerin karşılaştırılması, ortak ve karşıt özelliklerin belirginleştirilmesi ve farklılaşma-değişme ve gelişme ilkelerinin saptanması anlamına gelir. Ortaya çıkan tiplerin kümelenmesi ise kendilerinden türedikleri az sayıda modelin düşünülmesini sağlar – rasyonel-biçimsel oluşum (Yücel, 1979).

Tipolojik yöntem aracılığıyla kentsel doku içerisindeki aşamaların – tarihsel boyut – yeniden yapılandırılması ve aktarımının zaman içinde birbirini izleyebilmesi için kent planı kapsamında mevcut olan simgelerden yola çıkarak, yapıların biçimlenme tiplerini ve yapı dokularını saptanması mümkün olmaktadır. Tipolojik çalışmalar kentlerin fiziksel ve

mekânsal yapısına odaklandığı için kent formunu (morfoloji) binaların tipe (tipoloji) bağlı detaylı bir sınıflandırmasına dayanarak ortaya koyarlar. Fakat yirminci yüzyılın son çeyreğinden bu yana kentsel mekân tanımlamada hem tipoloji hem de morfolojinin dilini kullanarak daha kapsamlı bir kavrayışa yönelen çalışmalar vardır. Moudon bu çalışmalarını tipomorfoloji adı altında bir araya getirmektedir (Moudon, 1994).

Tipomorfoloji

Tipomorfolojik çalışmalar kentlerin fiziksel ve mekânsal yapılarına odaklanır ve kent biçimini bina ve açık alanlarının meydana getirdiği tiplerin detaylı olarak sınıflandırmasına bağlı kalarak tanımlarlar. Tipomorfoloji kent biçiminin tipik mekân ve yapıların analizinden yola çıkarak incelenmesidir (Moudon, 1994).

Tipomorfolojik inceleme kentin bütün ölçeklerini dikkate alır – küçük bir oda ya da bahçeden geniş bir şehirleşmiş alana kadar yapılı peyzajın tamamı – ve kent formunu onu üretenlerle kullananlar arasındaki diyalektik ilişkiye göre şekillenmiş sürekli değişen dinamik bir varlık olarak karakterize eder. Bu yöntem kent mekân ve bina tiplerinin uygun bir tanımını sunmanın yanı sıra bina tasarımının doğasını onun şehir ve toplumla olan ilişkisinden yola çıkarak incelemenin temelini oluşturmaya çalışır (Moudon, 1994).

Tipomorfolojik Yaklaşım

Tipomorfolojik yaklaşım, tipi tanımlama bakımından diğer yaklaşımlardan üç şekilde farklılık gösterir.

a. Tipomorfolojideki tip, *yapılı bir peyzaj tipi* tanımlayabilmek için inşa edilmiş yapılarla onların açık alanlarının hacimsel karakteristiklerini bir araya getirir. Yapılı mekânlarla açık alanları birbirine bağlayan öge parseldir, bu birleşim kent dokusunun temel hücrelerini oluşturur.

b. Tipin oluşturucu ögesi olarak arazi parçası ve onun bölümlerinin kapsamı araziyi bina ölçeği ile şehir ölçeği arasında bir bağlantı haline getirir.

c. Yapılı peyzaj tipi morfolojik değil morfogenetik bir birimdir çünkü zaman tarafından belirlenir – kavramsallaştırılma, üretilme, kullanılma ve mutasyona uğrama sürelerine sahiptir.

Tipomorfolojik Yaklaşımı Belirleyen Gelenekler

Tipomorfolojik düşünce üzerinde odaklanan çeşitli ülkelerdeki eğilimler şehirlerin nasıl üretildiği ve inşa edildiğini öğrenmenin ana hatlarını belirlemiştir. Farklı disiplinler ve kültürel konulara dikkat çekerek farklı yöntemler kullanırlar. Genel olarak bakıldığında öncelikli olarak İtalya, İngiltere ve Fransa üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmalar kentsel dokuların mekânsal karakteristikleri üzerine zengin bakış açıları geliştirmişlerdir.

İtalya: Muratori ve Caniggia

İtalya’da tipomorfolojik çalışmaları önceleyen kentsel incelemeler 1940’larda Saverio Muratori, Gianfranco Caniggia Paolo Moretto, Sandro Giannini ve onları takip edenler tarafından gerçekleştirilmiştir. İtalyan morfoloji geleneğinde çoğunlukla gelenek ve yenilik arasında yakın bir ilişki vardır ve kendisini hem kuramsal hem de uygulama çalışmalarında gösterir. Bunun da ötesinde, bir yandan gelenek ve yenilik, öte taraftan da kent formuna endüstri öncesi ve sonrası modern yaklaşımlar arasındaki ilişki tipolojik çalışmalarda verimli bir uygulama alanı bulur (Marzot, 2002). Özellikle Saverio Muratori ve G. Caniggia tarafından yapılan araştırmalar geleneksel İtalyan kentlerindeki şehir inşa etme süreçlerini inceleyen ve kullandıkları analiz yöntemleri ile tasarım kuramı için bir temel oluşturmaya çalışır. Analizleri binalar ve açık alanlarının zaman içerisinde geçirdikleri değişimleri geniş bir şekilde sınıflandırmaya dayanmaktadır. Bu yaklaşımlar yeni bir kent biliminin temelleri olarak kabul edilir.

Saverio Muratori mimarlığın köklerinin antik dönemden 1930’lara kadar hâkim olan şehir inşası geleneklerinde yattığını belirtir. 1950-60’lı yıllarda Venedik ve Roma da dersler veren Muratori, ilk olarak var olan şehirlerin morfolojik yapılarını analiz eder ve bu analizleri mimari stüdyolarında uyulması gereken bir yöntem olarak kullanır. Felsefeci, araştırmacı ve bir uygulayıcı olarak İtalya’da tipomorfolojik geleneğin ilk

temsilcisidir ve Aymonino, Rossi gibi mimarlara esin kaynağı olur (Moudon, 1994). Muratori, gelişim süreci kent yapısının bölgesel sınırlamalarında temellenen kent konutu üzerine odaklanır. Öte taraftan kentsel tasarımı sadece rasyonel yaklaşımla ele alan çağdaş kent bilimlerini de eleştirir. Ona göre kentin doğuşunu ve gelişimini tanımlayan yasalar doğal olmaktan çok hassas kültürel davranışın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Modernizm ise sistem olarak kabul edilen kalıtsal inşa bilgisini ıskartaya çıkartır ve hem mimarlığı, hem de kentsel tasarımı teknik bir konuya indirger (Marzot, 2002). Muratori'ye göre şehirlerin yapısı sadece tarihsel olarak anlaşılabilir ve bina tipolojisi kent araştırmalarının temelini oluşturur. Kent biçim ve yapısı binalar ve onların açık alanlarında meydana gelen birçok eylem, seçim ve fikrin toplamından ibarettir. Bina ve mekânlar karakterlerinin özünü oluşturan *tip* tarafından sınıflandırılabilir. Bu farklı tipler bina dokusunun özünü tanımlayan binalar ve ilgili açık alanlarının tipolojisine dönüşür (Moudon, 1994). Muratori'nin kuramında tip hem önsel sentezleyici bir kavram hem de belirli bir zamana ya da tarihsel ana ve mekâna bağlı gerçek bir organizmadır. Tip farklı öğeleri birbirine bağlayan içsel bir strüktür, bir parçanın diğerinin yanında duruşunu belirleyen enerjik bir bağdır. Tip değişen şeyler arasında değişmez kalan, oluşturucu bir form, bir sürecin yaratıcı prensibidir; bundan da öte, kolektif bir yaratım ve ifadedir (Menghini, 2002).

Muratori'nin takipçisi Caniggia'nın çalışmaları ise kenti meydana getiren temel prensipleri ortaya koyar. Caniggia insan çevresini birbiri ile ilişkili yapıları nesnelere bir bütünü olarak tanımlar ve yapıları nesnelere dört kategoride ele alır: bina, bina grupları, şehir ve bölge. Her nesne öğeler, yapılar, sistem ve organizmalardan meydana gelen karmaşık bir varlık olarak tanımlanır. Böylece yapıları çevre kendisi bir organizma olan öğelerin oluşturduğu daha büyük bir organizmaya dönüşür. Caniggia çevre strüktürünün iki önemli prensibi olarak da çevrenin modüleritesi ve ölçeksel boyutlarına dikkat çeker. Birbiri ile ilişkisi olan nesnelere farklı ölçeklerdeki diğer nesnelere olan ilişkileri içinde kavranmalıdırlar. Bütün yapıları nesnelere tek bina ölçeğinden binaların meydana getirdiği daha büyük alanlar ölçeğinde çalışılmalıdır (Moudon, 1994).

Caniggia, kentin bitmiş bir obje değil bir süreç olduğunu açıkça belirtir çünkü şehirler yan yana gelen birçok küçük öğeden meydana gelir. Şehirlerin biçimlenmesi ve dönüşümünün anlaşılması tipin zaman içeri-

sindeki dönüşümünün çözümlenmesi ile anlaşılabilir. Prosedürel tipolojinin oluşturulması şehirlerin oluşturulması, tasarımı ve mimarisini anlamak için bir temel teşkil eder. Tip kavramı bir nesnenin fiziksel ve fenomenolojik varlığının dışında o nesnenin kültürel olarak deneyimlenmesi olarak anlaşılmalıdır. Caniggia yapıları peyzaj tipinin (bina ve açık alan) ölçeği üzerine de odaklanır. Buna göre, temel bir tip onun hacimsel karakteristikleri, caddeyle olan konumu ve güneş yönelimine göre sınıflandırılabilir. Bu temel tip daha sonra zaman içerisindeki türeşim ve adaptasyonlarına göre değerlendirilir. Tip dolayısıyla biçimsel terimleriyle, aşağısındaki ve yukarıdaki ölçekleriyle ve zaman içinde geçirmiş olduğu evrimle ayrıştırılır (Moudon, 1994).

İngiltere: Kent Morfolojisi ve Conzen Geleneği

İngiltere’de kent morfolojisi çalışmalarına büyük katkılar sağlayan M.R.G. Conzen’dir. Conzen, Berlin Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü’nde kültürel coğrafya eğitimi alır ve bu eğitimi aldığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kent morfolojisi bir araştırma konusu haline gelmeye başlar. Daha sonraları Newcastle Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nde akademik bir konum edinene kadar İngiltere’de kent planlama eğitimi görür ve uygulamalarda bulunur (Moudon, 1994).

Conzen’in kent peyzajı üzerindeki ampirik araştırmaları temel olarak kent planının okunması üzerinde odaklanmaktadır. Yöntemini üç özelliğe dayandırarak tanımlar:

1. kent planı – zemin planı (kentnin fiziksel yapısını gösteren iki boyutlu kartografik temsili – sokaklar, parseller ve binalara dair blok planlar),
2. bina dokusu (binalardan ve açık alanlarından oluşur),
3. arazi örüntüsü ve bina kullanımı (detaylı arazi kullanımı) (Whitehand, 2001).

Kent-planı analizi olarak adlandırdığı yaklaşımında Conzen kent planının üç temel ögesini ayırt eder: caddeler, parseller ve binalar. Bu öğelerin her biri bir diğerinin içine mükemmel bir bilmece gibi yerleşir. Caniggia ve Versailles Okulu da kent planı ve onun öğelerini incelemiş olsalar da Conzen’in planı ve onun temel öğelerini analitik bir araç olarak net tanımlayışı tipomorfolojik çalışma için çıkış noktası oluşturur. Conzen’a göre kent planı evrimsel bir şekilde analiz edilebilir. Analizin

temel birimi bireysel parseldir. Parsel arazi bölümlenmesinin temel ögesi-
sidir ve kent biçimi için organizasyonel bir altyapı sağlar. Conzen bun-
dan da öte şehrin farklı parçalarında bulunan biçim, kullanım ve konfi-
gürasyonlardaki çeşitlemeleri tanımlamak için kent planının *kompozitliği*
kavramını ortaya atar. Kompozit kent planı *birim plan* olarak adlandırıl-
an farklı birimlerden meydana gelmiştir ve bu birimler en iyi cadde,
parsel, bina boyutu ve biçimlerdeki çeşitlenmelerde gözlemlenir. Farklı
plan birimleri sosyo-ekonomik temellerdeki farklılıklardan kaynaklana-
bileceği gibi farklı dönemlerdeki binalardan da kaynaklanabilmektedir.
Birim planlar kent peyzajının katmanlaşmasına da katkıda bulunurlar
(Moudon, 1994).

Conzen kent morfolojisi alanına terminolojik olarak iki kavram ka-
zandırır. Bunlardan ilki *parsel döngüsü* (burgage cycle), diğeri ise *kent*
kenarıdır (fringe belt). Parsel döngüsü, bir parselde bina sayısındaki deği-
şimleri ima eder. Parsel içerisindeki başlangıç yapıda, kentte zaman içe-
risinde inşaat faaliyetlerindeki artışa paralel olarak yeni yapıların ek-
lenmesi ve sonrasında çeşitli sebepler doğrultusunda - ekonomik çökün-
tüler, doğal afetler, yeni imar kuralları ve savaşlar gibi - bu yapıların
sayısında azalma meydana gelmesidir. Parsel ve yapılarındaki bu deği-
şimler kentin biçimsel yapısına da doğrudan etki eder. Kuşkusuz kentler
tek tip parselasyona sahip değildir, çok çeşitli boyutlardaki parselleri
barındırırlar. Bunlar kimi zaman topografik ilişkiler, kimi zaman sosyo-
ekonomik ilişkiler, kimi zamansa kent kenarları yüzünden oluşabilmek-
tedir. Kent kenarları daha çok bir kentteki inşaa faaliyetlerinin az olduğu
dönemlerde meydana gelirler. Kentin çeperlerine doğru düzensiz olarak
büyüdüğünü ilk olarak fark eden kişilerden biri Herbert Louis olmuştur.
Berlin üzerindeki incelemelerinde kent kenarı oluşmasına neden olan
faktörün şehir duvarları olduğunu görmüştür. Kent kenarları daha çok
yeşil alanlar, spor alanları ya da kamu yapılarının da içinde yer aldığı
geniş parseller şeklinde karşımıza çıkar. Özellikle üniversite yerleşkele-
rinin yer aldığı geniş araziler kamu yapılarına en iyi örneği oluşturur.
Kent kenarlarındaki parseller çeşitli büyüklüklerde ve biçimlerde karşı-
mıza çıkar ve daha az sert yüzeyler içerirler (Whitehand, 2007). Bu alan-
larda yeşil alanlar daha yoğundur. Kentin gelişim sürecini etrafında olu-
şan halkasal ya da parçasal biçimlerdeki kent kenarlarından okumak
mümkündür.

Fransa: Versailles Okulu

Tipomorfolojik çalışmalara birçok yönden kazanımlar sağlayan Versailles Mimarlık Okulu 1968 yılı olayları döneminde ortaya çıkar. Okul Muratori felsefesini izler ve geçmiş geleneklerde yatan mimarlığın kökenlerinin yeniden keşfedilmesi gerektiğine inanır. Ancak, Fransız Okulunun özel bir entelektüel ortamda ortaya çıktığı görülür. İngiltere ve İtalya'da tartışmalar mimarlar ve coğrafyacılar etrafında dönerken, Fransa'da ise sosyologlar, coğrafyacılar, tarihçiler ve planlamacılar hepsi bir arada çalışarak şehrin gelişmiş bir idrakına varmaya çalışırlar. Sonuçta ortaya çıkan tipomorfolojik yaklaşım sadece tasarım ve coğrafya yönelimli değil, aynı zamanda edebiyat ve sosyal bilimleri de içine alır. Bu anlamda Versailles Okulu İtalyan ve İngiliz okulları arasında durur ve hem tasarım hem de şehir-inşası süreçleri konularına değinir (Moudon, 1994).

Versailles okulundan çok önceleri Fransa'da mimari tip üzerinde deneyler yapan Q. De Quincy, Abbé Laugier ve Durand gibi isimler bulunmaktadır. Nitekim bu isimlerin mirası tasarım camiası üzerinde önemli izler bırakır. Fakat Fransa'da bina tipleri ile kent biçimi arasındaki ilişki 1970'lere kadar kurulamamıştır. 1960'ların Fransız entelektüelleri savaş sonrası hasar görmüş ülkenin yeniden inşası için oldukça önemli bir konuma gelmişlerdir. Grubun önemli isimlerinden Sosyolog-felsefeci Henri Lefebvre Modern tasarım kuramlarının seçilmiş yönlerine dayanarak oluşturulan toplu konut politikalarından ortaya çıkan araçsal yaklaşımlarının konut üretimini ve Fransız sosyal pratiklerini tahrip ettiği için kınar ve çağdaş yapı, konut üretimi yöntemlerinin insanların temel ihtiyaçlarını kopardığını, insan ile çevresi arasındaki ilişkiyi zayıflattığını ileri sürer. Lefebvre kuramsal esinlenme amacıyla geleneksel şehre dönüş yapan öğrenciler ve özellikle mimar ve şehircileri etkiler. Bunların arasında Versailles Okulunun çekirdeğini oluşturan Jean Castex (mimar), P. Panerai (mimar-şehir planı) ve J.C. Depaule (sosyolog) de bulunmaktadır. Lefebvre'nin öğretileri disiplinlerarası bir çalışmayı, sosyal bilimlerle bir uzlaşmayı ve daha da öte sosyal olarak cevap veren sorumlu bir mimarlık anlayışını teşvik eder (Moudon, 1994).

Okulun önemli isimlerinden bir tanesi olan Panerai kent ve çevresinin analizine yönelik görüşlerini dile getirdiği ve hem İtalyan hem de İngiliz geleneği ile ortak noktalar taşıyan ve belki de temel konuların dışında

daha detayda gözlemlerde bulunulmasını gerektiren analitik eserler ortaya koyar.¹ Genel olarak bakıldığında Panerai'nin kent analizini dört ana kategoride ele aldığı görülür. Bunlar;

1. Öğelerin tipolojisi,
2. Kentsel büyüme,
3. Kentsel mekânın eklemelenmesi ile nirengi oluşturma ve
4. Okunaklılıktır.

Öğelerin tipolojisi kenti yeniden kurgulamamızı sağlayan tip ve tipoloji kavramlarına ve incelemelerde dikkate alınan tipolojik yöntemin karakteristiğine değinir. Bu incelemelerde iki önemli alt kategori karşımıza çıkar: kentin iki temel ögesi olan binalar ve açık alanlar. Kentin bu olmazsa olmazları türlerine ve biçimlerine göre sınıflandırılır. Bir organizma olarak kentler zamana bağlı olarak sürekli değişim içerisindedirler ve bu durum karşımıza kentsel büyüme olgusunu çıkarır. Panerai bu kategoride kentsel büyümenin biçimlerini, büyümelerin karşılaştığı sınırları ve bu sınırların nasıl aşıldığını belirlemeye çalışır. Kentleri kendi bütünlüğü içerisinde kavrayabilmek çok önemlidir. Bu bütün ile onu meydana getiren parçalarını birlikte, birbiri ile ilişkisi içerisinde ele almayı gerektirir. Kentsel mekânın eklemelenmesi Panerai'ye göre iki başlıkta gerçekleşir. Bunlar hiyerarşi, yani, kentin parçalarının kentin bütününde nasıl bir organizasyon içerisinde bir araya geldiği, örneğin özel ve kamusal düzeyler ve bunların çözümlemenin zor olduğu durumlarda birbiri yanı sıra nasıl var olduklarını ifade eden bindirme eylemidir. Kavranması gereken önemli bir diğer kentsel ölçüt kentsel okunaklılık ve nirengi oluşturmaktır. Panerai bu noktada Kevin Lynch'in kent imgesine gönderme yaparak kent peyzajının bütününde ve yol ölçeğinde kavranmasının ve bu her iki mekânın görsel anlamda sunduğu potansiyellerin keşfedilmesinin önemi üzerinde durur (Panerai ve Castex, 1970, s. 71). Aldo Rossi'nin şehrin mimarisinde dikkat çektiği anıtlar Panerai için de bir o kadar önemlidir (Rossi, 1984). Bunların kent mekânı içerisindeki dağılımları, kent yaşamına dâhil olmaları kadar kentin imgesine kattıkları açılarından da çok önemlidir ve bu nedenle büyük bir titizlikle incelemelidir.

¹ Panerai, P., Depaule, J-C. ve Demorgon, M. (1999). *Analyse urbaine*, Parentheses, Collection Eupalinos, Paris; Samuels, I., Panerai, P. ve Castex, J. (2004). *Urban forms: The death and the life of urban block*, First Edition, Architectural Press, Oxford.

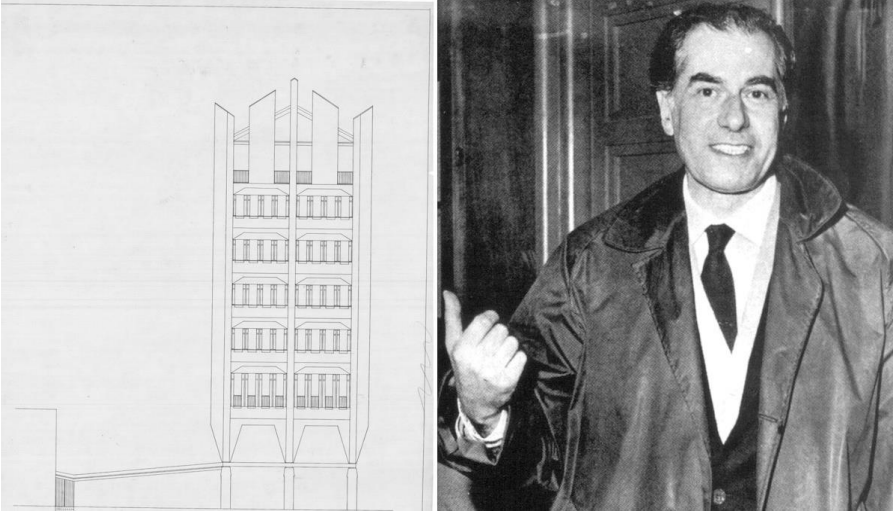
Sonsöz

Bilerek ya da bilmeyerek, tasarımcılar anlatılan inceleme ölçütlerine önem atfediyor ve tasarımlarını yönlendirirken bu ölçütlere değiniyor. Burada bir araya getirilen üç farklı tipomorfoloji geleneğinin amacının genel olarak benzer ve ana temalarının kenti meydana getiren temel güçleri ortaya çıkarmak olduğu apaçık ortadadır. Farklı olan bakış açılarındaki yaklaşım ve buna bağlı yöntemsel çıkarımlardır. Fakat bu farklılıklar daha büyük bir bütüne işaret eder ve daha geniş kapsamlı bir inceleme yöntemine dikkat çeker, öyle ki, her tipomorfoloji geleneğine katkı sağlayan temel bilgi çeşitlilik içermekte ve bu bütünü daha da zengin kılmaktadır. Yöntem farklılıkları zengin girdiler elde edilmesine imkân verebilmektedir. Kentsel ölçekte gözden kaçmaması gereken fiziksel oluşumlar – yollar, yapı adaları, parsel ve binalar, açık alanlar – ve sosyal anlamları ve sokak ile parsel ölçeğinde dikkat edilmesi gereken daha küçük mimari detaylar. Günümüzde kentler hızlı küreselleşmenin yarattığı etkilere sürekli maruz kalmakta ve peyzajlarında ciddi değişimler yaşanmaktadır. Tarihi değeri olsun ya da olmasın kentler önemli karakter sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta ve bu kent belleğinde geri dönüşü zor olan izler bırakmaktadır. Kent morfolojisi ve tipomorfoloji bizlere oluşmuş dokularda gerçekleşecek yeni düzenlemeler konusunda halen önemli ipuçları sunarken ortaya çıkan kentsel erozyonu durdurabilmenin yollarını gösterebilmektedir. Eş deyişle, bu metinde bir araya getirilen ölçütler geniş bir bilgi dağarcığının temel taşlarıdır ve kent peyzajının yönetimi için sağlam bir temel sağlar. Çünkü tipomorfolojik yöntem kentlerin özünde olanı kavramaya ve onun sahip olduklarını sürdürmeye yöneliktir.

Kaynakça

- Marzot, N. (2002). The study of urban form in Italy. *Urban Morphology*, 6(2), 59-73
- Menghini, A.B. (2002). The city as form and structure: The urban project in Italy from the 1920s to the 1980s. *Urban Morphology*, 6(2), 75-86
- Moudon, A.V. (1994). Getting to know the built landscape: Typomorphology. In K.A. Franck, L.H. Schneekloth (Eds.), (1994). *Ordering space: Types in architecture and design*. New York: Wiley, John & Sons.
- Panerai, P. ve Castex, J. (1970-71). Notes sur la structure de l' espace urbain, l'architecture d'aujourd'hui, 153, Dec. 1970-Jan. 1971, 30-33.(A. Köksal, A. Arel, E. Gürsel, S. Özkan, Çev.), 2005,*Selçuk Batur için mimarlık yazıları*. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Petruccioli, A. (2008). *Bellek yitiminin ardından, Akdeniz İslam kent dokusunun öğrettikleri*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Rossi, A. (1984). *The architecture of the city*. Massachusetts, Cambridge: The MIT Press.
- Whitehand, J.W.R. (2001). British urban morphology: Conzenian tradition. *Urban Morphology*, 5(2), 103-109.
- Whitehand, J.W.R. (2007). *Conzenian urban morphology and the urban landscapes*. Sixth Space Syntax Symposium Proceedings, İTÜ, İstanbul.
- Yücel, A. (1979). Mekân okuma aracı olarak tipolojik çözümleme. M.Pultar (Der.), *Çevre, yapı ve tasarım içinde*. Ankara: ÇEMBİL.

Doç. Dr. Tan Kamil Gürer: 1970 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde 1991 yılında tamamladı ve Mimar unvanı aldı. 1995 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü'nden Yüksek Mimar, 2004 yılında da yine aynı üniversiteden Doktor olarak mezun oldu. 1993 yılından beri Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Bu süreç içerisinde 2006 yılında Yrd. Doç. ve 2012 yılında ise Doçent unvanlarını almıştır. Akademik çalışmalarının yanında ulusal ve uluslararası düzeyde mimari proje yarışmalarına katılmış ve çeşitli ödüller almıştır. Üniversite döner sermayesi aracılığıyla grup içinde MEB 8 yıllık temel eğitim okulları projelendirme ve uygulama süreçlerinde bulunmuştur. **E-posta:** tangurer@gmail.com

(Saverio Muratori)

Kaynak: <https://archiwatch.files.wordpress.com/2015/04/schermata-2015-04-09-alle-12-06-49.jpg>

(MRG Conzen Collection)

Kaynak: <http://www.birmingham.ac.uk/schools/gees/facilities/conzen-collection/conzen-maps.aspx>

Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu

*

A Spatial Modernization Story: Erzurum City and Formation of Duality in its Urban Space

Neslihan Kulözü

Öz

Dünya üzerinde çağlar boyunca kent dokularının biçimlenmesinde görülen iki ana düzen eğilimi; organik ve geometrik düzendir. Bu iki düzenin, yüzyıllar boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış Anadolu'da, birbirini izleyen tarihsel dönemlerde değişik uygarlıklar tarafından kültürel ürün olarak kentsel mekâna kazındığı kentlerden biri olan Erzurum bu araştırmanın odağını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, var olan organik dokulu Erzurum'un modern geometrik dokulu bir kente dönüşme sürecinin yaşanan kültürel dönüşümün bir parçası olarak sunulmasıdır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında Erzurum'da oluşan ikili kentsel doku, oluşan ikililiğin yaratıcı gücü olan kültürel dönüşümü ifade eden Türk Modernleşmesi üzerinden ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Organik Doku, Geometrik Doku, İkili Kentsel Doku, Mekânsal Modernleşme, Erzurum*

Abstract

Organic and geometric orders are two basic settlement design patterns have been observed on the world throughout centuries. Various civilizations embedded these two basic urban patterns as cultural products on Erzurum's urban space in different historical periods one after the other. Erzurum, as the focus of present study, is a city in Anatolia that has hosted different cultures beginning from the early periods of settlement history. The aim of this research is to present transformation process of Erzurum, from a city with existing organic pattern to a modern city with geometric urban pattern, as a part of the cultural transformation. Accordingly, dual urban pattern in Erzurum is introduced upon the creative power of this duality that is a cultural transformation called as Turkish Modernization within the context of present study.

Keywords: *Organic Pattern, Geometric Pattern, Dual Urban Formation, Spatial Modernization, Erzurum*

Giriş

Dünya üzerinde çağlar boyunca kent dokularının biçimlenmesinde görülen iki ana düzen eğilimi; kent silüetinin ritmik düzeni olarak da adlandırılan organik düzen ve kent silüetinin metrik düzeni olarak da adlandırılan geometrik düzendir. Geometrik ve organik dokulu yerleşimleri oluşturan bu iki düzen farklı kültürlerin kentsel mekânın gelişimine yön vermekte kullandıkları birer kültürel oluşumdur. Mekân ile toplum ve kültür ilişkisine vurgu yapan sosyal bilimcilerden Durkheim'ın (2002, 2006) da vurguladığı gibi her toplumun belli bir mekânsal mantığı bulunmaktadır. Kentin biçimine ve gelişme şekline yansıyan mekânsal mantık, farklı kültürlerin kentlerinin farklı gelişme karakterleri göstermesinin nedeni olarak okunmalıdır. Bu bağlamda M.Ö. 10.000'lere dayanan yerleşim tarihi boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış Anadolu coğrafyasında bu kültürel çeşitliliğin yansıması olarak organik ve geometrik dokulu yerleşimler görülmektedir. Bu iki farklı gelişim özelliğine sahip yerleşimler gerek aynı tarihsel dönemde farklı bölgelerde, gerekse farklı dönemlerde aynı yerleşim alanında farklı katmanlar oluşturacak şekilde gelişmiştir. Kimi zaman ise, bu çalışmada örnek olarak sunulacak olan Erzurum'da olduğu gibi 'yaşanan' veya 'yaşanması arzulan' kültürel dönüşümlerin etkisi ile birbirini izleyen dönemlerde yeni yerleşim dokusu eski dokunun kısmen üzerinde, kısmen de çevresinde gelişim göstermiştir. Bunun sonucunda, diğer pek çok Anadolu kentinde olduğu gibi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Erzurum'da yeni geometrik dokulu yerleşimin kentin merkezini oluşturan tarihi organik dokunun çevresinde geliştirilmesi ile ikili bir kentsel doku ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Erzurum kenti ve ikili kentsel dokusu, bu ikiliğin yaratıcı gücü olarak kabul edilmesi gereken Türk Modernleşmesi olarak adlandırığımız köklü kültürel dönüşüm ile birlikte sunulacaktır. Toplumların mekân oluştururken birbirlerinden nasıl temel farklılıklar oluşturabildiğini sistematik analizlerle ortaya koyan mekân dizimi çalışmalarından (Hillier, 2009; Hillier ve Hanson, 1984) farklı olarak bu çalışmada yaşanan kültürel değişimin mekânı nasıl şekillendirdiği tarihsel olarak sunulacaktır. Bu yolla, Cumhuriyetin ilanına kadar geleneksel bir Türk kenti olarak tanımlanan Erzurum'un (Aru, 1998), bugüne kadar literatürde çok sınırlı ölçüde yer bulmuş olan mekânsal gelişme tarihi de ortaya koyulacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde başlayan Türk Modernleşmesinde, imparatorluğa son verilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından köktenci değişimlerin yaşandığı radikal modernite dönemine girilmiştir. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet Döneminde uygulamaya koyulan köktenci modernleşme projesi, tarihte hem bir süreklilik hem de bir kopuş olarak okunabilmektedir. Bir sürekliliktir; çünkü Türkiye Cumhuriyeti zengin kültürel bir birikimin üzerine kurulmuştur ve Cumhuriyet'in modernite projesinin uygulanması, bir ölçüde de olsa, 19. yy.'ın ikinci yarısında başlamıştır. Diğer taraftan ise bir kopuştur çünkü çok yönlü bir modernleşme projesi uygulanmaya başlamıştır (Tekeli, 2005, 2009). Böylesine köktenci dönüşümlerin oluşturulması için sosyal ve mekânsal müdahaleler içeren bu sürecin sonucunda ise hem toplumsal hem de kentsel yapıda kaçınılmaz olarak ikililikler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada gerçekleştirilmeye çalışılan kültürel dönüşümün öncü parçası olarak yaşanan mekânsal dönüşüm çerçevesinde Erzurum örneğine odaklanılmaktadır. Erzurum'da, Cumhuriyet'in ilanına kadar süren geleneksel organik dokulu gelişim ve bunun bilinçli olarak terk edilmesi ile oluşturulan modern geometrik dokulu gelişim kültürel birer ürün olarak karşıtlıklar içermektedir ve bir arada bulunmaları fiziksel olarak ikili bir kentsel yapı oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın ilk bölümünde kent dokularının biçimlenmesinde görülen iki ana düzen eğilimi olarak organik düzen ve geometrik düzen; ikinci olarak ise Türk modernleşmesi mekânsal stratejileri üzerinden sunulacaktır. Ardından çalışmanın odağını oluşturan Erzurum'un mekânsal gelişme tarihi özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerine yoğunlaşarak ve ağırlıklı olarak kentin sosyo-mekânsal gelişme sürecine yapılan ilk müdahalelerin aracı olan Lambert planı üzerinden ortaya koyulacaktır. Çalışma Erzurum kentinin mekânsal gelişmesinin ve ikili kentsel dokunun ortaya çıkışının, bu gelişimi yönlendiren yaratıcı güçler ile birlikte tartışılması ile sonlandırılacaktır.

Organik ve Geometrik Gelişme Dokuları

İnsanlığın yerleşim tarihi boyunca dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda temel olarak kent dokularının biçimlenmesinde, organik ve geometrik olarak adlandırılan iki ana eğilim görülmüştür (Aru, 1998;

Kostof, 1991; Özcan, 2007).¹ Literatürde 'oluşturulmuş', 'ızgara', 'düzenli', 'planlı', 'kurallı' olarak da anılan geometrik düzen, genellikle öngörülen ve bu öngörüye bağlı olarak gelişen bir yerleşim deseni iken, 'kendiliğinden oluşmuş', 'tesadüfî oluşmuş', 'geometrik olmayan', 'düzensiz', 'plansız', 'kuralsız' gibi ifadelerle de tanımlanan organik düzen, belli yönlendirmeler dâhilinde doğaçlama olarak gelişen bir diğer yerleşim desenidir. Diğer bir ifade ile organik kentin gelişimi sosyo-mekânsal süreç içerisinde bilinçli bir tasarlama fikri olmaksızın oluşurken; geometrik dokunun gelişimi bir güç unsurunun müdahalesi ile oluşmaktadır ve önceden tasarlanmışlık gerektirmektedir (Batty ve Longley, 1994; Castagnoli, 1971; Smailes, 2007). Bu farklı oluşum süreçleri sonucunda ortaya çıkan geometrik düzen, birbirini dik kesen aksların sınırlandığı düzgün dikdörtgen adalar ve bu adalar içerisinde geliştirilen düzenli konut birimlerinden oluşurken; dönemde hâkim kültür yapının etkisiyle, yerleşilen çevrenin doğal koşullarına uygun olarak gelişen organik doku serbest bir düzendir.

Diğer taraftan organik kentler, genel bir eğilim olarak geçmişten günümüze kadar gelişerek değişen bir sürecin sonucu olarak plansız oluşmuş gibi tanımlansalar da tasarlanarak da var edilebilmektedirler. Bu nedenle organik kentsel doku tartışmasını var olan ve var edilen organik doku noktasına taşımak gerekmektedir. Var olan ve var edilen organik kentlerin temel farkı organik ve geometrik kentler arasındaki farklılıkta olduğu gibi; oluşum ve gelişim süreçleri ile bu süreçlere bir güç unsuru tarafından müdahale edilip edilmediğidir. Buna göre 'var olan organik kent' biçimsel karakterini herhangi bir ön tasarı olmaksızın sosyo-mekansal süreç içinde doğal bir devinim ile edinirken, 'var edilen organik kentin' biçimsel ifadesi, var olan organik kentle kurulan paralellikler çerçevesinde oluşturulan kuramsal bir altyapı çerçevesinde tanımlanır (Coşkun, 2004). Bu noktada 19. yy.'ın sonunda Hausmancılığın uzantısı olarak yürütülen planlama uygulamalarının ardından gelişen yaklaşımlardan Camillo Sittecilik hatırlanmalıdır. Kent estetiğini ve kenti insanılaştırmayı ortaçağ ve feodal dönem kentine dönüştüren Sitte katı ve

¹ Kevin Lynch'in (1981) *A Theory of Good City Form* kitabına temellenen diğer bir sınıflandırmaya göre kentler; kozmik, organik ve pratik (makine olarak da adlandırılmaktadır) olmak üzere üç grupta da incelenebilmektedir.

mekanik olmakla eleştirdiği ızgara planlı kentlerin yerini topografyaya uyan kentsel gelişme dokusuna ve kıvrımlı yollara bırakması gerektiğini vurgulamıştır (Sitte, 1926).

Organik ve geometrik dokulu yerleşimler, dünyanın pek çok yerinde tarihin farklı dönemlerinde kültürel eğilimlerin yönlendiriciliğinde oluşmuştur. Ancak, Anadolu coğrafyası ilk organik ve geometrik dokulu kentlere ev sahipliği yapmış olmasından dolayı yerleşim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Anadolu'da ilk organik dokulu yerleşim örnekleri tarihöncesi dönemlerde kümelenmiş birer yerleşim olarak nitelendirilen Aksaray-Aşıklıhöyük (M.Ö. 8000) ve Konya-Çatalhöyük (M.Ö. 7400) örneklerinde görülmektedir. Diyarbakır-Çayönü (M.Ö. 7500) ise Anadolu'da bilinen birbirini dik kesen aksların biçimlendirdiği düzgün dik-dörtgen adaların içerisinde yapılan konut birimlerinden oluşan ilk yerleşimdir (Özcan, 2007). Ayrıca Hippodamus tarafından tasarlanan ve insanlık tarihinin ilk 'önceden tasarlanmış' ızgara planlı kenti olarak kabul edilen Miletos (Wycherley, 2011, s. 33) da bu coğrafyada yer almaktadır. Diğer taraftan Anadolu, geometrik ve organik dokulu kentsel gelişmenin bir arada görüldüğü pek çok önemli yerleşime de ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar arasında bu iki farklı gelişim deseninin farklı tarihsel dönemlerde üst üste kurgulandığı Bergama (Baç, 2012) ve ızgara plan sistemi ile tasarlanan ancak farklı uygarlıkların kentte hâkimiyetleri süresince bozunuma uğrayan Priene (Kulözü ve Açmaz, 2006) gibi yerleşim örnekleri yer almaktadır. Ayrıca, aynı yüzyıl içerisinde veya aynı uygarlığın hâkimiyeti altında bu iki karşıt özelliklere sahip dokunun yan yana olduğu örneklerde, özellikle Osmanlı'nın son döneminde ızgara planlı yerleşme dokusu içinde konut inşasına ağırlık verilmesinin etkisiyle, oluşmuştur. Osmanlı dönemi organik dokulu kentlerinde ızgara plan dokusunun yer yer geliştirildiği yerleşimler arasında Samsun, Adana, Bursa, İzmir ve Manisa (Eres, 2014) ile Ankara ve Afyon (Özcan, 2007) yer almaktadır. Cumhuriyetin ilanını izleyen süreç ise imarlı kentleşmenin egemen olması ile Anadolu'da ızgara plan şemasının en yoğun kullanıldığı dönem olmuştur (Özcan, 2007).

Bu çalışmada, farklı kültürlerin değişik biçimlerde mekâna kazınması olarak kabul edilen organik ve geometrik dokular bir biri ile kıyaslanamayacak değerlere sahip farklı kültürlerin ürünleri olarak kabul edilmektedirler. Dolayısıyla kent dokularının biçimlenmesinde görülen,

başta okunabilirlikleri (Hillier, 2007; Lynch, 2014) olmak üzere pek çok farklılığa, olumlu ve olumsuz özelliklere (Özcan, 2007) sahip olan bu iki ana düzen eğiliminden birini olumlamak amaçlanmamaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümünde, Erzurum örneğinde kentsel gelişme dokusuna yansımaları organik dokulu gelişmenin yerini geometrik dokulu gelişmeye bırakması şeklinde olan kültürel dönüşüm, yani Türk Modernleşmesi, mekânsal stratejileri üzerinden sunulacaktır.

Mekânsal Stratejileri İle Türk Modernleşmesi

18. yy.' da Kuzey Avrupa'da doğan ve evrensellik iddiası taşıyan modernite projesi, dönüştürücü mekanizmaları ile 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu ve imparatorluğun mekânsal yapısını dönüştürmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türk modernleşmesi, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemini de kapsar şekilde; Sıkılğan/Utangaç Modernite (1850-1923), Köktenci/Radikal Modernite (1923-1950), Popülist Modernite (1950-1980) ve Modernite Projesinin Aşınması (1980-halen) dönemlerinde incelenmektedir (Tekeli, 2009; Tekeli, 2005). Çalışmada, Erzurum'da ikili kentsel dokunun oluşmasının arkasındaki temel kültürel dinamik olarak modernleşme ele alındığından, bu bölümde Türk kentlerinde planlı gelişmenin henüz kapsamlı bir biçimde başlamadığı Utangaç Modernite ile planlı gelişmenin başladığı ve ülke genelinde hızla yaygınlaştığı Radikal Modernite dönemlerine odaklanılarak, modernleşmenin Türk kentlerinde kentsel mekâna nasıl kazındığı ortaya koyulacaktır. Çalışma kapsamında, Tekeli (2009) ile aynı çizgide, modernleşme projesi bir kentsel gelişme projesi olarak ele alınmaktadır; çünkü ülkemizde kentleşme ve kentlileşme ile modernleşme projesi iç içe gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Avrupa'da en iyi ifadesini mimarlık ve kentleşme ile bulan modernizmin Anadolu'da mimarlık ve kentleşmeyi de içeren köklü bir kültürel değişimin uygulama alanı olduğu belirtilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kentsel gelişme deneyiminin incelendiği dört dönemden ilki olan Sıkılğan modernite döneminde batılılaşma etkisi altında Osmanlı'da devlet kurumsallaşması ve yeni bürokrasi oluşumu başlamıştır. Yönetim kültüründe yaşanan bu değişime paralel olarak devlet dairelerinin kurulduğu kent merkezi büyümüş ve merkezin işlevleri çeşitlenmiş; kentsel mekânda modern ve geleneksel kesimler farklı-

laşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada konu edilen ikili kentsel doku oluşumunun Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başladığı söylenebilir. Ancak akılcı-kapsamlı, şehircilik bilgisine dayanan ve kentin bütününe kapsayan ve zorunlu hale getirilmiş bir planlama anlayışının söz konusu olmadığı bu dönemde farklılaşma mevzii planlar düzeyinde müdahalelerle ve daha çok Osmanlı'nın İstanbul gibi büyük liman kentlerinde gerçekleşmiştir. Bununla beraber, 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren, parsel ve yol düzenlemeleri yapmaya dönük harita mühendisliği pratiği olarak görülmüş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nda kent planlaması kurumsallaşmaya başlamıştır. Ayrıca dönemde belediyecilik ve imar mevzuatı gelişmeye başlamıştır (Tekeli, 2010). 20. yy.'ın ilk yıllarında ise dönemde dünyada etkili olan güzel kent anlayışının yönlendirdiği daha kapsamlı kent planlaması pratikleri uygulanmaya başlamıştır.² Bununla birlikte kent planlama mimarlık hüneri olarak görülmeye başlanmıştır. Türk modernleşmesinin ilk döneminde kentsel yapıda ortaya çıkan bu değişimler, 19. yy.' da Osmanlı'nın 'batılılaşan' dünya görüşünün kente ve kent dokusuna yeni olgular kattığının göstergesi niteliğindedir.

Cumhuriyetin ilanının ardından ise ülke düzeyinde kentsel mekânın ve yaşamın değişmesine ve bu değişime yön veren planlamanın yeniden tanımlanmasına farklı düzeylerde katkısı olan toplumsal ve mekânsal içerikli stratejik kararlar alınmıştır. Ancak Türkiye'de planlamanın kaderini belirlemesi ve yön verdiği sosyo-mekânsal süreçleri etkilemesi bakımından en önemli karar başkentin Ankara'ya taşınması olmuştur. Tankut'un (1988) da vurguladığı gibi Ankara'dan beklenen, başkent olarak bir simge olmakla birlikte, modern dünya anlayışının tüm işlevlerini yerine getirebilmesi ve bu yeni anlayışa uygun yaşam biçiminin oluşturulmasında öncü olarak diğer Türkiye Cumhuriyeti kentleri için örnek oluşturmasıdır. Bu nedenle Ankara ve izleyen süreçte diğer kentlerin mevcut geleneksel organik gelişmeden bağımsız olarak kurulması zorunlu görülmüştür. Aynı zamanda fiziksel ilginin Osmanlı başkenti İstanbul'dan Anadolu'ya yönlendirildiğine işaret eden bu karar Cumhuri-

² İstanbul için 1902 yılında Bouvard'a yaptırılan ve modern Avrupa kenti imajı yaratılmasına yönelik öneriler içeren proje bu yaklaşımın ülkemizde görülen ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Çelik, 1996).

yet yönetimini çok ciddi bir iddiayla karşı karşıya bırakmış; Ankara'da Osmanlı başkenti İstanbul'dakinden farklı bir toplumun ve hayatın yaratılması amaçlanmıştır. Bu modern toplumun, modern hayatın gerektirdiklerini -davranış, düşünce ve eğlence biçimlerini- yaşayacağı kentin yaratılması rejimin başarısıyla özdeşlik kazanmıştır (Tankut, 1988; Tekeli, 2010). Cumhuriyet yönetiminin böyle bir projenin planlama aracılığıyla başarılacağına olan inancı doğrultusunda Ankara için Lörcher Planı (1924) yaptırılmıştır (Cengizkan, 2004; Tankut, 1988; Tekeli, 2005). Ancak yaşanan gelişmelerin yeterli görülmemesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Batılılaşmaya karşı oluşan ulusalcı söylem paralelinde gelişen I. Ulusal Mimarlık akımının³ izlenmesinin yolu kapatılmış, Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuş ve başkentin imar planı için uluslararası bir yarışma açılmıştır. Cumhuriyet'in gelişme çizgisinde yapılan bu düzeltmeler köktenci bir modernite çizgisinin benimsendiğine işaret etmektedir. Köktenci modernite döneminde Türkiye'de modernist meşruiyet çerçevesi⁴ kurulmuştur. Dönemde köktenci modernite projesinin bir parçası olarak, Ankara'nın planlanması için açılan yarışmayı Jansen kazanmış ve plan 1932 yılında uygulamaya konulmuştur. Başkentin planlanması sürecinden çıkarılan derslerin şekillendirdiği dönemin kent planlama yaklaşımı, 1930'lu yılların ilk yarısında arka arkaya çıkarılan yasalarla kurumsallaşmıştır. Böylece kent planlaması normatif yönü ağır basan bir şehircilik anlayışına evrilmiş⁵ ve dünyada

³ I. Ulusal Mimarlık Akımı temelde tarihsel mimari elemanların seçilip yapılarda kullanılması anlayışına dayanan Batı kaynaklı seçmeci ve yeniden canlandırıcı üslupların yerli versiyonu olarak tanımlanmaktadır (Karasözen, 2013). Ancak bu noktada I. Ulusal Mimarlık akımının (1927'ye kadar) ülkemizde batıya ait mimari biçimler yerine, Osmanlı ve İslami anıtsal mimarisine ait biçimler seçtiği belirtilmelidir.

⁴ Modernist meşruiyet çerçevesi ile "modernite projesini benimseyen bir ülkenin, kentin inşasına ve kentteki yaşama ilişkin kurumsal düzenlemelerinin" bütünü ifade edilmektedir (Tekeli, 2005, s. 155).

⁵ Bu aslında dönemin şehircilik paradigmasının evrensellik iddiası taşıyan modernist çizgisi paralelindedir. Çünkü planlama dünyada Aydınlanma ile başlayan köklü bir toplumsal değişim sürecinde gelişmiştir (Kulözü, 2011). Aydınlanma aklın, doğanın ve toplumun düzenli süreçlerini kavrayabileceğine inancı ve bununla birlikte insan eylemlerine yol gösterebilecek nesnel bilimin kurulabileceği kabulünü getirmiştir (Tekeli, 2001). Bu da Friedmann'ın (1987) vurguladığı gibi toplumun dönüşmesinde ve yönlendirilmesinde teknik aklın kullanılması, yani modern planlama düşüncesinin doğuşu anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, pratik içinde edinilmiş bilgi sahiplerine sorumluluk ve yetki verilmekten kaçınılmış, o güne kadar mekân üretim süreçlerini yönlendiren gelenekselin, yere gömülü olan tacit bilgisine güvenil-

etkisini sürdürmekte olan pratik kent anlayışı paralelinde, sağlık ve kentin işlerliği ölçütlerine önem verilen bir tasarım hüneri olarak görülmeye başlanmıştır. Köktenci modernite döneminde Ankara'nın ardından İstanbul başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin belli büyüklükteki kentlerine plan yaptırma zorunluluğu getirilmiştir. Bu yolla dönemde, Erzurum gibi Anadolu kentleri planlama ile tanışmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın odağını oluşturan Erzurum için, İstanbul planı için ülkeye davet edilen J.H. Lambert tarafından, 1938-1939 yıllarında günümüz Erzurum'una biçimini veren plan hazırlanmıştır.

Erzurum Kenti ve Mekânsal Gelişimi

Erzurum tarihin her döneminde Anadolu'da yer alan önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Bilinen 6000 yıllık yerleşim tarihinde kent; Hurriler, Urartular, Kimmerler, İskitler, Medler, Persler, Partlar ve halefleri, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Araplar (Dört Halife Devri, Emeviler, Abbasiler), Saltukoğulları, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar ve halefleri, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin egemenliğinde kalmıştır (Aru, 1998; Aşıroğlu, 1973; EBB, 2012; Karpuz, 1976; Özgen, 2009; Tuğlacı, 1985; Yurt Ansiklopedisi, 1982). Erzurum'un günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olmasının yarattığı kültürel çeşitlilik kentsel mekânına da kazınmıştır. Erzurum'un mekânsal gelişme tarihi, çalışmanın amacı doğrultusunda ikili kentsel dokunun oluşmasında temel belirleyici olarak kabul edilen modernleşme ekseninde modernleşme öncesi ve sonrası olarak iki başlık altında sunulacaktır.

Mekânsal Modernleşme Öncesi Erzurum

Çevresiyle birlikte M.Ö. 4. binden itibaren değişik kültürlerle ev sahipliği yapan Erzurum özellikle 11. yy.' dan başlayarak önemli anıtsal yapılarla

memiştir. Dolayısıyla dönemde, modernitenin bilimsel bilgiye yaklaşımı olan araçsal rasyonalite temelinde gelişen kent planlaması, modernist bir proje olarak kurumsallaştırılmıştır. Bu durum her kentin uzun erimli gelişmesinin nasıl olacağını gösteren bir planının olması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Evrensel geçerliliği olan süreçler ve bilgiler kullanılarak yapılan bu planın toplum için en iyi/doğruyu göstereceğine inanılmıştır.

bezenmiştir. Günümüzde kentte görülen eserlerin hemen hepsi Saltuklu, Selçuklu, İlhanlı, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerine aittir. Erzurum'da 11. yy.' dan öncesine ait tek eser olan ve 5. yy.'ın başında, kentte Roma hâkimiyeti sürerken yapıldığı kabul edilen Erzurum Kalesi⁶ aynı zamanda kentin en eski yerleşim alanı olarak kabul edilmektedir (Şekil 1).

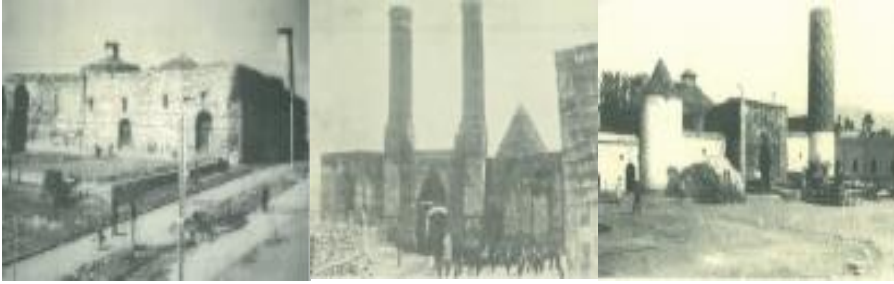

Şekil 1. Erzurum Kalesi'nin ve 15. yy.' a kadar kentin asıl yerleşim alanını sınırlandıran yapıların tarihi kentsel doku içinde konumu (Ünal, 1968'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

11. yy.'ın ortalarında (1048) Türkler'in yönetimine geçen (Aru, 1998) ve Türk mimarisi ve bölge tarihi açısından önemli mimari yapılar bulunduran Erzurum'da, Saltuklu döneminden (1072-1202) günümüze ulaşan önemli kültür varlıkları arasında Kale Mescidi, Tepsi Minare, Ulu Cami ve Emir Saltuk Türbesi yer almaktadır (Gündoğdu, 2009; Gündoğdu vd., 2010; Madran, 2009; Yılmaz, 2010). Saltuklular'ın ardından Selçukluların (1202-1242) yönetimi altında kalan kentte (Yurt Ansiklopedisi,

⁶ Erzurum Kalesinin ilk yapılışı, M.Ö. 900'lere, Urartu Medeniyetine kadar uzanmaktadır. Ancak bugün varlığını sürdüren Erzurum Kalesi 415 yılında Roma İmparatoru adına yaptırılmıştır (Tuğlacı, 1985).

1982), bu döneme ait ve bugün halen Erzurum'un sembolü olarak kabul edilen Çifte Minareli Medrese ile Ahi Baba, Cimcime Hatun ve Rabia Hatun Kümbetleri yer almaktadır (Karpuz, 1976; Özgen, 2009). Erzurum'un 1242-1336 yılları arasında İlhanlı yönetimi altında kaldığı (Yurt Ansiklopedisi, 1982) dönemden kalan önemli eserler ise Yakutiye Medresesi ve Ahmediye Medresesidir (Madran, 2009) (Şekil 2). Diğer taraftan, 11.-15. yy.'lar arasında üretilen eserlerden Ulu Cami, Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi ve Ahmediye Medresesi ile belirlenen ve Şekil 1'de okunabilen dörtgen alan 15. yy.' a kadar kentin asıl yerleşim alanı olma özelliği taşımıştır. Bu alanın kuzeydoğu köşesinde İç Kale yer almaktadır (Can, 1998; EBB, 2012).

Şekil 2. 20. yy.' da Ulu Cami (solda), Çifte Minareli Medrese (ortada), Yakutiye Medresesi (sağda)

Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

16. yy.' da Osmanlı topraklarına katılmasının ardından Erzurum baştanbaşa imar edilmiştir (EBB, 2012; Yurt Ansiklopedisi, 1982). Erzurum kalesi ve etrafında gelişen kent, Osmanlı döneminde de bu tarihi çekirdek etrafında gelişmeye devam etmiştir. Ancak 17. yy.' da kent sur dışında da gelişmeye başlamış, kentsel gelişme büyük ölçüde kuzey yönüne doğru yayılma göstermiştir (Can, 1988). 18. yy.' a kadar surlarla çevrili bir kent olan Erzurum'da, bu tarihten sonra Erzurum Kalesi'nin taşları sökülerek başka inşaatlarda kullanılmıştır (Aru, 1998) (Şekil 3).

Şekil 3. 18. yy. başında Erzurum (Joseph P. De Toumefort tarafından 1701 yılında çizilmiştir)
Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

Diğer taraftan bu dönemde üretilen ve kentte bugün halen varlığını sürdüren önemli mimari varlıklar arasında Rüstem Paşa Kervansarayı ve Lala Paşa Camii yer almaktadır (Gündoğdu vd., 2010; EBB, 2012; Karpuz, 1976; Madran, 2009) (Şekil 4).

Şekil 4. 20. yy.' da Lala Paşa Cami (solda), Hükümet Binası (sağda)
Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

19. yy.' da ise siyasal koşulların da engellemesiyle kent fazla büyüme gösterememiş ve bir önceki yüzyıl sınırları içinde kalmıştır. Diğer taraftan, 1830 sonrasında surların yıkılmaya başlaması, ev ve sokakların genişlemesiyle birlikte sur içi yol yapısı değişmiş; eski doku kaybolmaya başlamıştır. Dış surlar 19. yy.'ın ikinci yarısında tamamen ortadan kalk-

mış ve böylelikle muntazam çevre yolları oluşmuştur (Şekil 1’de görülebilen dairesel yol). Diğer taraftan bu gelişme tarihi sınırın silinmeye başlamasına neden olmuştur (Aru, 1998). Bütün bu süreç içinde kentin batı sınırı az çok aynı kalmıştır (EBB, 2012; Yurt Ansiklopedisi, 1982). Dolayısıyla Aktüre (1978) tarafından Osmanlı kentinin genel karakteri için yapılan 17. yy. başından 19. yy. sonlarına kadarki iki yüzyıllık dönemde, Osmanlı toplumunun durağan yapısına paralel olarak köklü bir değişim geçirmediği değerlendirilmesi Erzurum içinde geçerlilik göstermektedir. Ancak, diğer taraftan, başta liman kentleri olmak üzere büyük Osmanlı kentlerinde modernleşme doğrultusunda dönüşümlerin, batılılaşma eğilimlerinin görüldüğü ve devletin kentsel alana müdahale etmeye başladığı utangaç modernite döneminde başladığı da bilinmektedir. Erzurum’da ise batılılaşma eğilimlerinin görülmeye başlandığı bu dönemde hâkim olan I. Ulusal Mimarlık akımının özelliklerini barındıran önemli mimari eserler üretilmiştir. Hükümet Binası, Vali Konağı, Adliye Binası ve Kongre Binası ile konak olarak inşa edilen ve bir dönem Alman Konsolosluğu olarak da kullanılan Atatürk Evi bu yapılar arasında yer almaktadır (Şekil 4).

Sonuç olarak Erzurum 6000 yıllık tarihinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasına karşın, 20. yy.’ın başında, belki de 400 yıl süren uzun Osmanlı hâkimiyeti nedeniyle, geleneksel organik dokulu bir Osmanlı kenti görünümündedir (Aru, 1998) ve bugün halen kentte bu dokunun izleri görülmektedir (Şekil 5). Erzurum’un organik gelişme dokusu, kenti oluşturan temel öğelerden yollar ve merkezler üzerinden ortaya koyulabilir.

Şekil 5. Erzurum’un tarihi organik dokusu ve çevresinde gelişen geometrik dokulu gelişimi yönlendiren yol strüktürü (Aru, 1998).

Aru'nun (1998) Osmanlı kentleri için ifade ettiği gibi kentlerin biçimsel karakterinin arkasında yol strüktürünün biçimsel karakteri bulunmaktadır. Osmanlı kenti yol strüktürünün biçimsel karakteri ile ilgili dikkat çekici özellikler ise yol ağının sergilediği geometrik esasa dayanmayan, dar, kıvrımlı yapı ve çıkmaz sokaklardır. Tipik bir Osmanlı kenti olan Erzurum'un da organik dokusunda organik yollar ve çıkmaz sokaklar yol strüktürünün temel öğeleri olarak görülmektedir (Şekil 6). Yılmaz'ın (2010) vurguladığı gibi Erzurum'un Osmanlı döneminde gelişme gösterdiği alanda sokak düzeninin ve bu sokak düzeni içerisinde mimari eserlerin ve konutların konumlanışları tipik Osmanlı kentlerindeki gibi olmuştur. Osmanlı dönemi Erzurum'unda organik dokulu yol strüktürünün düzensizliği; yapının yapı adasının; yapı adasının yolun; yolun da kentin genel karakteri üzerinde etkili ve belirleyici olduğu bir bütünlük içerisinde varlık göstermiştir.

Şekil 6. Erzurum'un tarihi kentsel dokusunda yol strüktürü (Aru, 1998).

Diğer taraftan klasik Osmanlı kentinde merkez özelliği gösteren birden fazla kentsel mekânın varlığı kabul edilmektedir. Osmanlı kentinde ilk merkez ticari faaliyetlerin yoğunlukta olduğu, bireylerin yoğun kullanımına sahne olan ve insan hareketlerinin yönlendiği mekân olarak tanımlanabilecek, ticaret bölgesidir. Erzurum'un ticari merkezi olan Taş Mağazalar (Şekil 7), Cezar'ın (1983) Osmanlı kentlerinde çarşının konumuna ilişkin vurgusundaki gibi sur duvarına yakın konumlanmıştır.

Ayrıca kentin Osmanlı döneminde büyüme yönü göz önünde bulundurulduğunda Taş Mağazaların kentin merkezinde yer aldığı, bütün ana aksların Braudel (1987) ve Cezar'ın (1983) Osmanlı kentleri için ifade ettiği gibi, bu ticari merkeze açıldığı görülmektedir. Osmanlı kentinde dini merkez ise hem işlevsel rolü, hem de fiziksel varlığından kaynaklı olarak camidir. Osmanlı dönemi Erzurum'unda dini merkez olarak kabul edilebilecek iki kentsel mekân; Taş Mağazalara yakın konumu ile Ulu Cami ve hemen yanında yer alan Çifte Minareli Medresenin oluşturduğu kentsel alan ile Mimar Sinan'ın Erzurum'daki tek eseri olan Lala Paşa Camii ile yakınında inşa edildiği Yakutiye Medresesi'ni içine alan kentsel alandır. Klasik dönem Osmanlı kentlerinde varlığı tartışma konusu olan yönetici merkez ise, Aktüre'nin (1978) Osmanlı kenti fiziksel mekânında yönetici merkez işlevi gören özel bir yapı olmadığı yönündeki vurgusuna uygun olarak Erzurum'da okunabilir bir kentsel mekâna yâda bilinen bir yapıya sahip değildir. Ancak Batılılaşmanın etkisi ile Osmanlı'nın son döneminde gelişen Belediye için Erzurum'da Lalapaşa Camii'ne yakın bir konum seçilmiştir(Şekil 4).

Şekil 7. 19. yy.' da Taş Mağazalar (solda), 20. yy.' da Taş Mağazalar (sağda)

Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

Kısaca, Erzurum'da sıkılgan modernite döneminde yapı ölçeğinde modernleşmenin başladığı görülmektedir. Ancak bu çalışmasının odağı tek tek mimari yapılar değil kentsel dokuda yaşanan değişimdir. Bu değişim ise Erzurum'da geometrik dokunun inşa edildiği planlı gelişme döneminin başlaması ile köktenci modernite döneminde gerçekleşmeye başlamıştır.

Mekânsal Modernleşme Sonrası Erzurum

Erzurum'un sosyo-mekânsal gelişme sürecine radikal modernite döneminde planlama aracılığıyla yön verilmeye Fransız Şehirci J.H. Lambert'in hazırladığı plan ile başlanmıştır. Büyük ölçüde uygulanmış olan Lambert Planı (Şekil 8), 100.000 kişilik nüfusa göre 400 hektarlık bir kentsel alan için hazırlanmıştır. Fakat 1965 yılında şehrin nüfusunun Lambert planında öngörülen rakamı aşıp 105.317'ye ulaşması ve 1960'lı yıllarda şehrin kapladığı alanın 950 hektarı geçmesi nedeniyle yeni imar planları arayışı başlamıştır (Ünal, 1995). Bu nedenle Lambert planının ardından, Erzurum için ilki 1966 yılında Zeki Yapar tarafından hazırlanan olmak üzere çok sayıda plan üretilmiştir. Ancak çalışmanın bu bölümünde, geleneksel organik dokulu bir Osmanlı kenti görünümünde olan Erzurum'un geometrik dokulu modern bir kent olarak gelişmesi için başlangıç noktası olan Lambert planına odaklanılacaktır. Bu yolla, Lambert planının uygulanmasının ardından kentsel mekânda ortaya çıkan ikililik ortaya koyulacaktır.

Şekil 8. Lambert Planı

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi, 1982.

Erzurum'un bugünkü gelişme deseni üzerinde büyük ölçüde belirleyici olan Lambert Planının kent içi ulaşım sistemi içinde önerdiği önemli bağlantıların tümüne yakını açılmış ve konut alanları plana uygun bir şekilde kurulmuştur (EBB, 2012; Can, 1988). Yerleşim alanları nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri gözetilerek bahçeli siteler ve aile evlerinden oluşan, halkın oturacağı alanlar, çoğunlukla iki katlı konutların yer aldığı işçi ve esnaf mahallesi, üç kat izni verilen yeni mahalleler ve ticaret ile konutun birlikte yer alacağı karma bölgeler şeklinde düzenlenmiştir (EBB, 2012). Planda, kent içi ulaşım ağı merkez çevresinde dolaşan ring yollar; merkeze gelen ışınal yollar ve ana eksenler, transit yollar ve servis yolları ile kılcal yollar olarak dört grupta toplanmıştır. Ticaret bölgesinin kent merkezinde yer almasını öneren plan, kentte yer alan tarihi eserlerin çevrelerinin açılarak korunmasını önermiştir (EBB, 2012). Diğer taraftan Cumhuriyetin ilanının ardından da kentte önemli mimari yapılar inşa edilmeye devam edilmiştir. 20. yy.'ın ilk yarısında başta Lambert tarafından tasarlanan Erzurum Lisesi (Kulözü, 2015) olmak üzere İş Bankası, Gar, Halkevi ve Eski Tekel Binaları dönemde kentin öncü modernleri olmuştur (Şekil 9).

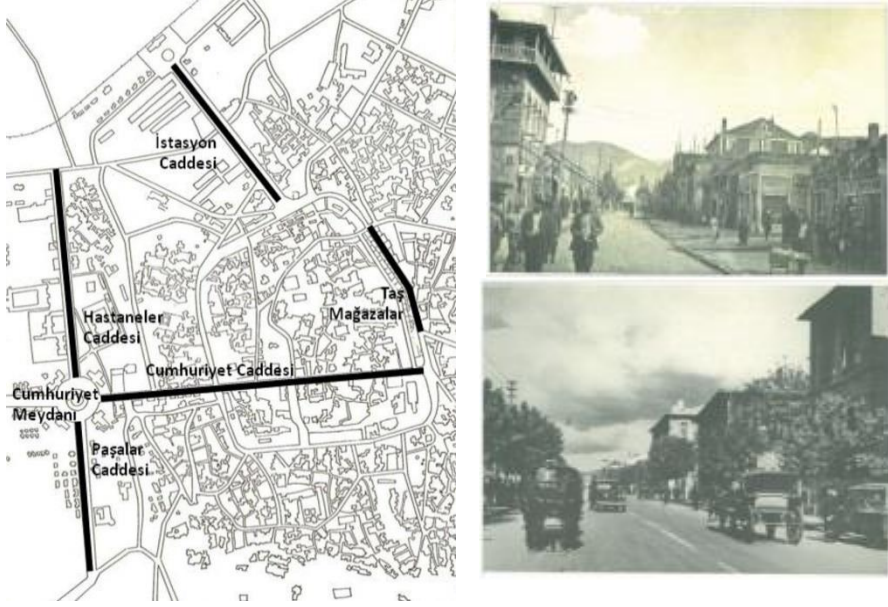
Şekil 9. Erzurum Lisesi (solda), Gar Binası (sağda)

Kaynak: Yazarın kişisel arşivinden.

Temel olarak radikal modernite döneminde Erzurum kentsel mekânının oluşmasında, topografya ve imar planı belirleyici olmuş, kentin büyümesi o zamana kadar aşağı yukarı hep aynı kalan batı yönüne doğru gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile 20. yy.' a kadar sahip olduğu

yaşayan organik biçimsel karakteriyle Osmanlı kentinin tipik bir örneği olan ve biçimsel yapısı toplumsal yapı, doğal yapı ve ekonomik koşulların etkisiyle şekillenmiş olan kentin makroformunun gelişmesinde köktenci modernite döneminde doğal ve yapay eşikler etkili olmuştur. Lambert planının yönlendiriciliğinde Erzurum'da Osmanlı kent imajının, Batılı biçim ve unsurları içeren modern bir imaja dönüşmesi ve bunun sonucunda oluşan ikililik kentin biçimsel karakterinin temel belirleyicisi olan yollar ile merkezler üzerinden ortaya koyulabilir.

Öncelikle planlı gelişme sürecinde inşa edilen yol strüktürü kentin mevcut düzensiz yol strüktüründen, 'düzenli', geometrik çizgilerle farklılaşarak değişimi açığa vurmaktadır. Kent için geometrik düzen öneren Lambert planı yeni kentsel gelişim alanlarını mevcut organik dokuya, İstasyon ve Cumhuriyet Caddesi örneklerinde görüldüğü gibi, modern planlama ilkeleri doğrultusundan lineer yollarla bağlamıştır. Kentte 20. yy.'da açılan yollar ile geometrik bir düzen oluşturmaya yönelik eğilim İstasyon Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Hastaneler Caddesi ve Yenişehir Caddesi (günümüzde Paşalar Caddesi) örneklerinde de görülmektedir (Şekil 10). Kent içi bu birinci derece yollarla birlikte ikinci ve üçüncü derece yollarda lineer olarak geliştirilmiştir. Dolayısıyla 20. yy. Erzurum'unda geniş sokaklar ve caddeler ile birlikte yol kademelenmesi de oluşturulmuştur. Cumhuriyet'in Erzurum'unda bu yol strüktürünün belirlediği kare ve dikdörtgen adalardan oluşmuş bir dokuda kurulan mahalleler de geleneksel organik doku ile farklılık oluşturmuştur. Çünkü bu geometrik dokuya sahip planlı kentsel gelişimde Osmanlı kentinin aksine yapının, yapı adasının; yapı adasının, yolun; yolun da kentin genel karakteri üzerinde etkili ve belirleyici olduğu bir bütünlük içerisinde 'düzenlilik' söz konusudur.

Şekil 10. İstasyon, Paşalar ve Hastaneler Caddeleri ile Taş Mağazalar ve Cumhuriyet Caddesi (Ünal, 1968'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır) (solda), 1950'lerde Taş Mağazalar (sağ üstte), ve 1950'lerde Cumhuriyet Caddesi (sağ altta)
Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

Son olarak modern Erzurum'un kentsel merkezleri incelendiğinde Belediye Binasının Cumhuriyet'in ilanının ardından da aynı işlevle kullanıldığı görülmektedir. Diğer kamu kurumlarının da Belediye Binası'nın çevresinde konumlandırılması ile utangaç modernite döneminde belirginleşmeye başlayan alan, Şekil 4'de de görülebildiği gibi, yönetsel merkez olarak gelişmiştir. Dolayısıyla Türk modernleşmesi öncesinde var olmayan bu yapısal ögenin Cumhuriyet dönemi Erzurum'unda da kent merkezini işaretlediği söylenmelidir. Diğer taraftan, planlı gelişmenin başlaması ile kentin ticaret aksı, kentsel gelişme paralelinde batıya kaymıştır. Modernleşen Erzurum'un ticaret aksı, Lambert planının uygulanmasıyla, Şekil 10'da görülen, Cumhuriyet Caddesi olmuştur. Bu ticaret omurgası ile Lambert aynı zamanda Erzurum'un kültür tarihinin deneyimlenebilmesini sağlayan lineer bir aks oluşturmuştur. Kentin batı sınırında ulus-devletin mekânsal temsili olarak inşa edilen Cumhuriyet Meydanı (günümüzde yaygın olarak Havuzbaşı olarak da anılmaktadır)

ile başlayarak Yakutiye Medresesi ile Lala Paşa Camii ve Belediye Binası'nı içine alan kentsel düğüm noktasından, Caferiye Camii, Cimcime Hatun Türbesi, Ulu Cami, Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Kalesi'ne uzanan Cumhuriyet Caddesi, eski ticaret merkezi olan Taş Mağazalar'a yönlenen düğüm noktasına bağlanmaktadır. Dolayısıyla, Cumhuriyetin ilanının ardından yönetici merkez kentin omurgasının etki ve çekim alanında yer almıştır. Ayrıca Osmanlı döneminden farklı olarak Lambert planı ile Erzurum'da kentin yeni modern yüzünün mekâna kazındığı bir kamusal alan olarak Cumhuriyet Meydanı inşa edilmiştir. Cumhuriyet Meydanı (Şekil 11) dört tarafından 1930'larda inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin ve modern Erzurum'un yeni yüzünü sembolize eden binalarla tanımlanmıştır. Bu binalardan birinin radikal modernite projesinin kültürel boyutunun hayata geçirilmesinin yolu olarak tanımlanan halkevi olması dönemde Cumhuriyet Meydanı'nın taşıdığı anlamı vurgulamaktadır.⁷

Şekil 11. Cumhuriyet Meydanı'nın maket görüntüsü (Belediye dergisi, 1939; aktaran Karakaya, 2010) (solda), 1960'larda Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresi (sağda)

Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

Köktenci Modernite döneminde yaşanması arzulanan radikal kültürel dönüşüm çerçevesinde tarihi geleneksel dokunun yer yer üzerinde ancak çoğu kısımda çevresinde gelişen böylesine geometrik bir düzen mevcut

⁷ Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlet olarak ülkenin dört bir yanında kurduğu Cumhuriyet Meydanları ile iktidarını temsil etmiştir. Halkevleri de bu meydanlara cephe verecek şekilde kurulmuştur (Yeşilkaya, 2003, s. 140).

organik doku ile çarpıcı bir tezat oluşturarak ikili bir kentsel doku oluşmasına neden olmuştur. Erken Cumhuriyet yönetiminin belirlediği modernist meşruiyet çerçevesi doğrultusunda Lambert tarafından hazırlanan plan yönlendiriciliğinde oluşturulan geometrik doku ve 20. yy.'a kadar gelişim gösteren geleneksel organik doku üzerinden ortaya çıkan ikili kentsel doku okunabilmekte ve kentsel mekânda deneyimlenebilmektedir (Şekil 12).

Şekil 12. Erzurum kentsel mekânında ikili doku: Lambert tarafından tarihi gelişme dokusunun kuzeyinde planlanmış geometrik dokulu gelişme alanı (Eymirli, 1994) (solda) ve uygulama sonrası 1960'lı yıllarda kentsel mekân

Kaynak: T.C. Erzurum Valiliği, 2011.

Sonuç Yerine: Erzurum'da İkili Kentsel Doku

Erzurum'un M.Ö. 4000'lere dayanan yerleşim ve mekânsal gelişme tarihinin de sunulduğu bu çalışmada, Cumhuriyetin ilanına kadar organik dokulu geleneksel bir Osmanlı kenti iken modernleşme olarak tarif ettiğimiz kültürel dönüşümün yönlendiriciliğinde Erzurum'un kentsel dokusunda yaşanan değişime odaklanılmıştır. Köktenci modernite döneminde Erzurum'un kentsel gelişmesi organik tarihi dokunun çevresinde modern geometrik dokunun geliştirilmesi, yer yer de bu iki fiziksel olarak karşıt dokuyu bağlamak amacıyla organik dokunun üzerinde gelişme şeklinde olmuştur. Bu bağlamda, çalışmada kentsel dokunun geliş-

mesini yönlendiren ve kentin bütünü oluşturarak temel öğeleri olarak yollar ve kent merkezlerinin geleneksel ve modern gelişme dokusu içerisinde nasıl farklılaştığının örneklerle sunulması yoluyla yaşanan modernleşmenin kentsel mekâna kazınan izleri ortaya koyulmuştur.

Sonuç olarak Cumhuriyet'in Erzurum'unun modern planlama ilkeleri doğrultusunda geometrik bir düzenliliğe sahip olduğu, ancak bu düzenliliğin sosyo-mekânsal süreç içerisinde ortaya çıkan gerekliliklerin değil, yaşanması amaçlanan kültürel dönüşümün kent mekânına yönelik genel yaklaşımının bir sonucu olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile eski organik dokunun düzensizliğine kıyasla ortaya çıkan düzenlilik, Erken Cumhuriyet yönetiminin düzen sağlama konusunda başarısının bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Ancak radikal modernite döneminde gelişen modernist meşruyet çerçevesi doğrultusunda Lambert planının uygulanmasıyla kentsel mekânda yaşanan gelişmeler, öncesinde tipik bir Osmanlı kenti olarak gelişim gösteren Erzurum'da fiziksel bir ayrışmaya neden olmuştur. Çünkü Can'ın (1988) da ifade ettiği gibi 20. yy.' da Erzurum'da yaşanan kentsel gelişme eski kent dokusundan oldukça bağımsız bir biçimde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilanının ardından oluşturulmaya çalışılan kültürel değişimin bir parçası olarak köktenci modernite döneminde Erzurum'da kent mekânına yönelik izlenen yaklaşım, var olan organik kentsel dokuyla karşıtlık oluşturarak kentin genel biçimsel karakterinde ikililik ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Geometrik veya organik kent dokularından birine olumlu veya olumsuz anlam yüklemek amacını taşımayan bu çalışmada Erzurum kentinde bugün halen görülmekte olan ikililiğin kentsel mekânda yarattığı çeşitlilik ortaya koyulmuştur. Her iki kent dokusunun bir arada varlığı, geçmişin izlerini ve ülkenin yaşadığı tarihsel süreci, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişin hem bir kopuş hem de bir süreklilik olarak izlerini kentsel mekânda deneyimlenebilir kılmaktadır.

Kaynakça

Aktüre, S. (1978). *19.yüzyıl sonunda Anadolu kenti mekânsal yapı çözümlemesi* (1. baskı). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Aru, K. A. (1998). *Türk kenti* (1. baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Aşıroğlu, T. (1973). *Erzurum ilinin tarihçesi* (1. baskı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Baç, S. (2012). *Tarihi kentlerde koruma kavramının mekân dizim yöntemi üzerinden araştırılması-Bergama örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Batty, M. ve Longley, P. (1994). *Fractal cities: a geometry of form and function* (U.S. baskısı). San Diego, CA: Academic Press.

Braudel, F. (1987). Kapitalizmin şafağında kentler. III. *Şehir Dergisi*, 56-59.

Can, Z. (1988). *İmar planı araştırması: Erzurum*. Erzurum: Can Planlama Bürosu.

Castagnoli, F. (1971). *Orthogonal town planning in antiquity* (1. Baskı). Cambridge: MIT Press.

Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın ilk planı: 1924-25 Lörcher planı* (1.baskı). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.

Cezar, M. (1983). *Typical commercial buildings of the Ottoman classical period and the Ottoman construction system* (1. baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Cultural Publications.

Coşkun, N. (2004). *Yaşayan organik kent bir örnek: Üsküdar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Çelik, Z. (1996). *19. yüzyılda Osmanlı başkenti: Değişen İstanbul*. (S. Deringil, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Durkheim, E. (2002). *İntihar: Toplumbilimsel inceleme* (1. baskı). (Ö. Ozankaya Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*, (1. baskı). (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Eres, Z. (2014). Erken Cumhuriyet döneminde çağdaş kırsal kimliğin örneklenmesi: Planlı göçmen köyleri. *Mimarlık Dergisi*, 375, 58-63.

Erzurum Büyükşehir Belediyesi (EBB), (2012). *Erzurum koruma amaçlı imar planı araştırma raporu*. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Erzurum.

Eymirli, S. (1994). *Erzurum kenti açık ve yeşil alanlarının saptanması ve kentiçi açık-yeşil alan ilkeleri yönünden araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Friedmann, J. (1987). Planning in public domain: From knowledge to action. J. Friedmann (Ed.), *Two centuries of planning theory an overview* içinde (s. 51-86). Princeton: Princeton University.

Gündoğdu, H., Bayhan, A. ve Arslan, M. (2010). *Sanat tarihi açısından Erzurum* (1. baskı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

Gündoğdu, H. (2009). Erzurum kent tarihi ve kültür varlıkları. E. Madran, Z. Ç. Uysal (Ed.), *Erzurum ve kültür mirası* içinde (s. 24-50). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası.

Hillier, B. (t.y).(2007). *Space is the machine*. United Kingdom: Space Syntax. <http://discovery.ucl.ac.uk/3881/1/SITM.pdf> adresinden erişildi.

Hillier, B. ve Hanson, J. (1984). *Social logic of space* (1. baskı). Cambridge: Cambridge University Press.

Hillier, B. (2009). Spatial sustainability in cities: Organic patterns and sustainable forms. In: D. Koch, L. Marcus ve J. Steen, (Ed.), *Proceedings of the 7th international space syntax symposium* içinde (s. 1). Royal Institute of Technology (KTH): Stockholm, Sweden. http://www.sss7.org/Proceedings/01%20Key-note%20Papers/K01_Hillier_Spatial_Sustainability.pdf adresinden erişildi.

Karakaya, E. (2010). *Construction of the republic in city space: From political ideal to urban planning principles*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Karasözen, R. (2013). 1923-50 döneminde Türkiye’de mimarlık. N. Özasan ve R. Karasözen (Ed.), *Mimarlık tarihi* içinde (s.57-70). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Karpuz, H. (1976). *Erzurum’da Türk İslam yapıları* (1. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı İller Serisi.

Kostof, S. (1991). *The city shaped* (1. baskı). London: Thames and Hudson.

Kulözü, N. (2015). Türkiye mimarlığında modernizmin yerel açılımları x üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 381, 31-32.

Kulözü, N. (2011). Planlamaya katılım: Araç mı, amaç mı? A. Eraydın vd., (Ed.), KBAM Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar 2. Sempozyumu, *Planlamanın dünü, bugünü, yarını: Planlamada yeni söylem arayışları* bildiri kitabı içinde (s.159-170). Ankara: Matsa Basımevi.

Kulözü, N. ve Açmaz, M. (2006). Transformation of house-typology in the ancient priene city. S. Andolsun, A. Temizsoy ve M. Uçar (Ed.), *1st international CIB endorsed METU postgraduate conference proceedings* içinde (s. 643-653). Ankara: METU.

Lynch, K. (1981). *A theory of good city form* (1. baskı). England: Massachusetts Institute of Technology.

Lynch, K. (2014). *Kent imgesi* (6. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Madran, E. (2009). Kültürel mirasın korunması: Güncel gelişmeler ve değişmeler. E. Madran, Z. Ç. Uysal (Ed.), *Erzurum ve kültür mirası* içinde (s. 13-20). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası.

Özcan, Z. (2007). Anadolu konut yerleşim deseninde ikili oluşum Ankara Bakıktent-Ergazi örneği. *Journal of Faculty of Engineering and Architecture*, 22(2), 295-306.

Özgen, S. (2009). *Tarihi çevre içinde üç boyutlu çalışmaların cepheler açısından algılamaya etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Sitte, C. (1926). *Şehir mimarisi: Şehirleri inşa etme sanatı* (C.E. Arseven, Çev.), İstanbul : Şehremaneti Matbaası.

Smailes, A.E. (2007). *The geography of towns* (1. baskı). USA: Aldine Transaction.

Tankut, G. (1988). Ankara'nın başkent olma süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(2), 93-104.

T.C. Erzurum Valiliği. (2011) *Hatıralarda Erzurum* (F. Öztürk, Der.) (1. Baskı). Ankara: Tablet İletişim.

Tekeli, İ. (2001). Bir modernite projesi olarak Türkiye'de kent planlaması. İ.Tekeli (Ed.), *Modernite aşılırken kent planlaması* içinde (s.9-34). Ankara: İmge Kitapevi.

Tekeli, İ. (2005). Kent tarihi yazımı konusunda yeni bir paradigma önerisi. T. Şenyapılı (Ed.), *Özcan Altaban'a armağan: Cumhuriyet'in Ankara'sı* içinde (s.2-21). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Tekeli, İ. (2009). Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. İ.Tekeli (Ed.), *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi* içinde (s.106-134). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2010). Türkiye'de kent planlamasının kökleri. İ.Tekeli (Ed.), *Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları* içinde (s.26-147). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı şehirleri* (1. Baskı). İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.

Ünal, R.H. (1968). *Les monuments Islamiques anciens de la ville d'Erzurum et de sa region* (1.baskı). Paris: A. Maisonneuve.

Ünal, R.H. (1995). Erzurum. Türk Diyanet Vakfı (Ed.), *İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 329-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Wycherley, R.E. (2011.) *Antik Çağ'da kentler nasıl kuruldu?* (N. Nirven ve N. Başgelen, Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yeşilkaya, N.G. (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve mimarlık* (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, A. (2010). *Bilinmeyen Erzurum* (1. baskı). Erzurum.

Yurt ansiklopedisi: *Türkiye il il, dünü, bugünü, yarını* (1. Baskı) (1982). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Yrd. Doç. Dr. Neslihan Kulözü, 2003 yılında Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünden mezun olan Neslihan Kulözü, 2008 yılında ODTÜ Kentsel Tasarım ve 2009 yılında Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim dallarından yüksek lisans derecelerini almıştır. 2012 yılında doktorasını ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Anabilim dalında tamamlamış ve doktora tezi ile ODTÜ 2011-2012 yılı 'yılın doktora tezi' ödülüne layık bulunmuştur. Halen Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. İlgili alanları arasında katılımlı planlama, kentsel tasarım, mimarlık ve planlama tarihi ve doğal ve kültürel miras yer almaktadır. **E-posta:** nkulozu@gmail.com

Kırklareli Kent Algısı Üzerine Deneysel Bir Çalışma

*

An Experimental Study on Perception of the City of Kırklareli

Hatice Meltem Gündoğdu - Azem Kuru - Mete Korhan Özkök

Öz

Bu çalışma; Kırklareli kent algısı üzerine deneysel bir çalışma olup, çalışmanın temel amaçları;

- *Şehir planlama öğrencilerin mekâna ilişkin deneyimlerinin kent algıları üzerindeki etkilerini belirlemek*
- *Bu kente öğretim süresi için gelmiş öğrencilerin kent belleği ve kent algısı ile sürekli yaşayanların kent algısı arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymak*
- *Kentin algılanabilir bir kent olup olmadığını irdelemektir.*

Çalışmada kent imajının öğrencileri nasıl etkilediği, öğrenci ve yaşayanların kent algılarının karşılaştırması ve kenti nasıl algıladıkları Kevin Lynch analiz teknikleri kullanılarak belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamı ve sonuçları ile bir üniversite kenti olma yolundaki Kırklareli'nin yapılması düşünülen plan çalışmalarında veri olarak değerlendirilebilir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Kırklareli, Kent İmajı, Kent Algısı, Bellek Haritası, Görsel Algılama, Okunaklılık*

Abstract

This study is the experimental study on the perception of the city center of Kırklareli, Turkey. The main aim of this study is:

- *To figure out effects of spatial experiences on city perceptions of the city planning students*
- *To figure out the differences and the similarities about the city-visions of both the permanent residents of Kırklareli and the university students who reside in the city for a certain time related to their educational period,*
- *To figure out if the vision of Kırklareli town could be well perceived or not.*

Through the study, how the city image impresses on the students; the comparisons of the city perceptions between the students and the permanent residents and how they perceive the city were determined using Kevin Lynch analysis techniques. This study could be considered as data in the planning studies with its results and scope, during the transformation of Kırklareli becoming and developing as a "university town".

Keywords: *Kırklareli, City Image, City Perception, Memory Map, Visual Perception, Legibility*

1. Giriş

Ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kentlere katkı sağlayan en önemli yatırımlardan birisi üniversitelerdir. Ülkemizde uzun yıllar sadece belli kentlerde üniversiteler açılmış ancak 1992 yılından itibaren üniversite sayısı hızla artmıştır. Bu üniversitelerden biri olan 2007 yılında Trakya Üniversitesine bağlı çeşitli birimlerinde katılımıyla kurulan Kırklareli Üniversitesi, merkez nüfusu yetmiş binlere erişen Kırklareli'nin bir üniversite kenti olma yolunda attığı ilk adımdır. Üniversitelerin kentin ziyaret edilerek tanıtılmasına katkıları büyüktür. Kırklareli Üniversitesi her geçen yıl artan öğrenci sayısı ile kentin öğrenci odaklı bir dönüşüme ev sahipliği yapmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kentte öğrencilik sürelerince kalan ve geçici yerleşik hayatları olan öğrencilerin kent algıları ve kentten nasıl etkilendikleri bir kentin cazibesini artırma yolunda önemli bir araştırma ve tartışma konusunu gündeme getirmektedir. Öğrencilerin geçici olarak gördükleri yaşam ve çalışma alanlarını nasıl algıladıkları ve bu alandaki problemlerin neler olduğunun farkındalığını irdelemek önemlidir.

Bu çalışma ile Kırklareli Üniversitesi öğrencilerinin "kent algıları", Kevin Lynch'in kentsel imaj analizi yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin kent algıları, sürekli Kırklareli'nde yaşayan kentlilerin halk algısı verilerine eklenerek, kent imajının oluşturulması ve ileride yapılabilecek planlama çalışmalarında kullanılmak üzere altlık verilerin elde edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, Kevin Lynch'in ortaya koyduğu ilkelerin günümüzde hala, kentlerin okunabilirliğini sağlamak ve imaj oluşturmak konusundaki geçerliliğini de göstermiştir.

Lynch'in (Lynch, 1960) çalışması, ilkeleri ile diğer araştırmacılarca da kabul gören kavramları, yöntemleri içermekte ve kentsel çevreyi ilgilendiren çeşitli disiplinler için geçerli olabilecek temel ilkeleri sağlamaktadır. Lynch'i izleyen birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (Appleyard, 1970; Kepes, 1966). Yaşanan bir çevrede insanların çevresel algılama özelliklerini inceleyen çalışmalar; kentin yapılanma ve imgesel özelliklerinin, algılama üzerinde önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Lynch'e göre kentin yapısal öğelerinin anlaşılabilir olması bir yerleşmenin kolay okunabilir ve algılanabilir olmasını sağlar (Lynch, 1960). Rapoport'a göre insanın var olan biçimlenme kalıplarından haberdar olabilmesi, mekânın kolay oku-

nabilirlik değerlerine sahip olmasına bağlıdır. Ve okunabilirlik, mekanda algılanabilir farklılıkların optimum olduğu durumlar olarak ifade edilmektedir (Rapoport, 1982). Appleyard'a göre şehirler kullanımsal, karşılık veren ve yorumsal olarak üç şekilde algılanırlar. Birçok elemanın algılanması onların kullanımı ile ilgilidir, karşılık veren algılamada fiziki çevrenin biçimlenme yapısı önemlidir, yorumsal algılamaya ise yeni bir şehir deneyimi yaşandığında, geçmiş deneyimimize bağlı kalarak ve benzer durumları yorumlayarak şehrin algılanmasıdır (Appleyard, 1973). Garling kentin algılanması ve kavranmasında, mekânsal yönlenmede tercih edilen mekansal formların bir modelinin oluşturulmasıyla etki edilebileceği üzerine çalışmıştır (Garling vd., 1991). O'Neill yapı çevresinin mekânsal görünümünün, gerçek dünyadaki mekânın algılanmasına etki ettiğini savunur (O'Neill, 1991). Golledge ve Stimson tarafından her günkü yol ve yol ağı kullanım seçiminin bir mekânsal çevreyi tanımayla doğru orantılı olduğu savunulmaktadır (Golledge ve Stimson, 1997). Hart ve Moore bu konuda yapılan çalışmalarda mekânsal deneyimin araştırılmasında kavramsal bir harita görünümünü önemli bir araç olarak kabul etmişlerdir. Bu kavramsal harita ile alanın ilişkileri, oluşumları, mekânsal yapılanmalarının kavramsal görünümünün anlaşılmasında mekânsal deneyimini de tanımlamaktadırlar. Mekânın kavranmasında düşüncedeki görünümün yeniden yapılanması ve bunun mekâna yansması konusunda çalışmışlardır (Hart ve Moore, 1971). Benzer olarak Dawns ve Stea, çalışmalarında farklı çevrelerde ortaya çıkan karmaşık bilgilerin analiz edilmesi ve bu bilgileri tanımlamada mekânsal yapılanmanın anlaşılmasını sağlayan aracın, haritalama süreci olduğunu savunmaktadırlar (Dawns ve Stea, 1973). Tüm bu yaklaşımlara göre, kent manzarasının görünürlüğü veya okunaklılığına ilişkin görsel nitelikler ve bunları kentlilerin zihinsel haritalama ile belleklerine kolayca aktarabilmeleri çok önemlidir.

2. Kevin Lynch İmaj Analizi

Lynch'e göre her bireyin içinde yaşadığı şehre dair somut nesnelere temelinde oluşturduğu bir takım zihinsel imgeler mevcuttur. Bireyin kentte "yol bulma" eylemi, bu zihinsel imgeler ya da haritalar aracılığı ile gerçekleşmektedir. Kevin Lynch dış dünyanın zihinde genellediği "çevresel imge" kavramını, yol bulma sürecinin ilk halkası olarak kullanır. Bu

imge hem anlık duyguların hem de geçmiş deneyimlerin bir ürünüdür. Çevresel İmge kenti görünür, okunabilir kılmak kişilerin çevresiyle uyum sağlaması ve kendini güvende hissetmesi için önemlidir. Bu bağlamda çevresel imge kentle kurulan duygusal ilişkiyi de anlatmaktadır. Bireylerin kendi öz yaşamları, içinden geldikleri kültür ya da kentle kurdukları ilişki sonucu elde ettikleri deneyimler ne kadar birbirinden farklı olsa da bir arada yaşıyor olmanın getirdiği bir takım değerler veya kabul-ler ortak kent imgelerinin oluşmasında önemli yerler tutarlar.

Kevin Lynch şehri temel olarak, fiziksel unsurlardan yola çıkılarak oluşturulan 5 görsel algılama birimine bölmüştür ve insanların kafasında şehirlerin böyle bir belleksel harita çizdiğini ve insanların bu sadeleştir-melerle şehirde daha kolay yolunu bulduğunu göstermiştir.

Kent imgesini oluşturan bu öğeler

1. “Yaşayanların alışkanlık ve olanaklarına bağlı olarak kullandıkları, pek çok kişinin imgesinde baskın olan sokaklar, yaya yolları, toplu taşı-ma alanları, kanallar, demiryolları vb. diyebileceğimiz **yollar**.

2. “İki bölge arasında sınır işlevi gören, sürekliliği doğrusal olarak bölen, ulaşım aksları gibi kullanılmayan doğrusal öğeler olan **sınırlar-kenarlar**

3. “İki boyutlu olarak algılanan, farklı veya karma fonksiyon özelliği gös-teren ve kentin orta ve veya büyük ölçekli bölümlerini oluşturan **bölgeler**

4. “Kente girebilmesini sağlayan stratejik noktalar, ulaşım sisteminde kesintilere neden olan kavşaklar, kentin bir bölümünden diğerine geçiş sağlayan, kullanımların yoğunlaştığı ortak alanlar olan **odak noktaları – düğüm noktaları**

5. “Diğer bir noktasal referans kaynağını oluşturan, yaşayanların içine girmediği, kolay tanımlanabilir fiziksel oluşumlar olan **nirengiler - refe-rans noktalarıdır**.

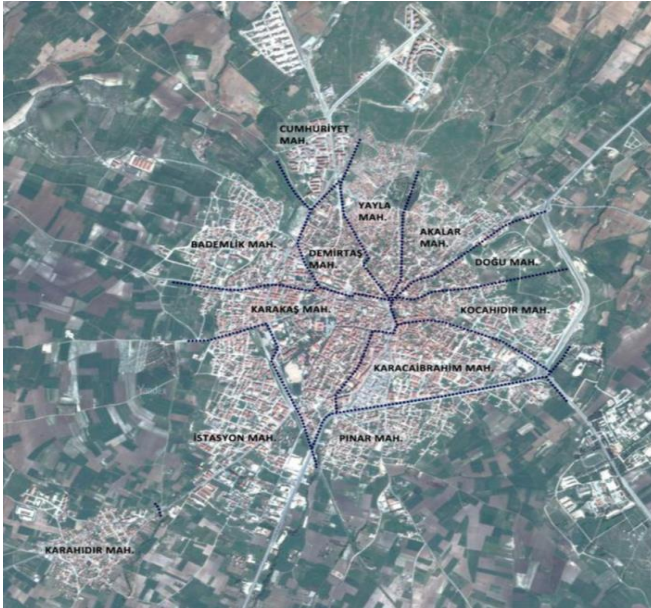
Bir kentte okunaklılığın olup olmadığı ancak bu görsel niteliklerin kentte yaşayanların zihinsel imgesine dayanarak incelediğimizde anlaşi-labilecektir. Güzel bir kent için en önemli özellik okunaklılığı değildir, ancak büyüklüğü, zamanı ve karmaşası ile bir kent oluşturacak boyut-larda çevreler için, özel öneme sahip tanımlamalardır (Lynch, 1960). Bu nedenle kenti anlamak için sadece kenti kendi içinde değil, kenti kentte yaşayanların kendi gözünden de değerlendirmek gereklidir.

Ayrıca Kevin Lynch'e göre mekâna ilişkin deneyimi az olan bireyler ile mekânsal deneyimi artan bireylerin mekânsal öğeleri okumaları ve etkileşimleri açısından da farklılıklar olacaktır. Başta genel özelliklerle, bölgesel nitelikler ön plana çıkartılacaktır. Deneyim sonrası ise genel özellik ve yollardan çok nirengilerin ve odakların vurgulanacağı beklenen sonuçlardır.

Çalışma bu ilkeler bağlamında ele alınmıştır.

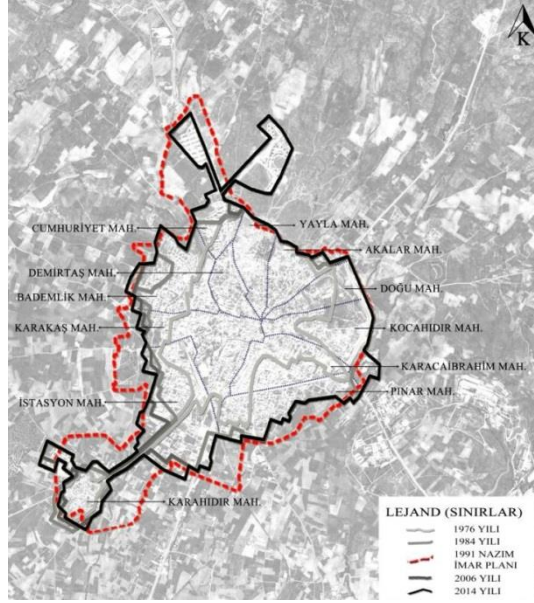
3. Çalışma Bölgesi Yerleşim Özellikleri

Kırklareli ili Marmara'dan Avrupa'ya geçiş alanında ve Bulgaristan ile komşu bir sınır ilidir. Merkez, Demirköy, Kofçaz, Babaeski, Pehlivan köy, Babaeski, Lüleburgaz ve Pınarhisar olmak üzere sekiz ilçeye sahiptir. Kent, merkez ilçeye bağlı Akalar, Bademlik, Cumhuriyet, Demirtaş, Doğu, İstasyon, Karacaibrahim, Karahıdır, Karakaş, Kocahıdır, Pınar ve Yayla Mahalleleri olmak üzere 12 mahalleden oluşmaktadır (Harita 1) (Özkök ve Kuru, 2015).

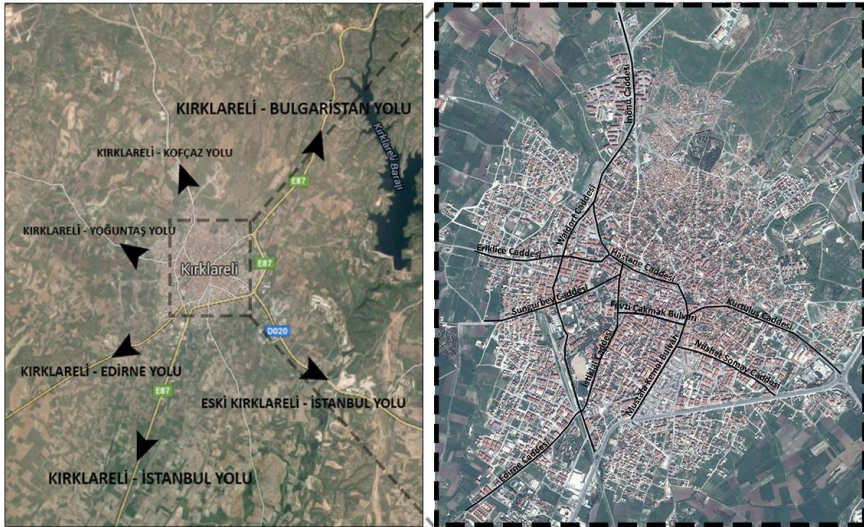

Harita 1. Kırklareli Kent Merkezi Mahalle Sınırları
Kaynak: Google Earth uydu altlığından yararlanılmıştır.

Günümüz Kırklareli' sinde yerleşim ilk olarak Yayla Mahallesi ve Kırklar Tepesi olmak üzere iki noktada başlamıştır. Zaman içinde genişleyen kent ilk yerleşimin başladığı çevresine nazaran yüksek iki hâkim tepenin eteklerinden ovaya doğru gelişmiştir. Yayla Mahallesi halen tarihi ve özgün mimarisiyle ön plana çıkmaktadır (Eyüboğlu ve Vatansever, 2007). Topografya itibarıyla çok hareketli bir yapıya sahip olmayan Kırklareli merkez ilçe yerleşiminin yönelimini genellikle düz arazi ve ulaşım aksları belirlemiştir. Akarsu, vadi, aşılamayacak tepe ya da yüksek eğimli yamaç gibi doğal eşikler çalışma alanı için söz konusu değildir. Kentin morfolojik yönelişini etkileyen en önemli ulaşım aksları eskiden beri İstanbul yolu olarak kullanılan Pınarhisar aksı, Kırklareli'nin Türkiye Avrupa otoyoluna bağlanması amacıyla yapılan Babaeski aksı ve son yıllarda üniversite yerleşkesinin konumlanmasıyla önem kazanan Kofçaz güzergâhı oluşturmaktadır. İleriki yıllarda ise kentin ulaşım akslarının yanı sıra büyük ölçekli projelerle gelişerek özellikle kuzeye doğru bir aks üzerinde yayıldığı görülmektedir. Bu büyük ölçekli projeler; TOKİ Toplu Konutları, Çağdaşkent, Murat Sitesi gibi kentin kuzeyine konumlanan konut projeleridir. Ayrıca kentin kuzeyindeki küçük sanayi sitesi, doğuda Pınarhisar yolu üzerindeki askeri tesisler ve Pınarhisar güzergâhında kamusal yapılarının yer seçimi, güneyde Karahıdır Mahallesi'nde konumlanan Meslek Yüksek Okulu, KYK yurdu ve Karahıdır yolu üzerinde yer seçen kamu yapıları da kentin gelişim yönlerinin belirlenmesinde önemlidir (Harita 2), (Harita 3).

Harita 2. Kırklareli Kent Merkezi Mekânsal Gelişimi
Kaynak: Özkök ve Kuru, 2015.

Harita 3. Kırklareli Kent Merkezinin Şehirlerarası ve Şehir içi Ana Ulaşım Güzergâhları

Kaynak: Google Earth uydu altlığından yararlanılmıştır.

4. Kırklareli Kenti İmaj Analizi

Kırklareli kentinde mevcut kentsel doku okuması yapıldığında çeşitli imaj öğelerini saptamak mümkündür. Kırklareli kent yerleşiminde kent dokusu çeşitli noktalarda bölgesel farklılıklar içermektedir. Bu bölgeler temelde konut, sanayi, büyük alan kullanımlı donatılar ve ticaret şeklindedir. Konut dokusunun da kendi içinde homojenlik gösteren üç alt bölgeye ayrıldığı söylenebilir; geleneksel özellikler barındıran konut dokusu, cumhuriyet dönemi yoğun konut dokusu ve yeni yapılaşmakta olan az yoğun konut dokusu. Kent merkezinin içinde ve kentin hemen kuzeyinde kalan küçük sanayi siteleri, İstasyon Caddesi, Waldorf Caddesi ve Hastane Caddesi arasında kalan donatı bölgesi, Pınarhisar yolu üzerinde yoğunlaşan donatı bölgesi başlıca okunabilir bölgeler durumundadır. Kentin çevresinde sınırlayıcı özellikte doğal eşikler bulunmamaktadır. Bununla beraber kentin batı yönünü boylu boyunca geçen dere yatağı en belirgin sınırlayıcı konumundadır. Kenti çepeçevre saran tarım arazileri bir diğer sınırlayıcı faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece karayolu ulaşımının söz konusu olduğu Kırklareli kentinde bağlantıları yine sadece karayolları oluşturmaktadır. Şehre giriş çıkışı sağlayan beş ana aks; İstanbul yolu, Pınarhisar yolu, Edirne yolu, Dereköy yolu ve Kofçaz yolu şeklindedir. Kent içerisinde en okunaklı ulaşım bağlantıları ise; Mustafa Kemal Bulvarı, Hastane Caddesi, İstiklal Caddesi, Waldorf Caddesi, İnönü Caddesi, Tırnova Caddesi, Kurtuluş Caddesi ve Eriklice Caddesi şeklindedir. Ayrıca şehrin kullanılmayan demiryolu hattı tek raylı sistem bağlantısını teşkil etmektedir. En işlek kullanılan yaya yolları ise İstasyon Caddesi ve Kara Umur Bey Caddesi olarak görülmektedir. Kentin en belirgin odak noktaları Vilayet Meydanı, Otogar Meydanı, Yayla Parkı ve Şevket Dingiloğlu Parkı alanlarıdır. Vilayet Meydanı'nda bulunan Uçak maketi, Otogar Meydanında bulunan Karagöz ve Peynirci Kadın heykelleri, Gaziler Caddesinde bulunan çeşme ve Saat Kulesi Kırklareli kentinin önemli nirengilerini oluşturmaktadır. Bunların dışında kullanım, tarihsel önem gibi nedenlerle anlaşılan çeşitli yapı ve yapı gruplarını da nirengi olarak kabul etmek mümkündür. Bu yapılar başta tarihi önemiyle ön plana çıkan Hızırbey Camii ve Hamamı, Valilik Binası, Hastane, Belediye Binası ve İstasyon Binalarıdır.

4.1. Çalışmanın Amacı ve İzlenen Yöntem:

Çalışmanın temel amacı; Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama I. sınıf öğrencilerinin mekâna ilişkin deneyimlerinin kent algıları üzerindeki etkilerini belirlemek, bu kente öğretim için gelmiş öğrencilerin kent algısı ile sürekli yaşayanların kent algısı arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymak, kentin algılanabilir bir kent olup olmadığını irdelemektir.

İzlenen Yöntem; Çalışma imaj haritalarının hazırlanması, mekânsal çalışmaya yönelik anket sorularının oluşturulması, ilgili belirlenen örneklem büyüklüğüne göre anketlerin yapımı, veri analizi ve analizlerin karşılaştırılması, sonuç verilerin ele alınarak tüm kullanıcıların kent algısının belirlenmesi şeklinde toplam 5 evreden oluşmaktadır.

1. Evre (İmaj haritalarının Oluşturulması): 28 adet Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 1. Sınıf öğrencisinin arazi deneyimi öncesi ve sonrası üç grup halinde kent imajı haritalarını hazırlamaları için Kırklareli kent merkezine yönelik paftalar hazırlanmıştır.

2. Evre (Mekânsal çalışmaya yönelik anket sorularının oluşturulması): Öğrenciler (Şehir ve Bölge Planlama I. Sınıf, Diğer Disiplinler I. Sınıf Öğrencileri olmak üzere 2 ana grup), İkamet edenler ve Çalışanlar olarak kentte yaşayan dört grup için ayrı anket sorusu hazırlanmıştır. Anketler kişisel bilgiler ve kente dair mekânsal sorulardan oluşmaktadır (Ek 1-2-3). Ayrıca öğrenci anketlerinde öğrenci memnuniyetine ve kampüs kullanımlarına ilişkin sorular da yer almaktadır. Bunun yanında anket yapılan kişilerden kroki çizimi olarak da mekâna dair bilgilerin aktarılması istenmiştir.

3. Evre (Belirlenen örneklem büyüklüğüne göre anketlerin yapımı): İlgili çalışma yapılmadan önce, kentte anketlerin yapılacağı mekânsal özellikler ve mahalle kimlikleri göz önünde bulundurularak 7 ana bölge (Pınar Mahallesi, Karahıdır Mahallesi, İstasyon Mahallesi, Karacaibrahim Mahallesi, Karakaş ve Bademlik Mahalleleri, Doğu, Kocahıdır ve Akalar Mahalleleri, Yayla, Demirtaş ve Cumhuriyet Mahalleleri) belirlenmiş ve çalışmaya yönelik öğrenci grupları oluşturulmuştur (Harita 4). Anket çalışmaları 28 adet Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve 28 adet diğer disiplinlerde okuyan öğrenci olmak üzere toplam 56 adet üniversite öğrencisi, Şehir ve Bölge Planlama öğrenci sayısına eş değer olarak, 28 adet ikamet eden ve 28 adet çalışan olmak üzere toplam 112 kişi ile yapılmıştır. Şehir ve Bölge Planlama öğrencileri ile beraber çalışmaya

farklı disiplinlerde okuyan öğrencilerin dâhil edilmesindeki amaç, farklı disiplin ve uzmanlık alanlarına yönelen bu adayların kenti algılamalarındaki farklılığın da irdelenmesidir.

4. Evre (Veri analizi ve analiz karşılaştırması): Çalışmanın veri analizi aşamasında ilk olarak, ilgili anket sorularına verilen cevaplar derlenmiş, mekânsal ve mekânsal olmayan cevaplar olmak üzere 2 ana grupta toplanmıştır. Bu ilk gruplamanın nedeni, Kevin Lynch'in kentsel imaj analizini yapmak üzere gerekli mekânsal referansların ayrıştırılmasını sağlamaktır. Daha sonrasında ise ortaya konan mekânsal referanslar, Lynch analizine uygun olacak biçimde odaklar, nirengiler, bölgeler, yollar ve sınırlar olmak üzere 5 ana grupta bir kez daha toplanmıştır. Anket soruları analiz aşamasında, kullanıcı ve öğrencilerin odak, nirengi, bölge kavramları arasında özel bir ayırım yapmadıkları ve ilgili kavramları birbiri ile eşdeğer anlamda kullanarak cevaplar verdiği görülmüştür. Örnek verilecek olursa; ankette yer alan "Kentte kullandığınız ana buluşma noktaları nelerdir?" sorusuna Vilayet Meydanı, Atatürk Parkı gibi odak noktalarına yönelik cevaplarla beraber, Fevzi Çakmak caddesi, İstasyon Caddesi gibi yollara yönelik ve Uçak, Hızırbey Hamamı gibi nirengi noktalarına yönelik cevaplar da verildiği görülmüştür. İlgili durum ise anket sorularının Lynch analizine uygun olarak analiz edilmesini zorlaştırmıştır. Bu durumdan ötürü, mekânsal referans içeren cevaplar kendi içerisinde odak-nirengi-yol-bölge ve sınır olmak üzere bir kez daha gruplanmış ve Lynch analizine uygun hale getirilmiştir. Uygun gruplarda toplanan cevaplar, SPSS programı kullanılarak frekans analizine tabi tutulmuş ve Lynch analizine uygun olacak biçimde en çok tekrar eden mekânsal cevaplar tespit edilmiştir. Bu tablo sonuçlarına göre öğrenciler için, ikamet edenler için ve çalışanlar için ayrı ayrı ve bütüncül olarak kent belleği haritaları oluşturulmuştur. Ancak çizili olarak istenen sorular genelde yanıtlanmamış, yanıtlananlar ise anlaşılabilir olmadığından değerlendirilmeye alınmamıştır.

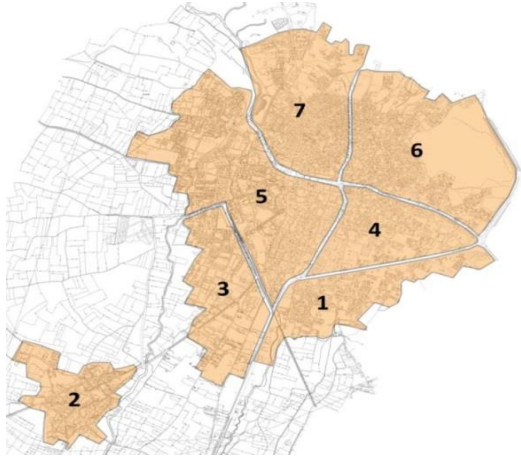
5. Evre (Sonuç verilerin ele alınarak tüm kullanıcıların kent algısının belirlenmesi): SPSS yöntemi ile öğrenci çalışan ve ikamet edenlerden oluşan kentte yaşayanları temsil eden tüm deneklerin, kentsel imaj öğelerinden etkilenme özelliklerine göre bütüncül kent algısında ön plana çıkan mekânsal öğeler belirlenmiştir. Bununla beraber anket veri analizi aşamasında belirlenen; odak-nirengi-yol-bölge-sınır cevapları SPSS prog-

ramı kullanılarak frekans analizlerine tabi tutulmuş, buna bağlı olarak en çok tekrar eden cevaplar tespit edilmiş, yüzde değerleri oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın uygulaması 2 aşamadan oluşmaktadır.

1. Aşamada: “Kevin Lynch’e göre mekâna ilişkin deneyimi az olan bireyin oluşturacağı bellek haritası ile mekânsal deneyim arttıkça bireyin oluşturacağı bellek haritası arasında mekânsal öğelerin okunmaları ve etkileri açısından farklılıklar bulunmaktadır (Lynch, 1960).” görüşünün öğrencilerle yapılan çalışmaya nasıl ve ne şekilde yansıtacağını belirlemek üzere bellek haritası çalışması yapılmıştır. Öncelikle Kırklareli Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün 28 kişilik 1. Sınıf öğrencilerine Lynch analiz tekniği, kent imgesi ve kent okunabilirliği ile ilgili bilgiler verilerek, bu bilgiler görsel olarak birçok kent örneği ile anlatılmıştır. Sonra öğrenciler üç gruba ayrılarak, “Kırklareli merkez” bölgesinin hâlihazır haritası üzerinde kentin “hatırladıkları” hali ile Lynch’in imaj analizi yöntemi kullanılarak, kent imajına ilişkin bir bellek haritası hazırlamaları istenmiştir. Daha sonra öğrencilerden alanın yerinde görsel olarak incelenmesi ve 2. bellek haritalarını oluşturmaları istenmiştir.

2. Aşamada ise; alan çalışması ile birlikte öğrencilerden anket çalışması yapmaları istenmiştir. 28 öğrenci, belirlenen 7 bölgede kendisi, ikamet eden, çalışan ve diğer disiplinlerde okuyan öğrencilerle olmak üzere 4 adet anket çalışması yapmıştır.

Harita 4. Anket Çalışma Bölgeleri
Altlık harita: Güncel hâlihazır harita.

4.2. Değerlendirme

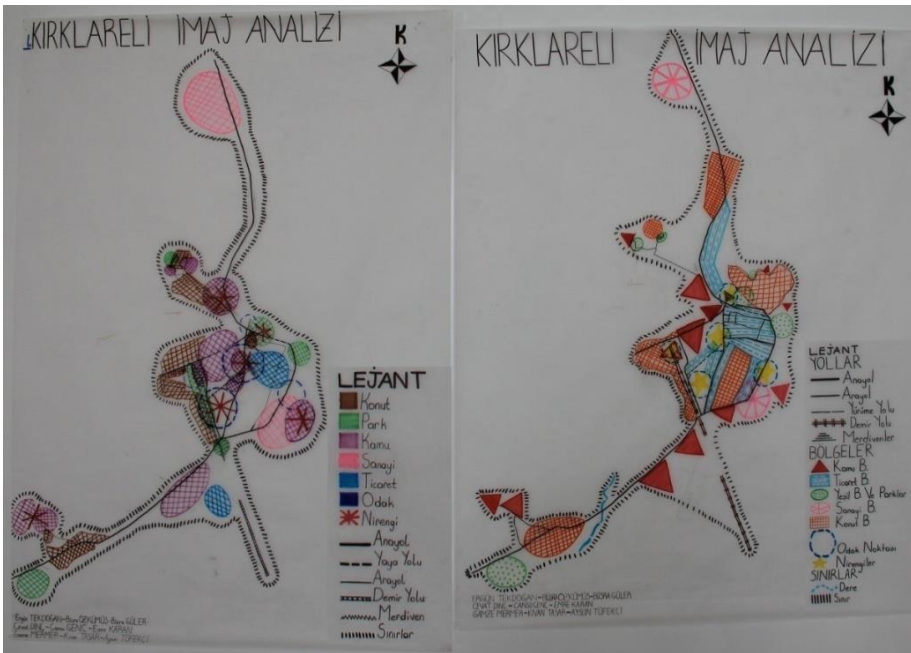
Öncelikle üç ayrı grup öğrenci tarafından 1. Aşamada yapılan arazi deneyimi öncesi ve sonrası oluşturulan kent imajı haritaları karşılaştırılması ile deneyimin öğrencilerin kent algısı üzerine etkisi belirlenmiştir. Daha sonra 2. Aşamada yapılan anket çalışmaları sonuçlarına göre bellek haritaları oluşturulmuş ve SPSS yöntemi ile belirlenen sonuç ve karşılaştırmalar tablolara aktarılmıştır. Bu tablolara göre öğrenci, çalışan ve ikamet edenlerin kent algıları, kentin hangi mekânsal öğelerinin ön plana çıktığı gruplar bazında ve tüm kullanıcılar (ortak) bazında ortaya çıkarılmıştır.

4.2.1. İmaj Haritaları Değerlendirilmesi:

Üç gruba ayrılan Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğrencilerinden, birinci grubun hazırladığı arazi deneyimi öncesi imaj paftasında; Güneybatıda Karahudır Korusu ve yurtlar bölgesi, kuzeyde küçük sanayi sitesi, kentin güney girişindeki Kipa Alışveriş Merkezi ve demiryolu hattı, doğuda küçük sanayi sitesi ve Şevket Dingiloğlu Parkı ile kent sınırları tanımlanmıştır. Çizimlerden öğrencilerin okula gidiş geliş güzergâhlarının, alışveriş mekânları ve sadece yaşadıkları yerleri sınırlar için temel aldığı görülmüştür. Kuzeyde sanayi bölgesinin – batı yönünde konut bölgesinin ve güneybatı yönünde ise Karahudır mahallesinin paftada gösterildiği, konut bölgeleri içinde ticaret bölgelerinin işlendiği ve bölgesel ayrımın sanayi konut ve ticaret olarak yapılmış olduğu görülmüştür. Kuzeybatıda Stadyum, İstasyon Binası ve Hastane, güneybatıda otogarın odak olarak belirlendiği, genelde bir araya geldikleri ana noktaların işaretleme yapıldığı, Merdivenler, Saat Kulesi, Valilik binası, Stadyum, Rektörlük, Yurt ve Hastanenin ise nirengi olarak kabul ettikleri görülmektedir. Yollarda yaya yolu ve taşıt yolu olarak kademelenme yapıldığı, Üniversiteye gidiş güzergâhları olan Kara Umur Bey Caddesi, Şevket Dingiloğlu Parkı'nın önünden geçen Cadde, Karahudır yolu, Hastane yolu ve Kofcaz yolunun anayol olarak işlendiği, İstasyon Caddesi ve Merdivenlerin yaya yolu olarak gösterildiği, ayrıca demiryolu raylarının da işlenmiş olduğu görülmektedir (Şekil 1 (solda)).

Arazi deneyimi sonrası imaj paftasında; Arazi öncesi belirledikleri sınırlara güneybatıda Karahudır bölgesini ayıran dere sınırının işlendiği, kuzeyde sanayi bölgesinin üstünden devam eden bir kısmın ve doğuda konut ve yeşil alanlarını da içine alacak şekilde sınırların genişletildiği

görülmektedir. Arazi öncesi bölgelemeye ise kuzeyde konut alanları ve donatı alanları bölgelerinin işlendiği, doğuda konut alanları ve yeşil alan bölgelerinin eklendiği, farklı bir bakışla ticaret ve donatı alanlarının konut alanlarının içine girerek farklı fonksiyon kullanımlarının bir arada olduğunu vurgular şekilde iç içe geçerek işlenmiş olduğu görülmüştür. Buna ek olarak odaklara kent merkezinin güney doğusunda yer alan özellikle öğrencilerin buluşma noktalarında biri olan festival alanının eklendiği ayrıca merdivenlerin bulunduğu yerin de odak olarak belirlendiği görülmüştür. Odaklarda kademelenme yapılması, nirengi olarak belirledikleri hastane alanının ve yurt alanının ise nirengi özelliği göstermediği belirtilerek tekrar işlenmemesi, kentin görsel algılama öğelerini tanımaları, nirengi noktalarının da etki ve önem sırasına göre değerlendirilebildiklerini göstermektedir.

Şekil 1. Grup Arazi deneyimi öncesi ve Arazi deneyimi sonrası İmaj Çalışmaları
Kaynak: Şehircilikte Sunum ve Anlatım Teknikleri-II Dersi Çalışmaları, 2014.

Sonuç olarak arazi deneyimi sonunda işlenen kent öğelerinde; alana bakışlarında farklılaşma olduğu, alanı görsel olarak hafızalarına yerleş-

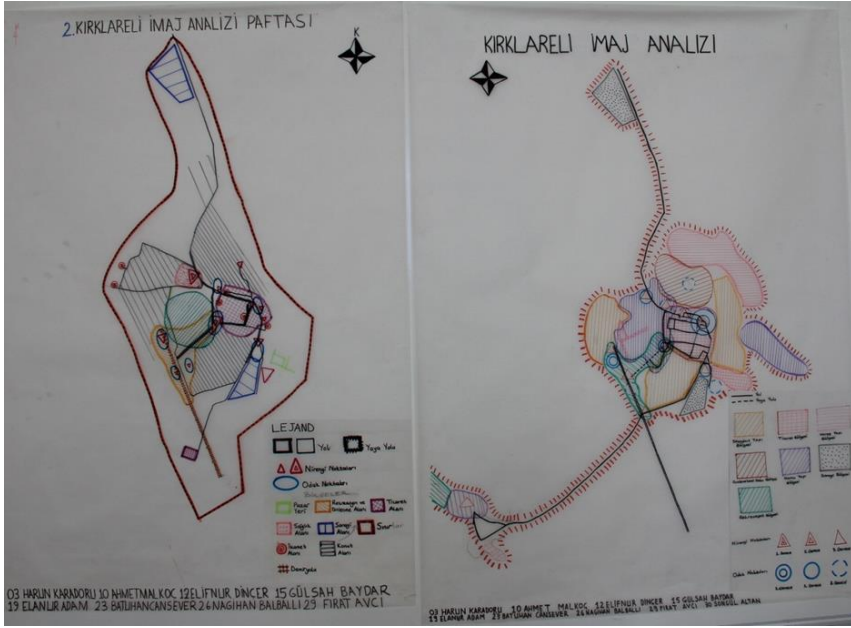
tirdikleri, kent algılarında önem ve etkilenme sırası gözetilerek nirengi ve odakların işlendiği gözlenmiştir (Şekil 1 (sağda)).

İkinci grubun hazırladığı arazi deneyimi öncesi imaj paftasında; Güneyde kente girişteki Kipa Alışveriş Merkezi, batıda kent çıkışı, kuzeyde Küçük Sanayi bölgesi ve devamındaki konut alanı, doğuda ise Rektörlük Binası ile sınırlar çizilmiştir. Kuzeyde sanayi bölgesi ve konut bölgesinin, kuzey doğu, batı ve güneyde konut bölgesinin, paftanın orta bölümünde ise iç içe geçecek şekilde konut - ticaret bölgesinin yerinin işaretlendiği görülmüştür. Şevket Dingiloğlu Parkı, Otogar, Saat Kulesi, Vilayet Meydanı, festival alanı, lunapark ve stadyum odak olarak belirlenmiştir. Lunapark, istasyon altı, stadyum, Vilayet Meydanı, Devlet Hastanesi, Saat Kulesi, Yayla Parkı, Hızırbey Hamamı, Kırklareli Belediye Binası, Şevket Dingiloğlu Parkı, Kırklareli Üniversitesi Rektörlük Binası ve otogar nirengi noktaları olarak belirlenmiştir. Otogardan başlayarak Kırklareli Üniversitesi Kayalı Yerleşkesine giden yolun, İstasyon Caddesi, Fevzi Çakmak Bulvarı, Hastane Caddesi'nin ana bağlantılar olarak işaretlendiği görülmüştür (Şekil 2 (solda)).

Arazi deneyimi sonrası imaj paftasında; Doğuda Yayla, Akalar ve Doğu Mahallelerinin bir kısmının, güneyde Karahıdır bölgesinin sınırlara dâhil edildiği, kuzeydoğu ve merkezde ticaret bölgesinin, doğuda konut bölgesinin ve donatı alanlarının işaretlendiği görülmüştür. Odakların önem sırasına göre üç kademe belirlendiği, en önemli odağın Otogar ve Vilayet Meydanı olarak işaretlenerek ayırt edildiği belirlenmiştir. Batıda Merdivenlerin ve uçak maketinin bulunduğu alanında odaklara eklendiği, nirengilerde de önem sırasına göre üç kademelenme yapıldığı, en önemli nirenginin uçak maketi olarak işaretlendiği, yollara kendi yurtlarından gelen ve giden yolların detaylı olarak işaretlendiği, ayrıca sürekli alışveriş için kullanılan yolların da eklendiği görülmüştür (Şekil 2 (sağda)).

İkinci grubun arazi sonrası imaj haritasındaki en önemli özelliği bölgelerde birbirini kapsayan ve birbirine geçen hissin çok iyi vurgulanarak net olarak işlenmesidir. Ayrıca arazi sonrası belleklerine yerleşen ve kullanım halinde oldukları Yayla Mahallesinin Konut bölgesini ayrı bir bölge olarak ayrıştırdıkları ve "Geleneksel Doku" bölgesi olarak lejantla da ifade ettikleri görülmüştür. Gene bölgelerde konut alanlarını standart yapı ve varoş yapı bölgeleri olarak ayırmış olmaları da Kırklareli kenti-

nin sosyal yapılanmadaki belirgin farkı algılamaları ve ifade etmeleri yönünden önemlidir. Ayrıca artık nirengi ve odak noktalarının üç kademede işaretlendiği, arazi sonrasında öğrencilerin kent algılarında öncelikli etkilerin daha net olarak ayrılmış olduğu görülmektedir.

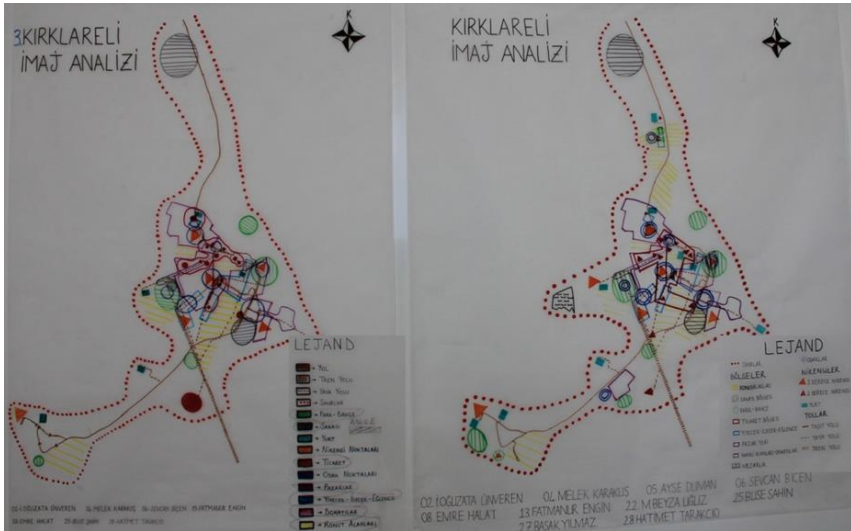
Şekil 2. 2. Grup Arazi Deneyimi Öncesi ve Arazi Sonrası İmaj Çalışmaları
Kaynak: Şehircilikte Sunum ve Anlatım Teknikleri-II Ders Çalışmaları, 2014.

Üçüncü grubun hazırladığı arazi deneyimi öncesi imaj paftasında; Kent Güney batıda Karahıdır, doğuda Turist yolu ve yurt alanı, batıda istasyon altı ve kuzeyde sanayi alanları ile sınırlandırılmıştır. Gene güneyde Kipa Alışveriş Merkezi, kuzeyde sanayi bölgesi, kuzeybatıda donatı-yurt alanı, doğuda ticaret bölgesinin göstermiş ve merkezde ticaret bölgesi de işaretlenmiştir. Bütün bölgeler, ticaret bölgeleri ile iç içe geçilerek çizilmiş ve yollarda kademelenme yapılmıştır. Karahıdır yolu, Kofcaz yolu Sungurbey Caddesi'nin ana yol olarak, İstasyon Caddesi'nin yaya yolu olarak işlendiği ve demiryolu hattının da paftaya işaretlendiği görülmüştür. Hastane ve çevresi, İstasyon Caddesi, festival alanı, Vilayet Meydanı, Şevket Dingiloğlu Parkı odak olarak işlen-

miştir. Rektörlük binası, Belediye ve Valilik binaları, Uçak maketi, Teknik Meslek Yüksek Okulu, Devlet Hastanesi nirengi noktaları olarak ifade edilmiş, ayrıca önem sırasına göre işaretlenmiştir. Ancak imaj haritalarını anlatan lejant ve pafta üzerinde işaretledikleri kent öğesi sembolleri ile renk dışında herhangi bir ilişki kurulmamış olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3 (solda)).

Arazi deneyimi sonrası imaj paftasında; Sınırlara batıda mezarlık alanının eklenmiş olduğu, bölgelere kuzeyde konut bölgesinin eklendiği, odak, nirengi ve yollarda büyük bir farklılık olmadığı ama görsel anlatımın analiz tekniklerine uygun lejantı ile okunabilir şekilde değiştirilmiş olduğu, paftanın daha net okunduğu gözlenmektedir (Şekil 3 (sağda)).

Üçüncü grubun arazi deneyimi sonrasındaki imaj haritasındaki en önemli fark, pafta üzerinde gösterilen sembollerin paftanın lejantından da net olarak okunmasıdır. Bu da öğrencilerin görsel olarak ifade etme yeteneklerinin ve tekniklerinin geliştiğini göstermektedir. Odak ve nirengi kademelenmesinin 1. ve 2. Derece olarak lejantta gösterilmesi ve işlenmesi de, kentin algılanmasında, kentin içindeki yön bulma, yönlenme gibi özellikleri anlatan işaretlerin önemini kavrayarak ayırt edebildiklerini göstermektedir.

Şekil 3. Grup Arazi Öncesi ve Arazi Sonrası İmaj Çalışmaları

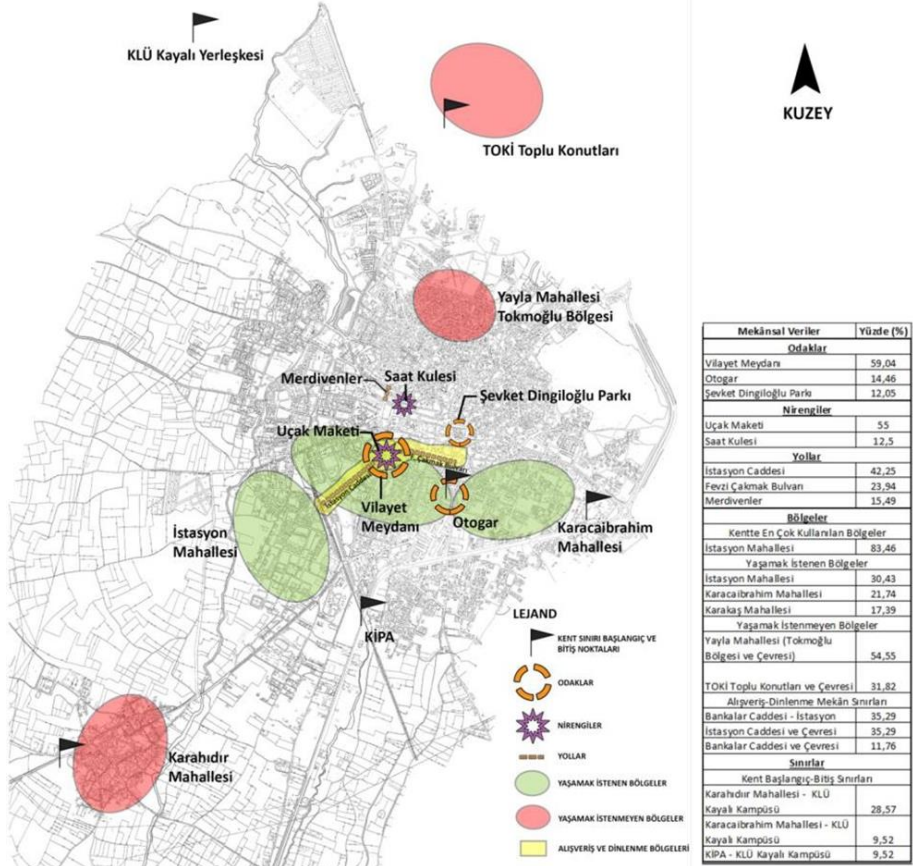
Kaynak: Şehircilikte Sunum ve Anlatım Teknikleri-II Dersi Çalışmaları, 2014.

4.2.2. Anket değerlendirmesi

Çalışmada şehir ve bölge planlama öğrencileri ile (28 adet), diğer üniversite öğrencileri ile (28 adet) İkamet edenlerle (28 adet), çalışanlarla (28 adet), olmak üzere 4 ana odak grubunu hedef alan toplam 112 adet anket yapılmıştır.

şBP Öğrencileri ve diğer disiplinlerde okuyan öğrencilerin kent izlenimlerine ilişkin anket sonuçları: şehir ve Bölge Planlama öğrencilerinin kentin odak-nirengi-bölge-yol ve sınırlar olarak ayırımında, kendileri için ön plana çıkan görsel ögeler görölmektedir. Bu ayırmda öğrencilerin kent algıları mekânsal olarak kenti anlatmaktadır.

şBP öğrencileri için kentteki birinci derecedeki odak noktası %59 oranı ile Vilayet Meydanıdır. Daha sonra ise Otogar ve şevket Dingiloğlu Parkı önemli olarak görönmektedir. Nirengilerde %55 oranı ile Uçak maketi ve arından %12,5 oranıyla Saat Kulesi kentin en önemli referans noktalarını oluşturmaktadır. %42,25 oran ile İstasyon Caddesi, %24'lük oranı ile kent ticaret merkezi içindeki Fevzi Çakmak bulvarı ve %15,49 oranı ile merdivenler yaya yollarının daha ağırlıklı olarak kullanıldığını ve bu yolların kent algılarında önem arz ettiğini ortaya çıkarılmaktadır. Öğrenciler için en çok kullanılan bölgeler genelde oturma mekânları ve açık meydanlara çıkan konumu ve %83,46 oranı ile İstasyon Caddesi ve çevresidir. Yaşamak istedikleri bölgelerin başında İstasyon Bölgesi, sonra Karakaş ve Karaca İbrahim konut bölgeleri gelmektedir. Yayla Mahallesi'nin alt sınıf ailelerinin yaşadığı Tokmaoğlu bölgesi (%55) ve merkezden uzak TOKİ Toplu Konutları (%32) bildikleri, ancak yüksek oranda yaşamak istemedikleri konut bölgelerini göstermiştir. Gene İstasyon Caddesi ve Fevzi Çakmak Bulvarını yüksek oranda alışveriş ve eğlence bölgesi olarak ayırt ettikleri yerlerdir. Kent başlangıcının ise genelde yurt olarak kaldıkları bölge olan Karahıdır Mahallesi'nden başlattıkları, kente girişteki Kipa Alışveriş Merkezinin de ikinci başlangıç noktası olarak belirledikleri görölmüştür. Ancak kentin bitiş sınırının hepsinde Kayalı'da bulunan Kırklareli Üniversitesi Kayalı Yerleşkesi olduğu görölmüştür.

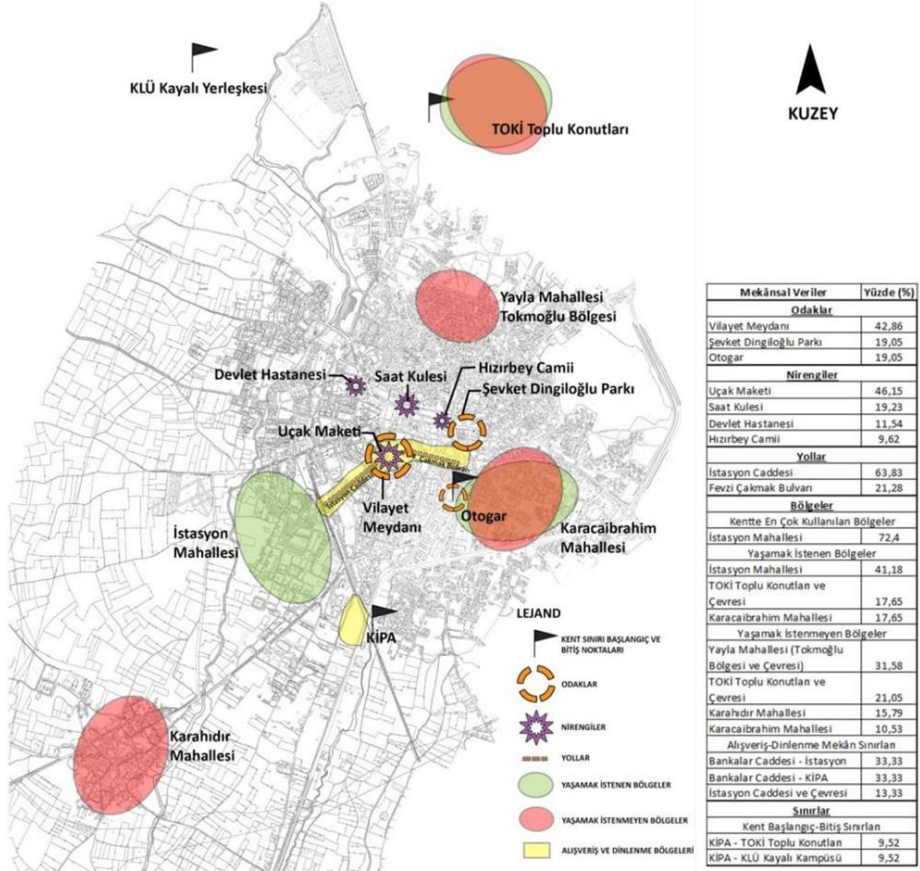
Harita 5. ŞBP Öğrencileri Anket Sonuçları ve Kent Belleği Haritası
Altlık harita: Güncel hâlihazır harita.

Diğer disiplinlerdeki öğrenciler kentin odağı olarak gene Vilayet Meydanı'nı %43 oranı ile birinci öncelikli olarak belirlemişlerdir. Şevket Dingiloğlu Parkı ve otogar %19 oranı ile önemli odaklar olarak görülmektedir. Uçak maketi %46'lık oranı, Saat Kulesi %19,23 oranı ile 1. ve 2. Derecede öncelikteki nirengi noktaları olarak belirlenmiştir.

Şbp öğrencilerinden farklı olarak (%11,54) Devlet hastanesi ve (%9,62) Hızırbey Camii'nin de önemli nirengi noktaları olarak kent algılarına yerleşmiş olduğu görülmektedir. Kentte yaya olarak kullandıkları İstasyon Caddesi (%63,83) ve Fevzi Çakmak Bulvarınının (%21) tüm öğrenciler için aynı derecede önemli olduğu, en çok kullanılan bölgelerin başında

İstasyon Caddesinin(%72,4) geldiği, bu bölgenin diğer bölgelere göre ayırt edildiği belirlenmiştir. Yaşanmak istenen bölge olarak Şbp öğrencilerinden farklı olarak %17,65'lik oran ile TOKİ Toplu Konut bölgesinin eklendiği, yaşanmak istenmeyen bölgelerde ise gene kentte alt sınıf ailelerin bulunduğu bölge olan Tokmaoğlu konut bölgesinin %31'lik oranla ayırt edilmiş olduğu, bunu gene TOKİ Toplu Konutlarının (%21,05) izlediği görölmektedir. Burada TOKİ Toplu Konutları'nın hem tercih edilen hem de tercih edilmeyen bir bölge olarak göröldüğu anlaşılmaktadır. %33'lük oran ile Fevzi Çakmak Caddesi ve İstasyon Caddesinin aynı şekilde alışveriş ve eğlence bölgeleri olarak ayırt edildiği görölmektedir. Kent sınırlarında birçok alternatif sınır cevabı verilmiş ancak ağırlıklı olarak başlangıcın Kipa Alışveriş Merkezi ile bitişin ise TOKİ Toplu Konutları ve Kırklareli Üniversitesi Kayalı Yerleşkesi olarak belirlendiği görölmüştür.

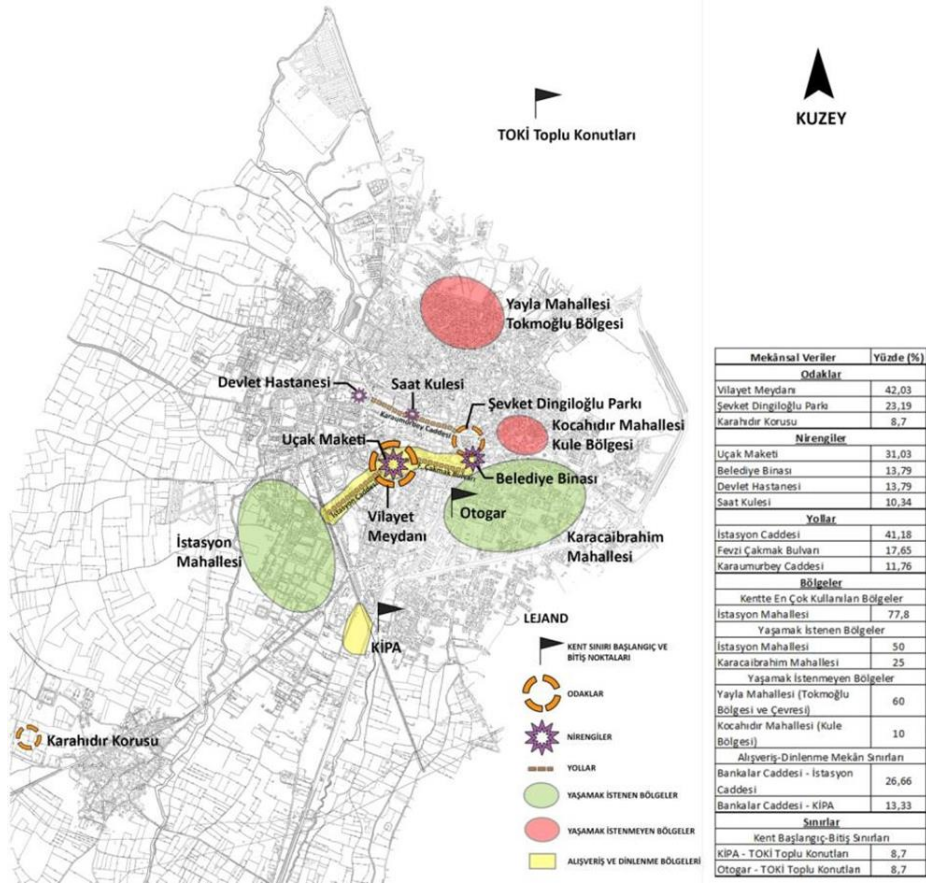
Öğrencilerin mekânsal olmayan ancak kentle ilgili görüşleri ve düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla sorulan soruların değerlendirilmesinde; Kırklareli'nde okumaktan memnun olup olmadıklarına verdikleri yanıtlardan %58'ine memnun olmadıkları, sosyal anlamda yeterli buluyor musunuz sorusuna %77'sinin yeterli bulmadıkları sonucu çıkmıştır. İhtiyaçların karşılanabilmesi sorusuna %79 hayır dendiği, erişilebilirlik ve ulaşımın kolay olup olmadığı sorusuna ise %51 hayır %45 evet cevapları alınmış, hayır cevabının nedeninin ise Kırklareli'nden sadece İstanbul'a ulaşım olduğu diğer kentlere olmadığı cevabı verildiği görölmüştür. Öğrenciler için Kırklareli denince ilk akla gelen Kırklareli'nin soğuk, sakın ve küçük bir kent olduğu hatta yaşlı kenti olduğu cevapları ağırlıklı olarak alınmıştır. Ancak bu sonuçlar bilgi mahiyetinde olup, konuya ilişkin istatistiki başka veri bulunmaması nedeniyle çalışmanın sonuçlar kısmına eklenmemiştir.

Harita 6. Diğer Disiplinlerdeki Öğrenciler Anket Sonuçları ve Kent Belleği Haritası
Altlık harita: Güncel hâlihazır harita.

İkamet edenlerin kent izlenimlerine ilişkin anket sonuçları: İkamet edenler; kentin odak noktalarını sırasıyla Vilayet Meydanı (%42), Şevket Dingiloğlu Parkı (%23) ve Karahıdır Korusu (%8,7) olarak algılamaktadırlar. Uçak maketi (%31), Belediye Binası (%13,79), Devlet Hastanesi (%13,79) ve Saat Kulesi (%10) de önem sırasına göre kentte algılanan nirengilerdir. İkamet edenler için yaya yollarının ön plana çıktığı ve en çok kullanıldığı, bunların sırasıyla İstasyon, Kara Umur Bey Caddesi ve Fevzi Çakmak Bulvarı olduğu görülmektedir. İkamet edenlerinde sosyal sınıf ayrımı yaptığı net olarak alt sınıf ailelerin yaşadığı bölgeleri %60 oranıyla Tokmaoğlu bölgesi ve %10 oranıyla Kule Bölgesi'nin yaşanmayacak konut

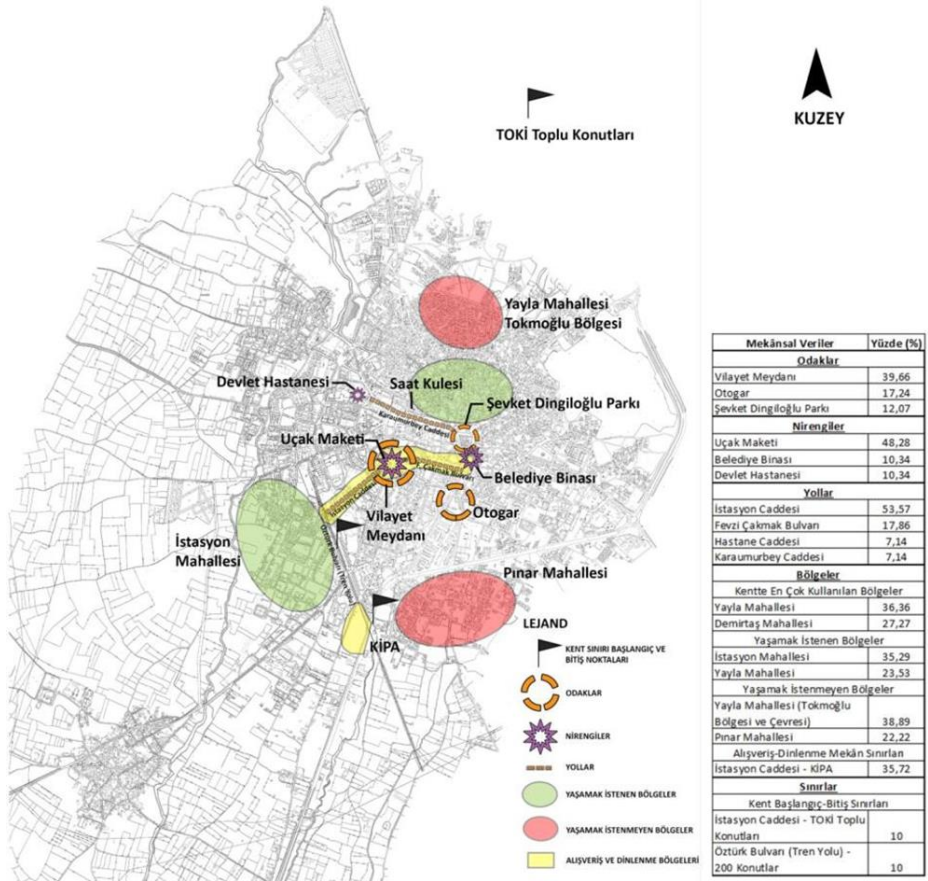
bölgeleri olarak belirledikleri görülmüştür. %78 oranıyla merkeze en yakın ve en aktif bölgeler ise yaşanabilecek, tercih edilen bölgeler olarak ortaya çıkmıştır. İstasyon Caddesi ve Fevzi Çakmak Bulvarı alışveriş bölgeleri olarak birinci sırada yer almaktadır. Kentin sınırlarını ise öğrencilerden farklı olarak Kipa Alışveriş Merkezi ve TOKİ Toplu Konutları ile Otogar ve TOKİ Toplu Konutları olarak algıladıkları görülmüştür.

Harita 7. İkamet Edenlerin Anket Sonuçları ve Kent Belleği Haritası
Altlık harita: Güncel hâlihazır harita

Çalışanların kent izlenimlerine ilişkin anket sonuçları: Çalışanlar kentin odak noktalarını sırasıyla Vilayet Meydanı (%39,66), otogar

(%17,24) ve Şevket Dingiloğlu Parkı (%12,07) olarak belirlemişlerdir. Vilayet Meydanı'ndaki Uçak maketi (%48,28), Belediye Binası (%10,34) ve Devlet hastanesi (%10,34) yönlendirici ve yol bulmada anahtar nirengi noktalarıdır. Zihinlerindeki yollar ise öncelikli olarak İstasyon Caddesi (%53,7), İstasyon caddesinden sonra önem sırasına göre Fevzi Çakmak Bulvarı, Hastane ve Kara Umur Bey Caddesi olarak belirtilmiştir. Çalışanların diğer tüm deneklerden farklı olarak Yayla Mahallesi, Yayla Parkı ve çevresi %36,36 oranı ile Demirtaş Mahallesi %27,27 oranı ile en çok kullandıkları bölgelerdir. Gene tüm deneklerle aynı şekilde merkeze yakın İstasyon Mahallesi (%29) ve farklı olarak Yayla Mahallesinin, Yayla Parkı ve çevresi (%23,53) yaşamak istenilen konut bölgelerini oluşturmuştur. Yayla Mahallesinin kuzey kısmı olan Tokmaoğlu bölgesi (%38,89) ve Pınar Mahallesi (%22,22) alt sınıf gelir durumuna sahip insanların yaşadığı bölgeler olarak tercih edilmeyen yaşam alanları olarak belirtilmiştir. İstasyon Caddesi ve çevresi (%35,72) alışveriş bölgesi olarak kullanılan bölgelerdir. Kentin sınırlarının ise en çok başlangıç olarak İstasyon Caddesi ile bitiş olarak TOKİ Toplu Konutları arası ve aynı oranda Tren yolu ile 200 konutlar arası olarak algılandığı tespit edilmiştir.

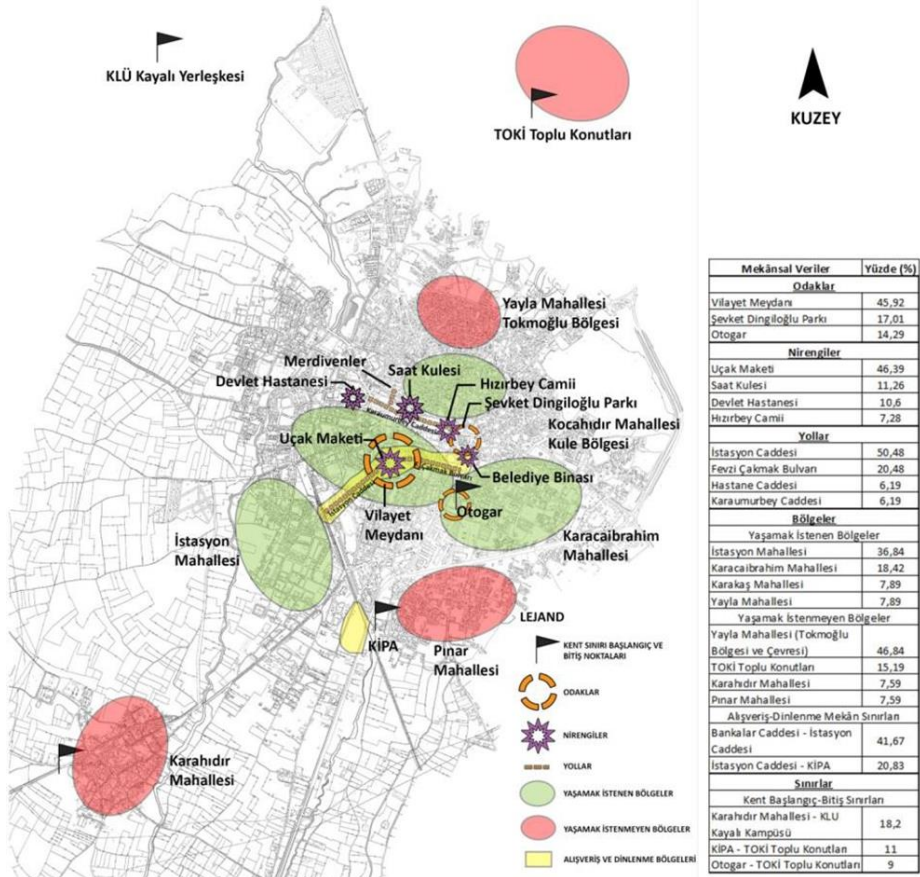

Harita 8. Çalışanların Anket Sonuçları ve Kent Belleği Haritası
Altlık harita: Güncel hâlihazır harita

Tüm kullanıcılarının kent izlenimlerine ilişkin anket sonuçları: Tüm kullanıcılar (Şehir ve Bölge Planlama öğrencileri, diğer disiplinlerdeki öğrenciler, ikamet edenler, çalışanlar olmak üzere toplam dört grup) bazında tespit edilen anket sonuçları, en son aşamada birlikte değerlendirilerek elde edilen sonuçlar Tablo 1'de görülmektedir. Mekânsal verilerin seçilmesinde, tüm grupların verdiği cevaplar arasında en çok tekrar eden cevaplar seçilmiş, %5'in altında kalan cevaplar tabloya dâhil edilmemiştir.

Tablo 1. Tüm Kullanıcılar Anket Frekans ve Yüzde Değer Sonuçları

Mekânsal Veriler	SBP Öğrenci Frekans	Diğer Öğrenci Frekans	Çalışan Frekans	İkamet Eden Frekans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
<u>Odaklar</u>						
Vilayet Meydanı	49	36	23	27	135	45.92
Şevket Dingiloğlu Parkı	10	16	8	16	50	17.01
Otogar	12	16	10	4	42	14.29
<u>Nirengiler</u>						
Uçak maketi	23	24	14	9	70	46.39
Saat Kulesi	4	10	0	3	17	11.26
Devlet Hastanesi	3	6	3	4	16	10.6
Hızırbey Camii	2	5	2	2	11	7.28
<u>Yollar</u>						
İstasyon Caddesi	31	31	30	14	106	50.48
Fevzi Çakmak Bulvarı	17	10	7	9	43	20.48
Hastane Caddesi	4	2	4	3	13	6.19
Karaumbey Caddesi	4	2	4	4	14	6.67
<u>Bölgeler</u>						
Yaşamak İstenen Bölgeler						
İstasyon Mahallesi	7	7	6	8	28	36.84
Karacaibrahim Mahallesi	5	3	2	4	14	18.42
Karakaş Mahallesi	4	0	2	0	6	7.89
Yayla Mahallesi	0	1	4	1	6	7.89
Yaşamak İstemenmeyen Bölgeler						
Yayla Mahallesi (Tokmoğlu Bölgesi ve Çevresi)	12	6	7	12	37	46.84
TOKİ Toplu Konutları	7	4	0	1	12	15.19
Karahudır Mahallesi	1	3	1	1	6	7.59
Pınar Mahallesi	0	1	4	1	6	7.59
Alışveriş-Dinlenme Bölgeleri						
Fevzi Çakmak Caddesi - İstasyon Caddesi	7	5	5	3	20	41.67
İstasyon Caddesi - KİPA	2	2	4	2	10	20.83
<u>Sınırlar</u>						
Kent Başlangıç-Bitiş Sınırları						
Karahudır Mahallesi - KLU Kayalı Kam-püsü	7	4	3	1	15	18.2
KİPA - TOKİ Toplu Konutları	1	2	3	3	9	11
Otogar - TOKİ Toplu Konutları	2	1	2	3	8	9

Harita 9. Tüm Kullanıcıların Anket Sonuçları ve Kent Belleği Haritası
Altlık harita: Güncel hâlihazır harita.

- Anket sonuçlarına göre tüm kullanıcılar için odak noktaları sırasıyla Vilayet Meydanı (%45,92), Şevket Dingiloğlu Parkı (%17) ve otogar (%14,29) olarak belirlemiştirlerdir. Uçak maketi (%46,39), Saat Kulesi (%11,26), Devlet Hastanesi (%10,06) ve Belediye Binası onları yönlendiren yol bulmada anahtar nirengi noktalarıdır. Zihinlerindeki öncelikli yollar ise İstasyon Caddesi (%50,48), Fevzi Çakmak Bulvarı (%20,46), Hastane Caddesi ve Kara Umur Bey Caddesi olarak belirtilmiştir. Kentte Yayla Mahallesi, Yayla Parkı ve çevresi, Demirtaş Mahallesi en çok kullanılan bölgeler, merkeze yakın İstasyon Mahallesi, Karakaş Mahallesi

ve Yayla Mahallesi'nin, Yayla Parkı ve çevresi yaşamak istenilen konut bölgelerini oluşturmuştur. Yayla Mahallesinin kuzey kısmı olan Tokmaoğlu bölgesi (%46,84) ve Pınar Mahallesi (%7,59) alt sınıf gelir durumuna sahip insanların yaşadığı bölgeler olarak belirlenmiştir. Ayrıca tüm kullanıcılara göre de %15,19 oranıyla Toki Toplu Konut Bölgesi de tercih edilmeyen yaşam alanı olarak görülmektedir. İstasyon Caddesi ve çevresi (41,67), Kipa Alışveriş Merkezi alışveriş bölgesi (%20,83) olarak kullanılan bölgelerdir. Kentin sınırlarının ise en çok Karahıdır Mahallesi, Kırklareli Üniversitesi Kayalı Yerleşkesi ile TOKİ Toplu Konutları arasında algılandığı tespit edilmiştir (Tablo 1), (Harita 9).

- Ayrıca Lynch'in kentsel mekânın okunabilmesinde belirlediği mekânsal öğeler için verilen cevaplar, Kırklareli'nde sürekli yaşayanların (ikamet eden - çalışan) verdikleri cevaplara, geçici olarak yaşayan öğrencilerin verdikleri cevaplar eklenerek değerlendirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Tüm Kullanıcılar Anket Sonuçları

Mekânsal Öğeler	Cevap Sayısı	Yüzde (%)	Öncelik
Odak	294	31,18	1
Nirengi	151	16,01	4
Yollar	210	22,27	2
Bölgeler	203	21,53	3
Sınırlar	85	9,01	5
Toplam Cevap Sayısı	943	100,00	

Mekâna ilişkin verilen cevaplardan %31,18'inin Odakları, %22,27'sinin yolları, %21,53'ünün bölgeleri, %16,01'inin nirengileri, %9,01'inin ise sınırları ifade ettiği tespit edilmiştir. Sonuçlar, Kırklareli kent imajında odakların öncelikli olarak algılandığı ve kent farklı odaklarla tanımlanabildiğini, nirengi noktaları için verilen cevap oranının düşük olması, kent genelinde aynı nirengi noktaları ile algılandığını göstermektedir. Bu sonuç, Kırklareli'nin mekânsal özelliklerine bakıldığında, Vilayet Meydanı'ndaki Uçak maketinden daha güçlü başka bir referans noktasının bulunmaması gerçeği ile de paralellik göstermektedir. Kırklareli kenti için yol bulmada ve yönlendirmede güçlü referans noktalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

5. Sonuçlar

Kırklareli kent algısı üzerine yapılan bu deneysel çalışma ile öncelikle Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama I. sınıf öğrencilerinin mekâna ilişkin deneyimlerinin kent algıları üzerindeki etkileri oluşturulan imaj haritaları ile belirlenmiştir. Bununla beraber diğer disiplinlerde eğitim gören öğrencilerin kent belleği ve kent algısı ile sürekli yaşayan kesimi temsil eden ikamet eden ve çalışanların kent algısı arasındaki farklılıklar ve benzerlikler, anket sonuçları ve bu sonuçlarla oluşturulan kent belleği haritaları ile ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca tüm deneklerin kent algısına ilişkin verileri birleştirilerek kent belleği haritası oluşturulmuştur. Son olarak Kırklareli'nin algılanabilir bir kent olup olmadığını irdelemek amacıyla kentin Lynch analizi kapsamında hangi mekânsal öğelerle algılandığı ve algıda ön plana çıkan öğeler belirlenmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Kevin Lynch'e göre mekâna ilişkin deneyimi az olan bireyin oluşturacağı zihinsel harita ile mekânsal deneyim arttıkça bireyin oluşturacağı zihinsel harita arasında mekânsal öğelerin okunmaları ve etkileri açısından farklılıklar olacaktır (Lynch, 1960). Değerlendirmelerden de görüleceği gibi arazi sonrası deneyim kazandıktan sonra yapılan imaj haritaları ile arazi deneyimi öncesi hazırlanan imaj haritaları arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak imaj öğelerinin gösterimleri netleşerek ayırt edilebilir duruma gelmiştir. Özellikle fonksiyon analiz çalışması şeklinde yapılan lejantların artık sembollerle yer değiştirdiği, kent imaj öğelerinden nirengiler ve odakların mekânsal olarak daha net şekilde gösterildiği ve gösterimlerde kentsel algılarındaki etkilene derecelerine göre kademelenmeden faydalandığı görülmüştür. Bu sonuç Lynch'in deneyimin kent öğelerinin algılanmasındaki etkisini gösterir niteliktedir. Kent bölgeleri olarak kenti algılamalarında deneyim sonrası belirgin farklılıklar görülmüştür. İşlevsel bölgelerin iç içe geçirilerek gösterildiği, konut bölgelerinin yaşam standartları ve görsel farklılıkları ile ayırt edilerek belirtildiği de tespit edilmiştir. Ancak bölgelerin öğrenciler için daha çok önem kazanması Lynch analizlerine göre beklenen bir sonuç değildir.

- Yapılan anket çalışması ile kentsel mekân öğelerinin algılanabilir olup olmadığı, Kırklareli kentinin odakları, nirengileri, bölgeleri, sınırla-

rı, yolları ile okunabilir olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır. Değerlendirmelerde de görüldüğü gibi, mekâna ilişkin verilen cevapların analizi ile ortaya çıkan Kırklareli'nin kentsel mekân öğeleri, Kırklareli kentinin hem öğrenciler, hem çalışanlar hem de ikamet edenler tarafından var olan nirengi ve odak noktaları ile okunabildiğini göstermektedir. Tüm denekler için sonuçlar çok büyük farklılıklar göstermemiştir. Aynı şekilde konut bölgeleri yaşanabilir özellikleri ile bölgesel olarak ayırt edilebilmekte, yaya yolu olarak düzenlenmiş caddelerinin ise yüksek kullanımında olduğu görülmüştür. Bu sonuçların okunmasında, Kırklareli kentinin küçük bir kent olması, kurgulanan yol sisteminin tek bir yol üzerinden birbirine bağlanan yollarla devam etmesi, mekânsal öğelerden odakların aynı yol üzerinde konumlanması ve en önemli odak ve nirenginin olduğu yerin uçak maketinin olduğu Vilayet Meydanı oluşu etkindir. Sonuçta kent merkez bölgesi ile algılanabilmektedir.

- Yapılan anketlerdeki tüm kullanıcı verilerinin kent algısına ilişkin sonuçlarının birleştirilmesi ile tamamlanan bu çalışma, Kırklareli kent merkezi için kentsel mekânın okunmasına dair deneysel bir çalışma olup, bundan sonra yapılması düşünülen plan çalışmalarında yardımcı veri olarak değerlendirilebilir niteliktedir. Ayrıca çalışma, Lynch'in ortaya koyduğu ilkelerin günümüzde kentlerin okunabilirliğini sağlamak ve imaj oluşturmak konusundaki geçerliliğini de göstermektedir.

Kaynakça

Appleyard, D. (1970). Styles and methods of structuring a city. *Environment and Behavior*, 2, 100-116.

Appleyard, D. (1973). Notes on urban perception and knowledge. R. M. Dawns ve D. Stea (Ed.), *Image and environment* içinde (s. 109-114). Chicago:Aldire Publishing Company.

Dawns, M. ve Stea, D. (1973). Cognitive maps and spatial behavior process and products. *Image and environment*, 327-340, Aldine.

Eyüboğlu, E. A. ve Vatansever, N. (2007). *Kırklareli kentsel sit alanı yerleşimi, koruma sorunları ve öneriler*. 06.08.2015 tarihinde <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/356> adresinden erişildi.

- Garling, T., Gary, W. ve Evans, G.W. (1991). Environment, cognition and action: The need for integration. *Environment, Cognition and Action*, Plenum Press, 2-13.
- Golledge, R.G. ve Stimson, R. (1997). *Spatial behaviour*. U.K:The Guild Press.
- Hart, R. A. ve Moore, G. T. (1971). The development of spatial cognition. *Image and environment*, 246-288, Aldine.
- Kepes, G. (1966). *Sign, image, symbol*. New York: G. Braziller.
- Kırklareli Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, PLN14192 koldu Şehircilikte Sunum ve Anlatım Teknikleri –II Ders Çalışmaları, 2014.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. London: The M.I.T. Press.
- O’Neill, M.J. (1991). Effects of signage and floor plan configuration on way-finding accuracy. *Environment and Behavior*, 23, 553-574.
- Özkök, M. K. ve Kuru, A. (2015). *Kentsel dokuda görülen değişimlerin incelenmesi: Kırklareli kent merkezinde morfolojik bir analiz çalışması*. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 22-23 Ekim 2015, Mersin Üniversitesi, Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi, Mersin.
- Rapoport, A. (1982). *The meaning of the built environment a nonverbal communication approach*. Sage Publications, Beverly Hills.

Yrd. Doç. Dr. Hatice Meltem Gündoğdu: Lisans eğitimini 1987-1991 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi – Şehir ve Bölge Planlaması Bölümünde 1995 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi – Şehircel Tasarım Programı’nda yüksek lisans eğitimini, 2005 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi – Şehircel Tasarım Programında doktora-sını tamamlamıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Müdürlüğü ve Şehir Planlama Müdürlüğünde müdür yardımcılığı, Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü (KU-DEB) müdür yardımcılığı yapmıştır. Halen Kırklareli Üniversitesi - Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde Yrd. Doç. Dr. öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. **E-posta:** haticemeltemgundogdu@klu.edu.tr

Arş. Gör. Azem Kuru: Lisans eğitimini 2008-2013 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi – Şehir ve Bölge Planlaması Bölümünde tamamlamış, 2013 yılından itibaren ise Yıldız Teknik Üniversitesi – Kentsel Dönüşüm ve Planlama Programı’nda yüksek lisans eğitimini almaktadır. Kırklareli Üniversitesi - Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde ise araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. **E-posta:** azemkuru@gmail.com

Arş. Gör. Mete Korhan Özkök: Lisans eğitimini 2009-2013 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde tamamlamış, 2014 yılından itibaren ise Yıldız Teknik Üniversitesi – Kentsel Dönüşüm ve Planlama Programı’nda yüksek lisans eğitimini almaktadır. Kırklareli Üniversitesi - Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde ise araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. **E-posta:** metekorhanozkok@gmail.com

EK-1 (Öğrenciler İçin Hazırlanan Anket Örneği)

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMASI BÖLÜMÜ 2014-2015 BAHAR YARIYILI SUNUM VE ANLATIM TEKNİKLERİ DERSİ

KENT KULLANICILARI GÖZÜNDEN KENT İMAJI: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ ÖĞRENCİLER İÇİN ANKET FORMU ÖRNEĞİ

1. Öğrenci Bilgileri

Yaş:

Cinsiyet:

Öğrenim Durumu:

Yaşadığınız Yer:

Mahalle:

Cadde:

Sokak:

No:

Okuduğunuz Bölüm:

Hangi Kampüs:

Kaçıncı Seneniz:

Kırklareli’nde öğrenci olmaktan memnun musunuz?

Kırklareli sosyal anlamda sizi mutlu ediyor mu?

Kırklareli kenti tüm ihtiyaçlarınızı kolayca karşılayabiliyor mu?

Sizce Kırklareli kenti istediğiniz yere ulaşım ve erişebilirliği kolayca sağlayan bir kent mi? Neden?

Okuduğunuz Üniversite Kampüslerinde kullandığınız birimler nelerdir?

2. Öğrenci Kent Bilgileri

Kırklareli deyince aklınıza ilk gelen nedir?

Kırklareli’ni tarif eden sözcükler nelerdir?

Sizce Kırklareli’nin sembolü nedir?

Sizin en çok kullandığınız buluşma noktaları nereleridir?

Sizce Kırklareli’nin merkezi neresidir?

Kentte kullandığınız alışveriş ve dinlenme mekanları nerelerdir?

Kentin neresinde yaşamayı istersiniz?

Kentin neresinde yaşamayı istemezsiniz?

Yaşadığınız yerden memnun musunuz? Değilseniz neden?

Kentin en sevdiğiniz beş yeri?

Kentte bir yerden bir yere giderken sizi yönlendiren ana noktalar nelerdir?

Sizce Kırklareli kolayca yolunuzu bulabileceğiniz bir kent mi?

Sizce kent nerede başlıyor, nerede bitiyor?

Kenti ve okula gidiş geliş güzergahınızı referans noktaları vererek çizebilir misiniz?

1

EK-2 (Çalışanlar İçin Hazırlanan Anket Örneği)

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMASI BÖLÜMÜ 2014-2015 BAHAR YARIYILI SUNUM VE ANLATIM TEKNİKLERİ DERSİ

KENT KULLANICILARI GÖZÜNDEN KENT İMAJI: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

ÇALIŞANLAR İÇİN ANKET FORMU ÖRNEĞİ

1. Kullanıcı Bilgileri:

Yaş:
Cinsiyet:
Öğrenim Durumu:
Meslek:

2. Yaşanan Yer Bilgileri:

Mahalle: Cadde: Sokak: No:

Ne kadar süredir ikamet ediyorsunuz?

Daha önce ikamet ettiğiniz yer:

3. Çalışanlara Dair Bilgiler:

Çalışılan yer/Sektör:

İş yerine gitmek için kullanılan ulaşım türü ve süresi: Toplu taşıma – Hat No: ,Bireysel Taşıt – Güzergâh:

Kaç yıldır Kırklareli’nde çalışıyorsunuz?

Daha önce çalışılan yer? İl: İlçe: Köy: Mahalle:

Kırklareli’nde çalışmak sizi memnun ediyor mu, size fırsat sunuyor mu?

4. Kullanıcı Kent Bilgileri

Kırklareli deyince aklınıza ilk gelen nedir?

Kırklareli’ni tarif eden sözcükler nelerdir?

Sizce Kırklareli’nin sembolü nedir?

Sizin en çok kullandığınız buluşma noktaları nereleridir?

Sizce Kırklareli’nin merkezi neresidir?

Kentte kullandığınız alışveriş ve dinlenme mekânları nerelerdir?

Kentin neresinde yaşamayı istersiniz?

Kentin neresinde yaşamayı istemezsiniz?

Yaşadığınız yerden memnun musunuz? Değilseniz neden?

Kentin en sevdiğiniz beş yeri?

Kentte bir yerden bir yere giderken sizi yönlendiren ana noktalar nelerdir?

Sizce Kırklareli kolayca yolunuzu bulabileceğiniz bir kent mi?

Sizce kent nerede başlıyor, nerede bitiyor?

Kenti ve işe gidış geliş güzergâhınızı referans noktaları vererek çizebilir misiniz?

EK-3 (İkamet Edenler İçin Hazırlanan Anket Örneği)

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMASI BÖLÜMÜ 2014-2015 BAHAR YARIYILI SUNUM VE ANLATIM TEKNİKLERİ DERSİ

KENT KULLANICILARI GÖZÜNDEN KENT İMAJI: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

İKAMET EDENLER İÇİN ANKET FORMU ÖRNEĞİ

1. Kullanıcı Bilgileri

Yaş:

Cinsiyet:

Öğrenim Durumu:

Meslek:

Çalışılan yer/Sektör:

2. Kişinin ikamet yeri:

Mahalle: Cadde: Sokak: No:

Ne kadar süredir ikamet ediyorsunuz?

Daha önce ikamet ettiğiniz yer:

3. Kullanıcı Kent Bilgileri

Kırklareli deyince aklınıza ilk gelen nedir?

Kırklareli'ni tarif eden sözcükler nelerdir?

Sizce Kırklareli'nin sembolü nedir?

Sizin en çok kullandığınız buluşma noktaları nereleridir?

Sizce Kırklareli'nin merkezi neresidir?

Kentte kullandığınız alışveriş ve dinlenme mekânları nerelerdir?

Kentin neresinde yaşamayı istersiniz?

Kentin neresinde yaşamayı istemezsiniz?

Yaşadığınız yerden memnun musunuz? Değilseniz neden?

Kentin en sevdiğiniz beş yeri?

Kentte bir yerden bir yere giderken sizi yönlendiren ana noktalar nelerdir?

Sizce Kırklareli kolayca yolunuzu bulabileceğiniz bir kent mi?

Sizce kent nerede başlıyor, nerede bitiyor?

Kenti basit bir kroki ile tarif edebilir misiniz?

Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme

*

Serkan Sınmaz - Hanife Ahsen Özdemir

Öz

Kentsel morfoloji kavramı yerleşme formunun gelişme sürecini; tarih, kültür, coğrafya vb. etmenlere dayalı olarak parçadan bütüne farklı ölçeklerde değerlendirmektedir. Özellikle makro ölçekte kentsel tipoloji okumalarının yapılabilmesi için etkin bir anahtardır. Bu bağlamda Türkiye coğrafyası kent morfolojisi ekseninde zengin bir içerik sunmaktadır. Ancak bu zengin içerik Türkiye şehir planlama sisteminin yasal yönetsel düzeni ile uyumsuz bir zeminde değişim sürecindedir. Özellikle iklim, coğrafya, tarih ve kültürel izlerin belirgin bir şekilde okunduğu kentlerde değişimin ortaya koyduğu fiziksel ayrışma ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri açık bir şekilde okunmaktadır.

Bu noktada Türkiye’de kentlerin morfolojik yapısı ve tipolojik karakterinin biçimlenmesinde öncü ve baskın etken olarak şehir planlama sisteminin irdelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple örnek olarak yaşam kültürü ve iklimin biçimlendirdiği özgün yerleşmelerden biri olan Siverek kenti ve geçirdiği planlama süreci analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle kent morfoloji ve tipoloji kavramları ile Türkiye şehir planlama sisteminin bu kavramlar üzerindeki etkileri açıklanmaktadır. Akabinde Siverek kentinin morfolojik ve tipolojik özelliklerinin şehir planlama süreci ile ilişkisi saha araştırmaları ve tematik analizler eşliğinde örneklendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siverek, Kentsel Morfoloji, Kentsel Tipoloji, Türkiye Planlama Sistemi, Kent Formu

The Effects on Urban Morphology and Typology of the Urban Planning Practice in Turkey, an Assessment for City of Siverek

*

Serkan Sınmaz - Hanife Ahsen Özdemir

Abstract

The term of urban morphology evaluates development process of location form at different scales from part to whole based on factors of history, culture, and geography and etc. Particularly it is an effective key to read urban typology studies at macro scale. In this context, it presents a rich content at urban morphology line of Turkish geography. However this rich content comes from the period of change on an incompatible basis with legal administrative order of urban planning system of Turkey. Especially it is explicitly seen effects of change on physical weathering and social life in the cities which prominently have climatic, geographic, historical and cultural tracks.

At this point, urban planning system is required to be examined as a pioneer and dominant factor to form morphological structure and typological characters of the cities in Turkey. For this reason, the city of Siverek, which is one of unique settlements with its life culture and climate, and its planning process were analyzed as an example. First of all, the terms of urban morphology and typology and effects of urban planning system of Turkey on these terms have been explained in the study. Subsequently, the relationship between morphological and typological characteristics of the city of Siverek and the urban planning process has been exemplified with field researches and thematic analysis.

Keywords: Siverek, Urban Morphology, Urban Typology, Planning System of Turkey, Urban Form

"Bir gün nereli olduğumu sordular.
-Babam Sivereklidir dedim.
Siverek adına şaşıtlar, hiç duymamışlar.
-Nerededir bu Siverek? dediler.
-Siverek Napoli'nin kazasıdır dedim.
Düşündüler bir süre, birbirlerine bakındılar.
-Biz İtalya'yı çok iyi biliriz. Yanlışınız olmasın. Napoli'de böyle bir kazası
yoktur.
Siverek İtalya'da olsa bileceklerdi. Siverek Urfa'nın bir kazasıydı. Urfa da
Türkiye'nin bir şehri."
Yılmaz Güney (Siverek Belediyesi, 2013)

Giriş

Türkiye'nin çeşitlilik arz eden coğrafi tarihi ve kültürel dokusu fiziksel bakımdan özgün yerleşmelerin oluşumunu sağlamıştır. Ancak dünya çapında kabul edilen bu değer Türkiye şehir planlama sisteminin ve pratiğinin kent morfolojisi üzerinde oluşturduğu baskılar ile varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Planlama sisteminin getirdiği yerel karakteristiklerden bağımsız tek tip planlama yaklaşımı, yetki karmaşası, ölçekler arası ilişki, sosyo-politik davranış biçimi, yayılmacı politikalar, sınır tespiti vb. sorunların yanı sıra planlama pratiğinde önemli bir yeri olan plan değişiklikleri ve rant sorunsalı kent morfolojisini şehir planı eliyle biçimlendirme gücüne sahiptir. Böylece gerek yasalar çerçevesinde gerek ölçek bağlamında Türkiye'de şehir planlaması süreci kent morfolojisi ve dolaylı olarak kent tipolojilerinin gelişimi üzerinde en önemli etkiye sahip ön aşamadır. Bu süreçte geliştirilen birçok planlama yaklaşımı kent morfolojisi ve tipolojilerinin oluşumunu sağlayan kent iklimi, kent ekolojisi, kent kimliği, sosyo-kültürel doku, geleneksel kent dokusu vb. etkenler ile çelişebilmektedir.

Türkiye'nin birçok kentinde söz konusu çelişkilerin kent morfolojisi üzerindeki etkileri okunabilmekle birlikte özellikle "baskın iklim ve yaşam kültürü" etkisiyle biçimlenmiş yerleşmelerde konu daha net bir şekilde izlenmektedir. Bu nedenle inceleme alanı olarak Şanlıurfa ilinin Siverek yerleşmesi belirlenmiştir. Siverek yerleşmesinin coğrafi ve kültü-

rel karakterinin oluşturduğu özgün kent morfolojisi 1990'lı yıllardan itibaren çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarının etkisiyle önemli bir değişim geçirmektedir. Söz konusu değişim sürecini başlatan Türkiye şehir planlama sisteminin içeriğinde henüz yeri olmayan "kent morfolojisi" kavramı çerçevesinde irdelenmesi önem arz eden bir konudur.

Bu çalışmada öncelikle kent morfolojisi ve tipolojisi kavramları ile Türkiye planlama sisteminin kent morfolojisi üzerindeki etkileri teorik olarak açıklanmaktadır. Akabinde bu teorik çerçeveyi örneklemek için Siverek yerleşmesi planlama sürecinde¹ üretilen fiziksel mekân analizleri, hane halkı anketinin² belirli sonuçlarına dayalı olarak kentin karakteristik özellikleri ve yerleşmenin gelişimini tayin eden/edecek farklı ölçeklerdeki şehir planları ve planlama yaklaşımları incelenerek, bu argümanların kent morfolojisine ve tipolojik karakterine olan potansiyel etkileri irdelenecektir.

Kentsel Morfoloji Bağlamında Kent Tipolojileri

Kentsel morfolojinin bir bilim dalı olarak yüzyıllık bir geçmişi vardır ve şehir coğrafyası çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Morfoloji veya fizyonomi şekil, biçim anlamına gelmektedir. Şekil kelimesi "bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüş biçimi olarak tanımlanmaktadır" (Türkçe Sözlük, 1983, s. 115).

Moudon (1997, s. 3-10), kentsel morfolojiyi şehrin insan habitatu olarak incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Sokak örüntüleri, bina formları

¹ Bu çalışmada örnek olarak ele alınan Siverek yerleşmesinin 2014 yılında başlayarak henüz devam eden Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı üretim sürecinde Siverek Belediyesi ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinden elde edilen veriler değerlendirilmektedir. Bu kapsamda geçmiş dönemde hayat geçirilen planlar, mevcut planlar ele alınmıştır. Kentin önceki dönemlerdeki ve günümüzde uygulamada olan (2004 yılı ve öncesindeki) plan raporları belediyelerde bulunmadığı için değerlendirme plan paftaları üzerinden yapılmıştır. Günümüzde devam eden ve onay aşamasında olan Nazım İmar ve Uygulama İmar Planı üretim sürecindeki fiziksel yapı analizleri, hane halkı anket çalışmaları, sente ve taslak plan raporları değerlendirilmiştir.

² 1/5000 Nazım İmar planı sürecinde kent bütününde %95 güven düzeyi %5 hata payı ile toplam 372 hane halkı anketi uygulanmıştır. Anketler kent bütününde homojen lokasyonlarda sosyo-ekonomik yapı, konut ve çevre özellikleri, ulaşım ve erişilebilirlik, mahalle ve kent bütününde kentsel altyapı, sosyal donatıları yeterliliği alt başlıklarından oluşmaktadır.

ve ölçekleri, yerleşim dokuları, açık ve yeşil alan sistemleri morfolojik analizin ana elemanlarıdır. Bu öğeler zaman içerisinde dönüşüme uğrayan ve yaşanan birer organizma olarak kabul edilirler. Kentteki doluluklar boşlukları etkilediği gibi boşluklar da dolulukları şekillendirir. Bu karşılıklı dinamik ilişki kentin fiziksel yapısını belirlediği gibi aynı zamanda fiziksel formun da ne tür bir sosyal yapı ürettiğinin anlaşılmasını sağlar ve kentsel morfolojinin çalışma konularını oluşturur.

Morfoloji fikrinin özü, büyük şair ve yazar Goethe (1790) tarafından Faust adlı şiirsel, felsefi oyunda bitki morfolojisi olarak ifade edilmiştir; terim ilk olarak biyofizik alanında kullanılmıştır. Daha sonraları coğrafya, jeoloji, filoloji ve diğer alanlarda kullanılmıştır. Amerikan coğrafyasında, belirli bir çalışma alanı olan kentsel morfoloji referansını Mumford (1961), Vance (1990) ve Warner 'dan (2013) alır. İngiltere'den Hall (1998) ise bir diğer önemli figürdür (Özbek, 2010, s. 2). Smailes ise şehir morfolojisini "Kentsel Peyzaj" (Urban Landscape) veya "Şehirsel Görünüm" (Townscape) olarak nitelmiştir ve "Kentsel Peyzaj"ı şehrin fiziksel formu, alan ve binaların yerleşme alanı üzerindeki düzeni olarak tanımlamıştır (Smailes, 1957, s. 84). Herbert ve Thomas da "Kentsel Peyzaj" kavramının içeriğini cadde ve sokak düzeni, binaların mimari tasarımı ve arazi kullanımı olarak açıklamıştır (Herbert ve Thomas, 1982, s. 12). Kentsel peyzaj kuşkusuz kentin morfolojisinin ayrılmaz bir parçası ve uzantısıdır. Kütleler mimarlık ile (Rossi, 1992), mekânlar peyzaj ile yaşam kazanır ve bir kentsel peyzaj (Cullen, 1964) diline dönüşür. Lynch (1981)'e göre kent formu, sadece binalar, caddeler, tepeler, nehirler, ağaçlar gibi kalıcı fiziksel objelerle ilgili değildir. Asıl problem formu oluşturan unsurlara karar vermektir. Bu unsurlar ise yaşayan organizmalar, insanların meşgul oldukları aktiviteler, sosyal yapı, ekonomik sistem, ekolojik sistem, mekan ve onun sahip olduğu anlamın korunması, mekandaki günlük ve mevsimsel ritimler, değişimlerdir.

Lynch (1981), ideal kent formu için kentin performansını "canlı, anlaşılabilir, sağlıklı, erişilebilir, denetim, etkinlik ve eşitlik" olmak üzere temelde yedi kavram üzerinden açıklamaktadır. Lynch'e göre;

- Canlı Şehir: Kentlilerin genel ihtiyaçlarını karşılayıp aktivitelerini gerçekleştirdikleri güvenli bir kent
- Algılanabilir Kent: Kentliler tarafından algılanabilmesi için en iyi şekilde organize edilmiş kent

- **Sağlıklı Kent:** Sağlıklı yapılar, kamusal alanlar ve iletişim döngüsünü sağlayan kent
- **Erişilebilir Kent:** Her yaştaki kentlinin kamusal alanlara, aktivite merkezlerine ve ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşabilecekleri bir kent
- **Etkin ve Adil Kent:** Canlı, algılanabilir, sağlıklı ve erişilebilir bir kentin hedeflerinin en az maliyetle gerçekleştirilmesi ve fonksiyonlarının optimum şekilde dağıtılması gerekmektedir.

Kentlerde yapılacak olan morfolojik analizlerde kent **formunu** tanımlayan fiziksel öğeler (bina, cadde, açık alanlar, parseller) ile bunların **zaman** içerisinde uğradıkları tarihsel değişim önemli rol oynamaktadır. Kentin fiziksel olarak en küçük elamanları olan parsel ve binaların oluşturduğu farklı karakteristikler, kent formunu ve yoğunluğunu tanımlamaktadır. Bu iki elemanın kombinasyonları ve nitelikleri kent formunun yanı sıra aynı süreç içerisinde kentte yaşayanların sosyal ve ekonomik durumlarını da yansıtmaktadır. Bu öğeler kent var olduğu sürece değişip dönüşmeye devam eder fakat değişimin oranı ister işlevsel isterse hücrelerin biçimlerinde olsun ekonomi ve kültür ile ilgilidir (Moudon, 1997).

Kentsel Morfoloji çalışmaları genellikle Orta Avrupa, İngiltere ve Kuzey Amerika yoğunlaşmıştır. Bu konuda çalışma yapan ve bu disipline yön veren üç önemli okul bulunmaktadır. Bunlardan **İtalyan Okulu** Saverio Muratori'nin 1940 tarihli çalışmasına dayanır. Muratori'ye göre şehirlerin yapısı sadece tarihsel olarak anlaşılabilir ve bina tipolojisi kent araştırmalarının temelini oluşturur. Kent biçim ve yapısı, binalar ve onların açık alanlarında meydana gelen birçok eylem, seçim ve fikirden ibarettir (Franck,1994). Bir kentsel yapının incelenmesi ancak tarihsel boyutlar içinde kavranabilir (Panerai, 1979, s. 77). **İngiliz Okulu** "yerleşim-plan analizleri" tekniğini oluşturan MRG Conzen'a dayanır. Conzen için, yerleşim katmanlarını (tüm sistem ve yollarıyla), bina dokusunu ve tarih boyunca gelişen arazi kullanımını anlamak kentsel formunu anlamak için anahtar terimlerdir (Özbek, 2010, s. 4). Conzen çalışmalarında kentsel yerleşmelerin sistematik tipolojik analizlerini esas almış ve mekânsal gelişmeleri inceleyen bir metot geliştirmiştir (Franck, 1994). **Fransız Okulu** ise Versailles Mimarlık Okulu'na temellenir. Fransız Okulu'nun belirlediği yöntem "Bina Tipolojisi, Yapılanmamış Mekânların Tipolojisi (Ulaşım), Kentsel Büyüme, Kentsel Okunabilirlik" olmak üzere 4 başlıkta tanımlanmaktadır (Castex ve Panerai, 1971).

Bunlara ek olarak kentsel morfolojinin okunabilmesinde en önemli etkenlerden biri tipolojidir. Mekânın değişim ve dönüşüm süreçlerini analiz etmek için kentsel dokuların açıklanması ihtiyacı ortaya çıkmış böylece tip ve tipoloji bileşeni kentsel morfolojiyi çözümlemede kullanılmaya başlamıştır.

Petruccioli'ye göre tip kavramı; “ Morfolojinin irdelenmesi veya işlevlerin sıradan bir sınıflandırması değil, kökleri tarihsel süreç ve toplumsal davranışa uzanan ürünlerde kendini gösteren evrensel bir kavramdır.” Tipolojik süreç bir tipten başka bir tipe geçişteki evrimi anlamamıza olanak tanır (Petruccioli, 2008, s. 39). Waisman'a göre tipolojiler, taşıdıkları ortak niteliklere göre beş grupta sınıflandırılabilir (aktaran Yücel, 1976, s. 18):

✓ Biçimsel Tipolojiler: Mimarlığın, tarihsel gelişimi içinde bir görsel sanat olayı ve bir estetik olgu olarak yorumlanması sonucu oluşan tipoloji.

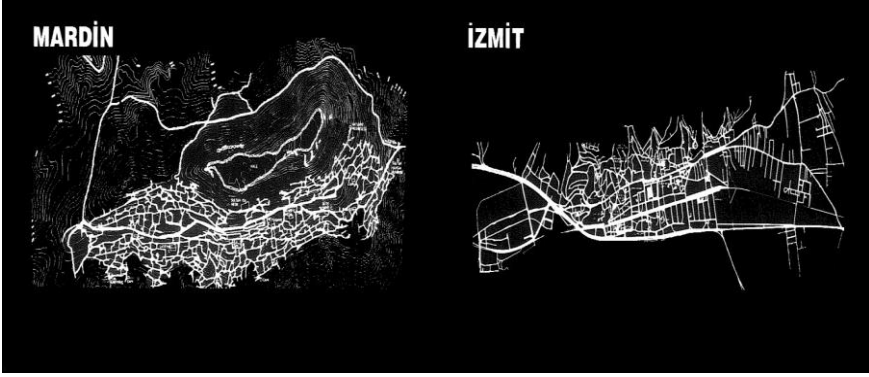
✓ Strüktürel Tipolojiler: Biçimsel tipolojilerin de gereklerine bağlı olarak, yapım malzeme ve tekniklerinin yarattığı tipoloji.

✓ İşlevsel Tipolojiler: Mimari ürünün toplumsal gereksinimlerin karşılanmasına olan katkısı sonucu oluşan tipoloji.

✓ Çevre Tipolojileri: Mimari ürünün çevresiyle kurduğu gerek fiziksel, gerekse kültürel ilişkiler sonucu oluşan tipoloji.

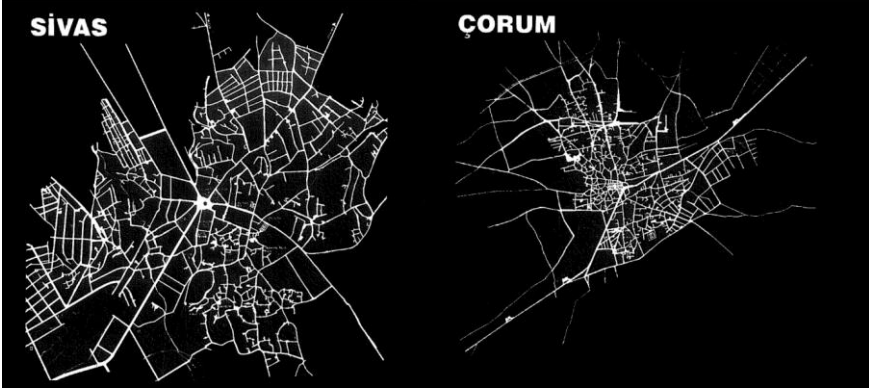
✓ Çevre Tekniklerinin Kullanılma Biçimi Tipolojileri: Her türlü çevre denetimi ve çevresel konfor aracının, yapıda kullanılış biçimi ve bunun bir tasarlama yorumu olarak sistemleşmesi sonucu oluşan tipoloji

Kentsel makroform bağlamında kentlerin tipolojik karakterleri Aru'ya göre lineer (çizgisel), ışınsal, konsantrik, semer, yay ve muhtelif biçimli olmak üzere altı grupta incelenmektedir. İlk üç grup biçimsel yapı birbirini tamamlayıcı mahiyettedir. Genellikle lineer gelişme (Şekil 1) topografik durumun imkân verdiği ölçüde birçok yöne yayılmakta ve ışınsal yerleşme biçimini (Şekil 2) doğurmakta, bu gelişmeler ise zamanla ve çevre yollarının oluşumu ile konsantrik yerleşme biçimine (Şekil 3) dönüşmektedir (Aru, 1998, s. 151).

Şekil 1. Linear Kent Biçimi (Aru, 1998)

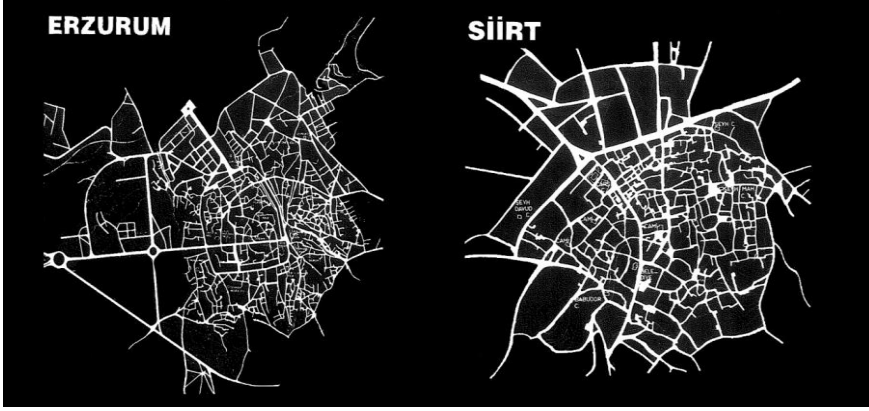
Linear kent sistemleri genellikle topografya faktörüne göre oluşmaktadır. Mardin Kenti Suriçi yerleşimi 12.yüzyılda Mardin Kalesinin konumlandığı tepe eşiğinin güney yamacında kurulmuştur. Suriçi yerleşimi topografyanın izin verdiği ölçüde, doğrusal olarak 2,5-3 km boyunca ve yaklaşık olarak 500 m. geniş açıklıkla yamaç boyunca doğu batı doğrultusunda gelişmiştir (Gündüz, 2013, s. 39). İzmit kenti ise topografik olarak su ögesinin etkileşim alanında kurulmuş ve gelişimini su ögesi boyunca devam ettirmiş kıyı kentlerindedir.

Şekil 2. Işınsal Kent Biçimi (Aru, 1998)

Işınsal kent biçimi, merkezden çıkan ve ulaşım aksları boyunca yayılan yerleşmeleri tarif etmektedir. Sivas kenti, az meyilli bir arazide, batıdaki yamaçlarla Kızılırmak arasında belirgin ışınsal bir sisteme göre şe-

killenmiştir. İlk yerleşmeler, ışınsal sistemin doğu kesiminde, Kızılırmak nehrine kadar olan bölümde oluşmuştur. Yeni gelişmeler ise tüm yönlere doğru ilerleme göstermiştir (Aru, 1998, s. 100).

Şekil 3. Konsantrik (Erzurum) ve Yay (Siirt) Kent Biçimi (Aru, 1998)

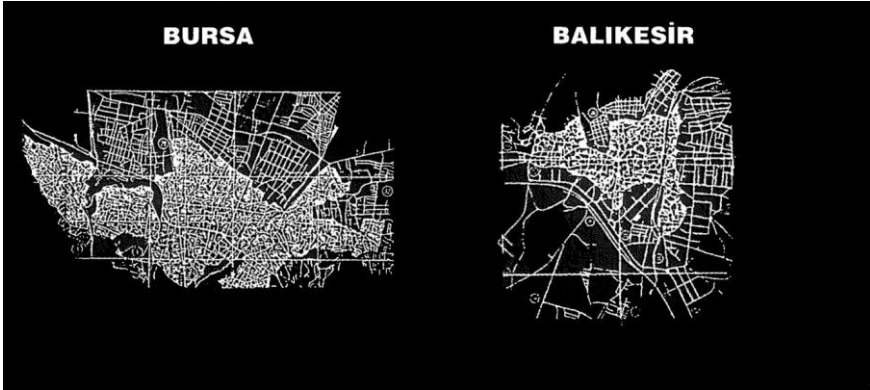
Erzurum kenti, Roma devrine ait bir kale içinde ve etrafında kurulmuştur. Topografik yapının etkisi altında oluşmuş konsantrik bir gelişim izlemiştir (Şekil 3). Dış kalenin kalkmasıyla muntazam çevreyolları oluşmuştur. Yeni kent batı yönünde gelişme göstermekte olup, eski kent çekirdeği dışında biçimsel yapı bakımından kent herhangi bir özellik göstermemektedir (Aru, 1998, s. 108).

Botan vadisine hâkim Şeyhşemu ve Rasinnebah tepelerinin batı yamacında kurulan Siirt şehri; güvenlik, iklimik ve morfolojik olarak yaşamsal fonksiyonlara sahip olan Güneydoğu Toroslar'ın aynı adı taşıyan platosu ile kontak oluşturduğu yakınlaşma alanında kurulmuş, küçük bir Anadolu kentidir. Şehrin doğu sınırı doğal olarak sınırlanmış ve bıçak ile kesilmişçesine Botan vadisi tarafından derince yarılmıştır (Özgen ve Karadoğan, 2009, s. 65). Yerleşim batıya doğru gelişim göstermiş ve morfolojik bakımdan engebeli bir arazide bulunduğu için konsantrik bir form oluşturmuştur (Şekil 3).

Şekil 4. Semer Yerleşme Biçimi (Aru, 1998)

Semer kent biçimi, bir tepenin iki yamacında da yer seçmiş olan yerleşmeleri tarif etmektedir. Giresun kenti, antik çağda beliren kale-liman görüntüsündeki koloni tipi yerleşmeler şeklindedir. Roma ve Doğu Roma Döneminde önemli bir kale kentine dönüşen Giresun, Osmanlı Döneminde kale eteklerine ve sahile doğru yayılmış ve semer biçimini almıştır (Şekil 4).

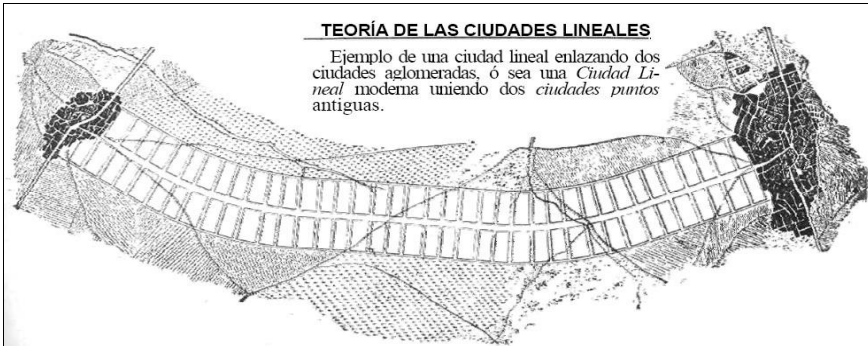
Şekil 5. Muhtelif Kent Biçimi (Aru, 1998)

Muhtelif kent biçimi ise; doğal yapı, sosyal, ekonomik ve siyasi duruma göre farklılaşan ve şekillenen yerleşmeleri tarif etmektedir. Bursa, eğimli bir yamaçta dar bir düzlükte Bizans'a ait eski bir kalenin içinde kurulmuştur. Uludağ'ın kuzey eteğinde, Bursa Ovası'nın güney kenarında yerleşmiştir.

rında genişliği yer yer değişen bir bant kent görünümündedir. Güneydeki sırtlaya dayanan yerleşme önceleri doğu-batı yönünde gelişmiş sonrasında ovaya doğru yayılmıştır (Aru, 1998, s. 27). İstanbul'a yakınlığı ve konumu sebebiyle önemli gelişme gösteren kent, yoğun ticaret ve sanayi fonksiyonları sebebiyle saçaklanmıştır (Şekil 5).

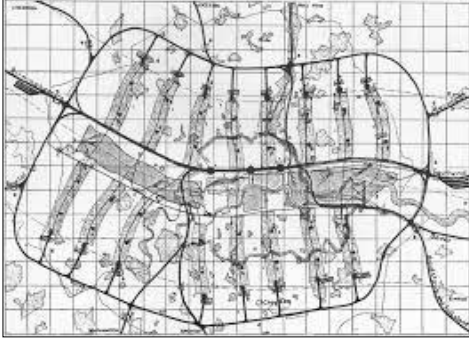
Lynch (1961), metropol ölçeğindeki yerleşmelerin tipolojik karakterlerini yoğun, yıldız, dairesel, doğrusal, yaygın ve yoğun yaygın biçimli olmak üzere altı grupta sınıflandırmıştır. Lynch (1954), şehirlerin formunu etkileyen bileşenlerinin; işlev alanları, yerleşme büyüklüğü, kentsel yoğunluk, kentsel doku, makroform/biçim unsurlarının bir araya getirecek oluşturduğunu belirtmiştir. Moughtin'e (1996) göre ise üç ana kent formu vardır; lineer kent, grid kent ve merkezi (içe dönük) kent. Moughtin'e göre kamusal ulaşım stratejisi ve ekolojik strateji kent formunu belirleyen en önemli bileşenlerdir.

Lineer Kent: Ortaçağın plansız gelişen pek çok kentinde lineer kentsel forma rastlanabilir. Bununla birlikte lineer kentler daha çok endüstriyel devrimin ürünü olmuşlardır (Moughtin, 1996). Lineer kent formu sürekli bir ulaşım güzergâhı veya doğal eşik boyunca ilerleme temeline dayanmaktadır. Baskın merkezler olmayıp her kentli kamusal alanlara, çalışma alanlarına ve açık yeşil alanlara eş erişim imkânına sahiptir. Lineer kent örneklerinin başında 1882'de Arturo Soria y Mata tarafından önerilen Madrid planı gelmektedir (Şekil 6). Plan, 30 mil uzunluğunda olup 30.000 insanın yaşadığı, kentsel servis alanlarının tren yolu boyunca geliştiği bir yerleşmeyi hedeflemektedir.

Şekil 6. Arturo Soira y Mata'nın Önerdiği Madrid Ciudad Lineal Kent Planı, 1882 (Kuilman, 2013)

Soria'nın bu fikirleri daha sonra Amerika'nın Roadtown kentinde Edgar Chambless, Fransa'da Le Corbusier, Londra'da MARS Grubu (*Modern Architecture Research Group*) tarafından uygulamaya dönüşme olanağı bulmuştur. MARS'ın "lineer ulaşım hatları" esasına dayanan savaş son-

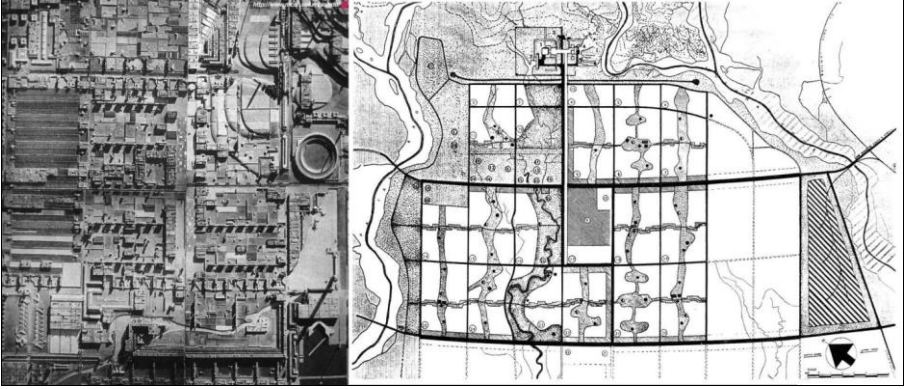
Şekil 7: Londra Master Planı, 1942

Kaynak:<http://www.mediaarchitecture.at>

rası (1942) kurguladığı Londra kent planı, nüfus için yeterli açık alanların ve mümkün olan maksimum aktivite olanaklarının oluşturulması üzerine kurulmuş, Londra'nın periferisinden kent merkezine kadar uzanan yeşil kamalar, rekreasyon alanları olarak tasarlanmıştır. Plana göre bütün kent sakinleri merkeze ve kırsal alanlara (landscaped areas) yürü-

me mesafesinde yer alan konutlara yerleştirilmiştir. (Öztürk, 2004, s.17).

Grid Plan : Grid plan düzenindeki kentler antik çağlardan beri uygulama alanı bulmuşlardır. Çin, Japonya ve Yunanistan kentleri ile Ortaçağ Avrupa kentlerinde grid planlara yer verilmiştir. Grid kent, kentsel alanı özdeş parçalara bölen yol sistemi ve her yönde genişleyebilme özelliği ile karakterize edilmektedir. Grid kentler; tüm caddelerin aynı standarda sahip olmaları, yolların araziye ve doğal elemanları dikkatsizce parçalamaları, görsel monotonluk ve fakirlikleri ile odak noktalarının yokluğu konularında sıklıkla eleştirilmişlerdir (Lynch, 1981). Frank Lloyd Wright'ın, bölgesel peyzajın ötesine uzanan geniş kapasiteli yolların oluşturduğu, grid sisteme sahip olan "Geniş Saha Kenti (Broadacre City)" modelinde her aile kendi evini yapabileceği 1 acre (0,404 ha) alana sahiptir (Şekil 8).

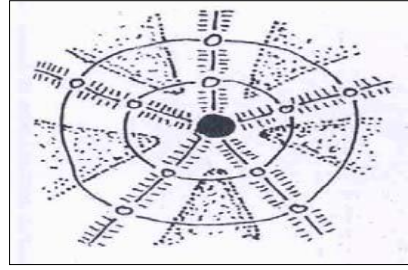
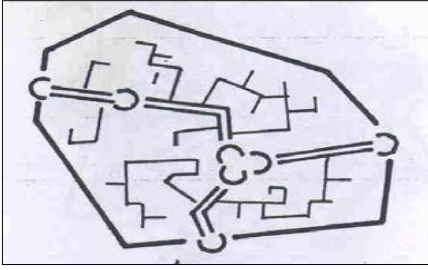
Şekil 8. Frank Lloyd Wright, Geniş Saha Kenti (Solda), Le Corbusier, Chandigarh Kenti (Sağda)

Kaynak: <http://www.mediaarchitecture.at>

Wright bu önerisinde, yüksek yoğunluklu bina fikrine karşıt olarak, geniş açık alanların yer aldığı kentlerle “doğaya dönüş” ve “organik kent” fikirlerini öne sürmüştür (Moughtin, 1996). Le Corbusier’in hazırladığı Chandigarh kenti gelişim planı da grid düzenindedir. Kent ana yollarla çevrilidir ve gridleri oluşturan yollar ikinci derece yollardır. İkinci derece yollar yaya ve bisikletliler için oluşturulan “Yeşil Yollara (Greenways)” alternatif teşkil ederler (Şekil 8) (Moughtin, 1996).

Merkezi Kent: Üçüncü kent formu örneği olan merkezi kent, “İçe Dönük Kent (Inward Looking City)” olarak da adlandırılır. İslam dünyasının ortaçağ kenti en ekstrem merkezi kenttir (Moughtin, 1996). Etrafı duvarlarla çevrili olan İslam kentinde; cami, saray çevresi ve pazar yerinin dışında açık alanlar, dükkân ve diğer ticari yapılarla belirlenen açık alanlarla sınırlıdır (Şekil 4). Benzer olarak ortaçağ Avrupa kentleri de ekonomik kontrol ve koruma gibi amaçlarla duvarlarla çevrilmiştir. Bu kentlerde kamusal açık alanlar yerleşimleri biçimlendiren katı bloklardan oyularak çıkarılmış alanlar gibidir. Gordon Cullen’ın (1961) da belirttiği gibi bu kentler, seri vistaların yönlendirdiği mekânsal kompozisyonun verdiği doğallık hissi ile doğanın bir parçası görünümüne kavuşmuşlardır. “Yıldız” ya da “asterisk” biçimli kent olarak tanımlanabilecek kent modeli de içe dönük kent modeline örnektir. Bu modelde yüksek yoğunluk ve karma kullanımla karakterize edilen dominant bir merkez ve bu merkezden dışa doğru ışınsal olarak yayılan 4-8 adet ana

ulaşım aksı mevcuttur. Bu aksların belirlediği kent gelişim “parmaklarının” aralarında ise kamalar şeklinde yeşil alanlar uzanmaktadır (Öztürk, 2004, s. 22-23). Bu kamalar ve ana yollar, merkez etrafındaki konsantrik otoyollarla birbirlerine bağlanmaktadır (Şekil 9) (Lynch, 1981).

Şekil 9. Ortaçağ İslam Dünyası İçer Dönük Kent Modeli (Solda), (Moughtin 1996). Yıldız Biçimli Kent Modeli (Sağda), (Lynch 1981).

Günümüzde kentleşmenin kazandığı hız, coğrafya ve tarihsel süreç ile harmanlanmış kent morfolojileri ve sahip oldukları tipolojik karakterleri aynı hızla deformasyona (biçimsel bozulma) uğramaktadır. Bu noktada şehir planları makro formdan mikro mekânlara kadar değişimin öncüsü konumundadır.

Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kent Morfolojisi ve Tipolojileri Üzerindeki Etkisi

Tarihsel süreçte kentlerin fiziksel yapıları toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik, iklimsel vb. etmenlere dayalı olarak sürekli değişim içinde olmuştur. Ancak kentleşme oranının büyük artış gösterdiği 20. yüzyılda büyümenin kontrol altına alınmasında kent planları ve yasalar etkin araçlar olarak şehirlerin değişim sürecine yön vermiştir. Türkiye'de ise özellikle 50-60'lı yıllar sonrasında yaygınlaşan sanayi alanları, yoğunlaşan gecekondu dokuları, imar afları, 1980'li yıllar ve sonrasında imar kanununa dayalı planlar, uygulamalar ve 2000'li yıllarda öne çıkan gayrimenkul geliştirme odaklı kentsel projelerin etkisiyle Türkiye'nin coğrafi ve kültürel çeşitliliğini yansıtan kentlerin morfolojik yapısı ve tipolojik karakterleri önemli bir değişim süreci geçirmiş ve geçirmektedir.

Şehir planları bir yerleşme ve bölgesindeki tüm işlevsel ve fiziksel yapılanma faaliyetlerinin tasarlanması uygulanması ve denetlenmesi için bir düzen ortaya koymaktadır. Bu süreçte Ünlü' ye göre kentsel mekân yasal alan, sosyo-politik alan ve sürece ilişkin alan olmak üzere üç temel alandaki ilişkiler sonucu biçimlenmektedir. Yasal alan (yasa, yönetmelik, plan vb.) daha merkezi bir konumda olmakla birlikte sosyo-politik alandaki aktörlerin eylemlerini kısıtladığı gibi diğer yandan sürece ilişkin alanın işleyişi de tanımlamaktadır. Sosyo-politik alan, değişik çıkarlara ve beklentilere sahip farklı aktörler arası çatışmalar, tartışmalar ve uzlaşmaların yaşandığı bileşendir. Sürece ilişkin alanda ise aktörlerin katılım biçimleri tanımlanmakta ve yasalar ile yönetmeliklerde tanımlandığı şekilde kent planları ve diğer araçlar elde edilmektedir. Söz konusu üç alan arasındaki ilişki kentsel mekânın çeşitli biçimlerde ve özelliklerde üretilmesini ve biçimlendirilmesini sağlamaktadır. Bu özellikler kentlerin morfolojik (bina yüksekliği, parsel boyutları, inşaat yoğunluğu, sokak örüntüsü, yapı adası biçimi vb.), işlevsel (arazi kullanım biçimi, bölgeleme, altyapı vb.), mekânsal (açık alan sistemi, yol kademelenmesi vb.), görsel (hacim, peyzaj, ölçek, uyum vb.) ve bağlamsal (karakter, yerel stiller vb.) niteliklerini belirlemektedir (Ünlü, 2006, s. 63; 2009, s. 28-29).

Ancak eski tabirle “tanzim etme”, “nizam verme”, “tertip etme” anlamına gelen “planlama” kavramı Türkiye ve birçok ülkede ağırlıklı olarak mühendislerce yapılan geometrik düzenleme işi olarak algılanmaktadır (Vardar, 2005, s. 20). Bu durum Türkiye planlama sisteminde özellikle 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı imar kanunu sonrasında daha da belirginleşmiş kentlerin tarihi, morfolojik, tipolojik, iklimsel vb. karakterlerinin gelişimi bakımından önemli çelişkileri ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Anadolu coğrafyasının kültürel ve coğrafi zenginliğinin aynası olan kentler belirli yasa, yönetmelikler ve kentleşmenin getirdiği ekonomik açılımlar nedeniyle farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma çeşitli düzenleme kuralları ile uygulamacıların ve kullanıcıların ekonomik temelli yaklaşımları nedeniyle ülke çapında önemli düzeyde sorgulanan bir kentsel çevre yaratmıştır.

Kentsel planlamanın kent morfolojisi ve dolaylı olarak kentsel tipolojiye etkisi iki tür ölçekte gerçekleşmektedir. Üst ölçekli (1/25000 – 100000) çevre düzeni planları kararları yerleşmelerin makro ulaşım ve arazi kullanım lekelerini, alt ölçekli (1/5000 – 1000) Nazım ve Uygulama İmar

Planları ise yoğunluklar, işlevsel ve fiziksel gelişme kodlarını belirleyerek yerleşmelerin morfolojik yapısını yönlendirmektedir. Ancak bu noktada uygulama süreci (denetim, plan değişikliği, imar transferi, imar afları, kentsel yenileme ekonomisi, toplumsal algı vb. unsurları üretebilen) kent morfolojisinin temel belirleyicisi konumundadır. Türkiye planlama sisteminin denetim, yetki karmaşası, plan kademeleri arasındaki ilişkisizlik ve özel kanunlarla imar yasa ve yönetmeliklerinin etkisizleştirilmesi³, vb. mevcut sorunları ise bu durumu kriz haline getirmektedir (Altın ve Türk, 2005, s. 490; Duyguluer, 2006, s. 27; Ersoy, 2005, s. 140-142; Görmez, 2001, s. 135-136).

1985 yılında İmar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden günümüze kadar belirli sorunlar henüz tam olarak çözümlenemediği için kent makroformları ve geleneksel tipolojileri müdahaleye oldukça açık bir zemin sağlamaktadır. 1985 sonrasında denetim mekanizmasından muaf olarak yerel yönetimlere devredilen plan yetkilerine 2000'li yıllarda büyükşehir belediyeleri ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı denetimleri getirilse de, özellikle süregelen yetki parçalanması, ölçekler arası ilişkinin verimli bir şekilde uygulanamaması ve kurumlar arası verimsiz görüş paylaşımı nedenleriyle kentlerin gelişme perspektifleri oldukça kaygan bir zeminde yönlendirilmektedir.

Buna ek olarak Türkiye planlama sisteminin etkin olmayan katılım mekanizması planların teknik denetimi konusunda önemli bir açığa koymaktadır. Değerlendirme ve onay aşamasında mesleki profesyonellik gerektiren şehir planlarının yasal olarak mesleki yeterlilik aranmayan belediye meclislerinin onayına verilmesi ve planların teknik açılımı hakkında bilgi sahibi olmayan halka sadece askıya çıkarılarak kısıtlı bir süre içinde sunulması kent planlarının doğruluğu ve etkinliğine gölge düşürebilmektedir. Böyle bir zeminde yetkili kişiler imar planları ile kolaylıkla değişiklikler yapabilmekte, bu durum genellikle kentsel arazi-den rant sağlama ya da şahsi taleplere karşılık vermek şeklinde gelişmektedir (Altın ve Türk, 2005, s. 490; Ersoy, 2005, s. 9; Ünlü, 2006, s. 76-

³ İmar kanunlarının özel kanunlar ile pasif duruma getirilmesi (Örneğin, Kıyı Kanunu'nun yapılaşma şartları ve fonksiyonları Turizm Teşvik Kanunu ve Özelleştirme Kanunu kapsamında etkisizleştirilebilmesi vb.) ve çeşitli kurumlara, sektörlerle plan yapma ve onaylama yetkilerinin verilmesi vb. yaklaşımlar, imar kanununun çizdiği çerçeveyi etkisizleştirebilmektedir.

77; Yarar, 2003, s. 32). Bu durum çok sayıda imar planı revizyonu ve parsel ölçeğinde imar değişikliklerine neden olmaktadır. Böylece kent kavramının coğrafi ve tarihi bağlamından uzaklaşan bir gelişme çizgisi izlenmektedir.

Teknik olarak üst ölçekli çevre düzeni planlarında en önemli sorunlar kentin mevcut fiziksel yapısı ve kent ölçeği dikkate alınmadan atanan büyük ölçekli fonksiyon alanları, ulaşım kararları ile mevcut Nazım ve Uygulama İmar Planlarının içerdiği yapı yoğunluklarının ortaya koyduğu nüfus kapasitesi ile uyumsuz nüfus projeksiyonlardır. Bu sorunlar mevcut kentin morfolojik özelliklerini önemli ölçüde değiştirme gücüne sahiptir. Kentsel morfoloji temelinde değerlendirildiğinde, alt ölçeklerde nazım ve uygulama imar planlaması çalışmalarında karşılaşılan genel sorun ise imar mevzuatının kentleri tek-tipleştirici etkisidir.

İmar planı temelde iki boyutlu bir arazi bölümlenmesinin aracı olarak kullanılmakta, üç boyutlu tasarım kuralları ilk başta ortaya konmakta, kentin imgeleri sürece girememektedir (Günay, 2012, s. 11). Bu sorunun temelinde imar anlayışı ve uygulamasının kökeninde ise kendini imar planları ve parselasyon planları aracılığıyla ifade eden “niceliksel denetim anlayışı” ve “yeni alanları kontrollü biçimde iskâna açmayı kent planlaması ile özdeş tutan” mevcut imar anlayışı yer almaktadır. İmar planlarının üretilmesi sürecinde öncelikli olan kentsel mekân oluşturmak değil, inşaat haklarının dağıtılması, kentsel arsa üretimi ve parsellere inşaat ruhsatı verilebilmesidir (Bademli, 2002; Ersoy, 2005, s. 4-5; Günay, 1997, s. 55-57; Meşhur, 2008, s. 25; Ünlü, 2006, s. 76-77). Böylece koruma, afet, çevre vb. özellikler gösteren alanlar bir yana, kent bütününde sanayi, ticaret, kent merkezi, konut, rekreasyon vb. sektörel düzeyde gözetilmesi gereken farklılıklar bile göz ardı edilerek, bu alanlar arasındaki ayırım tek bir parametreye, yoğunluk farklılığına indirgenmektedir (Ersoy, 2005, s. 5).

Diğer yandan Türkiye’de kent mekânı ağırlıklı olarak çok parçalı kadastral dokular üzerinde ‘yap-satçı’ dediğimiz küçük sermayeli yatırımcılar tarafından üretilmektedir. Bu durum mevzuata yansımış, binaların, altyapının vs. en ucuza mal edilme çabası, uygulamanın kolaylaştırılması kaygısı tasarım kaygılarını geriye itmiş ve böylece hepimizin bildiği tekdüze imar planı dokusu piyasanın mekân üretim biçimine yönelik pratik bir çözüm olarak yerleşmiştir. Bu çözüm belediyelerden müteahhitlere, arsa sahiplerinden kullanıcılara, mimar-plancılardan ‘plancılara’

kadar pek çok aktör tarafından içselleştirilmiş bir 'teamül', bir 'kültür' haline gelmiştir (Baş, 2006, s. 10). Nihayetinde açıklanan bu etkenler Türkiye kentlerinin morfolojik yapısını önemli ölçüde yönlendirmektedir.

Açıklamalara göre Türkiye'de kent morfolojisi ve tipolojilerinin değerlendirileceği zemin yasalar ve planlama pratiği ekseninde oldukça kaygandır, ancak birinci derecede etkindir. Her ölçekte kentsel tipolojiden söz edebilmek ve kent morfolojisinin gelişimini sağlıklı bir şekilde yönlendirebilmek için bu terimlerin planlama mevzuatında yer edinmesi, kentlerin yere özgü nitelikleri ekseninde imar mevzuatına yansıtılması bugüne kadar eksik kalan elzem bir konudur.

Bu hususta özellikle Avrupa ve ABD'de planlar tek başlarına değişimin yönetilmesinde yeterli olamadığı için planlarla birlikte çeşitli denetim araçları gündeme getirilmekte, kentsel yapıyı çevrenin oluşumuna tasarım rehberleri ile alternatif çözümler ortaya konmaktadır. Örneğin İngiltere'de 'planlamayı destekleyici kılavuzluk' (*supplementary planning guidance*) olarak adlandırılan 'süreçte tasarım yönetmelikleri', 'tasarım özetleri', 'tasarım rehberleri' ve 'gelişme özetleri' (*design codes, design briefs, design guides ve development briefs*) bu kapsamda üretilmektedir (Ünlü, 2009, s. 66). İngiltere'de kent morfolojisini yönlendirici bir kılavuz olarak üretilen "Kentsel Rönesans" yaklaşımı veya Londra'da kentsel peyzaj öğelerini analitik bir yaklaşımla kent planlamasında röper olarak ele alan "London View Management Framework - The London Plan Supplementary Planning Guidance" bu kapsamda üretilen pek çok planlama kılavuzu içinde incelenebilecek önemli örneklerdendir.

Bu açıklamalar doğrultusunda taşıdığı özellikler itibariyle Siverek kenti, ilk alt başlıkta açıklanan kentsel morfoloji ve tipoloji kavramları kapsamında irdelenebilecek etkin örneklerden biridir, ancak ikinci alt başlıkta açıklanan planlama pratiğinin ortaya koyduğu sorunlarla bu özelliğini yitirme sürecine girmiştir.

Siverek Kentinin Morfolojik Gelişim Süreci ve Tipolojik Özellikleri

Siverek coğrafyası Karacadağ volkanizmasına bağlı kendine özgü bazalt karakterli bir yapıya sahiptir. İlçenin sınırları büyük oranda doğal sınırlar ile belirlenmiştir. Karacadağ volkanizmasının coğrafi etkileri (doğal ortam özellikleri) şaşırtıcı derecede tarih boyunca beşeri hayata yansı-

mıştır. Siverek ve çevresinde tarihte olduğu gibi bugün de doğal ortamın sosyo-ekonomik yapıya etkileri çok belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu durumu tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde, konut alanlarının mimarisinde, mekânsal organizasyonunda, yaşayanların giyim kuşamlarında kısacası yaşamın her alanında açıkça gözlemlemek mümkündür. Doğal ortam özelliklerinin oluşturduğu coğrafya mimariyi, beşeri ve ekonomik hayatı, dolayısıyla insanı şekillendirmiştir. Farklı ve zengin içerikli coğrafya Siverek'te farklı etnik kökenleri temsil eden çok sayıda toplumsal grubun yer edinmesini sağlamış, kültürel çeşitlilik özgün bir kentsel dokunun gelişimine etken olmuştur (Benek, 2013).

Siverek, Şanlıurfa ilinin nüfus açısından merkez ilçesinden sonra en yoğun ilçesidir ve 2014 yılı nüfusu 131.039 kişidir. Siverek Kenti, merkezindeki höyük (kale) dışında düz ve düze yakın bir alan üzerinde kurulmuş ve geçmişten bugüne gelişimi sırasında jeomorfolojik ve topografik açıdan herhangi bir eşik ile karşılaşmadığı için kent ışınsal olarak tüm yönlere doğru büyümüştür. Ancak taşıdığı nüfus ve kentsel alan miktarına göre kompakt bir kent olarak gelişmiştir.

Kent Asur medeniyetinden kalan büyük kesme taşlarla 30-35 m yüksekliğindeki bir höyük üzerine inşa edilen kale etrafında gelişmiştir. 1954 tarihinde kent yaklaşık 700 m. yarıçapında merkezden (kaleden) çevreye doğru yıldız gibi ışınsal (radiocentric) olarak yayılan yol aksları ile gelişen ışınsal kent karakterindedir (Hasol, 2014). 1984 yılında kuzey istikametinde 1994 yılında doğu istikametinde açılan anayollar ile konsantrik kent formuna dönüşmeye başlamıştır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. 1954-1984-1994 Yılı Siverek Hava Fotoğrafı

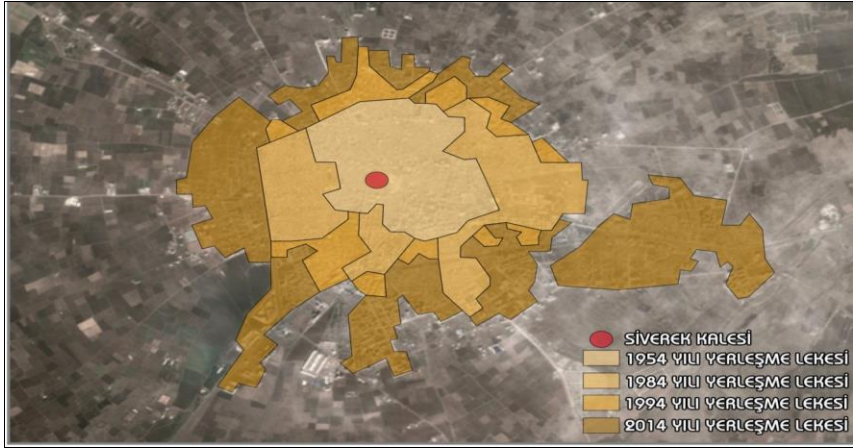
Kaynak: Harita Genel Komutanlığı, Hava Fotoğrafı Arşivi Bilgi Sistemi, 2014

2014 yılı makroformunda ise kentin bu yolların ötesine doğru geçmeye başladığı görülmektedir. Diğer yandan belirli akslarda kentin saçaklanmaya başladığı, böylece konsantrik kent biçiminden anayol aksı boyunca lineer gelişen bir makroforma doğru evrilmeye başladığı görülmektedir. Bu süreçte kentin yarıçapı 1,5 km mesafeye ulaşmış olsa da kent formu tipolojik açıdan kompakt, konsantrik bir özelliğe sahiptir (Fotoğraf 2), (Şekil 10).

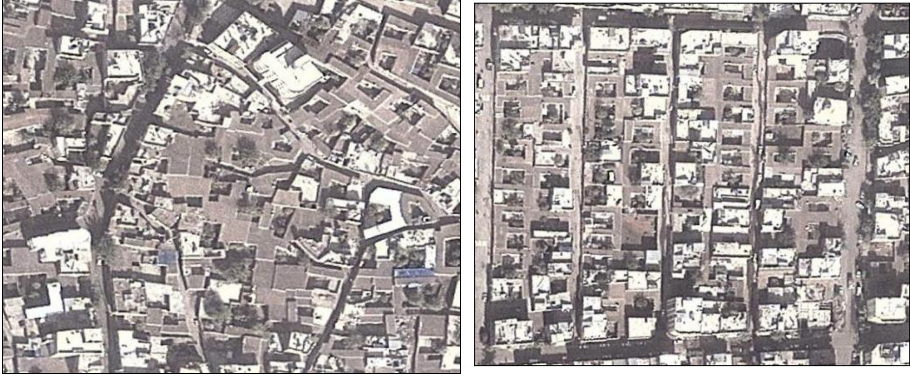
Fotoğraf 2. 2014 Yılı Siverek Hava Fotoğrafi

Kaynak: Harita Genel Komutanlığı, Hava Fotoğrafi Arşivi Bilgi Sistemi, 2014

Şekil 10. Siverek Kent Formunun Gelişme Süreci

Bu özelliği sağlayan temel etken ise kent dokusunun detaylarında ortaya çıkmaktadır. 1950'li yıllara kadar kentin organik formda, dar sokakların tanımladığı, açık alanı avluya gömülü ve yüksek duvarlarla çevrili sıra yapı nizamında geliştiği görülmektedir. 1950 sonrasında ise kent imar adalarına bölünse de halk mevcut avlulu yapılanma geleneğini sürdürmüştür (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. 1950 Öncesi Gelişen Geleneksel Doku (Solda), 1950-1980 İmar Adası İçinde Gelişen Geleneksel Doku (Sağda)

1980-2000 yılında süregelen avlulu tipoloji yerini imar kanunlarının etkisiyle çok katlı bitişik nizam veya ön bahçeli yapılanma biçimine bırakmıştır (Fotoğraf 4-5).

Fotoğraf 4. 1980-2000 Çok Ailelik-Bitişik Nizam Merkez Dokusu(Solda), 1980-2000 Çok Ailelik-Ayrık Nizam Konut Dokusu (Sağda)

Fotoğraf 5. 2000 Sonrası Müstakil-Ayrık Nizam Konut Dokusu (Solda)
2000 Sonrası Çok Katlı-Ayrık Nizam Konut Dokusu (Sağda)

2000 yılları sonrasında ise yapı adası bazında yüksek katlı site yapılanmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca müstakil avlulu tip yerine müstakil ön ve yan bahçeli ayrık nizam yapılanma gelişmeye başlamıştır.

Siverek'te ilk yerleşim nüvesi olan kale ve civarında organik düzende yüksek avlu duvarlarının tanımladığı dar sokak sistemine karşın, yeni gelişen dokuda düzgün imar adalarının belirlediği daha geniş ve geometrik yol sistemleri baskın durumdadır. Organik doku bu yol sistemleri arasında kalsa da halk güncel hayatını 1950 yılı öncesi otomobilsiz kent dokusu içinde sürdürmektedir.

Fotoğraf 6. 1926 Yılı Sonrası Siverek Kalesi'nden Kente Bakış (Özagaçhanlı,2010)

Fotoğraf 7. 2014 Yılı Siverek
Kaynak: Siverek Belediyesi

Siverek geleneksel konutlarının biçimlenmesinde iklimin, geniş aile düzeninin, dini inanışların ve sosyal yaşamın büyük etkileri görülmektedir. Siverek'in doğal çevresinde ahşap malzemenin bulunmaması ve Karacadağ'ın volkanik bazalt taşlarının bölgede yoğun olarak bulunması Diyarbakır mimarisinde olduğu gibi Siverek mimarisinde de bu taşın hâkim malzeme olarak kullanılmasına neden olmuştur (Özgültekin vd., 2003, s. 15). Ahşap ve metal ise yardımcı malzemeler olarak kullanılmıştır.

Yapılar genelde güneşten korunmak için tek katlı, bitişik nizam, iç avlulu ve çatısız olarak tasarlanmıştır. Yaşam Siverek halkı için genellikle toprak damlarda ve taş iç avluda devam etmektedir.

Fotoğraf 8. Siverek Geleneksel Sokak (Küçe) Dokusu Örnekleri (Yazar, 2014)

Siverek mimarisinde “küçe” denilen sokakların dar ve yüksek tutulmasında iklimin büyük etkisi olmuş, böylece hemen hemen günün her saatinde sokaklarda gölgelik kesimler elde edilmiştir. Sokak duvarlarının yüksek ve penceresiz yapılmasının nedenlerinden biri aile mahremiyeti, diğeri ise dıştan gelecek tehlikelere karşı güvenliği sağlamak içindir (Fotoğraf 8). Siverek evleri ve özgün kentsel dokusu Türkiye şehir planlama sistemi ve kentsel arazi rantı vb. nedenlerle giderek yok olmaktadır (Fotoğraf 9). Bu evlerin büyük bir kısmı yıkılarak yerine yeni betonarme binalar yapılmaktadır. Üstelik mevcut özgün dokunun büyük bir kısmı koruma altında değildir. Ancak yine de mevcut yaşam kültüründen vazgeçmeyerek geleneksel tipolojiye göre inşa edilmiş yeni konutlar görmek mümkündür (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 9. Yüksek Katlı Yapılar
Betonarme Avlulu Konut

Fotoğraf 10. Yeni İnşa Edilen
Arasında Kalan Avlulu Konut

Zira yerleşmede yapılan anket çalışmasında yaşayanların %56'sı avlulu konut tipolojisinde yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. Bu durum özellikle fizik mekânı biçimlendiren imar planlarının üretimi için oldukça önemli sosyo-kültürel bir veridir. Ancak ikinci alt başlıkta tanımladığımız kentsel planlama pratiğinden kaynaklanan sorunlar Siverek yerleşmesi için de geçerlidir.

Siverek Planlama Süreci

Türkiye'nin her kentinde benzer sorunlar kentlerin fiziksel yapısını etkilemektedir, ancak planlama sisteminin oluşturduğu sorunlar özellikle coğrafi ve tarihi nitelikleriyle özgün karaktere sahip yerleşmeler üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Bu kentlerden Siverek ortalama 1500 m. yarıçaplı dairesel bir makroforma sahip kompakt bir kenttir. Ancak imar planı eliyle bu tipolojik karakterini kaybetme sürecindedir.

Yerleşme kapsamında 1947, 1968, 1993, 2004 yıllarında Nazım ve Uygulama İmar Planları hayata geçirilmiştir. Günümüzde ise 2015 yılı 1/5.000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı onay aşamasındadır. Siverek yerleşmesinde ilk yapılan 1947 ve 1968 yılı imar planları yerleşmenin kompakt formunun gelişimini teşvik etmiş, kale çevresinde yerleşmenin mevcut organik dokusuna tezat olarak dikdörtgen formlu uzun sokaklar oluşturan imar adaları önermiştir. 1993 yılı imar planı kararlarına göre yerleşmenin mevcut dokusunu çevreleyen 60 m. genişliğinde şehirlere-rası yol eklenmiştir. Bu yolun etrafı yapılaşmaya açılarak yerleşme üç parçaya bölünmüş, güneybatı istikametinde yol aksı boyunca lineer geli-

şimin önü açılmıştır. 2004 yılı planı ise güney kesimdeki yapılaşmayı artırarak genel olarak radyal gelişme prensibi benimsemiştir. Ancak bu plan ortalama erişim mesafesini 3 km'ye çıkarmış, yerleşmenin 2 katlı avlulu yapılaşma karakterine tezat olarak yüksek katlı ayırık nizam yapılanma önererek saçaklanmayı desteklemiş ve 1985 tarihli İmar Kanunu'nun da etkisiyle özgün bir karaktere sahip kenti standart bir gelişim çizgisine yöneltmiştir (Şekil 11). Ancak bu noktada ilginç olan durum yaşayanların kısmen mevcut imar kararlarının aksine avlulu yapı dokusunu uygulama eğilimi olmuştur.

Şekil 11. Siverek İmar Planları

Kaynak: Siverek Belediyesi,2014.

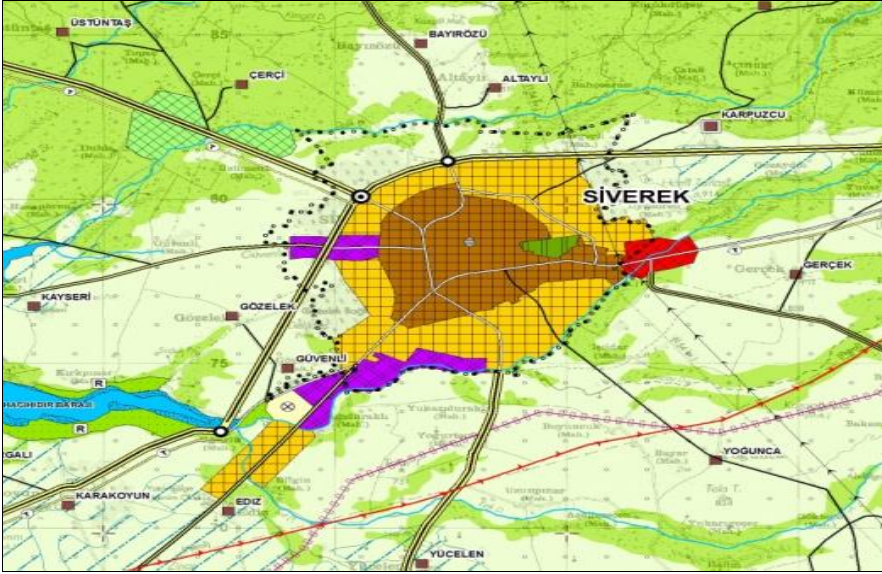
Diğer yandan toplu taşıma arzının ve kullanımının düşük olduğu kentte yürünebilirlik ön plandadır. Kentte yapılan hane halkı anket çalışmasında tercih edilen en fazla yürüme mesafesi 220 m. olarak tespit edilmiştir. Bu değer şehir planlama mevzuatının standart olarak kabul ettiği 500 metre değerinin yarısı olmakla birlikte 2004 planında 3-4 km çepelerde önerilen konut alanlarını eleştiren önemli bir veridir. Çarşı dışında en sık gidilen yerlerden hastane fonksiyonu buna tezat olarak kentin 5 km dışında planlanmıştır. Dolayısıyla kentteki yürünebilir kompakt kent karakterinin korunması, bunun için de planlama safhasında önerilecek gelişme alanlarının mevcut merkez ile arasındaki mesafenin olabildiğince kısıtlı tutularak radyal bir şekilde gelişimin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte kentsel lekeyi belirleyen çevre düzeni planları öncelikli olarak büyük önem taşımaktadır.

İmar kanunu her alt ölçekli planın bir üst ölçekli plan ile uyumlu olmasını zorunlu kıldığı için kent morfolojisinin geleceği bu aşamada biçimlenmektedir. Bu sebeple çalışmada tanımlı makroformu ve özgün kentsel dokusu ile temsil edilen Siverek kent morfolojisinin gelişme süreci 2014 yılı Çevre Düzeni ve 2015 yılı Nazım ve Uygulama İmar Planı üretim sürecinin ortaya koyduğu etkiler çerçevesinde örnek olarak değerlendirilmiştir.

Bu süreç ikinci bölümde açıklanan Türkiye planlama sisteminin ortaya koyduğu sorunlar çerçevesinde gelişmiştir. Öncelikle mevcut 2004 yılı Uygulama İmar Planı ile nüfus ve mekânsal gelişme bakımından yeterli düzeyde ilişki kurulmayan 1/100.000 Çevre Düzeni Planı, geçirdiği 3 itiraz sürecinin ardından 02.04.2014 tarihinde onaylanmış; bu plana göre 2015 yılında Nazım ve Uygulama İmar planı süreci başlamıştır. Fiziksel plan üretim süreci devam ederken bilimsel gerekçelerle desteklenmeyen bazı sosyo-politik etkenlere dayalı olarak gelişme alanlarının arttırıldığı ikinci bir 1/100.000 Çevre Düzeni Planı revizyon önerisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na sunulmuştur. Aynı süreçte 1/5.000 ve 1/1.000 Nazım ve Uygulama İmar Planları hazırlanarak onay aşamasına getirilmiştir. Bu noktada Karayolları Genel Müdürlüğü'nün çevreyolu kurum görüşü ve alt ölçekli fiziksel planların 1/100.000 Çevre Düzeni Planı ile yapı ve nüfus yoğunluğu bakımından uyumsuzluğu Çevre Düzeni Planı'nın revizyonunu gerektirmiştir. Özetle mevcut imar haklarından muaf bir Çevre Düzeni Planı alt ölçeklerde geliştirilen planlara ve kurum görüşlerine uygun duruma getirilmektedir. Oysa gerçekte tam tersi bir süreç işlemelidir. Süreci ve kent morfolojisi üzerindeki etkilerini biraz daha detaylı şekilde açıklamak gerekirse; 30.10.2012 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan ilk çevre düzeni planına⁴ göre yerleşme dokusunun 3424 ha artması önerilirken, nüfus 2040 yılı için 200.000 kişi

⁴ Bu plan Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planıdır. Plan Açıklama Raporuna göre mevcut durumda tarım ve hayvancılık kenti olan Siverek, 2040 yılı hedefine göre projeksiyon nüfusu 200.000 kişi olarak önerilmekte, 3. Kademe merkez olarak bir hizmet ve sanayi kenti olarak tanımlanmakta, Ergani-Eğil-Siverek-Diyarbakır-Bismil-Silvan turizm koridoru üzerinde konumlandırılmaktadır. Plan açıklama raporunda Siverek kenti özelinde bir değerlendirme bulunmamakla birlikte, gelişme alanlarının belirlenmesinde önem arz eden eşikler, yerleşmenin gelişme yönü ve gelişme alanı miktarının gerekçeleri üzerine herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (ÇŞB, 2015).

önerilmiştir (Şekil 12). Yerleşmede mevcut durumda 130.000 kişi yaşarken mevcut uygulama imar planı yoğunlukları yaklaşık 600.000 kişilik bir projeksiyon nüfus ortaya koymaktadır. Dolayısıyla söz konusu Çevre Düzeni Planı gelişme alanını %460 arttırırken nüfusu 2/3 oranında azaltmaktadır. Bu durumun gerçekleşmesi halinde kent yoğunluğunun büyük ölçüde azalacak ve merkezden uzaklaşan seyrek bir yapı dokusu ortaya çıkacaktır. Böyle bir gelişme mevcut durumda coğrafya ve iklimin etkisiyle kompakt formda, avlulu sık yapı dokusu biçiminde gelişen özgün kent karakteri ile bağdaşmayacaktır. Diğer yandan kentin güneybatı aksı boyunca kentsel fonksiyonlarla donatılması kompakt makroformunun deformasyonuna neden olacak önemli bir karar olarak dikkat çekmektedir.

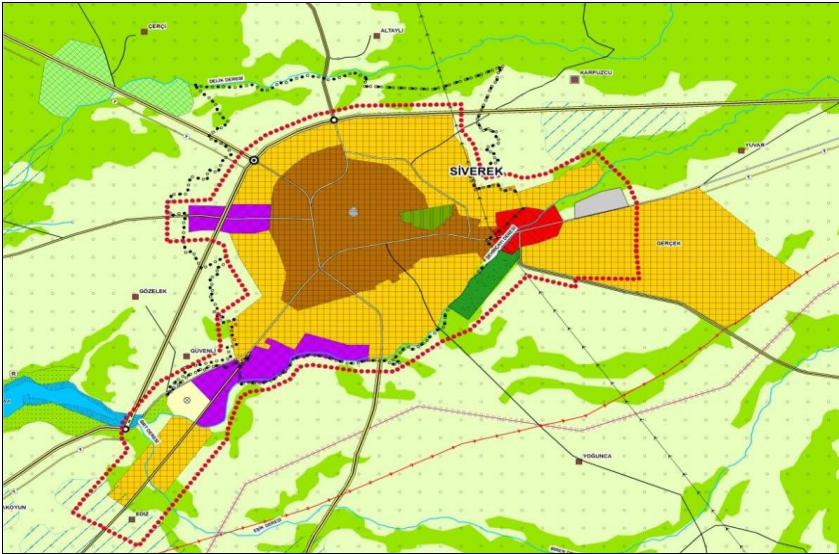

Şekil 12. 2014 Yılı Siverek İlk Çevre Düzeni Planı

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014.

Akabinde bu plana göre Nazım Plan süreci başlarken ikinci alt başlıkta açıklanan sosyo-politik etkenlerden dolayı çevre düzeni planının değiştirilmesi gündeme gelmiştir. 1/100.000 Çevre düzeni Planı'nın ikinci önerisi ise Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi tarafından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na kentin karakterini tamamen değiştirecek bir yaklaşımdır (Şekil 13). Söz konusu öneride gelişme alanları daha fazla arttırılmasına

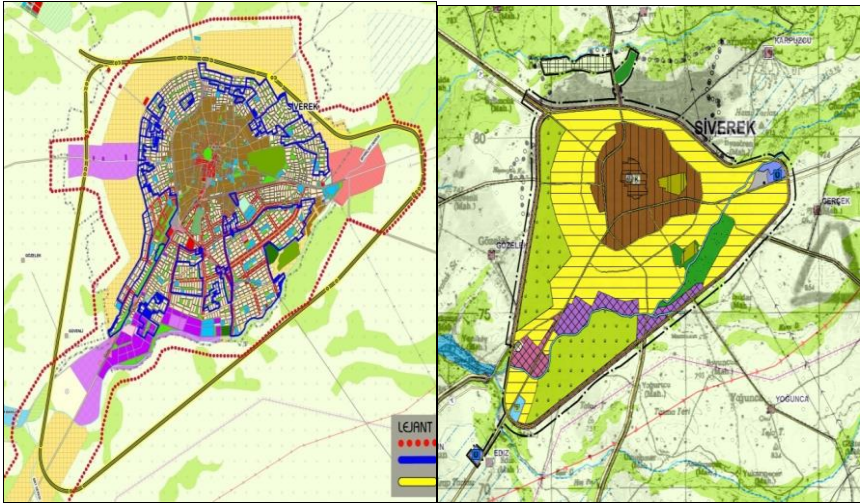
rağmen aynı nüfus projeksiyonu (200.000 kişi) ortaya konmuştur. İlave edilen gelişme alanı Siverek kentinden tamamen bağımsız bir bölgede gelişmeyi teşvik etmektedir. Revizyon önerisi teknik olarak yeterli bir gerekçe ortaya konulmaması sonucu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca kabul edilmemiştir. Bu durum makro ölçekte üretilen plan yaklaşımlarının sosyo-politik etkenlerle kolaylıkla yönlendirilebildiğine, bilimsel yöntemlerle tespit edilmesi gereken planlama alanı sınırı kavramının ne kadar şeffaf olabildiğini gösteren bir örnek teşkil ettiği için değerlendirilmiştir.

Şekil 13. 2014 Yılı Siverek Çevre Düzeni Planı Revizyon Önerisi
Kaynak: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2014.

İlerleyen süreçte mevcut çevre düzeni planının ortaya koyduğu sınırlar dâhilinde 1/5.000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı çalışması başlatılmıştır. Öncelikle belirtmelidir ki İmar Kanunu'nda çevre düzeni planı üzerinden her ne kadar ölçü alınmaz maddesi bulunsada günümüz teknolojisinde belediyeler uygulamada bir sorun yaşamamak adına bu sınırlara tam olarak uymaktadırlar. Böylelikle ülkemizde nazım imar plan üretiminde genel olarak yapılan iş ideal plan arayışlarından ziyade mevcut çevre düzeni planına uyumlu, aynı zamanda meri planda verilen tüm imar haklarını karşılayacak bir ürettir. Nitekim bu aşamada kent

morfolojisini birinci derecede etkileyen unsur kurum görüşleridir. Her ne kadar kurum görüşlerinin ideal plan yaklaşımını yönlendirici bir etken olarak dikkate alınması gerekirken, uygulamada zaman kaybetmemek adına herhangi bir görüş alışverişi olmaksızın plandan bağımsız olarak her kurumun kendi beklentileri, projeleri, kısıtlı alan sınırları vb. yazılı olarak alınmakta, plana doğrudan işlenmektedir. Bu kapsamda üretilen Siverek nazım imar planında ise kent morfolojisini biçimlendiren önemli bir etken olarak Karayolları Genel Müdürlüğü'nün çevreyolu projesi dikkat çekmektedir (Şekil 14). Çevre düzeni planının öngördüğü doğrultunun dışında, mevcut planda belirtilen hastane alanı arazisi üzerinden geçen bir proje görüşü doğrultusunda kentin gelecekteki makroformu bir kez daha değişime açık hale gelmektedir. Son durumda alt ölçekli çalışmalar ve kurum görüşlerine göre yeni çevre düzeni plan revizyonu onaya sunulmuştur (Şekil 14). Bu noktada plan revizyonunun ana gerekçesi; Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 07.11.2014 tarihli çevreyolu görüşüne dayalı olarak kentsel gelişme alan sınırlarının revizyonudur.

Şekil 14. 2004 Yılı Uygulama İmar Planı, 2014 Yılı Çevre Düzeni Planı - Karayolları Genel Müdürlüğü Çevre Yolu Kurum Görüşü Verilerinin Çakıştırılmış Haritası (Solda) , 2015 Yılı Siverek Revizyon Çevre Düzeni Planı Önerisi (Sağda)

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014, KGM, 2014, Siverek Belediyesi, 2014.

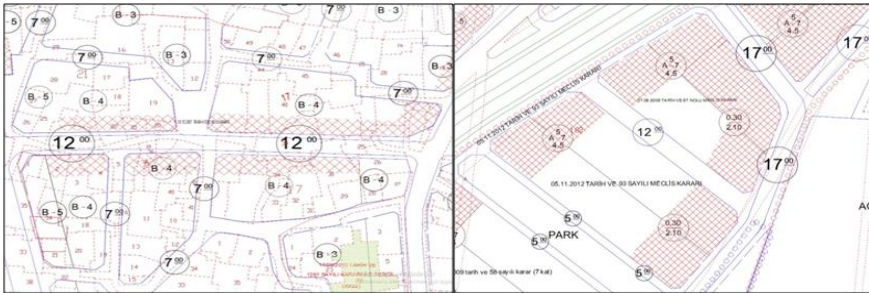
Örnekten anlaşılacağı gibi mevcut kentsel planlama sisteminde üst ölçekte alınan kararların alt ölçekteki mevcut durumdan bağımsız olarak kurgulanması, kurum görüşlerinin genellikle plandan bağımsız ele alınarak kesin bir yapay eşik olarak değerlendirilmesi, sosyo-politik ilişkiler, yerleşmelerin yere özgü niteliklerinden bağımsız standart planlama yaklaşımları kent morfolojisi ve dolaylı olarak kent tipolojisi kavramları değişime oldukça açık bir zeminde bulunmaktadır. Bu süreçte Nazım ve

Uygulama İmar Planları çalışmaları devam ettiği için kentsel dokunun gelişimini mevcut 08.11.2004 tarih onaylı mevcut uygulama imar planı üzerinden değerlendirilmektedir (Şekil 15).

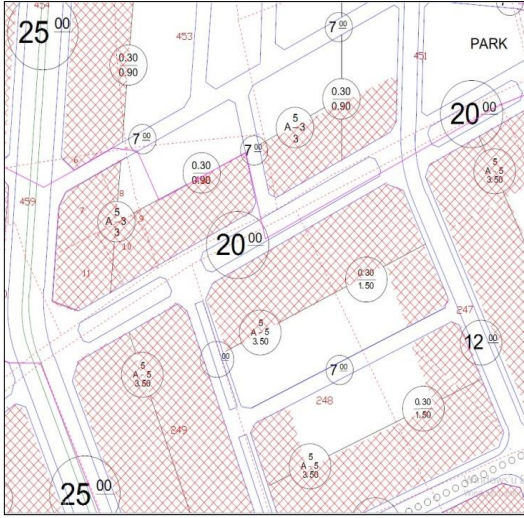
Şekil 15. Uydu Fotoğrafı Üzerine Çakıştırılmış 08.11.2004 Tarih Onaylı Siverek Mevcut Uygulama İmar Planı

Planın raporu ilgili kurumlardan elde edilemediği için sayısal plan belgesi üzerinden yapılan hesaplara göre yaklaşık 600.000 kişilik bir nüfus söz konusudur. Bu karar Siverek kentinin yüksek katlı bir şehir olarak gelişimini desteklemektedir. İmar planında 5-7 katlı ayırık nizam kodlu gelişme alanları (Şekil 16) ve geleneksel doku içinde 4 katlı bitişik nizam kodları dikkat çekmektedir (Şekil 16).

Şekil 16. Geleneksel Doku İçinde 4 Katlı Bitişik Nizam Kod Verilen Adalar (Solda) Gelişme Alanında 5-7 Katlı Ayırık Nizam Yapılaşma Verilen Adalar (Sağda)

Bu gelişme biçimi Siverek'in yaşayan düşük katlı avlulu dokusuna uyumsuz farklı bir kentin gelişimini sağlamaktadır. Son 11 yıllık süreç içinde imar planına göre yapılanmalar hızla devam etmektedir. Diğer yandan konut alanları içinde 17-20-25 m. genişliğinde yollar iklimsel etkenlerden dolayı tercih edilen dar sokaklı dokusuna tezat bir gelişme önerilmiştir (Şekil 17). Uygulama imar planının kent gelişimini etkileyen en önemli kararlarından biri de tek merkezli yaya ölçeğinde karaktere sahip yerleşmenin, her taşıyıcı yolunun ticaret fonksiyonu ile donatılması sonucu merkez fonksiyonunun yerleşme bütününde homojenleştirilmesidir. Bu planda Türkiye'nin herhangi bir yerindeki standart imar

Şekil 17. 17-20-25 m. Genişliğinde Yolların Önerildiği Adalar

plancılarını ve mimarları pasif duruma getirmektedir. Sonuç olarak, Türkiye planlama sisteminin sorunları henüz yaşayan özgün bir karaktere sahip Siverek yerleşmesini de giderek tek tipleşen kentler kervanına katmaktadır. Bu noktada henüz üretilmekte olan revizyon nazım ve uygulama imar planlarının mevcut yerleşmenin fizik mekan niteliklerini koruyacak, üreterek geleceğe sunacak plan notları içermesi, tasarım rehberleri ile desteklenmesi gerekmektedir.

planı yaklaşımı uygulanmıştır ve geleneksel yerleşme dokusu, özgün yapı tipolojilerine referans verecek herhangi bir plan notu veya kodu ortaya konmamıştır. Bu yaklaşımın geliştirilme nedeni aslen yerel yönetimlerin sosyo-politik kaygılar çerçevesinde mevcut uygulama imar planında sağlanan imar haklarına uyumlu, yasal süreçlerle zaman kaybedilmeyeceği bir plan sürecini desteklemesidir. Bu durum ideal şehir planının üretilmesi noktasında şehir

Sonuç

Kentsel morfoloji kavramı yerleşmelerin gelişme sürecini tarih, kültür, coğrafya vb. unsurlar çerçevesinde süzerek kentsel dokuyu yorumlamakta, kentsel mekânın üretim sürecindeki her ölçekte ele alınması gereken önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Kentsel mekânın değişim ve dönüşüm sürecini analiz ederken kentsel dokuların açıklanması gereği karşısında ise tipoloji kavramı kentsel morfolojiyi çözümlemede kullanılmıştır. Ancak çağımızda kentleri biçimlendiren baskın güç olan ekonomik getiri ülkelerin yasal altyapıları hızlanan kentleşme paralelinde kentlerin morfolojilerini, dolaylı olarak tipolojilerini yeniden biçimlendirmektedir.

Benzer süreci yaşayan Türkiye kentleri de özellikle yasal düzen ve şehir planlama pratiği süreçlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Türkiye'nin coğrafi tarihi ve kültürel dokusu fiziksel bakımdan çok sayıda özgün yerleşmenin oluşumunu sağlasa da, bu değer Türkiye şehir planlama sisteminin ve pratiğinin kent morfolojisi üzerinde oluşturduğu baskılar ile varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Türkiye planlama pratiğinde denetim, yetki karmaşası, plan kademeleri arasındaki ilişkisizlik, özel kanunlarla imar yasa ve yönetmeliklerinin etkisizleştirilmesi, tek tipleştirici imar düzenlemeleri, parsel ve inşaat üretmeye dayalı anlayış vb. sorunlar kentlerin yüzyıllar boyunca fiziksel mekânlar aracılığı ile yansıttıkları kentsel kimlik ve kültürel yaşam normlarının görmezden gelinmesini, ekonomik getiri temelli iki boyutlu bir düzenleme sistemi olarak ele alınmasına neden olmaktadır.

Bu problemin Türkiye'nin birçok kentinde kent morfolojisi üzerindeki etkileri okunabilmekle birlikte özellikle "baskın iklim ve yaşam kültürü" etkisiyle biçimlenmiş yerleşmelerde konu daha net bir şekilde izlenmektedir. Bu nedenle inceleme alanı olarak seçilen Siverek kentinin fiziksel gelişme süreci irdelenerek geçirdiği planlama süreci mercek altına alınmıştır. Kent morfolojisinin biçimlenmesinde iki boyutlu şehir planlarının ortaya koyduğu etkinin altı çizilmiştir.

Siverek kenti ışınsal gelişen kompakt bir kent tipolojine sahiptir. Bu özelliğini 2000'li yılların başına kadar sürdürmüş, ancak gelişen süreçte imar planlarının etkisiyle kent makroformu kentin yaşam kültürüne, güncel hareketliliğine, geleneksel yerleşme dokusuna uyumsuz bir pers-

pektif ortaya çıkarmıştır. Yaya ölçeğindeki kentin iklim, coğrafya ve kültürel yaşamın etkisiyle oluşan organik formda dar sokakların beslediği korunaklı avlulu konut dokusu yerini imar mevzuatının tanımladığı yüksek katlı açık bahçeli ya da bahçesiz konut dokularına bırakmaktadır. Bu noktada belirtilmelidir ki, Siverek kentinin inceleme alanı olarak seçilmesindeki en büyük etken halkın önemli bir kısmının kentin morfolojik ve tipolojik karakterini oluşturan geleneksel yerleşme dokusunda yaşamayı tercih etmesidir.

Siverek kentinin planlama sürecinde özellikle 1985 yılı 3194 sayılı İmar Kanununa bağlı Plan Yapım Yönetmeliği ve Tıp İmar Yönetmeliği'nin yere özgü nitelikleri yok sayan tek tipleştirici etkisi 1994 ve 2004 fiziksel planları kapsamında etkin bir rol oynamıştır. 2014 yılında geliştirilen Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği de yerleşmelerin morfolojik yapısına ve tipolojik karakterlerine referans verecek uygulamalarının önünü açmamaktadır. Bunlara ek olarak 2014 yılı sonrasında onaylanan 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planının üretim süreci Türkiye planlama sistemi pratiğinin kent morfolojisi ve tipolojileri üzerinde ne derece önemli bir etken olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Siverek kentinin tarihsel süreç ve coğrafi yapıya bağlı olarak ışınsal kompakt gelişen kent formu önce yol boyu gelişme aksları ile lineer gelişmeye açılmış, akabinde geliştirilen bir başka yaklaşımla yerleşmenin kendisi kadar bir bölge yerleşmeye eklemlenmiş, nihayetinde Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kent karakteri ve üretilen şehir planlarından bağımsız olarak ortaya koyduğu bir otoyol görüşü ile kentin yeni makroformu belirlenmiştir.

Bu makale Türkiye'de kentlerin morfolojisi ve tipolojik karakterlerinin gelişiminde önemli bir etken olan şehir planlarının gerçekleşme sürecindeki sorunları somut bir örnek üzerinden ortaya koymuştur. Bu manzara Türkiye'nin nerdeyse her kentinde yaşanmakta çeşitlilik arz eden tüm özgün yerleşimler birer birer tek tipleşmeye itilmektedir. Türkiye yerleşmelerinin özgün şehirselleşme ve mimari tipolojilerinin yaşatılması ve çağın gerekliliklerine, toplumun ihtiyaçlarına ve kazanılmış kent kimliğine uyumlu bir morfolojik gelişim süreci izleyebilmesi için yasal düzen ve kentsel planlama sisteminin pratik işleyişindeki sorunların ivedilikle çözümlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kaotik kent dokuları içinde müze kentlerin oluşumu kaçınılmaz olacaktır. Bu süreçte birçok kent gibi bir gün Siverek sokaklarında gezilse dahi tanınmayabilecektir.

Kaynakça

- Altın, Y. ve Türk, Ş. (2005). *Kentsel mekân üretme sürecinde plan değişikliklerinin rolü: Şehirciliğin bireyselleşmesi, planlamada yeni politika ve stratejiler: Riskler ve fırsatlar*. Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokiyumunda sunulan bildiri. 7-9 Kasım 2005, 486-492.
- Aru, K.A. (1998). *Türk kenti*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Bademli, R. (2002). Plan uygulamaları. *İmar Hukukunda Toplum ve Mimarlık*. Mimarlar Odası.
- Baş, Y. (2006). Planlama-mimarlık ilişkisi yeniden tanımlanırken. *Planlama Dergisi*, 2006 (4), 7-14.
- Benek, S. (2013). *Bazalt karakterli şehir: Siverek*. Şanlıurfa: Siverek Belediyesi Yayını.
- Castex, J. ve Panerai, P. (1971). L'architecture d'aujourd'hui. (A. Köksal Çev.). *Kentsel mekânın yapısı üzerine notlar*, 153, 30-33.
- Cullen, G. (1961). *The concise townscape*. London: The Architectural Press.
- Cullen, G. (1964). *Townscape*. New York: Reinhold Pub. Cor.
- Duyguluer, F. (2006). İmar mevzuatının kayıpları. *Planlama Dergisi*, 2006 (4), 27-37.
- Ersoy, M. (2005). *Türkiye'de kent planlamasının güncel sorunları*. 9. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi'nde sunulan bildiri. 30 Eylül - 1 Ekim, 137-144.
- Franck, K.A. (1994). *Ordering space: Types in architecture and design*. New York: Van Nostrand Reinhold, 289-311.
- Görmez, K. (2001). Büyük kentlerde kent planlaması ve bazı sorunları. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2001(2), 133-140.
- Günay, B. (1997). Kentsel tasarım kültürü ve yaratıcılığın sınırları. *Planlama Dergisi*, 1997(2), 54-61.
- Günay, B. (2012). Tasarım imara karşı. *Planlama Dergisi*, 2012 (3-4), 11.
- Gündüz, V. D. (2013). *Koruma amaçlı imar planlarında uygulama sorunları: Mardin eski kent merkezi örneği*. Yüksek lisans tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Hall, P. (1998). *Cities in civilization*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Hasol, D. (2014). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Herbert, T. D. ve Thomas, J. C. (1982). *Urban geography*. New York: John Wiley & Sons.
- Kuilman, M. (2013). *Quadralectic architecture – A panoramic review*. Geplaatst op 26.08.2013, Falcon Press, 2011.
- Özgültekin, R., Demirbağ, H., Akman, H. ve Sun, K. (2003). *Tarihi ve kültürüyle Siverek*. Şanlıurfa: Siverek Kaymakamlığı Yayınları, 4, Haziran 2003.
- Lynch, K. (1954). The form of cities. *Scientific American*, 190 (4), 54-63.

- Lynch, K. (1961). The pattern of metropolis (Metropolitan yerleşme modelleri). *Daedalus*, 90 (1), 79-98.
- Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. London: The MIT Press.
- Meşhur, M.Ç. (2008). Arazi ve arsa düzenlemesi (18.madde uygulaması) sürecinin kentsel mekân oluşumu açısından irdelenmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25(2), 21-38.
- Moudon, A.V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1, 3-10.
- Moughtin, C. (1996). *Urban design: Green dimensions*. University of Nottingham. Department of Urban Planning, London, 88-90.
- Mumford, L. (1961). *The city in history*. San Diego: HBJ.
- Özağaçhanlı, Z. (2010). *Siverek ilçesinin tarihi ve sosyo-kültürel yapısı*. Yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Özbek, K. (2010). *Geleneksel Niğde evleri mekânsal araştırması ve kale bölgesi örnek alanında konut yerleşimi ve tipoloji-morfoloji ilişkisi*. Yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özgen, N. ve Karadoğan, S. (2009). Siirt şehrinin kuruluşu ve gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 61-81.
- Öztürk, B. (2004). Kentsel açık ve yeşil alan sistemi oluşturulması: Kayseri kent bütünü örneği. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Panerai, P.R. (1979). Beaubourg, tipin ölümü ya da dirilişi(A. Yücel Çev.). *Çevre Dergisi*, 1979 (3), 71-79.
- Petruccioli, A. (2008). *Bellek yitiminin ardından Akdeniz İslam dokusu*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Rossi, A. (1992). *The architecture of the city*. Oppositions Books. London: The MIT Press.
- Smailes, A. (1957). *The geography of towns*. London: Hutchinson & Co (Publishers) Ltd.
- Türkçe Sözlük, 1,2. (1983). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel mekânda değişimin yönetilmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 63-92.
- Ünlü, T. (2009). Mekânsal planlamanın kentin biçimlenmesine etkisi: Mersin örneği. *Planlama Dergisi*, 2009 (3), 28-29.
- Vance, James E. Jr. (1990). *The continuing city*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Vardar, A. (2005). Nazım plandan nesir projelere kentsel tasarım. *Planlama Dergisi*, 2005 (3), 20-32.

Warner, S. ve Whittemore A. (2013). *American urban form: A representative history* (Urban and Industrial Environments) Paperback.

Yarar, D. (2003). İmar ve şehirleşme üzerine. *Bülten Dergisi*,15, 32-40.

Yücel, A. (1976). Mimarlıkta tipoloji kavramları. *İTÜ Mimarlık Fakültesi, Yapı Araştırma Kurumu Bülteni*, 2, 16- 32, İstanbul.

Serkan Sınmaz: Serkan Sınmaz şehir ve bölge plancısıdır. 2009 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Kentsel Tasarım Master programından, 2014 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Doktora Programından mezun olmuştur. 2006 yılında BİMTAŞ'da şehir plancısı, 2008 yılında YTÜ'de araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 2014 yılından itibaren KENTAS AŞ'nin kurucu ortağıdır. Şirket bünyesinde araştırma projeleri, imar planları ve kentsel tasarım projeleri üretilmektedir. Ayrıca Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Lisans ve Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programında ders vermektedir. Akademik ilgi alanları kentsel kamusal mekanlar ve ekolojik kentler temalı kentsel tasarım yaklaşımlarıdır. **E-posta:** serkansinmaz@gmail.com

Hanife Ahsen Özdemir: H. Ahsen Özdemir şehir ve bölge plancısıdır. 2014 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden birincilik ile mezun olmuştur. 2014 Ağustos ayından bu yana ENSpd Mimarlık şirketinde şehir plancısı olarak çalışmaktadır. Şirket bünyesinde imar planları, yer seçimi araştırmaları, mimari ve kentsel tasarım projeleri, bölgesel strateji geliştirme projeleri yapılmaktadır. Akademik ilgi alanları kentsel tasarım, yenilenebilir enerji temelli bölgesel gelişim modelleridir. **E-posta:** ahsn_violin@hotmail.com

Isparta Kentinde Yaşanan Modernizmin Kent Kültürü ve Tipolojisi Üzerine Yansımaları

*

Ş. Gülin Beyhan

Öz

Çalışma; modernizm ve modernizmin orta ölçekli bir Anadolu kenti olan Isparta'daki etkileri üzerine yapılmıştır. Evrensel ölçekte dünyada modernizm yaşanırken Türkiye'de ve Isparta'da modernizmin kent kültürü ve mimarisi içerisinde nasıl ve ne düzeyde yer aldığı ortaya konmuştur. Isparta'da yaşanan 1950-1975'li yıllara ait modernizmin kent kültürü üzerine etkileri ve tipoloji oluşturmaya dair potansiyeli Lynch'in kent imgesini tanımladığı yollar, sınırlar-kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri ile sorgulanmıştır. Bu kentsel elemanlar sadece imge oluşturmaya yönelik öğeler olmayıp aynı zamanda modernist dönemde kent kültüründe neler yaşandığı hakkında bilgi vermektedirler. Çalışma; kent mimarisine tipoloji oluşturma boyutunda da o dönemin mimarisinin ortaya konması ve günümüz mimarisine etkileri bağlamında önem taşımaktadır. Çalışmada görsel, yapısal, işlevsel ve mekânsal ölçütler Lynch'in kent imgesi bileşenleri sistematüğinde haritaların kullanımı ile incelenmiştir. Araştırmada Isparta kentinde önemli bir dönemin sadece bina özelinde incelenmemesi gerektiği vurgulanırken yollar, sınır-kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları, işaret öğeleri gibi kenti oluşturan imge elemanlarının da dikkate alınmasının çalışmayı özgün kıldığı ifade edilmektedir. Bir dönemin tekil bina kimliği ölçeğinde analiz edilmesi yerine kenti kullanan toplumun kültürel birikimindeki izlerin yorumlanması daha kapsamlı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Modernizm, Isparta, Lynch, Kültür, Kentsel Tipoloji, Kent İmgesi*

Reflections on Urban Culture and Typology of Modernism Lived in Isparta City

*

Ş. Gülin Beyhan

Abstract

The study has been done upon modernism and its effects in Isparta, a medium scaled Anatolian City. In universalism while modernism has been lived in the World, it is put forward of taking part of modernism in urban culture and architecture in how and what degree in Turkey and also Isparta. The effects of modernism on urban culture in Isparta between 1950 and 1975 and the potential of constituting of typology have been examined with the components of City Image of Lynch such as paths, edges, districts, nodes and landmarks. These urban elements have been not only oriented to create image but gave information with what lived in urban culture in modernism as well. In the dimension of constituting typology to the urban architecture, the study has importance in presenting the architecture of that period and the effects of it to the architecture in these days. In the study, visual, structural, functional and spatial criteria are analyzed in the systematic way of Lynch's urban image analysis with the usage of maps. In the research, the subject of not scrutinizing an important period in Isparta only in the specific to the buildings has been emphasized and also it has been stated that considering the image elements which forms the city such as paths, edges, districts, nodes and landmarks have made the research original. Instead of analyzing in the scale of the identity of singular building, commenting the traces in the cultural background of the society whom lived in the city will present more extensive results.

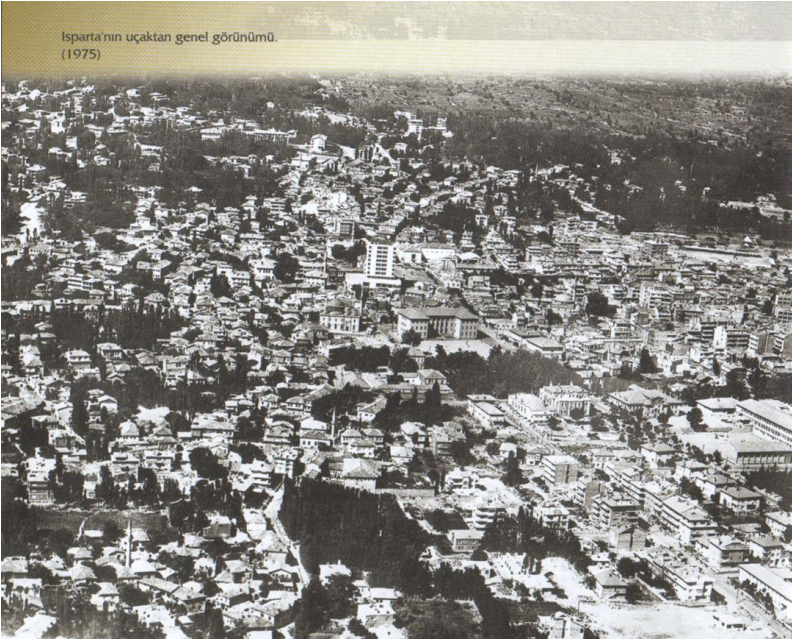
Keywords: *Modernism, Isparta, Lynch, Culture, Urban Typology, City Image*

1. Giriş

“Modernus” Latince bir kelime olup, Hıristiyan toplumunu ifade etmek ve o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişinden ayırmak için kullanılmıştır (Habermas, 1994). “Modern” kelime anlamı olarak çağdaş, çağcıl, yeni, asri olarak tanımlanırken “modernizm” çağcılık; yenilikçilik anlamındadır. Modern kavramının içeriği her yüzyıl ve dönemde değişmekle birlikte eski olandan yeni olana geçişi ifade etmektedir (Kale, 1997). Buna bağlı olarak “Modernleşme” toplumsal ilerleme, endüstrileşme, yönetsel düzeyde yeniden yapılanma, kamu yönetiminin gelişmesi, demokratikleşme, hızlı kentleşme ve siyasallaşma gibi kavramlarla belirtilmektedir (Cengizkan, 2002). Bu kavramlar bağlamında; “Modern Hareket” 20.yy estetik anlayışı çerçevesinde mimaride betonarme, çelik ve camın kullanımı, kübik formların, geometrik şekillerin ve kartezyen ızgaraların öne çıkması, bezemenin, stilistik motiflerin, geleneksel çatı biçimlenmesi ve süsleme detaylarının mimaride kullanılmayışı ile tanımlanan özelliklere sahip olmuştur (Bozdoğan, 2002). Dünyada modernizm etkilerinin hissedilmesi XX.yy ikinci yarısındadır. Türkiye’de ise modernleşme hareketleri II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Modern dönem, yeni kurulmuş bir devlet olan Türkiye’de değişim ve gelişmeleri gösteren bir süreci temsil etmiştir. Dünyada görülen bu akımlar Türkiye’de eşzamanlı olmayarak gecikmeli bir biçimde etkisini göstermiştir.

2. Isparta Kentinde Modern Dönem İzleri

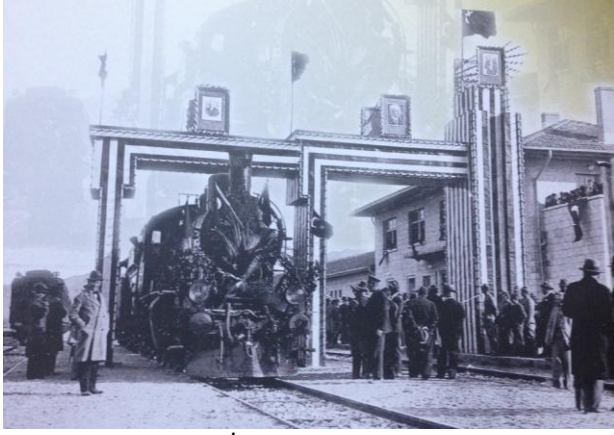
Isparta kenti Akdeniz Bölgesi’nin kuzeyinde bulunan Göller Bölgesi’nin merkezinde yer almaktadır. Afyonkarahisar, Antalya, Konya ve Burdur illeri Isparta iline komşu olmaktadır (<http://www.isparta.gov.tr>). Isparta’da modern dönem izleri, sosyal yaşam, kent mimarisi ve ekonomik gelişmelerde görülmüştür. Modernizmin erken tarihli yaşandığı kentlere göre Isparta, ölçeğine göre modernizmi daha geç yaşamıştır. Isparta’daki sanayileşme, ekonomik kalkınma ve imar faaliyetlerinde gelişme hareketleri modern dönem kentleşme hareketlerini de beraberinde getirmiştir (Resim 1). Bu bağlamda kentin modern bir çehreye bürünmesi, sosyal, mimari, ekonomik, kültürel modernizm ile birlikte oluşmuştur.

Resim 1. Isparta Kentinin Genel Görünümü (1975) (Anonim, 2001)

2.1. Isparta Kenti Modern Döneme İlişkin Toplumsal Özellikler

Modernizm, Isparta'da 1950'lerin sonu itibari ile kent yaşamında etkin olmuştur. Özellikle kent merkezinde bu dönemin izlerini görmek mümkündür. Isparta'nın 1950 yılında şehir nüfusu 46.129 kişi olup 1965 yılında ise 96.551'dir (Turgut, 2000). Isparta kentinde önemli kalkınma ve gelişme hareketleri Cumhuriyet Döneminde meydana gelirken, 1936 yılında başlayan demiryolu ulaşımı kentin gelişimini önemli düzeyde etkilemiştir. Gül tarımının yaygınlaşması ve halıcılığın gelişmesi Isparta halkının sosyal yaşamını olumlu yönde etkilemiş ve ekonomik hayata katkı koymuştur (Resim 2). Kentte 1960 yılı itibariyle İmar çalışmalarının yapılmaya başlandığı bilinmektedir. 1960'lı yıllarda modern kentleşme durumu Isparta'da hızla etkisini göstermiştir (Kültür Envanteri, 1998).

Resim 2. Isparta Tren İstasyonunun Açılışı (Anonim, 2001)

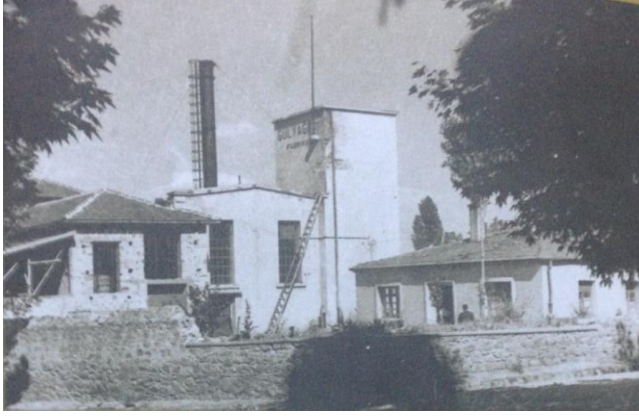
2.2. Isparta Kenti Modern Döneme İlişkin Ekonomik Özellikler

Isparta'nın ekonomik gelişimi 1950'li yıllardan sonra başlamış olup bahsi geçen yıllar Isparta'nın kent kalkınmasında dönüm noktasını oluşturmaktadır (Turgut, 2000). Isparta halıcılığında 1958–1975 yılları arasında hızlı bir gelişme yaşanmış olup bu sektör Isparta ekonomisinde önemli bir paya sahip olmuştur. Isparta ve çevresinde 1958 yılında 28 bin çalışan tarafından 13.363 tezgâhta 453.673 m² halı dokunurken, bu rakamlar 1972 yılında maksimum düzeye çıkmıştır (Anonim, 2003). Cumhuriyet'in eserlerinden biri olarak görülen Isparta İplik Fabrikası'nın boyama ve yıkama tesisatı sayesinde Isparta halıcılığı Burdur, Konya, Afyon ve Denizli kentlerinde hızla yayılmıştır (Küçükerman, 1990) (Resim 3).

Resim 3. Isparta İplik Fabrikası (Anonim, 2001)

Cumhuriyet'in I. Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda başlayan imar faaliyetleri kapsamında Isparta kentine ilk modern gülyağı fabrikasının temelleri 30 Eylül 1935 tarihinde atılmıştır (Ünal, 1935). Bu fabrikanın yanına 1952 yılında Fransız SIPA şirketi tarafından 10 yıl sonra Gülcüler ve İstihsal ve Satış Kooperatifi'ne devredilmek üzere bir konkret (kalın gül yağı) fabrikası inşa edilmiştir (Katırcıoğlu, 1958). Modern gülyağı fabrikasının kurulmasıyla sanayi tipi gülyağı üretimine geçilerek gülyağı kalitesinde standart yakalanmıştır (Ünal, 1935). Aynı tarihlerde Gülcülük geçmiş yıllara göre daha da gelişmiş olup Demirköprü, Gökçay ve Öküz-batti tarafları tamamıyla güllük alan olmuştur (Turgut, 2000) (Resim 4).

Resim 4. Isparta Eski Gülyağı Fabrikası (Anonim, 2001)

Isparta ili ve ilçeleri sağlıklı bir elektrik enerjisine 1960 yılında ulaşmıştır. Elektrik enerjisinin artması ve kullanılabilir durumu beraberinde endüstrileşmenin de artmasını sağlamıştır. 1950'li yıllarda oluşturulan Isparta-Antalya Karayolu Yaptırma Derneği'nin çabaları ile Kapıkaya mevkiinde 10 km.lik orman yolu ve iki tünelin çok az bir kısmında galeri açılmıştır (Anonim, 2003). Isparta Antalya arasındaki mesafeyi kısaltan bu ulaşım politikası ile Isparta'nın toplumsal, ekonomik ve kültürel modernizasyonu artırılmıştır.

2.3. Isparta Kenti Modern Döneme İlişkin Mimari Özellikler

Isparta kentinde modern dönemin mimari özellikleri Türkiye'nin diğer kentlerindeki yapıların özellikleri ile örtüşmektedir. Yapıların plan

kurgusunda rasyonalizasyon ve fonksiyonel yeterliliklerin önemsendiği tasarım anlayışı hâkimdir. Bu nedenle lineer kütlelerden oluşan plan kompozisyonları oluşturulmuştur. Dönemin yapıları brütalist, rasyonalist kimliğe sahip yapılardır. Taşıyıcı sistem dışarıdan algılanabilir şekilde tasarlanmıştır. Cepheler sade ve yalındır. Bezeme ve süsleme gibi detaylar kullanılmamıştır. Cephede cam yüzey kullanımı artmıştır.

Bu dönemde tasarım kurgusunun yanı sıra malzeme ve inşaat teknolojisinde birtakım değişimler meydana gelmiştir. Yerel malzeme kullanımı azalmış, yağmadan betonarmeye geçiş olduğu görülmüştür. Betonarme yapıım sisteminin yeterlilikleri ile çok katlı yapılar inşa edilmiştir. Çatı örtüsü olarak düz çatı veya beton saçak arkasına gizlenmiş az eğimli kırma çatı kullanıldığı göze çarpmaktadır (Çelebi, 2011).

3. Materyal ve Yöntem

Çalışmada Isparta kentinde modernizmin yaşandığı 1950-1975li yıllar incelenmiştir. Öncelikle Isparta'nın modern dönemdeki toplumsal, ekonomik ve mimari özellikleri belirlenmiştir. Dönemin özellikleri kent kültüründe iz bırakmış öğeler, yaşam şekli, kent hafızasında yer edinmiş alışkanlıklar, vb. ölçütlerde değerlendirilmiştir. Bu analizleri yaparken Lynch'in kentsel imge analizleri kullanılmıştır.

Kente dair yapılan çalışmada yöntem olarak Kevin Lynch'in fiziksel unsurlardan oluşan kent imgesi ve bileşenleri kullanılmıştır. Kevin Lynch kent imgesini beş bileşen kapsamında incelemiştir. Bunlar; yollar, sınırlar-kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleridir. Yollar, insanları yönlendiren ve hareket halindeyken çevrenin gözlemlebileceği kanallardır. Sınırlar-kenarlar, iki bölgeyi birbirinden ayıran engeller veya bu iki bölgeyi çeşitli yerlerden birleştiren bağlantı noktalarıdır. Bölgeler, gözlemciye içinde olduğu hissini veren kente dair bölümlerdir. Düğüm/odak noktaları gözlemcinin kente ilişkin imgelerinde yer alan sembollerdir. İşaret öğeleri, ise gözlemcilerin içine giremediği, noktasal referans kaynağı oluşturan elemanlardır (Lynch, 1960).

Yukarıda açıklanan beş kentsel öğe, bir kenti tanımlayan, yaşanılan dönemi tarifleyen nitelik ve içeriktedir. Bu nedenle; çalışmada yöntem olarak modernizmin yaşandığı dönemin kente katkısı ve tipoloji oluşturma potansiyeli kentsel imge analizi ile irdelenmiştir. Çalışmada hari-

tarlar ve tablolar oluşturulmuştur. Öncelikle her kentsel imge bileşeninin Isparta haritası üzerinde gösterilmesi ile toplamda 5 ayrı harita oluşturulmuştur. Harita gösterimiyle her tabloda Lynch'in kent imgesi bileşenleri ile Isparta kent modernizmi görsel, yapısal, işlevsel ve mekânsal düzeyde analiz edilmiştir. Bulgular başlığında tüm haritaların karşılaştırılması ile Isparta kent bütününde imge bileşenlerinin bütüncül gösteriminin yapıldığı bir harita elde edilmiş ve tüm oluşturulan haritalar üzerinden morfolojik tespitler yapılmıştır. Haritalama çalışmasının yanı sıra elde edilen toplu sonuçlar oluşturulan bir tabloda morfolojik, kent kültürü ve tipolojisi üzerine etkileri bağlamında irdelenmiştir.

3.1. Lynch Kentsel İmge Analizi ile Kent Kültürü ve Tipolojisi Değerlendirmesi

Lawson ve Baud-Bovy İmge kavramını, bireyin, bir grubun belirli bir obje veya yer hakkındaki tüm tarafsız bilgi, izlenim, önyargı, hayal gücü ve duygulu düşünce, fikirlerin ifadesi olarak tanımlamıştır (Goodall ve Ashworth, 1990). İmge, insan hayatında duyguların oluşumunun sentezi ile beraber estetik değerlerin dengelenmesi için rol oynamaktadır. İmajın algılandığı anda özel yaşantı ve duyguları hissedebilmek, imaj içinde tanıdığımız nesnelerin kavramını daha uzun süreli yaşatabilmek demektir (Greene, 1976). Yöresel imaj, Kevin Lynch'in ifadesiyle hatırlanabilir, hafızada kalabilir, diğerlerinden ayırt edilebilir olma şeklinde tanımlanmıştır ve çevre kullanıcısının özellikle estetik ihtiyaçlarının karşılanmasının önemi de vurgulanmıştır (Şener, 1989).

Kültür, bir toplumun ögesi olarak bireyin kazandığı bilgi, beceri, gelenek, görenek, yetenek, alışkanlık vb. özelliklerini içine alan karmaşık bir bütündür. Kültür, bir grubun özgün durumudur ve o grubu tanımlar, gruba kimlik verir (Ertürk, 1996). Her toplum kendi tarihine sahiptir ve dolayısıyla her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır. Toplum, bazı şeyleri benimsedikçe gelenek haline gelmekte; bu olgu, kültür ve form arasındaki yakın ilişkiyi açıklamaktadır. Gelenek, aslında bir kültürün doğrudan veya bilinçsizce fiziksel forma geçişini yansıtmaktadır (Aydınlı, 1993).

Tipoloji, mimaride bir yapı tiplerinin çeşitlenmesi anlamına gelmektedir. İmgeler de mimariyi çeşitlendirmektedir. Mimariyle birlikte tasarlanmaktadır. Öyle ki; mimaride tipolojiler oluşturulur. İmgeler, objenin, şeyin, varlığın, özelde mimarinin akılda kalan yansıması, sureti olduğu-

na göre akılcıca bir yaklaşımla tipolojilerin oluşmasında, tiplerin belirlenmesinde imgelerden yardım alınmaktadır (Beyhan, 2004). Kent imgesinin ortaya konması kentin kişiler üzerinde bıraktığı etkinin sorgulanmasıdır. Bu sorgulama için yöntem olarak kullanılan Lynch'in analizi bir kenti oluşturan kentsel öğeleri ele almaktadır. Aynı zamanda bu yöntem; kente dair mimari dönem, mimari mekân ve tipoloji, toplumsal ve kültürel araştırmalar ile ilişkili olarak söylemlerde bulunmak üzere de kullanılabilir.

3.2.İsparta Kentinde Yaşanan Modernizmin Lynch Kentsel İmge Analizi ile Kent Kültürü ve Tipolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi

3.2.1.Yollar

Harita 1. Isparta Kent Modernizminde Etkin Olmuş “Yolların” Gösterimi

Kaynak: Google Earth, 2015.

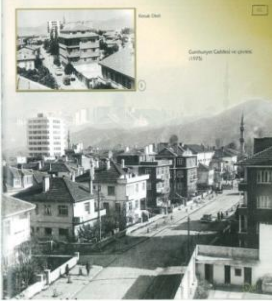
Isparta kentinde modernizmin yaşandığı dönemlerde 3 ana aks önem taşımıştır. Yollar kapsamında İstasyon, Mimar Sinan ve Cumhuriyet Caddesi ele alınmış olup bu caddeler geçmişten günümüze değin kentin önemli arterlerini oluşturmuşlardır (Harita 1). Tablo 1’de Isparta kentinin 1950-1975li yıllarına ait modern dönemini sorgulamak için 3 ana aks seçilmiş ve yolların kentle olan ilişkisi, mekânsal örgütlenmeye dair bul-

gular, kent dinamikleri açısından toplumsal, ekonomik, kültürel içerikte işlevsel ve yapısal tespitler yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Lynch'in Kent İmgesi Bileşenlerinden "Yollar" ile Isparta Kent Modernizmi Değerlendirilmesi

Lynch Kentsel İmge Analizi	Isparta Kenti Modernizmi			
	Yollar	Görsel	Yapısal	İşlevsel
	A black and white photograph showing a wide, straight street with a central median and sidewalks. The street is lined with trees and buildings, and a few people are visible walking on the sidewalks. The perspective is looking down the length of the street.	<ul style="list-style-type: none"> •Eski ve yeni kent dokusu arakesitinde yer alan ayırıcı/birleştirici nitelikte aks, •Eski kent dokusunda yer alan işlevlere yakın konumda oluşan kentsel alan, • İstasyon Gar Binası ile kent merkezi arasında direkt ulaşım bağlantısını sağlayan doğrusal aks 	<ul style="list-style-type: none"> • Caddenin gezinti yolu olma özelliği ve kamusal alanların düzenlenmesi ile kamusal kültürün oluşturulması, • Oluşan kamusal alanlarda modern toplumsal yapının geliştirilmesi, • Kentin çeperinde yer alan yerleşmeler ile ilişkinin ve iletişimin kurulması • İstasyon Gar Binasından yük ve yolcu sirkülasyonunun kent merkezine ulaşımının sağlandığı aks olarak ulaşım kültürünün oluşması 	<ul style="list-style-type: none"> • Gelenekselden moderne geçişi simgeleyen plan anlayışı • Erken Cumhuriyet Dönemi kimliğinde düşük yoğunluklu yapılaşma ve parselasyon düzeni • Trafiğin iki ayrı yol ile ayrışması neticesinde kamusal alan oluşumu, kamusal yapıların aks üzerinde biçimlenmesi • Yığma olarak inşa edilmiş, 1–2 katlı ve bahçeli, üst gelir grubuna ait konutların yer aldığı aks
	A black and white photograph showing a street scene with buildings on both sides. A sign for 'JOB' is visible on a building. The street is busy with people and vehicles. The perspective is looking down the street.	<ul style="list-style-type: none"> • Kent merkezi olan Kaymakkapı Meydanına doğrusal bağlantı • "Oteller Bölgesi" olarak adlandırılan ve Isparta Oteli ile sonlanan lineer turizm aksı 	<ul style="list-style-type: none"> • Ticaret, konaklama, barınma işlevlerinin aynı aks üzerinde yer aldığı karma işlevli kent kültürü • Geleneksel üretim ve alışveriş anlayışı ve kültürünün devamlılığı • Kentin kalbi olan çok fonksiyonlu merkeze yönelmenin Kaymakkapı Meydanını bir sosyalleşme 	<ul style="list-style-type: none"> • Geleneksel ve modernin aynı anda görülmesi • Aks üzerinde az katlı düşük yoğunluklu yapılaşma biçimi • Aksın sonunda ise çok katlı, farklı teknoloji ile inşa edilmiş, modern cephe kimliği oluşturulmuş bir dönem yapısı

alanına dönüştürmesi

Resim 7. Cumhuriyet Caddesi ve çevresi, 1975 (Anonim, 2001)

- Mimar Sinan Caddesine paralel olarak alt kent merkezine ulaşan aks
- Konak Oteli ile sonlanan alt turizm aksı
- Henüz ticaret alanına dönüşmemiş bir cadde kimliği
- Konut dokusunun sonlandığı alan olup kentsel ve yarı kırsal arakesi-tinde ilişki
- Kent merkezinden kuzeybatı yönüne doğru uzanan ve gelecekte ticaretin güçlendirileceği doğrultuda yer alan kentsel yaşam kültürü
- Caddenin çeperinde tarımsal alanların bulunduğu yarı kırsal kültür ile kentsel kültürün birbiri ile gelişen durumu
- Gelenekselden modern döneme geçişin mekânsal kurgusu,
- Rasyonalist ve Brütalist mimariye dair cephe düzeni ve kimliği
- Yiğma strüktür ile inşa edilmiş konut örnekleri

3.2.2.Sınırlar-Kenarlar

Harita 2. Isparta Kent Modernizminde “Sınırlar-Kenarlar”

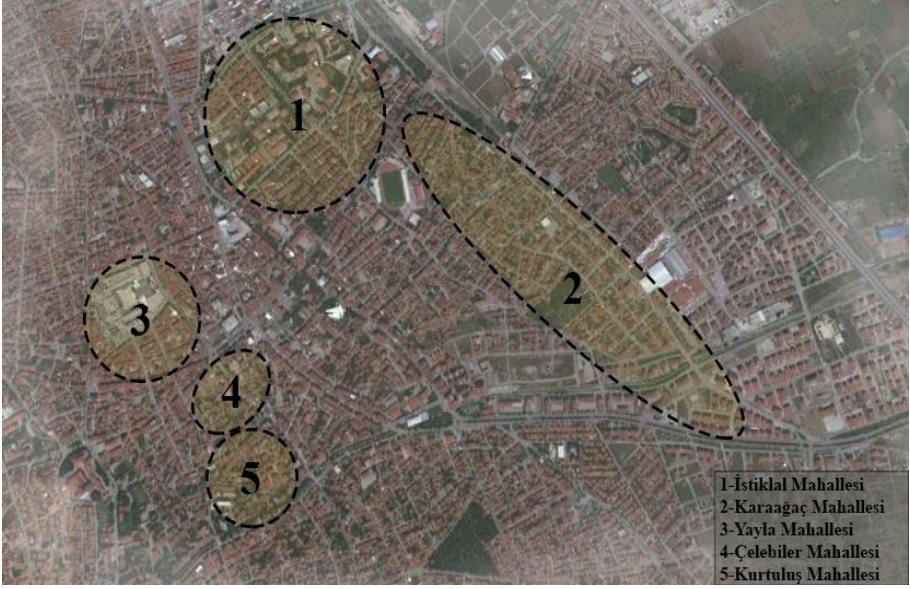
Kaynak: Google Earth, 2015.

Sınır-kenar olgusunu tanımlayan bileşen, kenti ikiye ayıran “Su Ögesi” dir. Isparta Belönü Çayı; kenti doğrusal olarak iki bölge oluşacak şekilde bölmektedir (Harita 2). Tablo 2’de kent imgesi bileşenlerinden olan sınırlar-kenarların Isparta kentinde karşılığı olan Isparta Belönü Çayı konu edilmiştir. Çay; bölgeleri, yerleşim alanlarını ayırmaktadır. Modern dönemin Çayın her iki tarafındaki bölgelerde nasıl yaşandığı konusu yapısal, işlevsel ve mekânsal ölçütlerde ortaya konmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Lynch’in Kent İmgesi Bileşenlerinden “Sınırlar-kenarlar” ile Isparta Kent Modernizmi Değerlendirilmesi

Lynch Kentsel İmge Analizi	Isparta Kenti Modernizmi			
	Sınırlar-kenarlar	Görsel	Yapısal	İşlevsel
		<ul style="list-style-type: none">• Isparta’nın ilk yerleşim yeri olan alanı ikiye ayıran batı-doğu istikametinde akan su kanalı.• Suyun doğal akışına uygun olarak organik bir fiziksel forma sahiptir.	<ul style="list-style-type: none">• Çayın güneyindeki mahallelerde modernleşme etkisi görülmemiş olup Çayın kuzey yönündeki mahallelerde farklı düzeylerde modern dönem etkisi hissedilmiştir.• Çayın bulunduğu bölgede eski yerleşimlerden günümüze aktarılan kiliseler, hamam, sivil mimarlık eserleri bulunmaktadır.• Çay’dan yararlanmak üzere bu bölgede kurulan Isparta Halı İpliği Fabrikaları ve Boyahaneleri yerleşimin endüstri yapıları olmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Kent batı-doğu istikametinde akan Isparta Belönü Çayının etrafında kurulmuş ise de kent Çayın kuzey istikametine doğru gelişmiştir.• Kentin ilk yerleşim alanları olduğu için bölgede, geleneksel biçimlenme özellikleri görülmektedir.• Yerleşimin tarihsel süreçte özellikle Rum toplumunun yaşadığı bölge olması nedeniyle Çayın her iki yakasında bilhassa güney yönünde Rum mimarisi görülmektedir.
		<p>Resim 8. Bölgeleri ayıran Isparta Belönü Çayı ve üzerindeki köprüler (Ş.G. Beyhan Arşivi)</p>	<p>Resim 9. Isparta Belönü Çayı (Ş.G. Beyhan Arşivi)</p>	

3.2.3. Bölgeler

Harita 3. Isparta Kent Modernizminin En Çok Görüldüğü “Bölgeler”

Kaynak: Google Earth, 2015.

Bölgeler başlığı, kentin farklı ölçeklerde önemli bölümlerini kapsamaktadır. Bu bölgeler ortak özellik gösteren karakterlere sahiptirler. Bu bağlamda “Bölgeler” bileşeni içerisinde Isparta’da modern dönemin etkin olarak yaşandığı mahalleler ele alınmıştır (Harita 3). Tablo 3’te Isparta kentinde modern dönem konutlarının en çok görüldüğü İstiklal, Karaağaç, Yayla, Çelebiler ve Kurtuluş Mahalleleri irdelenmiştir. Bu mahallelerde yer alan yapıların yapım tarihleri 1965li yıllardır. Kullanıcı profili mahallenin konumuna göre değişmektedir. Örneğin; İstasyon Caddesi gibi prestij aksına yakın olan İstiklal ve Karaağaç mahallesinin İstasyon Caddesine yakın bölgeleri gelir düzeyi yüksek kişilerin oturduğu mahalleler olmuştur. Yayla mahallesi diğer mahallelere göre merkezden uzaktır ve kullanıcı tipi değişmektedir. Çelebiler ve Kurtuluş Mahalleleri ise tarihi kentsel alanda bulunurken daha çok geleneksel toplumun sosyo-kültürel özellikleri görülmektedir. Bu mahallelerdeki yerleşimin ve konut dokusunun karakteristiği tanımlanarak modern dönem ifade edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Lynch'in Kent İmgesi Bileşenlerinden "Bölgeler" ile Isparta Kent Modernizmi Değerlendirilmesi

Lynch Kentsel İmge Analizi	Isparta Kenti Modernizmi			
	Bölgeler	Görsel	Yapısal	İşlevsel
		<ul style="list-style-type: none">• Modern dönemin yaşadığı bölgeler tarihi kent merkezine yakın veya kent merkezi çevresinde konumlanmış mahallelerdir.• Izgara sistem olarak tariflenebilecek bir kentsel biçimlenme formuna sahiptir.• Mahallelerde mikro, mezo ve makro ölçekte modern bir mimari dilin kullanılması ile yerleşim kurgusunun oluşturulması	<ul style="list-style-type: none">• Tarihi kent merkezinin çevresinde yer alan mahallelerde yaygın olarak konut dokusu vardır.• Konut alanları içerisinde seyrek de olsa eğitim, dini, kamu işlevleri görülmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• Bahçeli, düşük yoğunluklu konut dokusu• Izgara formunda oluşmuş sokaklara paralel olarak biçimlenmiş, ön, arka ve yan bahçeli mahalle kimliği• Konutta girişin fark edilebilirliği, cephede okunabilirlik• Konutların, Rasyonalist ve Brütalist biçimlenme tiplerine sahip olmaları
				

3.2.4. Düğüm/Odak Noktaları

Harita 4. Isparta Kent Modernizminde “Düğüm/Odak Noktaları”
Kaynak: Google Earth, 2015.

Kentsel alanlara ait bu imge bileşenlerinden düğüm/odak noktaları; kentin yollarının kesişmeleri ile oluşan kavşaklar, toplanma alanları olarak meydanlar, faaliyet alanları olmaktadır. Bu kapsamda ele alınan konuda Isparta’da önem taşıyan yolların ve aksların kesişmeleri ile oluşan Kaymakkapı ve Hükümet Meydanı, meydanların toplanma alanı olma özelliğini artıran Isparta Büyük Parkı dönem izlerini taşıyan karakteri ile irdelenmiştir (Harita 4). Tablo 4’te de tarihi kentsel alanda yer alan ve geçmişten günümüze değin fiziki mekan olarak değişikliğe maruz kalan Kaymakkapı ve Hükümet Meydanı, Isparta Büyük Parkı yapılı çevredeki durumları, kentsel sirkülasyon ve odak olma potansiyelleri, işlevsel ölçütlerde analiz edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Lynch'in Kent İmgesi Bileşenlerinden "Düğüm/Odak noktaları" ile Isparta Kent Modernizmi Değerlendirilmesi

Lynch Kentsel İmge Analizi	Isparta Kenti Modernizmi			
	Görsel	Yapısal	İşlevsel	Mekânsal
Düğüm/ Odak noktaları	 <p>Resim 12. Kaymakkapı Meydanı, 1955 (Anonim, 2001)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Üzüm Pazarı, Sıra Mağazalar Bedesten ve Hanlar Bölgesi ile çevrilmiş tarihi kentsel alandır. • Lineer aksların kesiştiği merkezî-yet içerisinde kentsel biçimlenmeye sahiptir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ticaret, konaklama, dini, sosyal işlevli yapıları bünyesinde barındıran karma işlevli bir sosyalleşme alanıdır. • Tarihi kent merkezî çekim alanı, odak olma ve kentsel sirkülasyon aksı niteliğindedir. • Kentleşme hareketleri ile alanda kamu binalarının inşası artmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Yapılı çevrede yerleşim örüntüsü organik biçimde gelişmiştir. • Yapılı çevre-açık alan ilişkisi dengelidir. • Sıra Mağazalar olarak adlandırılan yapı adasında kolonatl geçiş niteliği taşıyan kentsel koridor özel bir yarı açık mekân niteliğindedir.
	 <p>Resim 13. Hükümet Meydanı, 1959 (Anonim, 2001)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ulu Cami, Belediye Binası ve Hükümet Konağı meydanı L biçiminde tanımlar niteliktedir. • Meydana bağlanan organik çukuru ve sokak örüntüsü içerisinde yürüyüş yolları meydanı tamamlayıcı akslar oluşturmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Alandaki yaya hareketleri kentsel alanın işlevselliğini vurgularken işlevler de alanın kullanım yoğunluğunu belirler. • Kamu binaları, dini yapılar, alışveriş mekânları, hamam gibi yapıların aynı bölgede yer alması alan kullanım amacını belirler. 	<ul style="list-style-type: none"> • Erken Cumhuriyet Dönemi yapı karakteristiği ve mekân anlayışının izlerinin varlığı • İnsan ölçeği ile uyumlu mimari oranların görülmesi • Yapılı çevre ve açık kentsel alan ilişkisi ve düzeninin dikkat çekiciliği • Yerelden moderne geçiş ve mekânsal dönüşüm sürecinin yaşanması

Resim 14. Isparta Büyük Parkı, 1958 (Anonim, 2001)

- 1936 yılında İstasyon Caddesi aksını karşılayan Isparta Büyük Parkı sonraki yıllarda Hükümet Konağı'nın önündeki meydan ile ilişki kuracak şekilde kaydırılmıştır.
- Rasyonel kare bir biçimlenme ve simetrik bir mekân formu hâkimdir.
- Kentsel toplanma alanı olarak rekreasyon işlevi mevcuttur.
- Hükümet Konağı önündeki meydanla Atatürk Anıtı yer almakta ve toplayıcı bir odak noktası olmaktadır.
- Atatürk Anıtını kucaklayan bir yarım daire formunda yoğun yeşil alan.
- Park alanı tam ortasından sert döşemeli alanla iki bölgeye ayrılmış olup simetrik düzende, orta aksta havuzun yer aldığı bir açık mekân anlayışında biçimlenmiştir.

3.2.5. İşaret öğeleri

Harita 5. Isparta Kent Modernizminde Yer Edinmiş “İşaret Öğeleri”

Kaynak: Google Earth, 2015.

Kolay fark edilebilir fiziksel oluşumlar olarak kabul edilen işaret öğelerine Isparta kent modernizminde binalar örnek verilmiştir. Kentsel detaylar da binalar ile birlikte ele alınabilir. Genel olarak aynı bölgede yer almış farklı tipolojilerden binalar, kentin modern döneminin tanımlanmasına fayda sağlamaktadır (Harita 5). Kentin mimari geçmişini ortaya koymak için binaların özelliklerinin bilinmesi gerekir. Tablo 5'te farklı işlevlere ve kullanıcıya sahip binalar bir dönemin ifade edilmesi için ele alınmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Lynch'in Kent İmgesi Bileşenlerinden "İşaret Öğeleri" ile Isparta Kent Modernizmi Değerlendirilmesi

Lynch Kentsel İmge Analizi	Isparta Kenti Modernizmi			
	Görsel	Yapısal	İşlevsel	Mekânsal
İşaret Öğeleri	 <p>Resim 15. Eski İş Bankası ve PTT, 1960 (Anonim, 2001)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dikdörtgenler prizması ve rasyonel yapısal düzende biçimlenme görülmektedir. • Yükseklik, cephe kimliği, yakınlık, giriş tanımlanması gibi konular benzer yapısal özellikler taşıdıklarını gösterir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kamunun yoğun kullanacağı banka ve posta hizmetleri binaları kentin kalbi alanında yoğun sirkülasyon aksında konumlandırılmıştır • Benzer işlevli yapılarla kamusal iletişim kurmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Modern döneme geçişin mekânsal kurgusu • Erken tarihli modernist yapılardan olup kamusal yapı kimliği tam olarak oluşmamış binalardandır.
	 <p>Resim 16. Isparta Lisesi, 1962 (Anonim, 2001)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • İki dikdörtgen bloktan oluşan lineer uzanan ve bulunduğu yerleşimi sınırlayan yapılar grubudur. • Rasyonel düzende biçimlenme ve modern dönem teknolojisinin kullanıldığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim yapısı olup benzer işlevli yapılara yakın konumlandırılmıştır. • Eğitim ve idari yapılardan oluşan aks üzerinde yer alması sağlanmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hafifletilmiş şeffaf cephe anlayışı hakimdir. • Yapıların birbirine bağlantılarının kurulması, eklemelenmesi, betonarme saçaklarla kütle ilişkisinin

	görülmetedir.	sağlanması gibi modernist mekânsal kurgu ve öğeler fark edilmektedir.	
	<ul style="list-style-type: none">• Kare formulu bir taban üzerinde yükselen dikdörtgen biçimli blok olarak tasarlanmıştır.• Zeminde parsel sınırlarını koruyan geometri oluşturulurken düzeyde blok narinleşerek kare tabanın ortasından yükselmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• Turizm amaçlı kullanılan yapının bulunduğu yerde daha önceki tarihlerde de hanların yer alması işlevin sürdürülebilirliğini göstermektedir.• Alanda yer alan hamam, arasta, alışveriş amaçlı Üzümlü Pazarı, Bedesten gibi yapılar turizm işlevini tamamlayıcı ve destekleyici işlevlerdendir.	<ul style="list-style-type: none">• Isparta Otelinde yalın, sade ve rasyonel cephe anlayışı görülmektedir.• Düz, teras çatıların kullanılması modernist dönemin genel özellikleri arasındadır.
	<ul style="list-style-type: none">• Dikdörtgen yalın bir yapı biçimlenmesine sahiptir.• Rasyonel bir biçimlenme ve modern dönem yapım sistemleri ve teknolojisinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Kütüphane binasının eğitim amacı içeren yapılardan olması nedeniyle benzer işlevli yapılarla benzerlikler taşımaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Betonarmenin kullanılması ile yapının cephelerinde boşluk bırakılma düzeyi artmıştır.• Doluluk boşluk oranları, çatı biçimlenmesi, ön cephede kolonatlı düzen farklı bir mekân ve cephe anlayışı ortaya koymaktadır.

Resim 19. Orduevi Binası, 1974 (Ş. G. Beyhan Arşivi)

• Askeri sosyal içerikli bir yapı olan Orduevi Binası rasyonel bir biçimlenmeye sahip olup hareketli bir kütle anlayışı mevcuttur.

• Konaklama, yeme içme, sosyal içerikli mekânlardan oluşan Orduevi Binası Hükümet Meydanı ve çevresindeki kamusal merkeze yakın bir konumdadır.

• Dikdörtgenler prizması formunda biçimlenmiş bir zemin kat üzerinde yükselen çok katlı yatak blokları yapının mekân anlayışını ifade etmektedir.

• Modernist cephe anlayışı, içeri geri çekilmeler, çatının teras çatı ile sonlanması ilkeleri de dönemin mimari esaslarıdır.

Resim 20. Tekel Binası, 1958-1960 (Ş. G. Beyhan Arşivi)

• Kübik bir idari yapı ve onu tamamlayan yardımcı yapılardan oluşan binalar topluluğudur.

• Tekel Binası yerleşim yerinde yapılar L formda ortada bahçe kalacak şekilde konumlandırılmıştır.

• İdari, üretim, depolama içerikli mekânlardan oluşan Tekel Binası Hükümet Meydanı ve çevresindeki kamusal çekirdeğe yakın bir konumdadır.

• Gelenekselin izlerini taşıdığı gibi modernist çizgiler de cephe kimliğinde ve mekan anlayışında görülmektedir.

• Geniş saçaklar, doluluk boşluk oranları, pencere formları mimaride modernin göstergeleridir.

Resim 21. Isparta Valide Cami, 1967 (Ş. G. Beyhan Arşivi)

- Kent merkezine çok yakın mesafede olmamakla birlikte modern dönemin önemli akıllarından birinin üzerindedir.
- Dikdörtgen planlı olup modern dönemin önemli biçimsel detaylandırmalarına sahiptir.
- Dini yapı işlevi yapının kamusal yönünü öne çıkarmaktadır.
- Yapının işlevinin ibadet etme dışında birleştirici, bir araya getirme özelliği ile binanın dini yönü dışında sosyal bir yönü de bulunmaktadır.
- Plan düzleminde simetri, cephede asimetrik düzen dikkat çekmektedir.
- Farklı pencere düzenleri, dekoratif ve aynı zamanda işlevsel olan cephe prekast elemanları, V şeklinde kolonlar yer almaktadır.

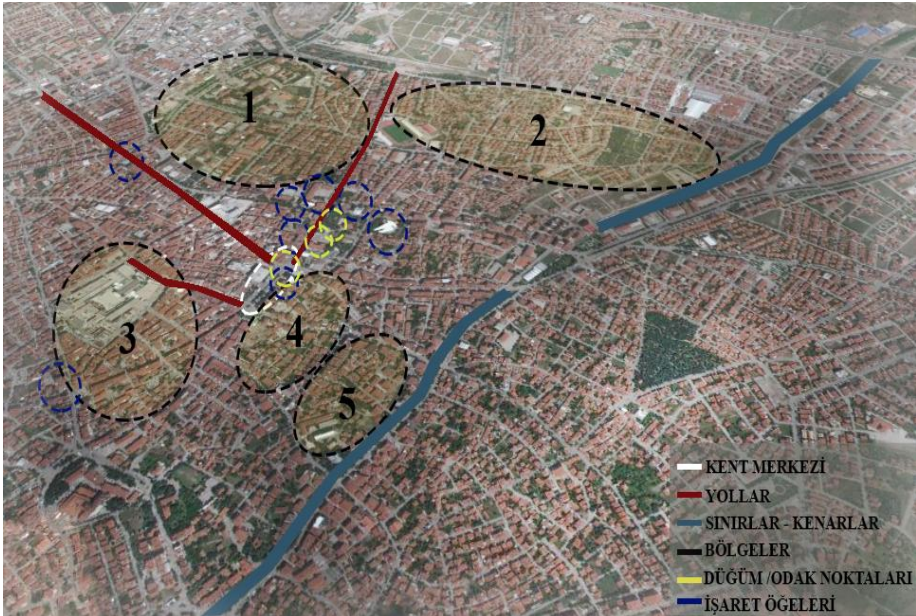
Resim 22. Yayla Cami, 1965 (Ş. G. Beyhan Arşivi)

- Yapı dikdörtgen planlı ve asimetrik düzendedir.
- Kübik form yapının her cephesinde farklı bir perspektif oluşturması açısından zengin bir mekân kurgusuna sahiptir.
- Dini yapı işlevine sahip olmakla birlikte yapıldığı tarihte tüm Türkiye’de bulunan camiler içerisinde modernist izler taşıması açısından kent kimliğinde yer edinmiştir.
- Akılda kalıcılık, sembol olma durumları ile işlevinin dışında anlam taşıyan bir yapı olma özelliğine sahiptir.
- Rasyonalist tarzda ve kübik bir çerçeve oluşturan form anlayışı hâkimdir.
- Cephede ve mekân düzeninde ritim, birlik ve dengeli bir kompozisyon oluşmuştur.

3.3. Bulgular

Çalışmada kent imgesi ve bileşenlerine yönelik 5 ayrı harita oluşturulmuştur. Bu haritalarda Isparta kenti ile ilişki kurulmuştur. Tüm bu başlıkları tek bir haritada birleştirerek kent bütünündeki durumu görmek yapılan analizlerin sonuçlarını destekleyecektir (Harita 6). Çalışmanın yönteminde bahsedildiği üzere, kentin modern dönemi Lynch’in kent imgesi bileşenleri özelinde incelenmiştir. Modern dönem tanım-

lanmasına araç olan yollar, sınırlar-kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğelerinin işlevsel, yapısal ve mekânsal düzeylerde sonuçlarının kent kültürü ve tipolojisi üzerine etkileri tablolar üzerinde maddeleler halinde sıralanmıştır. Çalışmada belirli bir araştırma sistematığı içerisinde farklı kent bileşenlerinin ilgili ölçütlerce analizi ile pek çok sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuçların da kent kültürü ve tipolojisi ile ilişkisi ortaya konmuştur (Tablo 6).

Harita 6. Tüm Haritaların Çakıştırılması ile Elde Edilen Bütüncül Harita

Kaynak: Google Earth, 2015.

Tablo 6. Analiz Sonuçlarının Kent Kültürü ve Tipolojisi Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Bulgular	Yollar	Sınırlar-Kenarlar	Bölgeler	Düğüm/Odak Noktaları	İşaret Öğeleri
Morfolojik	 <ul style="list-style-type: none"> • Yollar, kent merkezine ulaşan lineer akslardır. • Yolların başlangıçları ve sonlandığı noktalar kent morfolojisinin oluşumunu etkilemiştir. • Yolların arasında bölgeler oluşmuş, yolların sonunda da düğüm/odak noktaları yer almaktadır. 	 <ul style="list-style-type: none"> • Sınırlar-kenarlar olarak Isparta Belönü Çayı lineer formda kenti bir uçtan diğer uca katetmektedir. • Isparta Belönü Çayına sınır olan iki bölge mevcuttur. • Yollar, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri sınıra uzak noktalardır. 	 <ul style="list-style-type: none"> • Bölgeler, kent merkezinin etrafında yer almaktadır. • 3 bölgenin, yolların arasında kalan kent parçalarında yer aldığı görülmektedir. • Bölgeler, sınırın kuzey yönünde oluşmuştur. 	 <ul style="list-style-type: none"> • Düğüm/odak noktaları hem kent merkezinde hem de yolların kesişimindedir. • Düğüm/odak noktaları kentsel sirkülasyon aksındadır. • Düğüm/odak noktaları organik sokak örüntüleri ile çevrilidir. 	 <ul style="list-style-type: none"> • İşaret öğeleri, kent merkezinin yakın çevresinde konumlanırken iki aynı işlevde bina kent merkezinin çeperindedir. • Bu binalar düğüm/odak noktaları ile aynı aksta olup etkileşim içerisindedir.
Kent Kültürü Üzerine Etkileri	<ul style="list-style-type: none"> • İstasyon Caddesi, modern dönemden bugüne kadar kente/kent merkezine ulaşım, rekreasyonel, kamusal, protokol aks olma özelliğini sürdürmektedir. • Mimar Sinan Caddesi konak- 	<ul style="list-style-type: none"> • Isparta Belönü Çayı modern ve gelenekseli keskin sınırlarla ayırmıştır. • Kentin modernleşme yüzü Isparta'nın batıya açıldığı Isparta Belönü Çayı'nın kuzey aksında 	<ul style="list-style-type: none"> • Modern dönem kent planlamalarına uyumlu olarak oluşmuş kent bölgeleri mevcut olup bu bölgelerde kentleşme hızlı olmuştur. • Yapılı çevre- 	<ul style="list-style-type: none"> • Karma işlevli yapılarla bir sosyalleşme alanı olmuş ve kentte bu şekilde iz bırakmıştır. • Tarihi Kent Bölgesi özellikle alışveriş eylemi doğrultusunda 	<ul style="list-style-type: none"> • Kentsel alanda yer alan belli başlı yapılar birbirine yakın konumlanmışlardır. • Eğitim, idari, dini, konaklama işlevli yapılar kamusal alanı tanımlamakta-

	<p>lama yapılarının ve ilgili işlevlerin bulunması nedeniyle turizm ve sosyal aks olmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cumhuriyet Caddesi ise kentsel ticaret aksını oluşturan yapısı ile kentsel yaşam alanını oluşturmaktadır. 	<p>kalmıştır. Bu nedenle Çay'ın iki tarafında modernizm mimaride ve sosyal yaşamda eşit düzeyde yaşanmamıştır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çayın kuzeyinde etkileşim olmuş güney yönünde ise daha içe dönük yaşam kültürü benimsenmiştir. 	<p>doğal çevre arasındaki dengely gözetken mahalle-sokak-parsel-bahçe ilişkisi ile bütünleşen kent dokusu ve bu ölçütlerde mahalle kültürü ortaya çıkmıştır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgara kent planı ve bu doğrultuda oluşan rasyonalist düşünce, akılcı toplumsal yaşam kültürünü ortaya koymuştur. 	<p>odak olmuştur.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kentsel toplanma alanı olarak rekreasyon işlevi mevcuttur. 	<p>dır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Modern dönem mimari karakteristiğe sahip yapılar kent merkezinin yerelden moderne geçişini temsil ederken toplumun kentleşme düzeyini de belirlemektedir.
<p>Kentsel Tipoloji Üzerine Etkileri</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Az katlı, düşük yoğunluklu yapılaşma düzeni • Gelenekselden moderne geçiş gösteren plan anlayışı • Rasyonalist ve Brütalist cephe kimliği • Yığma strüktürü ile inşa edilmiş konutlar, betonarmenin ilk örneklerinin görüldüğü kamusal yapılar 	<ul style="list-style-type: none"> • Isparta Belönü Çayı'nın kuzeyinde modern dönem mimari etkileri görüldükten Çayın güney yönünde Isparta'da yaşamış Azınlık topluluklarının özellikle Rum toplumuna ait mimari hakim olmuştur. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mikro, mezo ve makro ölçekte insan ile uyumlu yapılaşma • Kent kimliğinde iz bırakan yapı örnekleri • Kompakt plan anlayışı • Rasyonalist, Brütalist ve Yumuşamış Rasyonalist izler taşımaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Erken Cumhuriyet Dönemi yapı karakteristiği ve mekân anlayışının izlerinin varlığı • Yerelden moderne geçiş ve mekânsal dönüşüm sürecinin yaşanması • Sıra Mağazalar diye adlandırılan bitişik nizam yapıların, üst katları çıkma biçiminde yaya yolunun üstünü kapatır şekilde yola kadar uzanması farklı bir kent mekânı oluşumu ve anlayışı getirmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Modern dönem mimarisinin ilk örneklerinin verildiği bu yapıların diğer binalara örnek olması • Kompakt plan anlayışı • Plan düzleminde simetri, cephede asimetrik düzen • Doluluk boşluk oranları, çatı biçimlenmesi, düz, teras çatıların kullanılması, yapım teknolojisi olarak betonarmenin tercih edilmesi, rasyonalist eğilimin kent mimarisinde yoğun olarak görülmesi

4. Tartışma ve Sonuç

Modernizm; bir dönemin yaşam felsefesidir. Bu felsefe ve yaşam kültürü, toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklere sahiptir. Modernizm, hümanist yaklaşım, aydınlanma, endüstrileşme, yenilikçilik, çağa uygun olma, akılcılık, kırsalın karşıtı olma durumu ile önemli kavramları bünyesinde barındırır. Dünyada modernizmin toplumsal ve ekonomik öğretilerle hızla yayılması beraberinde kentlerin mimari ve planlamalarında da değişimleri getirmiştir.

Kentlerde modern dönem izleri mimari ve toplumsal yaşamda olmak üzere silinmeye başlamıştır. Bu nedenle çalışmada modernizmin kent mimarisinden toplum içerisinde yaşam felsefesi olmasına kadar farklı yönleri ele alınarak bir kentin hafızasından aktarımlar yapılmıştır. Bu durum; bir dönem felsefesinin nasıl oluştuğu, ne şekilde geliştiği, kentle ve toplumla ne derece etkileşim kurduğu, kent kültürüne yansımaları, kent mimarisindeki izlerinin sürdürülebilirliği gibi konuların aydınlanmasını sağlamaktadır. Böylece modernist dönemin kentin belleğinde yer etmiş unsurlarının korunması ve sürekliliğinin sağlanması için modernizmin yaşandığı kentsel detaylarda bir araştırma sistemi oluşturulmuş ve kent üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Isparta kent özelinde yapılan çalışmada; Kevin Lynch'in kent imajı ve algısı çerçevesinde belirlemiş olduğu kentsel imge öğeleri konu içeriği ile ilişkili olarak seçilen görsel, yapısal, işlevsel, mekânsal ölçütlerde analiz edilmiştir. Yollar, sınırlar-kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları, işaret öğeleri özelinde incelenen Isparta'da modernist dönemin mimari ve kent kültürünü oluşturan tüm unsurlarına ilişkin farklı içerikte bulgular elde edilmiştir. Bahsi geçen dönemin kent kültürü ve tipolojisi üzerine etkileri doğrultusunda elde edilen sonuçları özetlersek; kentleşme, sosyalleşme, ulaşım ağı, kamusalılık gibi önemli kavramları doğrultusunda gelişen yollar ve üzerindeki mekânsal anlayış geçmişten günümüze devam etmiş ve bu yolların varlığı ile gelişmiş diğer akslarda da modern dönem etkileri hissedilmiştir. Isparta Belönü Çayı'nın bir sınır/kenar olma durumu değerlendirildiğinde; "Çay" modernizmin yaşandığı, yaşanmadığı veya etkisinin daha az görüldüğü düzeylerde bir ayırım yapılmasına zemin hazırlayacak bir hat oluşturmuş olup buna bağlı olarak da tipoloji üzerine etkileri farklı düzeylerde gelişmiştir. Bazı bölgeler

Isparta'nın ilk modern dönem yapılaşma düzenine sahip olmaktadır. Bu mahalleler kent merkezine, kentin kalbi noktası olan Kaymakkapı Meydanına yakın çevrede toplanan bölgelerdir ki; modern dönem etkilerinin daha çok merkeze yakın mahallelerde görülmesini bu etkileşime bağlamak mümkündür. Düğüm/Odak noktaları da bünyesinde barındırdığı kamusal işlev ve hizmetlerle çekim alanı olmuş ve halen dahi kamusal alanı ve modern yaşamı temsil etmektedirler. İşaret öğeleri olarak da kentte modern dönemin ilk ve tipolojik ayrımında tek olan yapıları incelenmiştir. Binalar çoğunlukla bugün de var olan yapılardır ve kimliklerini korudukları gibi etrafındaki yapı stoğundan farklı görünerek binanın kimliğine dikkat çekilmesini sağlamışlardır. Bu binalar kent merkezinde ve yakın çevrede konumlanmış olmakla birlikte erken tarihlilerde gelekselden moderne geçiş, geç tarihlilerde de ise modernizmin tüm etkilerinin görüldüğü yapılardır.

Çalışma; modern dönemin varlığının toplumsal hayata katkı koymasısı, kent kültüründe sürekliliğinin sağlanması, kentin mimarisinin Cumhuriyet sonrası nasıl oluştuğu ve günümüzdeki yapıları etkileme düzeyi, kent kimliğinde ne ölçüde yer edindiği konuları bağlamında önem taşımaktadır. Kent kimliğinde önemli bir yer tutan modernizm; kent kültürüne yansımaları ve kentsel tipoloji üzerine etkileri açısından irdelenmiş olup 1950-1975'li yılların izlerinin mimari ölçeğin dışında toplumun sosyal ve kültürel dinamikleri içerisinde de yer aldığı gerçeği ile pek çok konunun aydınlatılmasına katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Anonim, (2001). *Isparta 1880–1980*. İstanbul: Isparta Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları.

Anonim, (2003). *Isparta 2003*. T.C. Isparta Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Ankara: Bizim Büro Basımevi

Aydın, S. (1993). *Mimarlıkta estetik değerler*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Beyhan, Ş. G. (2004). *Kültürel süreklilik ve çağdaş gereksinimler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik kavramsal modeli: Pamukkale örneği*. Doktora tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve ulusun inşası. Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür*. İstanbul:Metis Yayınları.

Cengizkan, A. (2002). *Modernin saati: 20. yüzyılda modernleşme ve demokratikleşme pratiğinde mimarlar, kamusal mekan ve konut mimarlığı*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Çelebi, Ü. (2011). *Isparta kenti kamu yapılarının imaj, kimlik ve anlam bağlamında incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Ertürk, H. (1996). *Kentsel çevre sorunlarının çözümü açısından ekolojik ilkeler*. Ekolojik Temele Dayalı Bölge Planlama, Uluslararası Sempozyum Bildirileri. İstanbul: YTÜ Basım Yayın Merkezi.

Goodall, B. ve Ashworth, G. (1990). *The promotion of destination regions routledge*. London: Great Britain.

Google Earth, (2015). <https://earth.google.com> adresinden erişildi.

Greene, H. (1976). *Mind&image, an essay on art&architecture*. Lexington : University Press of Kentucky.

Habermas, J. (1994). *Modernlik: Tamamlanmamış bir proje. Postmodernizm*. İstanbul: Kıyı Yayınları.

Isparta Valiliği, (2015). 10.10.2015 tarihinde <http://www.isparta.gov.tr/index3.php?goster=1&b1=1&b2=1> adresinden erişildi.

Kale, N. (1997). Postmodernizm hermeneutik ve eğitim. *A.Ü. Eğitim. Bil. Fak. Dergisi*, 28.

Katircioğlu, N. (1958). *Bütün Isparta*. Ankara: Bereket Matbaası.

Küçükerman, Ö. (1990). *Batı Anadolu'daki Türk halıcılık geleneği içinde İzmir limanı ve Isparta halı fabrikası*. İstanbul: Sümerbank/Sümerhalı Yayınları.

Kültür Envanteri, (1998). Isparta Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Isparta.

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: The MIT Press.

Şener, H. (1989). *Turizm için tasarlanmış mimari çevrelerde yöresel referanslar*. Türkiye'de Son On Yılda Turizm Yapıları Uygulamaları Sempozyumu. İstanbul: Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Turgut, H. (2000). Cumhuriyet'ten günümüze Isparta. *ABC Araştırma Dizisi*, 3, 76-85.

Ünal, K. (1935). Gülcülük. *Isparta ÜN Halkevi Mecmuası*, 8(1), 199-121.

Teşekkür: Haritalar, SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD Yüksek Lisans Öğrencisi Begüm Aköz tarafından Google Earth altlığı üzerine düzenlenmiştir.

Doç. Dr. Ş. Gülin Beyhan: Lisans eğitimini Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümünde 1997 yılında tamamlayarak ve aynı yıl İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Programında Yüksek Lisans eğitimine başladı. 28.07.1999 tarihinde Yüksek Lisans eğitimini tamamlayarak Yüksek Mimar Unvanını aldı. Aynı sene İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Programında doktora eğitimine başladı. 08.04.2004 tarihinde Doktora eğitimini tamamlayarak Doktor unvanını aldı. 2005 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesinde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. 2011 yılında Mimarlık Bilim Alanında Doçent unvan ve yetkisini aldı ve aynı yıl Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesinde Doçent kadrosuna atandı. 2015 yılından itibaren Bina Bilgisi Anabilim Dalı Başkanlığı, Mimarlık Bölüm Başkanlığı ve Mimarlık Fakültesi Dekan Yardımcılığı görevlerini üstlendi. Yabancı dil olarak İngilizce bilmektedir. **E-posta:** gulinbeyhan@sdu.edu.tr

Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Konutlarında Mekânsal Kademelenme

*

Merve Saatçı – Deniz Erinsel Önder

Öz

İnsan; davranışlarını, alışkanlıklarını, hayatı anlama ve kendini anlatma biçimini yaşadığı konuta doğrudan yansıtmaktadır. Geleneksel konutlarda da mekânların biçimlenmesine yardımcı olan en önemli etkenlerden biri kültürdür. Kullanıcıya özgü yaşamın etkileri konutların şekillenmesinde kendini göstermekte, kültürel farklılıklara bağlı olarak farklı mekânsal organizasyonlar ve konut şemaları görülmektedir. Bu bağlamda, geleneksel konut yerleşimlerinin şekillenmesine yardımcı olan etkenleri belirlemek, yeni tasarımlarda veri olarak kullanmak; fiziksel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından da önemlidir. Konut tasarımında ilk adımlardan biri; mekânların “genel” mekândan “özel” mekâna geçişte “mekânsal kademelenme” düzeyini belirlemektir. Mekanların birbiriyle ilişkisini anlamakta önemli bir kriter olan mekânsal kademelenme, bu yönüyle konut tasarımının arka planındaki kültürel kimlik hakkında bilgi sahibi olmaya da olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada; kültürel farklılığın mekânsal biçimlenme üzerinde yarattığı etkinin önemi vurgulanarak, Doğu Karadeniz Bölgesinde yakın komşuluk içinde yaşayan üç kültüre (Laz, Hemşin ve Gürcü) ait geleneksel konutlar, mekânsal kademelenme kriterleri üzerinden okunmuştur.

Çalışmada mekânlar; aşağıda belirtilen katsayılar yardımıyla genel mekândan özel mekâna sıralanmıştır:

- 1. Geçilebilirlik katsayısını elde etmek üzere, mekânın özellikleri; yani mekânın sistem içerisindeki yeri, mekânın yoğunluğu, mekânın kullanım sıklığı,*
- 2. Psiko-sosyal katsayısı elde etmek üzere, mekânın görevleri; yani mahremiyet, güvenlik, kimlik ve zaman olarak ele alınmıştır.*

Bu iki katsayı yardımıyla mekânların genel mekândan özel mekâna doğru sıralanmasına olanak sağlayan “Mekânsal kademelenme katsayısı” elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında toplam 30 geleneksel konut ele alınmış, üç kültürde de ortak olan mekânlardan “mutfak, oturma odası, giriş ve misafir odası” mekânsal kademelenme katsayılarına göre sıralanarak ortaya çıkan sonuç, konut kullanıcılarının yöreye özgü yaşama kültürü ile ilişkisi yönünden değerlendirilmiştir. Çalışmada; yüz yüze görüşme, yerinde gözlem ve mekân dizimi yöntemleri kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır.

Aynı bölgede bir arada yaşayan üç farklı kültürün şekillendirdiği ve yaşadığı mekânlar üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada; yaşama kültürünün konut mekânlarının biçimlenmesinde benzerlikler ve farklılıklar oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kültür ve Çevre, Mekânsal Kademelenme, Mekân Dizimi, Geleneksel Mimarlık, Doğu Karadeniz Bölgesi*

Spatial Hierarchy on Vernacular Houses in Eastern Black Sea Region, Turkey

*

Merve Saatçı – Deniz Erinsel Önder

Abstract

Human beings directly reflect their attitudes, habits, self-expressions, and their way of perceiving life to their houses. For vernacular housing, as well, one of the major factors that influence spatial configuration is culture. The impact of user-specific lifestyles reveals itself through the formation of housing. Different spatial organizations and housing schemes depend on cultural differences. In this context, determining the factors that help shape vernacular housing that can be used as paradigms for new designs is essential in terms of physical, social and cultural sustainability. One of the first steps in designing a house is to determine where its spaces fall on the spatial hierarchy scale from “public” to “private”. Spatial hierarchy, which is a crucial criterion for comprehending the interrelation between spaces, also provides understanding of cultural identity. In this paper, the impact of cultural difference on spatial configuration is emphasized and vernacular housing in three different cultures (Laz, Hemşin and Gürcü) in close proximity to the Eastern Black Sea region are evaluated using the criteria of spatial hierarchy.

The criteria that help us rank the spaces from public to private are as follows;

1. In order to obtain the accessibility coefficient, the properties of the space; that is, its position within the system, its density, and its frequency of use are taken into consideration.
2. In order to obtain the psycho-social coefficient, the roles of the space; that is, its privacy, security, identity, and time are taken into consideration.

With the help of these two coefficients, the “spatial hierarchy coefficient”, which enables the ranking of spaces from public to private, is obtained.

Within the scope of the research, thirty houses were studied. The spaces designated as “kitchen, sitting room, entrance, and guest room”, which were common in all three cultures were ranked according to their spatial hierarchy coefficients. The results were evaluated in terms of user relationships with their cultures. In this research, space syntax, observation, and face-to-face interview methods were used to reach the findings.

In this study, conducted on the spaces formed and inhabited by people of three different cultures located in the same region, it was determined that the cultures produced both similarities and differences in the spatial configuration of their houses.

Keywords: Culture and Environment, Spatial Hierarchy, Vernacular Houses, Eastern Black Sea Region, Turkey

Giriş

Konutların şekillenmesinde; iklim, malzeme, topoğrafya gibi fiziksel faktörlerin yanında, toplumun inançları, gelenek ve görenekleri, davranış ve alışkanlıklarını içine alan kültürel faktörlerin etkisi de önemli bir rol oynamaktadır.

İnsanların kültürel deneyimlerine bağlı olarak ortaya çıkan farklı algılama, kavrama ve davranışsal özellikler, farklı gereksinimleri de beraberinde getirerek çevre düzenlemesine yansımaktadır. Kültürün hem çevreyi etkilemesi hem de çevreden etkilenmesi ile insan, kültür ve çevre arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim oluşmaktadır.

Kültür ve çevre etkileşim sistemi; mahremiyet, kişisel alan, psiko-sosyal alan ve kalabalık gibi “davranışsal sürecin”, algılama ve çevresel kavrama gibi “zihinsel sürecin”, dünya görüşü, dini ve ahlaki değerlerin etkili olduğu “çevresel düzenin”, topoğrafya, bitki-hayvan yaşamını içine alan “doğal çevre” ile şehir ve konutlardan oluşan “yapısal çevrenin” birbirini etkilemesi sonucunda gerçekleşen bir süreçtir (Altman ve Chemers, 1986).

Kültür- insan-çevre etkileşim sisteminde yer alan süreçler insanın yaşam biçimine ve yaşama mekânlarının şekillenmesine farklı şekillerde etki etmekte ve çeşitli mekânsal organizasyonları da beraberinde getirmektedir. Farklı kültürlerle ait mekânsal organizasyonlar incelendiğinde; kullanıcıya özgü yaşamın etkileri, mekânların bir araya gelişlerinde ve birbiriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır.

Mekânsal organizasyonda farklı istek ve gereksinimler ile sosyal düzen, mahremiyet gereksinimi, kullanıcının cinsiyeti, kullanıcının-konuşun mekânı sürekli ya da geçici olarak kullanması, mekânın gündüz kullanımı gibi birçok değişkene bağlı olarak “mekânsal kademelenme” ortaya çıkmaktadır. Mekânların birbiriyle olan ilişkisini anlamakta önemli bir ölçüt olan “mekânsal kademelenme”, bu yönüyle konut tasarımının arka planındaki kültürel kimlik hakkında bilgi sahibi olmaya olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar arasında Semerkant konutları (Önder, 2002), Buca konutları (Korkmaz, 2009), Sakız Adası ve Çeşme Konutları (Çelikkayalar, 2015) anılabilir.

Mekânsal kademelenme, genel mekân-özel mekân sıralamasının belirlenmesinde kullanılan bir derecelendirmedir. Bu çalışmada genel-özel

mekân kavramları ile vurgulanmak istenen; mekânın bireysel ya da ortak kullanıma hizmet etmesidir (Hertzberger, 1991; Newman, 1972; Peatros, 1997; Wojgani ve Hanson, 2007).

Genel Mekân –Özel Mekân

Farklı mekânsal ölçekleri incelediğimizde her bir ölçegin kendi içinde zayıf ya da güçlü olarak kademelendiğini görebiliriz. Bir konutta kişinin kendi yatak odası özel mekândır. Temizliğinden ve düzeninden kişi sorumludur. Yaşama bölümü ise o konutta yaşayanlar için genel mekândır. Mahalle ölçeginde incelediğimizde ise her bir konutta yaşayan insanların kendi anahtarı vardır ve o konut, içinde yaşayan aileler için özel mekândır. Aile yaşadığı çevreden sorumludur, giderlerini üstlenir ve evini gözetir (Önder, 1996).

Genel mekân; belirli kurallar çerçevesinde herkes tarafından her zaman erişilebilir durumda olan ortak kullanıma açık mekânlardır.

Yarı genel mekân; giriş veya geçiş için daha az kuralı olan belirli kişi veya gruplarca sahiplenilmemiş olan mekânlardır.

Yarı özel mekân; fiziksel ve sembolik elemanlarla düzenlenen, belirli birey ve grupların belirli süreler için kullanımına sunulan, kısa ya da uzun süreli sahipli kendi içinde kullanım kuralları olan mekânlardır.

Özel mekân; kişilerin üst seviyelerdeki mahremiyet gereksinimini karşılayan, erişilebilirliği küçük gruplara ya da bireysel kullanıma göre belirlenmiş, bazen uzun bazen kısa süreli kullanılan fiziksel ve sembolik elemanlarla ifade edilen, sahiplenilmiş, korunmuş, kişiselleşmiş, gözetilen mekânlardır.

Bu çalışmanın amacı, kültür farklılığının mekânsal biçimlenme üzerinde yarattığı etkinin; Doğu Karadeniz Bölgesinde bir arada yaşayan Laz, Hemşin ve Gürcü kültürüne ait geleneksel konutların mekânsal kademelenme kriterleri üzerinden okunarak, sonuçlarının ortaya çıkarılmasıdır.

Yöntem

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan 30 geleneksel konut mekânsal kademelenme kriterlerine göre analiz edilmiştir. Bu kriterlerin belirlenmesinde; kültür-insan-çevre etkileşim sistemi içerisinde yer alan mahremi-

yet kavramı, farklı kültür ve toplumlara ait konutlarda mekânsal kademelenme, tarihsel süreç içerisinde mekânsal çeşitlenme, bina gereksinim sisteminin önemini ortaya koyan eylem ve eylem sistemi konuları göz önünde bulundurulmuştur. Konutlar; belirlenen kriterlere göre aşağıda açıklanan katsayılar yardımıyla genel mekân-özel mekân olma bağlamında değerlendirilmiştir (Önder, 1996):

1. Geçilebilirlik katsayısını elde etmek üzere, mekânın özellikleri kapsamında belirlenen kriterler;

• **Mekânın sistem içerisindeki yeri;** mekânın bir noktaya göre derin ya da sığ olması ve diğer mekânlarla olan ilişkisi sonucunda ne kadar bütünleşik ya da ayrıışık olduğu araştırılmıştır. Bu kriter mekân dizim analizi yöntemi ile değerlendirilmiş analiz sonucunda bütünleşme değerlerine ulaşılmıştır.

• **Mekânın yoğunluğu;** mekânın kullanıcı sayısının mekânın alanına oranı olarak ele alınmıştır. Bu kriterin test edilmesinde gerekli olan veriler belirli zaman dilimlerinde yapılan gözlem çalışmasından elde edilmiştir.

• **Mekânın kullanım sıklığı;** mekânın kullanıldığı saatlerin, mekânın kullanılabileceği saatlere oranı veri olarak kullanılmıştır. Bu kriter ile ilgili bilgiler gözlem çalışmasından ve konut kullanıcıları ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilmiştir (Anonim, 1974).

Her mekân için bütünleşme değeri, mekânın yoğunluk değeri ve mekânın kullanım sıklığına ait elde edilen değerlerin çarpımı ile geçilebilirlik katsayısı elde edilmiştir.

2. Psiko-sosyal katsayısı elde etmek üzere, mekânın görevleri kapsamında belirlenen kriterler;

• **Mahremiyet;** mekânın sistem içerisindeki konumu, ev halkına mı yoksa misafirin kullanımına mı hizmet ettiği insan-çevre etkileşim sistemi kapsamında ele alınarak, bir mekân az mahrem, orta derecede mahrem ve çok mahrem olarak üç farklı derecede değerlendirilmiştir (0:az, 1:orta, 2: çok).

• **Güvenlik;** mekânın dışarıdan gelebilecek olan istenmeyen etkilere karşı sistem içerisindeki konumu itibari ile (örn: kapılara uzaklık) güvenli olup olmaması olarak değerlendirilmiş, az, orta, çok güvenli olarak üç farklı seviyede ele alınmıştır (0:az, 1:orta, 2: çok).

- **Kimlik**; bireysel ya da ortak kullanıma bağlı olarak kişinin mekânı kullandığı süre içerisinde mekâna kendi kimliğinden bir şey katıp katamaması olarak iki derecede ele alınmıştır (0:katılabilir, 1: katılamaz).
- **Zaman**; kullanıcıların mekânı belirli sürelerde kullanmasından hareketle az, orta ve çok olmak üzere üç seviyede değerlendirilmiştir. Bu kriter için gerekli olan veriler belirli zaman dilimlerinde yapılan gözlem çalışmasından ve konut kullanıcıları ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilmiştir (0:az, 1:orta, 2: çok).

Oluşturulan derecelendirmelerden faydalanılarak her mekânın; mahremiyet, güvenlik, zaman ve kimlik için belirlenen değerleri toplanmış ve psiko-sosyal katsayı elde edilmiştir.

Bu iki katsayının çarpımı ile mekânların genel mekândan özel mekâna doğru sıralanmasına olanak sağlayan “Mekânsal kademelenme katsayısı” elde edilmiştir (Önder, 1996).

Çalışmanın amacı doğrultusunda:

1. Rize ilinin Fındıklı ilçesine bağlı köylerden 10 ev Laz kültürü, Rize ilinin Çamlıhemşin ilçesine bağlı köylerden 10 ev Hemşin kültürü ve Artvin ilinin Şavşat ilçesine bağlı köylerden 10 ev Gürcü kültürü örnekleri için olmak üzere, toplam 30 geleneksel ev yerinde incelenmiş ve planları çıkartılmıştır.

2. Yöre halkı ile yapılan bire bir görüşmelerde yöreye özgü yaşama biçimi ve kültürü hakkında bilgi edinilmiştir.

3. Evlerin mekânsal yapısını ve mekânların birbiri ile ilişkisini tanımlayarak, mekânsal organizasyonun arka planındaki sosyo-kültürel yapıyı araştırmak için mekân dizim yöntemi ile her bir ev, çıkarılan planlar üzerinden analiz edilmiştir. Analiz aşamasında “Depthmap” yazılımı ile mekânlar geçirgenlik özelliklerine göre birbirine bağlanarak her ev için dış bükey mekân haritaları oluşturulmuştur ve bütünleşme değerleri elde edilmiştir. Haritalarda, mekânların kırmızıdan maviye hiyerarşik olarak aldığı renkler ile ne kadar bütünleşik ya da ayrışık olduğu ortaya konulmuştur (Hillier, 1996; Hillier ve Hanson, 1984).

Üç kültüre ait geleneksel konutlarda ortak olan ‘mutfak, oturma odası, giriş ve misafir odası’ ; “bütünleşme değerleri, yoğunluk, kullanım sıklığı, mahremiyet, güvenlik, kimlik ve zaman’dan” oluşan mekânsal kademelenme kriterlerine göre analiz edilmiş ve genel mekândan özel mekâna doğru sıralanmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi

Türkiye'nin kuzeyinde yer alan Karadeniz Bölgesi; Batı, Orta ve Doğu Karadeniz olmak üzere üç alt bölgeden oluşmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi; Ordu ile Artvin illeri arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır.

Şekil 1. İncelenen Geleneksel Konutların Bölgedeki Konumları

Yüksek dağları, dik yamaçlı vadileri, çok yağışlı olan iklimi ve zengin bitki örtüsüyle Doğu Karadeniz, oldukça farklı bir doğal yapıya sahiptir. Doğal yapıdaki farklılık ve zenginlik, bölge insanının yaşama biçimine ve yerel mimariye de yansyarak, çevreyle bütünleşen yöreye özgü yapı karakterinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eruzun ve Sözen, 1992).

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yüksek dağların ve dik yamaçlı vadi-lerin oluşturduğu engebeli arazi yapısı, dağınık yerleşme biçimini de beraberinde getirmiştir. Dik ve eğimli arazide evler birbirlerini kapatmadan, aralarında yeşillikler bırakarak set set gerilere doğru yayılmaktadır. Ön cephesi açıklığa bakacak şekilde yerleştirilen evler, arazinin doğal yapısı değiştirilmeden arazi ile birlikte yönelmektedir. Dağınık yerleşmenin bir diğer sebebi de; bahçeden elde edilen mısır, fındık, çay gibi gıda ürünlerinin bakımı ve korunması için, köylünün evini arazisinin yakınında kurmak istemesidir (Özgüner, 1970).

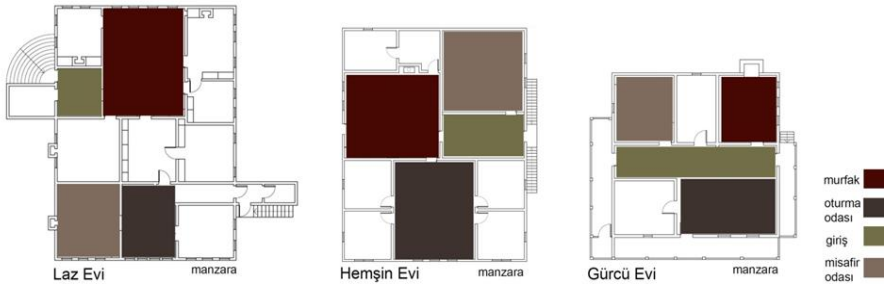
Doğu Karadeniz bölgesindeki geleneksel konutların yapımında kullanılan bölgeye özgü ana yapı malzemesi ahşap ve taştır. Taşlar, dere yataklarından toplanıp evin yapılacağı alana insan sırtında imece usulü ile veya at, eşek gibi binek hayvanların gücünden faydalanarak taşınmaktadır. Granit ayarında oldukça sağlam yapıda olan bu malzeme, çekiçlerle yontularak yapımda kullanıma uygun hale getirilmektedir. Yağmura ve rutubete dayanıklı olması ve kolay kolay alev almaması sebebiyle ahşap malzeme olarak en çok tercih edilen tür kestanedir. Geleneksel kullanımda evin ortasında yanan açık ateşin dumanları serbest olarak yükselmekte ve tavandaki boşluklardan dışarıya çıkmaktadır. Bu şekilde evi dolaşan duman aynı zamanda ahşaba sinerek dayanıklılığını arttırmakta ve malzemenin uzun ömürlü kullanılmasını sağlamaktadır. Birçoğu ortalama 150-250 yıllık olan geleneksel Doğu Karadeniz konakları hiç çivi kullanılmadan geçme sistemi ile inşa edilmiştir.

Doğu Karadeniz bölgesinin çok yağışlı olan iklimi sebebiyle, hava ve topraktaki nem oranının fazla oluşu yörede elde edilen gıda maddelerinin yeni üretime kadar korunmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple gıda ürünlerinin korunması amacıyla “*serender(nayla)*” adı verilen ve bugünkü buzdolabı görevini üstlenen bir ambara ihtiyaç duyulmuştur. İç kesimlerde yağışın ve nemin kıyı kesimlerine oranla daha az oluşu sebebiyle *serender* türü yaygın değildir. Bu görevi konutun içindeki odalardan biri veya tavan arasında bulunan mekânlar üstlenmektedir.

Serenderin diğer ambar türlerinden farklı olarak dikkat çekmesinin sebebi iki katlı oluşu, yapım sistemi ve estetik özelliklerindeki detaylardır. Yöreye özgü gıda ürünlerinin uzun süre korunması sorununa çözüm getiren ve konuttan sonra günlük yaşamda en önemli yere sahip olan yapı *serenderdir*. *Serendere* çıkmak için sabit bir merdiven bulunur, bu merdiveni zemine; sabit olmayan, kullanılacağı zaman indirilen, kullanılmadığı zaman kaldırılan bir başka merdiven bağlar. Başta fare olmak üzere gıdalara zarar verecek hayvanların *serendere* ulaşmasını engellemek için böyle bir sistem oluşturulmuştur. Aynı zamanda taban ağaçlarına oturtulan, *serenderi* taşıyan direkler üzerine üst yüzeyi konik olan ahşap tekerler yerleştirilmiştir. Tekerlerin görevi de fare gibi hayvanların tırmanarak *serenderdeki* yiyeceklere zarar vermesini engellemektir (Eruzun ve Sözen, 1992).

1. Geleneksel Konut Tipolojileri

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki evlerin plan tipleri birbirine benzer gibi görünse de, detaylı bir yaklaşımla incelendiğinde, yaşama kültürünün yarattığı çeşitlilikten doğan farklı yaklaşımların mekânsal kurguda önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bölgede bir arada yaşayan Laz, Hemşin ve Gürcü kültürüne ait geleneksel konutlar mekânsal kurguları açısından kendilerine özgü karakterlere sahiptir. Yaşama kültürünün mekânsal kurguya olan etkisini bu üç kültüre ait evlerde görmek mümkündür.

Şekil 2. Ortak Mekânlardan; "Mutfak, Oturma Odası, Giriş ve Misafir Odası'nın" Geleneksel Konutların Giriş Katlarındaki Konumları (Saatçı, 2014)

1.1. Geleneksel Laz Evi Ana Mekânları

Çalışma kapsamında incelenen Laz kültürüne özgü 10 ev Rize'nin Fındıklı ilçesine bağlı Sümer, Saat, Çağlayan, Arılı ve Gürsu köylerinde bulunmaktadır. Laz evleri genellikle iki katlıdır. Alt kat ahır veya depo, giriş katı yaşama mekânı olarak kurgulanmıştır.

Şekil 3. Laz Evi'nin İç ve Dış Mekânları (Saatçı, 2014)

Mutfak – “aşhane”

Evin ana mekânı olan *aşhane*; yemek hazırlığı, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, oturma, dinlenme, komşu ağırlama, imece yapma gibi günlük yaşamın gerektirdiği birçok ihtiyaca cevap vermektedir. *Aşhane* ailenin bir araya geldiği, sorunların görüşüldüğü, hayatın değerli anlarının paylaşıldığı evin en önemli mekânıdır. *Aşhane* aynı zamanda kadının ev içerisinde en çok zaman geçirdiği mekândır.

Aşhane; yerleşim için seçilen arazinin korunmuş yönüne yerleştirilmektedir. Aile bireylerinin ev içindeki yaşamlarının büyük bir bölümü burada geçtiği için kış aylarında yağıştan ve rüzgârdan korunmak amacıyla böyle bir yerleşim şekli tercih edilmektedir. Ev halkının yatak odaları ve evin girişi bu mekâna açılmaktadır, *hayat'a*, tuvalete ve evin diğer kısımlarına buradan geçilmektedir. Geleneksel kullanımda bahçe ile sürekli ilişkisi olan insanın çamurlu ayakları ile içeri girebilmeleri için, aşhanenin döşemesi sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır.

Aşhanenin en önemli alanı, ortada sürekli ateşin yandığı ve ocağın bulunduğu bölümdür. Bazı örneklerde ateş yanan bölüme yüksek kemerli, geniş bacalı ocak yapılmışken, bazılarında ise ateşin dumanları serbest olarak yükselmekte ve tavandaki boşluklardan dışarıya çıkmaktadır. Aynı zamanda duman çatıdaki ve evin diğer bölümlerindeki yapı sistemini oluşturan ahşabın çürümesi önlemektedir. Tavandan ocak üzerine asılan, yüksekliği ayarlanabilir ve çengeli bulunan zincir (keremul), yemek pişirmek için kullanılan tencere ve kazanları taşıması amacıyla kullanılmaktadır. Aşhanede yanan ateş; yemek pişirme, su ısıtma gibi eylemlerin yanında, ısınma ve ev halkını bir araya getirme gibi özelliklere de sahiptir. Eve dışarıdan bakıldığında bacadan dumanların yükseliyor oluşu, o evde hayatın devam ettiğini göstermektedir (Eruzun ve Sözen, 1992).

Oturma Odası – “hayat”

Aşhaneden, bir koridor ya da holü geçtikten sonra, bazı örneklerde de doğrudan ulaşılan *hayat*; evin manzaraya bakan yönünde yer alır. Her iki yanında birer veya ikişer oda bulunur.

Hayat'ın, *aşhanede* olduğu gibi ortasında yanan bir ateş yoktur. *Aşhanede* yanan ateşin etrafı ıslendirmesi, daha az ışık alması gibi sebeplerden ötürü; daha aydınlık ve kolayca temiz tutulan, etrafında kıymetli odaların olduğu bu mekâna ihtiyaç duyulmuştur (Özgüner, 1970).

Hayat; manzaraya bakan yönündeki sedirinde oturulan, dinlenen bir mekândır. Etrafında misafir odaları bulunduğu için, daha çok bir geçiş mekânı özelliği taşımaktadır. *Aşhane' den* çok daha küçük mekânsal boyutlara sahiptir. Evin diğer bir ortak mekânı olmasına karşın aşhane kadar etkin kullanılmamaktadır.

Giriş – “küçük avla”

Evin ana giriş mekânı olarak kullanılmaktadır. Bu mekândan geçilerek *aşhane*ye ulaşılmaktadır. Bazı örneklerde evin ön cephesinde yer alan tuvalet ve banyoya da *küçük avla'dan* ulaşmak mümkündür. Evin arka cephesinde bulunan diğer giriş, bir koridora açılarak devamında aşhaneye uğramadan *hayat'a* ve diğer odalara geçişi sağlamaktadır. Arka kapının esas amacı, bahçede çalışmaktan gelen kişinin doğrudan tuvalette ve banyoya ulaşımını sağlamak olsa da, bu kapıdan eğer istenirse ve gerekirse konukların içeri alınabilmesi de mümkündür.

Misafir odası – “büyük oda”

Hayat'ın etrafında yer alan odalardan büyük olan odadır. Odada, manzaraya bakan pencerelerin önünde bulunan sedir düzeniyle oturma ve yatmaya olanak sağlayan büyük odada ısınmayı sağlamak amacıyla genellikle ocak bulunmaktadır. Daha çok konuk ağırlarken veya önemli bir amaçla konuklarla bir araya gelineceği zaman kullanılan odadır. Odanın bir cephesi boydan boya yüklük ve dolaplara ayrılmıştır.

1.2. Geleneksel Hemşin Evi Ana Mekânları

Çalışma kapsamında incelenen Hemşin kültürüne özgü 10 ev Rize ilinin Çamlıhemşin ilçesine bağlı Şenyuva, Şenköy, Ortan, Konaklar ve Yukarışimşirli köylerinde bulunmaktadır. Hemşin evlerinin iki ve üç katlı örneklerini görmek mümkündür. Alt kat ahır, giriş katı ve üst kat yaşama mekânı olarak kurgulanmıştır.

Şekil 4. Hemşin Evi'nin İç ve Dış Mekânları (Saatçı, 2014)

Mutfak – “ev”

Yemek hazırlığı, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, oturma, dinlenme, komşu ağırlama gibi işlemlere karşılık gelen mekân, evin iki yaşama merkezinden biridir. Yemek yemek için aile bireyleri burada bir araya gelmektedir. Karşılıklı iki kapısı olan *ev*'in arka girişi bahçeye açılmaktadır. Yağıştan ve rüzgârdan korunmak için, yerleşilen arazinin korunaklı bölümünde konumlandırılmıştır.

Ev'in en önemli alanı, yüksek kemerli ocağın bulunduğu bölümdür. Tavandan ocak üzerine asılan, yüksekliği ayarlanabilir ve çengeli bulunan zincir, yemek pişirmek için kullanılan tencere ve kazanları taşımaya amacıyla kullanılmaktadır. Ocakta yanan ateş; yemek pişirme, su ısıtma gibi eylemlerin yanında, ısınma ve ev halkını bir araya getirme özelliği de taşımaktadır.

Oturma odası – “hayat”

Hayat evin diğer ortak mekânıdır. *Hayat* da ocak yoktur, günümüz kullanımında soba bulunmaktadır. Ev halkının odalarının açıldığı, manzaraya bakan, oturma, dinlenme, komşuluk ilişkileri gibi günlük yaşamın ihtiyaçlarına cevap veren bir mekândır. Ev halkının yatak odalarının bu mekâna açılması daha etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Odalar arası geçiş mekânı özelliği taşımalarının yanında oldukça yoğun olarak kullanılan bir mekândır. *Ev* ile birlikte konutun iki ana yaşama merkezinden biridir.

Merdiven yardımıyla ulaşılan üst katta bulunan diğer *hayat*, konutun bir başka ortak mekânıdır. Oturma ve dinlenme eylemlerinden çok üst kattaki odalar arasında bulunan bir geçiş mekânı özelliği taşımaktadır.

Alt katta evin içerisinde bulunan merdivenle veya bahçeden rampayla üst kata ulaşmak mümkündür.

Giriş – “giriş holü”

Evin karşılıklı iki girişi bulunmaktadır. Ana giriş *ev* ve *yan odaya* geçişi sağlarken aynı zamanda günlük yaşamın geçtiği mekânları misafir odasından ayırarak istenilen mahremiyeti sağlamaktadır.

Misafir odası – “yan oda”

Evin girişinden doğrudan ulaşılan mekân, günlük yaşamın geçtiği ortak mekânlardan ayrı tutulmuştur. Ocağın da bulunduğu oda evin diğer yatak odalarına oranla oldukça büyüktür. Yerden 30-40 cm yüksekteki sedirleri hem yatmak hem de oturmak için kullanılmaktadır. Genellikle alt katta bulunan misafir odası, büyük konaklarda ek olarak üst katta da bulunmaktadır.

1.3. Geleneksel Gürcü Evi Ana Mekânları

Çalışma kapsamında incelenen Gürcü kültürüne özgü 10 ev Artvin’in Şavşat ilçesine bağlı Meydancık ve Demirkapı köylerinde bulunmaktadır. Gürcü evleri genellikle üç katlıdır. En alt kat ahır, giriş katı yaşama, üst kat gıda ürünlerini kurutma ve saklama ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kurgulanmıştır.

Şekil 5. Gürcü Evi'nin İç ve Dış Mekânları (Saatçı, 2014)

Mutfak – “ev”

Yemek hazırlığı, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, yıkanma, oturma, dinlenme, yatma, komşuların ağırlanması gibi günlük

yaşamın ihtiyaçlarına cevap veren mekân, evin ana mekânıdır. Soğuk günlerde ev halkı burada bir araya gelmekte ve günlük yaşamın büyük bir kısmı bu mekânda geçmektedir.

Geleneksel kullanımda; ateşin yandığı buhar (ocak) ve sedir *ev*'in en önemli elemanlarıdır. Sedir hem oturmaya hem de uyumaya olanak sağlamaktadır. Buharda yanan ateş suyun kaynatılması, yemeğin pişirilmesinin yanında mekânı da aydınlatmaktadır.

Bazı konut tiplerinde *ev* mekânının hemen yanında bulunan *maran* olarak adlandırılan bir kiler bulunmaktadır. Süt, yoğurt, bal, pekmez gibi günlük olarak tüketilecek gıda ürünleri bu mekânda saklanmaktadır.

Oturma Odası – “dandraba”

Günümüz kullanımında açık olan cepheleri kapatılarak salon olarak da isimlendirilen, geleneksel kullanımda dışa açık olan *dandrabalar*, daha çok yazın kullanılan, manzarayı görecektir şekilde konumlandırılan evin en büyük mekânlarıdır. Alt katta bulunan *dandraba* havanın çok soğuk olmadığı zamanlarda yaşama alanı olarak kullanılır. Evin ana giriş kapısı doğrudan *dandrabaya* açılır. Gündüzleri tarlada çalışan ev halkı bu mekânı daha çok akşamları kullanmaktadır. Geleneksel kullanımda *dandraba* genellikle yaz mevsiminde kullanıldığı için bu mekânda ocak bulunmamaktadır.

Üst katta bulunan *dandrabaya*, alt kat *dandrabadan* veya balkonda bulunan merdivenden ulaşılır. *Dandrabaların* dışa açılan kısımlarında balkonlar bulunmaktadır. Bazı konutların bir, bazılarının iki, bazılarının da üç cephesi balkonlarla çevrilmiştir. Balkonlar hem oturmak ve dinlenmek için hem de giriş ve üst kata çıkış için kullanılmaktadır. Bazı örneklerinde *köşk* denilen dışarıya doğru taşmış bölümleri de bulunmaktadır.

Dışa açık olan üst kat *dandrabada* tarladan toplanan meyve ve sebzeler kurutulmakta ve etrafında bulunan ambarlarda saklanmaktadır. Ambarlar başta mısır olmak üzere kuru gıdaların saklandığı, yerden yüksek eşikleri bulunan ve doğrudan *dandrabaya* açılan korunaklı mekânlardır. Bazı konutlarda üst katta bulunan ambarların ihtiyaçtan ötürü odaya çevrildiği görülmektedir.

Not: Günümüz kullanımında oturma odası salon, balkon kısmı *dandraba* olarak da isimlendirilmektedir.

Giriş – “ara”

Gürcü evlerinin karşılıklı iki girişi bulunmaktadır. Ana giriş doğrudan *dandrabaya* açılan giriştir. Diğer giriş, odalar ile *dandriba* arasında bir sokak görevi üstlenmektedir ve mahremiyeti sağlamaktadır. Aynı zamanda evin ortak mekânlarından daha uzakta olduğu için; tarladan gelen kişinin evin diğer mekânlarına uğramadan, eğer misafir varsa onlara gözükmeden gıda ürünlerini üst kata çıkarmasına olanak sağlamaktadır.

Misafir odası – “geriki oda”

Evin giriş holüne açılan misafir odası, ortak yaşama mekânlarından ayrılmıştır. Ev halkına ait yatak odaları ile eşit büyüklüktedir. Yerden 30-40 cm yükseklikteki sedirleri hem yatmak hem de oturmak için kullanılmaktadır. Üst katta bulunan kiler için ayrılmış olan odalardan bazıları nüfusun fazla olduğu evlerde misafir odası olarak da kullanılmaktadır.

Geleneksel Konutların Mekânsal Dizim Analizleri

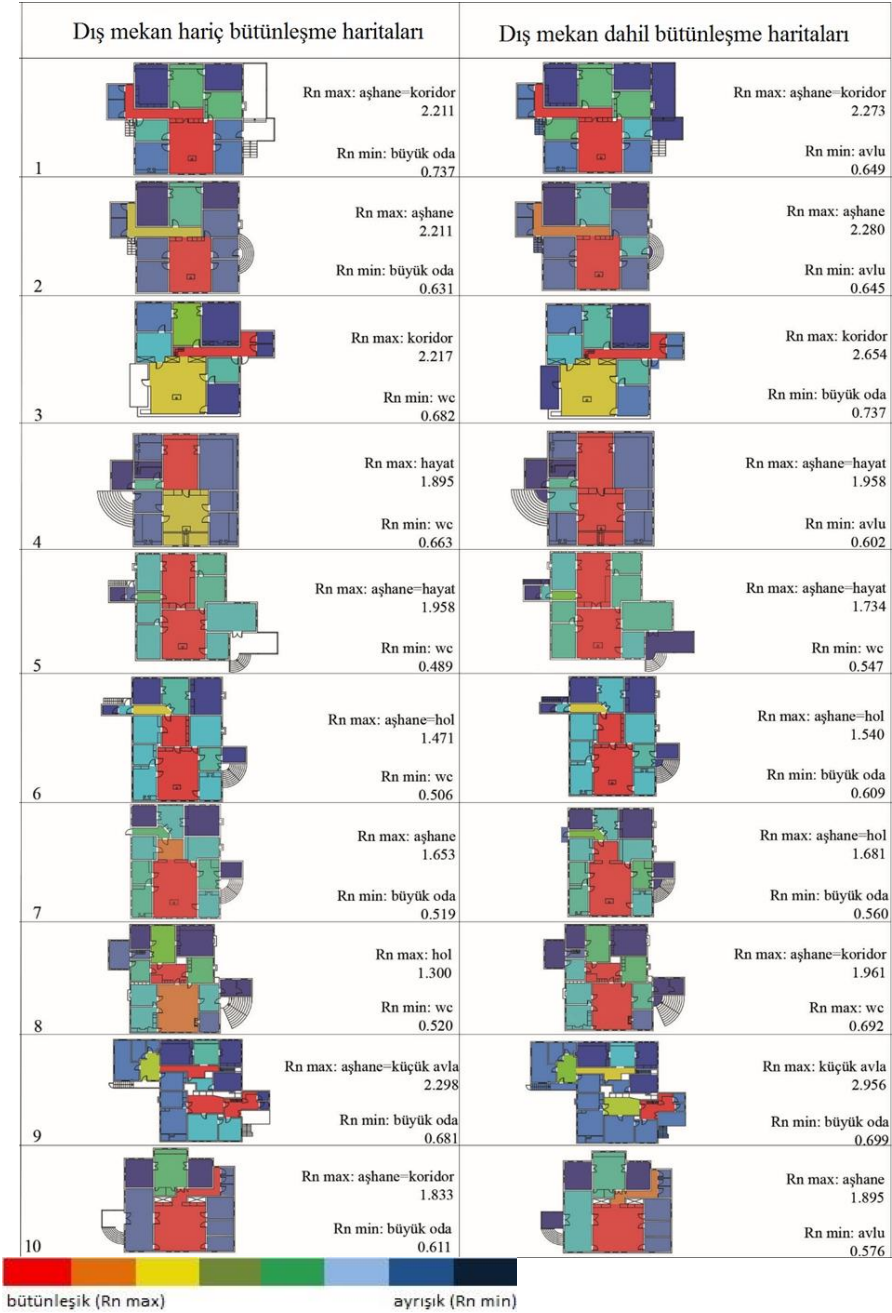
Mekânsal dizim analizi ile geleneksel konutların mekânsal yapısını ortaya koymak ve mekânlar arasındaki ilişkileri tanımlamak amaçlanmıştır. Her ev için dış mekân hariç ve dâhil olmak üzere mekânsal haritalar oluşturulmuştur. Bu haritalar konut içinde hangi mekânın daha bütünlüklü ya da ayrışık olduğunu görsel olarak okumaya olanak sağlamaktadır. Mekân dizim analizi ile mekân örüntülerinde tekrar eden veya ayrışan mekânsal düzenlemelerden yola çıkarak mekânsal organizasyon ile sosyo-kültürel yapı arasındaki ilişki araştırılmıştır.

	mutfağ (aşhane)	koridor	oturma odası (hayat)	giriş (küçük avla)	yatak odaları	misafir odası (büyük oda)	wc
1	2.211	2.211	1.474	0.884	1.142	0.737	0.884
2	2.211	1.895	1.105	0.884	0.884	0.631	0.829
3	1.774	2.217	1.478	—	1.060	0.985	0.682
4	1.895	1.206	2.211	0.829	0.829	0.884	0.663
5	1.958	1.119	1.958	0.870	0.922	0.979	0.489
6	1.471	1.307	0.871	0.871	0.828	0.588	0.506
7	1.653	1.069	0.757	0.909	0.835	0.519	0.586
8	1.891	1.300	1.387	0.990	0.729	0.697	0.520
9	2.298	2.238	1.205	2.298	0.831	0.681	0.706
10	1.833	1.833	1.100	0.785	0.785	0.611	0.720
ortalama	1.920	1.640	1.350	1.030	0.884	0.690	0.658

Şekil 6. Laz Evleri'nin Dış Mekân Hariç Bütünlüğe Değerleri Tablosu
(Saatçı, 2014)

Laz evi örneklerindeki ana mekânların bütünleşme değerlerinin aritmetik ortalaması alındığında en bütünleşik mekânın *aşhane* (1.920), en ayrışık mekânın *wc* (0.658) olduğu görülmektedir. *Aşhane* ile *hayat* arasındaki ilişki mekânsal kurgunun oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır. Laz evi ana mekanları ortalama bütünleşme değerlerine göre sıralandığında; *aşhane* 1.920, *hayat* 1.350, *küçük avla* 1.030 ve *büyük oda* 0.690 değerini almaktadır.

Aşhane'nin evin ana mekânı olması sebebiyle mekânsal organizasyonda bütünleştirici bir role sahip olduğu görülmektedir. Evin diğer bir ortak mekânı olan *hayat'ın*, misafir ağırlanan odalara geçişi sağlayan, oturma işlevinin yanında daha çok bir geçiş mekânı özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Bu özelliğinin bir sonucu olarak Laz evlerinde *hayat'ın* 1.350 olan ortalama bütünleşme değeri ile *aşhane'den* daha ayrışık bir mekân özelliği gösterdiği görülmektedir.

Şekil 7. Laz Evleri'nin Mekânsal Bütünleşme Haritaları (Saatçı, 2014)

Evin ortak mekânları olan *aşhane* ile *hayat'ın* bir araya geliş biçimleri mekânsal organizasyonda çeşitlilikler oluşturmaktadır.4 ve 5 numaralı evde *aşhane* ile *hayat* arasında başka bir ara mekân bulunmazken, 1,2 ve 3 numaralı evde *aşhane* ile *hayat* birbirine bir koridor yardımıyla bağlanmaktadır. Bu koridor hem bu iki mekân arasında bir kademelenme oluşturarak mahremiyeti, hem de tuvalet ve banyoya ulaşımı sağlamaktadır. Genel ortalamaya bakıldığında ortalama bütünleşme değeri 1.640 olan koridorun *aşhane* 'den sonra en bütünleşik mekân olduğu görülmektedir.

Ortalama bütünleşme değeri 1.030 olan giriş tüm Laz evlerinde ortalamanın altında bir değere sahiptir. Mekânsal organizasyonda giriş mekânının evin merkezinde olmaması ve en fazla iki mekân ile doğrudan bağlantılı olmasının, bütünleştiricilik etkisinin azalmasına yol açtığı anlaşılmaktadır.

Ev halkının yatak odaları *aşhane'ye* açılmaktadır. Bu yatak odaları bahçeye ve sokağa bakacak şekilde yerleştirilirken misafir ağırlamak için ayrılan odalar, günlük yaşama mekânından ayrılmış ve her zaman daha temiz ve özenle korunan ve evin manzaraya bakan bölümünde konumlandırılmıştır. Misafir odasının, mekânsal organizasyondaki konumu ile hem mahremiyet değerleri yüksek tutulmak istenmiş, hem de hareketin yoğun olduğu mekânlardan uzak olması sebebiyle temiz ve düzenli kalması sağlanmıştır. Ortalama bütünleşme değeri 0.690 olan misafir odası bu tercihlerle bağlantılı olarak evin en ayrışik yatak odasıdır.

	oturma odası (hayat)	(üst kat hayat)	mutfak (ev)	giriş (giriş holü)	yatak odaları	wc	misafir odası (yan oda)
1	2.217	–	1.774	0.887	0.806	0.739	0.521
2	3.447	–	1.273	–	0.861	0.689	0.712
3	3.447	–	1.723	–	0.861	0.878	0.689
4	8.870	–	1.478	–	1.108	0.698	-1
5	2.402	1.104	1.070	1.001	0.690	0.768	0.579
6	1.613	2.304	1.152	1.240	0.985	1.152	0.768
7	1.666	1.800	1.153	1.285	0.978	0.584	0.818
8	1.463	2.090	2.251	1.125	0.922	1.045	0.713
9	1.550	2.396	2.396	–	0.952	1.054	1.054
10	1.125	1.272	1.540	–	0.740	0.650	0.650
ortalama	2.780	1.828	1.580	1.110	0.890	0.823	0.550

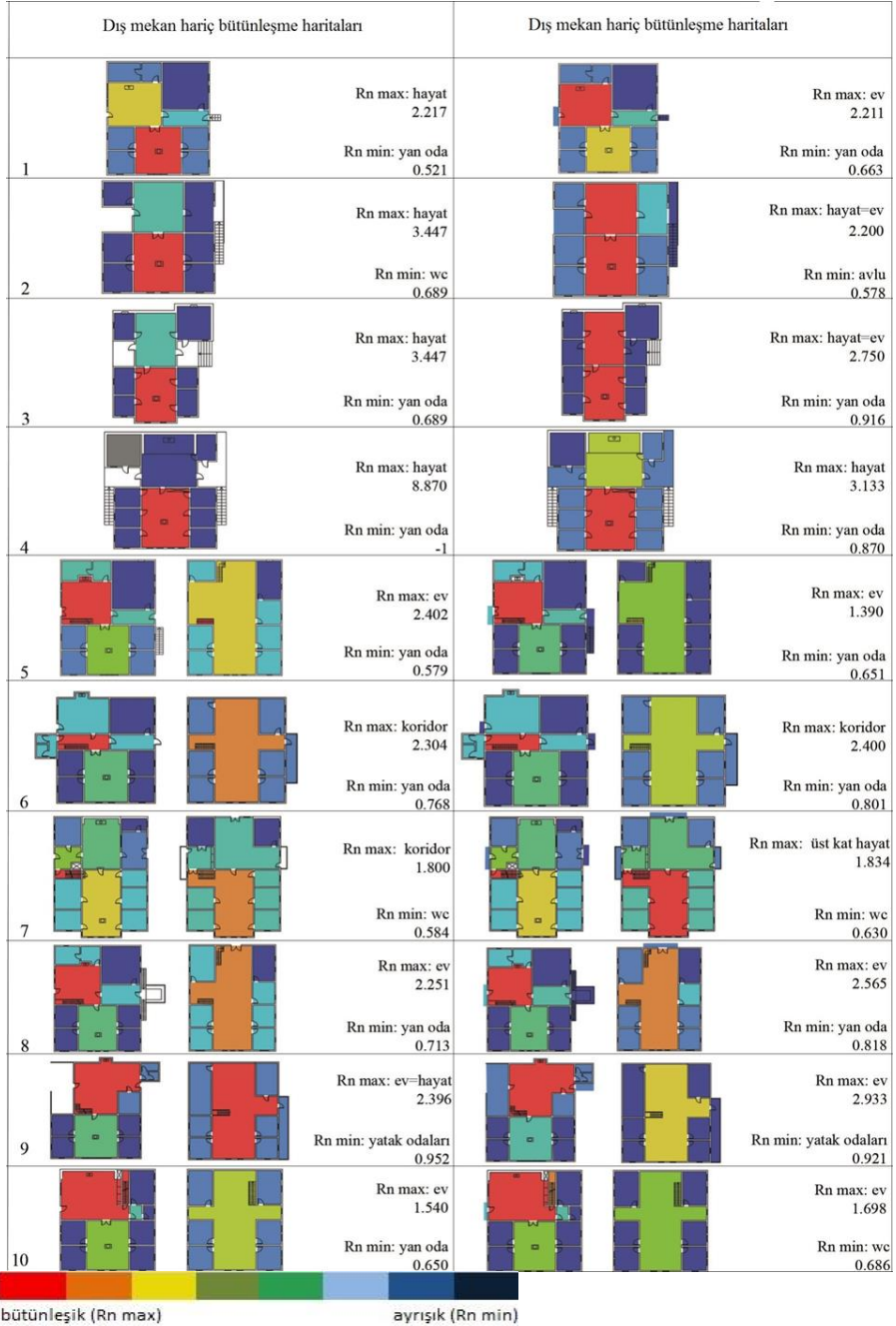
Şekil 8. Hemşin Evleri'nin Dış Mekân Hariç Bütünleşme Değerleri Tablosu (Saatçı, 2014)

Hemşin evlerinin ortalama bütünleşme değerleri sıralamasında en bütünleşik mekan 2.780 değerini alan *hayat*, en ayrışik mekan 0.550 değerini alan *yan oda*'dır. Mekânsal organizasyondaki farklılığı *ev* ve *hayat*'ın birbiri ile olan ilişkisi ve girişlerin konumu belirlemektedir. Hemşin evi ana mekânları için ortalama bütünleşme değeri sıralaması; *hayat* 2.780, *ev* 1.580, *giriş holü* 1.110 ve *yan oda* 0.550 şeklindedir.

Hayat'ın ortalama bütünleşme değeri 2.780, *ev*'in ortalama bütünleşme değeri 1.580'dir. Ev halkının yatak odalarının *ev*'e değilde *hayat*'a açılmasının, *ev*'in bütünleştirici etkisini azalttığı görülmektedir. İki katlı evlerde üst katta yer alan *hayat*, alt kattakine oranla daha az kullanılmasına karşın üst kattaki odaların tümünün bu mekâna açılması ve mekânsal organizasyondaki konumu sebebiyle 1.828 olan değeri ile *hayat*'tan sonraki en bütünleşik mekân olduğu görülmektedir.

Giriş mekânının sadece *yan oda* ve *ev* ile doğrudan bağlantılı olması sebebiyle diğer ortak mekânlara göre daha düşük bir bütünleşme değerine sahiptir (1.110).

Misafir odasının (*yan oda*), giriş mekânından kolayca erişilebilir durumda olmasına rağmen bütünleşme değerinin 0.550 olması, evin diğer mekânları ile ilişkisinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 9. Hemşin Evleri'nin Mekânsal Bütünlüşme Haritaları (Saatçı, 2014)

	oturma odası (dandraba)	giriş (ara)	balkon	yatak odaları	mutfak (ev)	misafir odası (geriki oda)
1	1.085	1.833	1.063	0.713	0.785	0.785
2	1.740	1.044	0.948	0.712	0.824	0.626
3	1.327	2.654	1.069	0.878	0.947	0.979
4	1.149	2.500	0.942	0.698	0.861	0.861
5	2.111	1.001	1.828	0.692	0.527	0.422
6	2.611	1.100	1.087	1.195	0.979	0.652
7	2.956	1.108	0.951	1.119	0.887	0.591
8	1.108	2.956	0.915	0.832	0.887	0.887
9	2.654	1.105	1.062	1.198	0.947	0.631
10	2.956	1.108	1.120	1.120	0.887	0.591
ortalama	1.970	1.640	1.098	0.915	0.850	0.700

Şekil 10. Gürcü Evleri'nin Dış Mekân Hariç Bütünleşme Değerleri Tablosu (Saatçı, 2014)

Gürcü evlerinin ortalama bütünleşme değerleri sıralamasında en bütünleşik mekân 1.970 değerini alan *dandraba*, en ayrışık mekân 0.700 değerini alan *geriki oda'dır*. Gürcü evlerinde mekânsal organizasyonda farklılık yaratan, yaşama mekânı *dandraba'nın* ev içerisindeki konumudur. Gürcü evi ana mekânları, ortalama bütünleşme değerlerine göre sıralandığında *dandraba* 1.970, *ara* 1.640, *ev* 0.850, *geriki oda* 0.700 değerini almaktadır.

Ev'in (mutfak) ortalama bütünleşme değeri 0.850'dir. Mekânsal organizasyondaki merkezi olmayan konumu ve sadece bir mekânla doğrudan bağlantısının olmasının bütünleştirici etkisini zayıflattığı görülmektedir.

Oturma alanı olan *dandraba* 1.970 olan ortalama bütünleşme değeri ile evin en bütünleşik mekânıdır. Mutfak, balkon ve giriş ile doğrudan bağlantısı olmasının bütünleştirici etkisini arttırdığı görülmektedir.

Giriş mekânı (ara) odalar ile oturma alanını ayıran bir sokak görevi üstlenmektedir. Kadının uzun süre vakit geçirdiği mekânı, hareketin fazla olduğu oturma alanından ayırarak mahremiyet gereksinimini karşıladığı görülmektedir. Bütünleşme değeri 1.640'dır. Mekânsal organizasyondaki konumu gereği bütünleştirici bir etkiye sahiptir.

Misafir odası (geriki oda), evin diğer mekânları ile en az ilişkili olan mekânıdır. Bütünleşme değeri 0.700'dür. Ayrışık mekân özelliği gösteren misafir odası ortalamanın altında bir bütünleşme değerine sahiptir.

Mekânsal Kademelenme Katsayılarının Hesaplanması

Üç kültürde de ortak mekân olan “mutfak, oturma odası, giriş ve misafir odası”; mekânsal kademelenme katsayılarına (**geçilebilirlik katsayısı x psiko-sosyal katsayı**) göre genel mekândan özel mekâna doğru sıralandığında sosyo-kültürel yapı ve yaşam biçimindeki farklılıkların bu sıralamaya yansıdığı ve farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Mekânsal kademelenme katsayısının hesaplanması için başvurulmuş kriterlerden bütünleşme değerleri; mekân dizim analizi ile yoğunluk; kullanıcı sayısının mekânın alanına oranının hesaplanması ile kullanım sıklığı; mekânın kullanıldığı saatlerin kullanılabilir saatlere oranının hesaplanması ile elde edilmiştir. Bu kriterlere ait değerler, konutlarda belirli sürelerde yapılan gözlem çalışması ve konut kullanıcıları ile yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Psiko-sosyal katsayının bileşenleri ise yöntem bölümünde açıklanan teknikle hesaplanmıştır.

	mutfak	oturma odası	giriş	misafir odası
yoğunluk	10/40=0.250	6/20=0.300	10/10=1.000	5/20=0.250
kullanım sıklığı	15/24=0.620	6/24=0.250	10/24=0.410	8/24=0.330
bütünleşme değeri	1.920	1.350	1.030	0.690
geçilebilirlik katsayısı	0.25x0.62x1.92= 0.297	0.30x0.25x1.35=0.101	1x0.41x1.03=0.422	0.25x0.33x0.69=0.056
mahremiyet	1	1	0	2
güvenlik	1	1	1	1
kimlik	0	0	0	0
zaman	2	1	0	1
psiko-sosyal katsayı	4	3	1	4
mekansal kademelenme katsayısı	0.297x4=1.188	0.101x3=0.303	0.422x1=0.422	0.056x4=0.224

Şekil 12. Laz Evleri Ana Mekânlarının Mekânsal Kademelenme Katsayısının Hesaplanması

Laz evlerinin mekânsal kademelenme katsayısı değerlerine bakıldığında; mutfak (aşhane) 1.188 olan değeri ile en genel mekândır. 0.422 değerini alan giriş (küçük avla) ikinci, 0.303 değerini alan oturma odası (hayat) üçüncü genel mekândır. Hayat'ın evin diğer ortak mekânı olmasına karşın aşhane kadar etkin kullanılmamasının bir sonucu olarak daha düşük bir değer aldığı görülmektedir. Misafir odası (büyük oda) ise 0.224 olan değeri ile evin en özel mekânı konumundadır.

	mutfak	oturma odası	giriş	misafir odası
yoğunluk	6/12=0.500	10/25=0.400	10/10=1.000	2/12=0.160
kullanım sıklığı	10/24=0.410	12/24=0.500	10/24=0.410	8/24=0.330
bütünleşme değeri	1.580	2.780	1.110	0.550
geçilebilirlik katsayısı	0.50x0.41x1.58=0.323	0.40x0.50x2.78=0.556	1x0.41x1.11=0.455	0.16x0.33x0.55=0.029
mahremiyet	1	1	0	1
güvenlik	1	1	1	1
kimlik	0	0	0	0
zaman	2	2	0	1
psiko-sosyal katsayı	4	4	1	3
mekansal kademelenme katsayısı	0.323x4=1.292	0.556x4=2.224	0.455x1=0.455	0.029x3=0.087

Şekil 13. Hemşin Evleri Ana Mekânlarının mekânsal Kademelenme Katsayılarının Hesaplanması

Hemşin evlerinde, oturma odası (hayat) 2.224 değeri ile en genel mekân, mutfak (ev) 1.292 olan değeri ile ikinci genel mekân özelliği göstermektedir. Ev ve hayat oldukça etkin olarak kullanıldığı için giriş, bu iki mekâna oranla daha düşük bir değere sahiptir (0.455). Mekânsal kademelenme sıralamasında 0.087 ile en düşük değeri alan ve dolayısıyla en özel mekân misafir odasıdır (yan oda).

	mutfak	oturma odası	giriş	misafir odası
yoğunluk	6/12=0.500	10/25=0.400	10/10=1.000	2/12=0.160
kullanım sıklığı	10/24=0.410	12/24=0.500	12/24=0.500	8/24=0.330
bütünleşme değeri	0.850	1.970	1.640	0.700
geçilebilirlik katsayısı	0.50x0.41x0.85=0.174	0.40x0.50x1.97=0.394	1x0.50x1.64=0.820	0.16x0.33x0.70=0.036
mahremiyet	1	1	0	1
güvenlik	1	1	1	1
kimlik	0	0	0	0
zaman	2	2	0	1
psiko-sosyal katsayı	4	4	1	3
mekansal kademelenme katsayısı	0.174x4=0.696	0.394x4=1.576	0.820x1=0.820	0.036x3=0.108

Şekil 14. Gürcü Evleri Ana Mekânlarının Mekânsal Kademelenme Katsayılarının Hesaplanması

Gürcü evlerinde oturma odası (dandraba), giriş(ara) ve mutfak (ev) sırası ile 1.576, 0.820 ve 0.696 değerlerine sahiptir. Oturma odası evin en genel mekânı misafir odası (geriki oda) evin en özel mekânıdır (0.108).

Sonuç

Bu çalışmada kültürün mekânsal biçimlenmeye olan etkisi, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir arada yaşayan üç farklı kültüre ait geleneksel ko-

nutların, mekânsal kademelenme kriterleri üzerinden okunması ile karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiş ve elde edilen bulguların yöre kültürü ile ilişkisi araştırılmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir arada yaşayan Laz, Hemşin ve Gürcü kültürüne ait geleneksel konutların "mutfak, oturma odası, misafir ağırlama ve giriş mekânları", yapılan analizler doğrultusunda genelden özele doğru sıralandığında aynı bölgede yerleşmiş olmanın getirdiği benzerliklerin yanında, yaşam şekillerinin doğurduğu farklılıkların var olduğu ve mekânsal kurguya büyük oranda yansdığı görülmektedir.

Yaşama mekânları; üç kültürün evlerinde benzer amaçlara hizmet etmesine rağmen, mekânlara yüklenen anlamlar ve işlevlerde farklılıkların olduğu görülmüştür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kadının günlük yaşamda üstlendiği önemli rol, Laz evindeki mekânsal kurguda da etkisini göstermektedir. Yemek pişirme, yemek yeme, oturma gibi yaşamsal ihtiyaçların tümüne cevap veren *aşhane* mekânı, evin ve evdeki yaşamın merkezi olacak şekilde konumlandırılmıştır. *Aşhane'nin* evin en büyük mekânı olması, günlük yaşamın bu mekânda geçmesi ve ev halkının yatak odalarının da bu mekâna açılmasıyla, evin idaresi kadının en çok vakit geçirdiği mekândan kolayca sağlanabilmektedir. İkinci bir ortak mekân olan *hayat* 'ın mekânsal olarak *aşhane'den* çok daha küçük olması, ana yaşama mekânı olarak *aşhane'* nin kullanıldığını, *hayat* 'ın ise daha çok oturma ve odalar arası geçiş mekânı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Hemşin evinde *aşhane'* nin görevini *ev ve hayat* 'ın beraber üstlendiği görülmektedir. *Ev'* in *aşhane* ile aynı işlevlere sahip olmasıyla beraber yatak odalarının *ev'e* değil *hayat* 'a açılması; iki kültürde de var olan *hayat* mekânının Hemşin evinde daha bütünleşik ve etkin kullanılır durumda olduğunu göstermektedir.

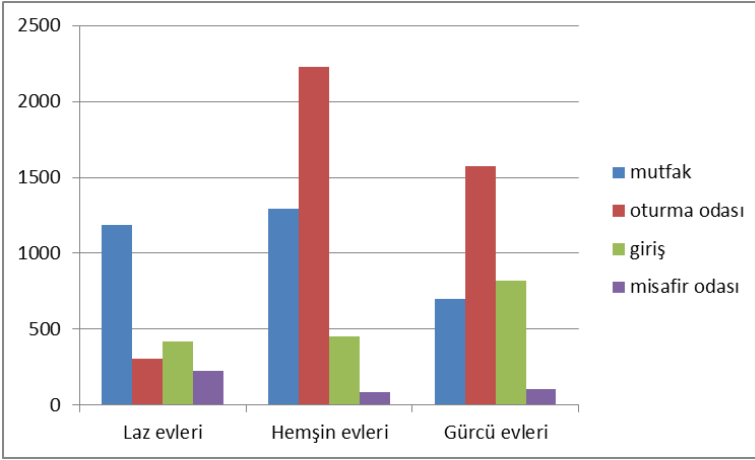
Gürcü evinde *ev(mutfak)* mekânı geleneksel kullanımda; yemek pişirme, yemek yeme, oturma ve yıkanma işlevlerinin yanında uyuma ihtiyacına da cevap verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu mekânın diğer iki kültüre göre evin bütününden daha ayrışık bir özellik göstermesi ile evin kadınının ve onun gün içinde en fazla bulunduğu mekânın mahremiyet değerlerinin yüksek tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Geleneksel kullanımda oturma mekânının bir cephesinin açık olması ve daha çok yazın kullanılmasının bir sonucu olarak kışın yaşama mekânı görevini *ev* üstlenmektedir.

Diğer iki kültürde (Laz ve Hemşin) yöresel gıda ürünlerinin kurutulduğu ve depolandığı alan evin dışında *serender* ismi verilen mekânda yer alırken, Gürcü evinde yaşama katının üstündeki kat bu işlev için kullanılmaktadır. Bütün bu tespitler; Gürcü yaşama kültüründe odaların sayısının az tutularak birden fazla kullanıcıya hitap ettiğini ve günlük yaşam ile tarımın iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

Misafirin ağırlandığı odalar üç kültürde de evin ana yaşama mekânlarından ayrılmıştır. Bu ayrım en belirgin olarak Laz evinin mekânsal kurgusunda görülmektedir. Ev halkının yatak odaları bahçeye ve sokağa bakacak şekilde yerleştirilirken misafir için ayrılan odalar; günlük yaşamın geçtiği alandan uzak, her zaman daha temiz ve özenle korunan ve evin manzaraya bakan bölümünde konumlandırılmıştır. Bu durum misafire ve misafirle olan ilişkilere verilen önemin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Hemşin evinde ise misafir için aynı özenle her zaman temiz tutulan girişe yakın ve büyük bir misafir odası olmakla beraber, bu oda genellikle sokağa bakan tarafta konumlandırılmıştır. Laz evinin mekânsal kurgusundan farklı olarak evin manzaraya bakan bölümlerine ev halkının kaldığı yatak odaları yerleştirilmiştir. Buradan Hemşin kültüründe evin manzaraya bakan mekânlarının günlük yaşamın içine dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Gürcü evinde ise aynı özenle temiz ve düzenli tutulan misafir odası, Hemşin evine benzer şekilde girişin hemen yakınına yerleştirilmiş ve sokağa bakarken, ev halkının yatak odaları hem manzaraya hem de sokağa bakacak şekilde konumlandırılmıştır.

Giriş mekânı Laz ve Hemşin evinde ayrışik mekân özelliği gösterirken, Gürcü evinde en bütünlüklü mekânlardan biridir. *Ara* olarak isimlendirilen bu mekân, Gürcü evinin yoğun olarak kullanılan mekânlarından biridir. Hem oturma alanları ile yatak odaları arasında bir sokak görevi görmesi hem de üst katla ilişkiyi sağlayan merdivenlerden birinin burada olması sebebiyle etkin olarak kullanılan bir mekân durumundadır. Laz ve Hemşin evindeki girişlere göre evin bütünüyle daha fazla ilişkili olduğu görülmektedir.

Üç kültürün farklı sosyo-kültürel yapılarının farklı mekânsal kurguları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Mekânsal kademelenme kriterlerine göre yapılan genel mekân-özel mekân sıralaması da bu tespitlerle örtüşmektedir. Üç kültürde de ortak olan mekânlar, mekânsal kademelenme katsayılarına göre sıralandığında;

Şekil 15. Ortak Mekânların Mekânsal Kademelenme Katsayı Tablosu(m.k.k x1000)

- Laz evi için sıralama;
'mutfak > giriş > oturma odası > misafir odası'
(aşhane > küçük avla > hayat > büyük oda)
- Hemşin evi için sıralama;
'oturma odası > mutfak > giriş > misafir odası'
(hayat > ev > giriş holü > yan oda)
- Gürcü evi için sıralama;
'oturma odası > giriş > mutfak > misafir odası'
(dandraba > ara > ev > geriki oda)

Tüm bu çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda; bir yerel konutun mekânsal organizasyonunda, hangi işleve karşılık gelen mekânın ne kadar genel ya da özel olacağı, ev halkının yaşama biçiminin doğurduğu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmekte olduğu görülmektedir. Aynı bölgede dahi olsa yaşama biçiminin oluşturduğu farklılıklar evsel mekânın biçimlenmesine önemli ölçüde yansımaktadır. Aile halkının nüfusu, evdeki yaşama biçimi, ev sahibi misafir ilişkisi gibi kültürel ve sosyal değerlerin yarattığı farklı etkiler, mekânların bir araya gelişlerinde de farklılıklar oluşturmaktadır.

Özgüner (1970, s. 59) bu bulguyu "Plan şemasını bulup çıkartmak, değişik tiplerini ortaya koymak ve bir sıralama yapabilmek için plan düzenlemesine etki eden en önemli faktörün bilinmesi gerekmektedir,

bu faktörün yaşayışta aranması daha doğru olacaktır, çünkü iklim, topografya, manzara, güneş ve malzemenin rolü ikinci derecede etkili olmaktadır” şeklinde ifade etmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında varılmak istenen nokta; yaşama kültürünün oluşturduğu benzerlik ve farklılıklar doğrultusunda her kültürün kendine özgü bir mekânsal organizasyona sahip olduğu ve geleneksel konutların, yaşama kültürü ile mekân arasındaki ilişkiyi anlamada bize önemli ipuçları sunduğudur. Bu bağlamda, geleneksel konut yerleşimlerinin şekillenmesine yardımcı olan etkenleri belirlemek ve yeni tasarımlarda veri olarak kullanmak; fiziksel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir değere sahiptir.

Mekânsal kademelenme katsayısını elde etmeye yönelik olarak kullanılan yöntem Önder’in (1996), “Kent Otellerinde Mekânsal Kademelenmenin Değerlendirilmesi için Bir Yöntem” başlıklı doktora tezinde uygulanmış ve yazar tarafından geliştirilmiştir. “derinlik-sıgılık, yoğunluk, kullanım sıklığı, mahremiyet, güvenlik, kimlik ve zaman” kriterleri üzerinden gerçekleştirilen çalışma sonucunda konuk ve personelin kullanımında olan mekânlar genelden-özele “sıralanmıştır”.

Bu çalışmada ise, yöntemin kapsamı konut araştırmasına uygun olarak geliştirilmiş ve mekân organizasyonu ile kültür arasındaki ilişkiyi araştırmak için, farklı olarak mekânsal dizim analizi üzerinde durulmuştur. Toplam 30 konut için mekânsal bütünleşme haritaları oluşturulmuş, her bir konut için belirlenen 4 ortak mekân üzerinden bütünleşme değerleri elde edilmiştir. Özellikle yoğunluk, kullanım sıklığı gibi verilere yönelik daha sağlıklı bilgiler elde etmek için bu yöntemin otel, hastane, havalimanı, sinema salonu gibi gün içinde kullanıcı sayısının ve kullanım saatlerinin daha belirgin olduğu yapılarda uygulanması ile daha net sonuçlar elde edilebilir. Konutlarda ise uzun süreli gözlem çalışması ve konut kullanıcılarından elde edilecek bilgiler doğrultusunda yöntemi uygulamak mümkün olmuştur.

Bu çalışmanın devamında; Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki diğer yerleşimlere ait geleneksel konutların mekânları üzerinde de benzer analizler yapılarak, bölgenin tümüne yönelik konut tipolojileri oluşturulabilir. Bu şekilde yaşama kültürü ile mekân arasındaki ilişki aynı bölge üzerinden daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Altman, I. ve Chemers, M. (1986). *Culture and environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anonim, (1974). *Handbuch der baubezogenen bedarfs planung*. Zentralchiv Für Houchulbau, Stuttgart, Houchschul- Information- System, GmbH, Hannover.
- Çelikkayalar, E. (2015). *Sakız Adası ve Çeşme Konutları'nın mekân dizim yöntemiyle karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. YTÜ, İstanbul.
- Eruzun, C.ve Sözen, M. (1992). *Anadolu'da ev ve insan*. İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.
- Hanson, J. (1998). *Decoding homes and houses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hertzberger, H. (1991). *Lessons for students in architecture*. Rotterdam: 010 Publishers.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B. ve Hanson, J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newman, O. (1972). *Defensible space, crime prevention though urban design*. New York: The Macmillan Company.
- Peatros, F.D. (1997). The spatial dimation of control in restrictive settings. IM.D. Major ve L. Amorim, D. Dufaux (Eds.). *Proceedings of the first international space syntax symposium içinde* (s.14.1-14.15). London: University Collage London.
- Önder, D.E. (1996). *Kent otellerinde mekânsal kademelenmenin değerlendirilmesi için bir yöntem*. Doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Önder, D.E. (2002). A new housing group for sub-residential area in Samarkand - a morphological comparison. *Cities*, 19(5), 237-239.
- Özgüner, O. (1970). *Köyde mimari: Doğu Karadeniz*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Korkmaz, S. (2009). *Buca Konutları'nın mekân dizim yöntemiyle analizi*. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Saatçı, M. (2014). Yüksek lisans tezi için Rize ve Artvin iline bağlı köylerde gerçekleştirilen alan çalışması (Henüz yayımlanmamış). Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Wojgani, H. ve Hanson, J. (2007). Extra care housing: A paradigm shift. A. S. Kubat, Ö. Ertekin, Y. I. Güney ve E. Eyuboglu (Eds.). *Proceedings of the sixth International space syntax symposium içinde* (s.065.1-065.15), İstanbul: ITU Faculty of Architecture.

Merve Saatçı: Lise öğrenimini Rize'nin Fındıklı ilçesinde tamamladı. 2007 yılında başladığı Yeditepe Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. Aynı yıl, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Bina Araştırma ve Planlama programında yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans tezi için, 2013-2014 yılları arasında Rize'nin Fındıklı ve Çamlıhemşin ilçeleri ile Artvin'in Şavşat ilçelerine bağlı köylerde yerel mimari üzerine alan çalışmaları yaptı. Alan çalışmalarından yararlanarak, Prof.Dr. Deniz Erinsel Önder ile birlikte hazırladığı "Spacial Hierarchy on Vernacular Houses in Eastern Black Sea Region, Turkey" başlıklı bildiri, 13-17 Temmuz 2015 tarihleri arasında University Collage London' da düzenlenen 10. Uluslararası Space Syntax Sempozyumu'na kabul edildi ve sunuldu. Kültürün mekânsal biçimlenmeye etkisini, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yöreye özgü yerel konutlar üzerinden araştırdığı yüksek lisans tezi ile ilgili çalışmaları halen devam etmektedir. **E-posta:** mrv_saatci@hotmail.com

Prof. Dr. Deniz Erinsel Önder: 1986 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1996 yılında Doktor, 2003'te Doçent, 2011 yılında Prof. Dr. unvanı almıştır. 1987 yılından beri Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Konut sorunu, Mekân Okuma, Turizm ve Turizm yapıları konusunda gerçekleştirdiği ulusal ve uluslararası araştırma, yayın, mimari proje ve uygulamaları vardır. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yönetim görevleri yanında akademik ve kültürel organizasyonlarda görev almış, gönüllü sergiler, konserler ve caz festivalleri düzenlemiştir. Deniz kabukları ve çakıl taşlarıyla hazırladığı işlerini 2004 yılında Yapı Endüstri Merkezi'nde sergilemiştir. Tasarladığı takıları gümüş ve altın ile üretmekte, çeşitli sergilerde paylaşmaktadır. Yönetmen, roman ve şarkı sözü yazarı George Kordellas'ın şarkı sözlerini Yunancadan dilimize çevirmiş, kitap olarak yayına hazırlamaktadır. **E-posta:** erinselonder@gmail.com

19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Galata/Karaköy'de Kent Morfolojisi ve Yapı Türlerinin İncelenmesi

*

Figen Orçun Kafescioğlu

Öz

Bu çalışmada, 19.yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar olan süreçte İstanbul'un en eski yerleşim bölgelerinden olan Galata'da sur içi alanda Karaköy ile Tophane arasındaki bölümde kentsel morfoloji bağlamında gerçekleşen değişiklikler araştırılmış, dönemin siyasal ve sosyal dinamiklerinin kentsel ve mimari ölçekte formlar üzerindeki etkisi incelenmiş, bölgenin kentsel dokusunda yer alan yapı türleri ve kullanım biçimleri araştırılmıştır. Çalışmada dönüşümün mekânsal boyutları öncelikli olarak ele alınmış bu duruma temel oluşturan idari, sosyal ve kültürel yapıya sınırlı ölçüde değinilmiş bazı temel değişimler aktarılarak yetinilmiştir.

Çalışmanın amacı mekânsal hafızanın çoğunlukla silinmiş olduğu ve günümüzde de yapısal ve sosyal olarak hızla dönüşen bölgenin geçirdiği mekânsal aşamaları ve kullanım biçimlerini belgeleyerek bilgi üretmek ve bugünkü dönüşümün muhasebesinin yapılmasına ve gelişimine katkıda bulunmaktır.

Karaköy 1830lardan itibaren idari, mekânsal ve sosyal anlamda modernleşmenin etkilerinin görüldüğü, finans ve ticaret hacminin gittikçe genişlediği bir merkez niteliğindedir. Surların yıkılması, yolların genişletilmesi ve yeni yapı adalarının oluşturulması, Karaköy Meydanı'nın genişletilmesi, rıhtımın yapılması, Galata Köprüsü'nün yenilenmesi, bu dönemde 6. Daire Belediyesi'nin idaresinde kentin modernleşmesi amacı ile yapılan dönüşümlerdir.

1956-59 Menderes imar hareketleri çerçevesinde Karaköy Meydanı, Kemeraltı Caddesi ve Tophane Meydanı'nda birçok tarihi bina yıkılarak genişletilen denize paralel aks, Azapkapı-Tophane ve Boğaz kıyılarını bağlayan kentin ana ulaşım akslarından biri olmuştur. Bölgede bu dönemde sağlamlılaştırma, güzelleştirme amaçlı olarak küçük parsellerin bulunduğu yapı adaları da yıkılmıştır.

Günümüzde Karaköy en eski işlevi olan liman kenti özelliklerini; karşılama, değiş tokuş, kısa süreli bulunma alanları olarak geçiş mekânı niteliklerini sürdürmektedir. Ancak 2000'lerin başından itibaren yine liman işlevli mega projelere pazarlanması yaklaşımı morfolojik ve tipolojik dönüşümlere sebep olmaktadır. Soylulaştırma nitelikli dönüşümler (turizm, yeme içme mekânları, tasarım atölyeleri, galeriler vb.) çevrenin fiziksel yapısı ile birlikte sosyal yapısında da değişime neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karaköy, Galata, Kentsel Morfoloji-Tipoloji, Kentsel Mekân, Galata Surları

A Study on Urban Morphology and Typology and Usages in Galata/Karaköy Beginning from the Second Half of the 19th Century to the Present Day

*

Figen Orçun Kafescioğlu

Abstract

This study searches for the urban morphological transformations in intramural Galata beginning from the second half of the 19th century to the present day focusing on the area between Karaköy and Tophane and examines the impact of political and social dynamics of the period on urban and architectural forms and the types of usages in the urban tissue.

The study aims to contribute to the discernment and judgement of today's transformations and the development of the area by documenting the phases of the urban spatial and usage type changes in an urban texture where the physical traces are mostly erased.

Karaköy has been the center of the city where the impacts of Ottoman Modernization in political, spatial and social aspects with an expanding volume of finance and trade since the midst of the 19th Century. Demolition of the Genoese Walls, widening of the roads and Karaköy Square, creation of new building lots, building of the port and the new Galata bridge are some of the main operations of the new Municipality of Beyoğlu aiming to modernize the city.

The area has faced a radical change in morphological aspect in the frame of 1956-59 Menderes Transformations. The road parallel to the sea which links the shores of Bosphorus and Karaköy beginning from Azapkapı on the West passing through Karaköy Square- Kemeraltı Street and Tophane has been widened by the demolition of mostly the historic buildings, the small urban lots in the area have been demolished to create wide and clean roads to provide better flow of the traffic.

Although Karaköy still carries its earliest characteristics of being a port city today providing space for encountering, trading, and transition functions for different cultures the designing of new mega projects led by the neo-liberal global approaches causes morphological, typological and social transformations and gentrification of the area creating the need of discussion and investigation.

Keywords: Karaköy, Galata, Urban Morphology, Urban Typology, Genoese Walls

Bu çalışmada İstanbul'un 20.yy. başında geçirdiği temel idari değişim öncesinde, 19.yy'ın ortalarından itibaren finans ve deniz ticaretinin merkezi, kentsel ve teknik Batılılaşmanın ilk uygulamalarının sahnesi olmuş Beyoğlu'nun Galata bölgesinde kentsel morfoloji bağlamında gözlenen değişiklikler incelenmiş, dönemin siyasal ve sosyal dinamiklerinin kentsel ve mimari ölçekte kent morfolojisi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bölgenin kentsel dokusunda yer alan sivil mimari türleri ve konut tipleri de kullanım biçimlerini saptamak açısından incelenmektedir. Yapılan bu çalışmanın, günümüzde de mekânsal ve sosyal olarak hızla dönüşen alanın liman bölgesi mekânsal karakterini ortaya koyarak bugünkü dönüşümün değerlendirilmesine katkıda bulunması hedeflenmektedir. Çalışılan alanda günümüzde bulunan yapı türlerinin (dini yapı, konut, han, otel, apartman, kafe/lokanta) geçmiş dönemlerle karşılaştırılması ve bunların nitelikleri de bölgenin mekânsal, sosyal karakterinin dönüşüm biçimi hakkında bilgi verecektir.

Çalışma Alanının Tanımı

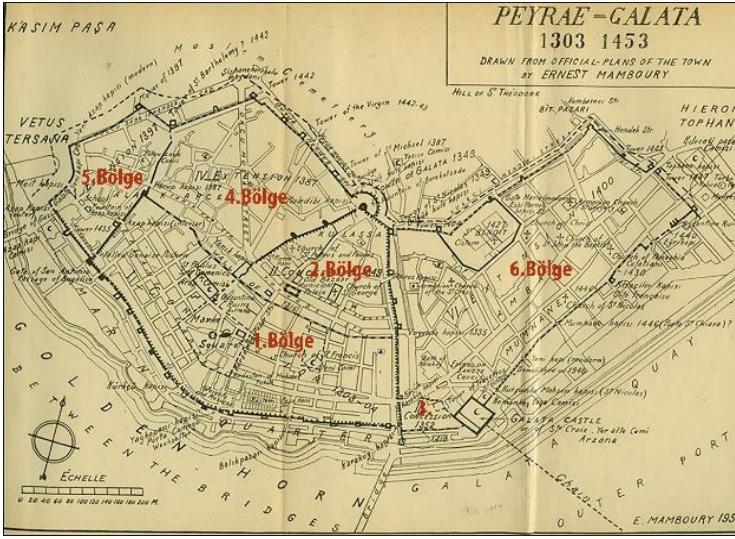
Çalışma alanı, 1300'lerin başından itibaren altı aşamada inşa edilen Ceneviz kent surlarının sınırları içindedir (Resim 1). Çalışılan bölge, batıda Galata Kulesi'nden güneye doğru Karaköy'e ve Galata Köprüsü'ne bağlanan aksın doğusunda kalan alandır. Alanın batı sınırı ise İstanbul'un fethinden hemen sonra inşa edilen Tophane Binası'nın da bulunduğu Tophane Meydanı ve Kılıç Ali Paşa Camisi ile belirlenir. Alanın kuzey sınırını Ceneviz surlarının yıkılmasından sonra hendeklerin yerine açılan Lüleci Hendek Caddesi, güney sınırını ise Karaköy Rıhtımı ve kıyı bandı oluşturur.

Resim 1. 1858-60

G.d'Ostoya Haritasında Çalışma Alanı (Dağdelen, 2005'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

Alanın bu şekilde belirlenmesinin nedeni tüm sur içi Galata'sının tarihsel ve mekânsal olarak çok katmanlı, yoğun oluşumunun aşamalı olarak ele alınması gerekliliği düşünüldüğündendir. Çalışma alanı genel olarak Ceneviz surlarının üçüncü ve altıncı imtiyaz bölgelerini (Resim 2) kapsar.¹ Azapkapı-Karaköy arasındaki bölge kentsel morfoloji ve kullanımlar açısından ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınabilecek yoğunluk ve özelliklere sahiptir.

Resim 2. Galata Surlarının Yapım Aşamaları (E. Mamboury, 1951'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır.)

Çalışmanın Yöntemi

Bu bağlamda ele alınan bölgede öncelikle alanın sınırlarını oluşturan kıyı çizgisi, kuzeyde Lüleci Hendek Caddesi, batıda Karaköy Meydanı ve doğuda Tophane Meydanı, alan içinde denize paralel ve dik bağlantı sağlayan yollar ardışık tarihli kartografik kaynaklardaki morfolojik dönüşümler yapı adaları, yollar, meydanlar bazında izlenmektedir.

¹Ceneviz Galata'sı 1303 ile 1404 yılları arasında Bizans tarafından Ceneviz ticaret kolonisi-ne altı aşamada verilmiş imtiyazlarla surlarla çevrilmiştir.

Bu bağlamda bölgedeki morfolojik dönüşümler, önce alanın sınırlarını oluşturan öğeler (güneyde kıyı şeridi, kuzeyde Lüleci Hendek Caddesi, batıda Karaköy Meydanı ve doğuda Tophane Meydanı), daha sonra alan içindeki denize paralel (Kemeraltı, Necatibey, Mumhane, Kemankeş Caddeleri) ve dik bağlantılar başlıkları altında ele alınmıştır. Belirtilen incelemeler, sınırlar ve iç bağlantılarda yapı adaları, yapı parselleri ve yol güzergâhları temelinde yapılmıştır.

Daha sonra bölgedeki yapı türleri ele alınmış, nirengi noktaları oluşturan anıtsal (kilise, cami, okul, hamam) ve sivil yapılar (konut, apartman, otel, han), 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugüne kadar parsel bazında geçirdiği biçimsel dönüşüm ve kullanım biçimleri (işlevleri) açısından incelenmiştir. Bu değişimin arka planda gelişen siyasi ve sosyal olaylarla da bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Kaynakları

Çalışmada, bölgenin morfolojik yapısının, yapı türlerinin, kullanım biçimlerinin çözümlenmesi için 19.Yüzyılın ikinci yarısında ve 20.Yüzyıl başında hazırlanmış olan kartografik belgelerden, sosyal yapının anlaşılması için Osmanlı ticaret yıllıklarından ve basılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan en eski tarihli kartografik belge 1858-1860 yılları arasında Belediye Meclis Mühendisi G. d'Ostoya tarafından hazırlanan Galata, Pera ve Pangaaltı'nı kapsayan haritadır. Bundan başka sırasıyla 1887-91 tarihli Huber haritaları, 1904-1906 yılları arasında Charles E. Goad'un şirketi tarafından yapılan sigorta haritaları, 1948-50 yılları arasında Suat Nirven tarafından yapılan haritalar ve son olarak da 2010 tarihli hâlihazır planlar, alandaki mekânsal dönüşümü açıklayan kaynaklar olarak incelenmiştir.

Bu kaynaklardan ilki 1858 tarihli G. d'Ostoya planıdır. Bu harita, Be-yoğlu'nun, VI. Daire Belediyesi tarafından yapılan kentsel ölçekteki proje ve düzenlemelerden önceki durumunu günümüze iletmekte ve Belediye'nin kuruluşunun ilk aşamasında (1858-1860), bütün hizmet bölgesinde binaların ölçü ve yapı malzeme ve yapım türlerinin (ahşap veya kâgir) belirlenmiş olduğu, sokak isimlerini ve topoğrafik bilgileri içeren, ayrıca, binaların numaralandırılmasına da başlanmış olmasından dolayı bu konuda bazı bilgileri de bulduran ilk haritadır (Öncel ve Kafescioğ-

lu, 2005, s. 18).² 1858 haritası incelendiğinde Galata surlarının henüz tümüyle yıkılmadığı ve sahile henüz yeni rıhtımların yapılmadığı görülmektedir. Bu haritadan alandaki yapı türlerini (dini yapılar, okullar, elçilikler, hanlar) çözümlenmek olasıdır.

Çalışmada yararlanılan ikinci harita 1887-1891 yılları arasında F. Huber tarafından hazırlanan ve bu isimle anılan 1/1000 ölçekli Karaköy Galata, Taksim ve Pangaaltı'nın planını içeren haritadır. Bu harita topografik bilgileri ve yapı malzemesi bilgilerini içermez. Şematik bir anlatıma sahip olmakla birlikte, yapı parselleri ve numaraları, sokak isimleri, binaların kullanım biçimleri (dini yapılar, okullar, elçilikler, hanlar), kapı numaraları, sokak isimleri ve tramvay hattını gösterir. Huber Harita'sında surların yıkılmış olduğunu ve Karaköy Rıhtımı'nın doldurulurak inşa edildiğini görmek mümkündür.

1905 tarihli İngiliz C. E. Goad'ın şirketi tarafından hazırlanan 1/600 ölçekli sigorta haritası, çalışma için önemli bir belgedir. 19.yy.ın ikinci yarısında ve yüzyıl başında Beyoğlu bölgesinde gerçekleşen bürokratik ve fiziksel değişimlerin gözlemlenebildiği bir harita olması bakımından önem taşımaktadır. Bu haritada yapıların inşa teknikleri (ahşap veya kâgir), kat adetleri, kullanım biçimleri (hastane, askeri yapı, elçilikler, konut, dükkân, okul, resmi yapı) yapı adalarının arasındaki alanların niteliği (sokak, çıkmaz, yol, pasaj) renk ve yazı kullanılarak ifade edilmiştir (Candemir ve Kavzaoğlu, 2009, s. 4).³ 1905 Goad haritalarında

²"Tanzimat Dönemi düzenlemeleri ile başladığı kabul edilen 19. yüzyıl modernleşme sürecinin önemli kurumlarından biri olan VI. Daire Belediyesi'nin, 1857-1876 yılları arasında düzenli olarak üzerinde çalıştığı konulardan biri, bölgenin bilinen ilk kadastro planının hazırlanmasıdır. VI. Daire Belediyesi'nin bu kadastral çalışmaları kesintisiz ve büyük bir titizlikle sürdürmesinin bir sebebi, hizmet bölgesi içinde, öngördüğü çalışmaları planlayabilmek için hâlihazır durumun ortaya çıkarılması ayrıca tüm taşınmazların belirlenmesidir."

Öncel, D. Kafescioğlu, Orçun F. (2005). 1858-1860 Galata, Pera ve Pangaltı planı. *Mimarist Bahar*, 18, İstanbul.

³"Ahşap yapılaşma tekniği yavaş yavaş terk edilirken bir yandan da yabancı sigorta şirketleri İstanbul'a şube açmaya başlamışlardır. Bu aşamada şehrin bir sigorta haritasının üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Charles Edouard Goad 1904-1906 Yılları arasında, merkezi Londra'da bulunan şirketine Kadıköy, Pera, Galata ve Eminönü civarına ilişkin çizimler yaptırmıştır. Goad Haritaları olarak anılan bu haritalar sigorta amaçlı olarak üretilen ilk haritalardır. Goad'un yangın sigorta haritaları üç ciltte toplanmıştır. Eylül 1904'de tamamlanan birinci cilt 'Stamboul', anahtar paftayla birlikte 20 pafta içermektedir. Aralık 1905'te tamamlanan

peembe renk kâgir yapıları, sarı renk ahşap yapıları ifade eder. Alandaki yapıların çok büyük bir çoğunluğunun kâgir yapılar olduğu görölmektedir. Yeni doldurulan rıhtımdaki bazı yapıların, liman idare binasının, sağlık ve karantina binasının, denizcilik bürolarının ve sosyal amaçlı birçok yapının (kafe, lokanta, terzi vb.), Konstantinopl limanı, gümrük ve kıyı idaresi binasının ve ithalat ve ihracat gümrük binasının ise ahşap yapılar olduğu tespit edilmektedir.

Çalışma alanının 1950ler öncesi fiziksel dokusunu 1927 tarihli J. Pervititch sigorta haritalarının devamı olarak tanımlanan 1948 tarihli Suat Nirven paftalarından izlemek mümkündür. Beyoğlu, Eminönü, Galata, Karaköy'ü kapsayan 1/500 ölçekli Nirven Harita'larının çalışma alanını içeren bölümünde topografik bilgi kısmen bulunmaktadır. Harita üzerinde sokak isimlerini, kapı numaralarını, yapı parsellerinin, yapı malzeme ve yapı türlerinin (ahşap, tam kâgir, adi kâgir, muhtelif), kat adetlerinin, yapı işlevlerinin işaretlendiği görölebilmektedir. Bu haritada Devlet Deniz Yolları İdaresi'ne ait rıhtım yapılarının, Yeni Yolcu Salonu'nun inşa edildiği görölmektedir. Nirven Haritaları, bazı paftalarında 1958 dönüşümünde yıkılacak yapı adalarının, bugünkü Karaköy Otoparkı sahasının işaretlenmiş olması açısından da önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Alana ait güncel plan bilgilerini ise 2010 hâlihazır belediye paftalarından elde etmek mümkündür. Bu paftalarda topoğrafik veriler, parsel bilgileri, yapı kat adetleri, sokak isimleri, kamusal yapılar, dini yapılar izlenebilmektedir. Bu plan üzerinde Karaköy Rıhtımı'nın Türkiye Denizcilik İşletmeleri Binasından itibaren kamu ulaşımına kapalı olduğu görölmekte ve kıyıda Denizcilik İşletmeleri'ne ait yapılar detaylı olarak izlenebilmektedir. Kıyıda 2008 yılında yıkılan Kadıköy Vapur İskelesi ve İstanbul Deniz Otobüsleri İşletmesi'ne ait iskele de görölmektedir.

İkinci cilt 'Pera&Galata' anahtar paftayla birlikte 19 pafta içermektedir. Nisan 1905'te tamamlanan üçüncü cilt 'KadıKeui', Anahtar paftayla birlikte 15 pafta içermektedir."

Candemir, Y. ve Kavzaoğlu, T. (2009). *İstanbul Goad haritalarının bilgi sistemine aktarılması ve değişim analizi*. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 11-15 Mayıs, s. 4, Ankara.

Alanın Sınırlarındaki Dönüşüm

Alanın Batı sınırını Galata Köprüsü'nden başlayan ve Karaköy Meydanı'nı içine alarak Yüksek Kaldırım'dan kuzeye Galata Kulesi Meydanı'na doğru yükselen aks oluşturur. Bu sınır 1858 Haritasında izlendiğinde büyük bir kısmı yıkılmış olan ve kuzeyde Büyük Kule Kapısından başlayarak güneye inen iç sur duvarlarının doğusunda sura dik yapı parsellerini ve Yüksek Kaldırım Caddesini görürüz. 1858 haritasında bölgede kâgir yapıların da bulunduğu ancak çoğunlukla ahşap yapıların olduğu anlaşılmaktadır. Aynı haritada denize inen kara sur duvarlarından Karaköy Meydanı'nın doğu sınırını oluşturan Havyar Han'ın içinde kalan sur duvarı kalıntıları da izlenmektedir.

Karaköy Meydanı

Karaköy Meydanı, altı aşamada inşa edilen Ceneviz surlarının birinci ve üçüncü imtiyaz bölgelerinin birleştiği noktada bulunur. Haliç'in girişindeki coğrafi konumu Galata Kalesi'nin de burada inşa edilmesine neden olmuştur. Karaköy Meydanı, surların en batısında bulunan Azapkapı'dan başlayan en doğudaki Tophane kapısına kadar uzanan kıyıya paralel bağlantılar ile kıyının kuzeydeki Pera'ya bağlantı sağlayan kıyıya dik sokakların da buluşma noktası olması Galata'nın merkez olma konumunu vurgular.

a 1858

b 1887

c 1905

d 1914

e 1948

Resim 3. Karaköy Meydanı'nın Ardışık Haritalardaki Durumu

a. d'Ostoya haritası (Dağdelen, 2005). b F. Huber haritası (IFEA Arşivi) c. E. Goad haritası d.1914 Alman Mavileri haritası e. 1947 S. Nirven haritası (n.d., Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul)

Karaköy Meydanı'nın dönüşümü 1838 de İngiltere ve Fransa ile yapılan dış ticaret anlaşmalarını takiben, uluslararası finans ve ticaret merkezi olma özelliği gelişen Karaköy, yeni dinamiklerin odak noktasını oluşturur. Batılı devletlerin birbiri ardına bankalar açması, modernleşme çabasındaki borsa faaliyetleri, deniz ulaşımı ve ticaretinin yoğunlaşması ile bölgenin mekânsal olarak bu değişimleri karşılamak üzere dönüşümü kaçınılmaz hale gelir. Saray'ın Dolmabahçe'ye taşınması ile Doğu yönünde kıyıya paralel ulaşımın, Voyvoda Caddesi'nin devamında Okçu Musa Caddesinin açılması ile de Şişhane bağlantısının Karaköy'den geçmesi ile yoğunlaşan trafik ve yeraltından Pera'ya bağlantı sağlayan Tünel'in açılması Karaköy'ün mekânsal olarak genişletilerek meydanlaşması gerekliliğini oluşturur. Bu sebeplerle Galata Köprüsü'nün⁴ hemen girişindeki alan Batılı anlamdaki ilk Belediye olan Altıncı Daire Belediyesi tarafından Karaköy Meydanı olarak düzenlenmek üzere faaliyetlere başlanır.

Karaköy Kapısı'nın 1857-58 yıllarında yıkılması ile açılan alan⁵ (Okur, 2011, s. 76), Karaköy Meydanı'nın genişlemesine olanak tanımıştı (Resim

⁴ Meydanın güney sınırını tarihi yarımada ile bağlantıyı sağlayan Galata Köprüsü oluşturur. 1838'den itibaren ticaret merkezi olma özelliği artan ve sarayın tarihi yarımada dan Dolmabahçe'ye taşınmasıyla şehir içi ulaşımın Eminönü Karaköy hattında yoğunlaşması nedeniyle Haliç'in iki yakasının yeni bir köprüyle bağlanması gereği doğmuştur. Haliç üzerindeki ilk köprü Azapkapı ile Unkapanı arasında 1836 yılında yapılan Hayratıye köprüsüdür. Galata'nın büyüyen ekonomik önemi ve artan nüfusu Karaköy ile Eminönü arasında da bir köprüyü gerekli kılıyordu. 1845 yılında II. Mahmut'un annesi Bezmi Âlem Valide Sultan tarafından ilk Galata Köprüsü yapıldı. Taşıyıcı sistemi ahşap olan bu köprü yerine 1863'te yine ahşap ama daha geniş ve sağlam bir köprü yapıldı. Bu köprü'nün yerinde demir konstrüksiyonlu bir köprü gerekliliği tartışmaları 1869 yılında başlamasına rağmen, demir taşıyıcı sisteme sahip yol ve yaya alanı ahşap ile kaplanmış olan yeni köprü'nün 1878'de tamamlanmasına kadar kullanıldı. 1912 yılında ise Alman MAN firması tarafından çelik malzeme ile yapılan köprü üzerinde tramvay, alt katlarında ise yolcu bekleme salonları ve dükkânları barındırmaktaydı. Üzerinde çeşitli yönlere vapur hatlarının iskeleleri de bulunan köprü, Karaköy'ün merkezi özelliğini vurgular bir nitelikteydi. Haliç' deki su akışını engelleyen bir yapıda olması sebebiyle, 80'li yılların sonunda bu köprü'nün yerine ayaklar üzerinde duran bir köprü yapılması gündeme gelmiş ve STFA firması tarafından projelendirilen ve inşa edilen yeni köprü 12 Haziran 1992 yılında açılmıştır. Galata Köprüsü 20.yüzyılın ilk yarısı boyunca önemini koruyan merkezi iş alanının odağında durmuştur.

⁵Galata Surlarının Yıkılma Süreci, ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Okur, E. (2011).*Galata surlarının yıkılma süreci*. Yüksek lisans tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, file:///C:/Users/Figen%20KAFESCIO%20C4%B0O%20C4%9ELU/Downloads/11912.pdf.

3a). Bundan sonra yine 1858'de belediye meclisinde alınan kararla kamulaştırma konusundaki zorluklara rağmen meydanın batısındaki yapı adasına yeni bir han yaptırılarak belediyeye gelir sağlanması gündeme gelir. 1859'da açılan bir yarışma ile Karaköy Han (Komisyon Han) projelendirilerek 1861 tarihinde kullanılmaya başlanır. 1858 haritasında Voyvoda Caddesi'nde bir borsa binası vardır. Yine aynı haritada görülen Havyar Han'ın da borsa işlevi taşıdığı dönemin gazetelerinden takip edilebilmektedir (Öncel, 2012, s. 72).

1858 d'Ostoya haritasından başlayarak, 1876 Huber, 1905 Goad ve 1927 Nirven görüldüğü gibi Karaköy Meydanı'nın sınırlarını oluşturan en belirgin yapılar İstanbul'un finans hayatının içinde geliştiği iki önemli Han binasıdır. Bunlardan birincisi içinde ilk borsa faaliyetinin yapıldığı Havyar Han'dır.⁶ Meydanın diğer önemli yapısı ise 1876 Huber haritasında Havyar Han'ın karşısında görülen Komisyon Han-Borsa olarak kaydedilen yapıdır. Her iki han da meydana sınır oluşturmakla birlikte alanın dolaşımında içinden geçilebilen boşluklara sahip alanlar yaratmakta idiler. Havyar Han, surları içine alan, kendiliğinden oluşmuş bir mekânlar bütünü niteliği taşımakta idi. Komisyon Han geleneksel avlulu han karakteri ile birlikte işlevsel olarak tam bir erken modernleşme yapısı örneği idi. Komisyon Han, 1912 yılında elektrikli tramvayın geçebilmesi için gereken mesafenin sağlanması amacıyla bürokratik zorluklara rağmen daha geriye çekilerek, tek katlı olarak yeniden yapılmıştır. Bu durum 1. Dünya Savaşı öncesi Alman Mavileri haritalarında izlenebilmektedir.

Karaköy Meydanı'nın Galata Köprüsü'ne bağlandığı noktada Perşembe Pazarı tarafındaki Karakol binası Sultan Abdülaziz döneminde yapılmıştır. Bu bina daha sonra yıkılarak yerine Karaköy Seyrû Sefain Acentası binası Vedat Tek tarafından daha daraltılmış bir alanda ama daha yüksek olarak ve betonarme olarak inşa edilmiştir.

Köprü'nün Doğu ayağında ise 1885 Ticaret yılığında kullanıcıları izlenebilen (Indicateur Oriental, 1885, s. 56) Haladjian Han 1887 Huber haritasında görülmektedir (Resim 3b). Bu yapı adası üzerinde 1905 haritasında (Resim 3c) Credit Lyonnais, daha sonraki fotoğraflarda ise Viyana

⁶ 1854 yılından itibaren bu binada İstanbullu Rum banker, sarraf ve tüccarlar Rum kiliselerinin idare heyetlerine verilen "sefurya" adıyla bir teşkilatlanmaya giderek bir borsa kurulmuştur. Bkz. :İstanbul Ansiklopedisi, *Galata borsası* maddesi, Kazgan, H., 3, 356.

Bankası'nun yapıldığı, arkasındaki yapı adasında ise yine 1914 Alman Mavilerinde tespit edilebilen İtalyan Mimar Raimondo d'Arónico'nun tasarımını yaptığı Karaköy Mescidi'nin bulunduğu görülmektedir (Resim 3d).

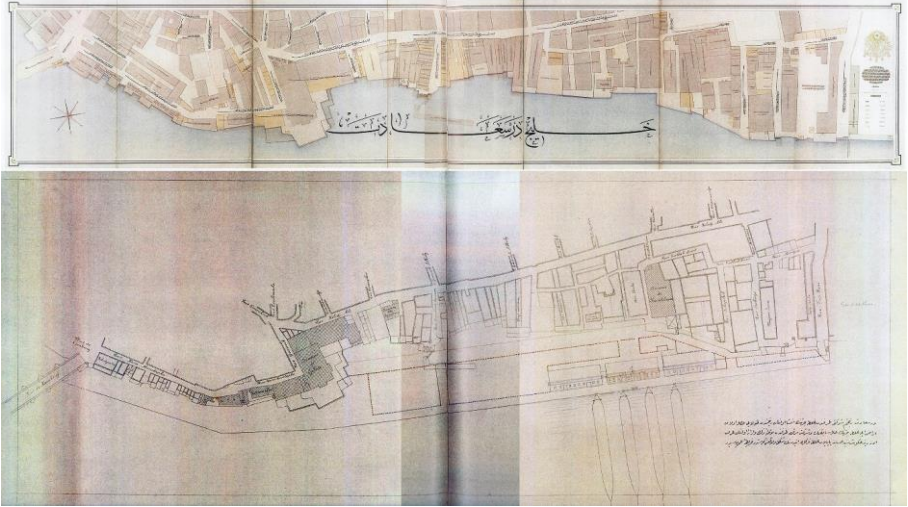
Çalışma alanı hakkında 1956-59 Menderes İmar Hareketleri'nin hemen öncesine ait bilgiler 1948 tarihli Suat Nirven haritası (Resim 3e) üzerinden takip edilebilir. Bu geniş kapsamlı düzenlemelerin amacı çevrenin sağlıklılaştırılması, meydanın genişletilmesi ve kent içi ulaşımın akıcı hale getirilmesidir. Bu yıkımlar sırasında Voyvoda Caddesi ile Karaköy Sokağı ve Galata Caddesinin arasında kalan dikdörtgen yapı adası tamamen, Havyar Han'ın bir bölümü ve Karaköy Mescidi'nin üzerinde bulunduğu adanın da bir kısmı yıkılarak meydan genişletilmiştir. Aynı yıkımlar sırasında Borsa Han ve Karakol'un yerine yapılan Vagon Li (Karaköy Seyrû Sefain Acentası) binası da yıkılmıştır. 1960'lardan itibaren şehrin aldığı göçlerle artan nüfus ve taşıt trafiği ile Karaköy Meydanı bir transit merkezi niteliğine bürünmüştür. 1964 yılında açılan Karaköy alt geçidi yayaları yolun altına alarak bu trafik kavşağı niteliğini vurgulamaktadır.

Alanın Güney Sınırı -Karaköy Rıhtımı

İstanbul'un suyla olan ilişkisindeki en önemli bölgelerden olan Galata Rıhtımı 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sağlıklılaştırmak, daha modern ve düzenli bir görünüm ve işlev sağlamak amacıyla genişletilmeye ve yenilenmeye başladı (Çelik, 1993).⁷ Rıhtımların temizlenmesi ve düzenlenmesi işleminin üç ana nedeni vardı; birincisi, deniz trafiğinin ve ticaretinin artması ve yabancı gemicilik şirketlerinin bu yöndeki baskıları, ikincisi, sağlıksız koşulların halkın yararı için düzeltilmesi, üçüncüsü ise kentsel imajın iyileştirilmesi idi. 1851 den itibaren kent içi düzenli vapur seferlerinin başlamasıyla Boğaz köylerinde, 1857'de Beşiktaş rıhtımı ve 1864'te de Dolmabahçe rıhtımı yapıldı. 1863 Nizamnamesine göre kıyıdaکی işyerinin veya evinin önüne iskele yapacak olanların Nafia

⁷ "Kıyı şeridi üç ana sebepten ötürü temizlenmeli ve düzenlenmeliydi. Birincisi; deniz ticareti ve trafiğindeki artış düzenli rıhtımlara ihtiyaç gösteriyordu, gerçekte, yabancı denizcilik firmaları elçilikleri aracılığıyla şehir idaresine baskı yapmaktaydılar. İkincisi, sağlıksız koşullar iyileştirilmeliydi, Üçüncü olarak da kıyı şeridinin kaotik, kirliliği düzenli güzellik olarak algılayan Osmanlı elitini utandırmaktaydı." Bkz.: Çelik, Z. (1993). *The remaking of Istanbul*. London: University of London Press, 73.

Nezareti'nden izin almaları gerekiyordu. Bu, kıynın kamu kullanımı için düzenlenme döneminin ilk adımı idi. 1890'da Fransız Marius Michel'e (Michel Paşa), 1904'e kadar Sirkeci ile Unkapanı ve Azapkapı ile Tophane arasındaki rıhtımların yeniden yapımı işini veriyor ve karşılığında da seksen beş yıllık idaresini devrediyordu (Resim 4). Ancak 1876-1891 tarihlerinde yapılan Huber haritalarında yeni rıhtımın izleri "Yeni Rıhtım" (Nouvelle Quai) adıyla ve eski kıyı çizgisi de yer almaktadır. Yeni gümrük binaları ve depolar ise ancak 1905 Goad haritasında görülebilmektedir.

Resim 4. 1893-1894 Dersaâdet Rıhtım Şirketi Tarafından Yaptırılan Kıyı ve Rıhtım Planları (Koçak, Ademoğlu, Beşli, Eraslan, Akçay, 2013)

Alanın güney sınırı d'Ostoya haritasında incelendiğinde Doğu ve Batı uçlarında iki gümrük binası görülmektedir. 17. yüzyıl'dan itibaren varlığı bilinen (Kömürcüyan, 1988) gümrük binası bu bölgenin ticaret limanı olma özelliğini kanıtlamaktadır. Batıda Kurşunlu Mahzen Kapısı'nın yanında bulunan gümrük yapısı varlığını yirminci yüzyıl başına kadar sürdürmüştür. Bu haritada rıhtımların doldurulmasından önce surlardan denize kadar ulaşan ahşap ve kâgir büyük yapı adaları görülmektedir. Bu alanda surların kıyı ile iç bölge arasında sınır oluşturduğundan söz edilebilir. Bu kıyıda surlar üzerinde Karaköy Kapısı dâhil olarak beş

kapı bulunmaktadır. Bu açıklıkların kent dokusunda kıyıya dik sokakların doğurucusu olmadıkları suriçi alandaki geçirgenlikle ilişkili olmadıkları gözlenmektedir. Bu harita rıhtımların yapılmasından önce bu alanda dış ticaret acenta ve depo binalarının bulunduğu ve açıkta demirleyen gemilerden kayıklarla boşaltma yapıldığı durumunu göstermektedir. Aynı planda 1860 yılında yapılan Cite Française, Fransız posta taşıma şirketi binası (Messagerie Française) ve ahşap karakol binaları izlenebilmektedir.

1905 haritasında rıhtımın doldurulmuş, plana uygun olarak inşa edilmiş hali görülmektedir. Mumhane Sokağındaki surların yıkıldığı, rıhtım binalarının arkasında “arka paralel” olarak tanımlanan eski sahilde Rıhtımlar Sokağının açıldığı ve dolgu liman alanının kamu kullanımına kapalı geçirgenliği olmayan bir alan haline geldiği görülmektedir. Bu haritada yeni gümrüğün liman alanı içine alındığı ve eski gümrük binalarının işlevlerinin değiştiği ve depolar haline geldiği izlenmektedir. Aynı haritada 1858 haritasına göre ahşap yapıların azalarak kâgir yapıların çoğaldığını görülmektedir.

1923 den sonra 1939 yılında uygulanmaya başlanan Prost planında öngörüldüğü gibi Galata Rıhtımının yerinde yolcu limanı olarak kalması onaylanmıştır.1930lu yıllarda yeni bir yolcu salonu yaptırılması için açılan yarışma⁸ sonucu yapılan yolcu salonu 1948 tarihli Nirven Haritasında görülmektedir.

Galata Rıhtımının modernizasyonu ile başlayan dönemden itibaren kıyı bandı büyük ölçüde kamuya kapalı bir alan haline gelmiştir. Yeni Yolcu Salonu'nun arkasında kalan eski gümrük binasının yerine 1974 katlı otopark yapılması, alanın içlerine taşıt trafiğinin alınmasına sebep olmuştur.

Alanın Kuzey Sınırı-Lüleci Hendek Caddesi

Alanın Kuzey Sınırı'nı oluşturan Lüleci Hendek Caddesi, Galata Bölgesinin surlarının altıncı bölgesinin kuzey sınırları olan duvarların 1865'te

⁸ 1937 yılında Karaköy Yeni Yolcu Salonu'nun projelendirilmesi için İktisat Bakanlığı ve İstanbul Liman Direktörlüğü tarafından açılan yarışmanın iki derecesi olacağı ilan edilmiştir. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı'nın, Bruno Taut (GSA) ve Profesör Debs'in (İYMM) de aralarında bulunduğu geniş kadrolu bir jüri 1.lik ödülüne üç, 2.lik ödülüne ise dört proje layık görülmüştür. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: İstanbul Limanı yolcu salonu proje müsabakası. *Arkitekt*, 1937,02(74),41-56.

yıkılmasından sonra açılmıştır (Resim 5). Kuzey surlarının Batı bölümünün yıkılmasıyla açılan yollar ise Küçük Hendek ve Büyük Hendek Caddeleri adlarını almışlardır. Kuzey surlarının Doğu bölümü üzerinde iki ana kapı bulunmaktadır. Birincisi St. Benoit Manastır ve Kilisesinin Doğusunda bulunan Kemeraltı Caddesi'nden yukarı çıkan Sokak Marie'nin⁹ bitimindeki adı bilinmeyen kapı, diğeri ise, Karaköy Meydanı'ndan Pera'ya kadar uzanan Yüksek Kaldırım Caddesinin Kuzey ucunda yer alan Küçük Kule Kapısıdır. Bugün Lüleci Hendek Caddesi ile St. Benoit Manastırı ve Lisesi'nin kesiştiği noktada Ceneviz surlarından kalan bir bölüm bulunmaktadır. 1858 haritasında surlara bitişik St Benoit Manastırı ahşap olarak görülmektedir. 1874 yangınında ahşap kısımları tamamen yanan bu yapılar bütünü 1905 Goad haritasında ise kâgir olarak işaretlenmiştir. Lüleci Hendek Caddesi'ne dik bağlanan Marie Sokak ile Bayezid Sokak arasına eski hendek boşluğunda kâgir yapılardan oluşan bir yapı adasının da eklendiği görülmektedir.

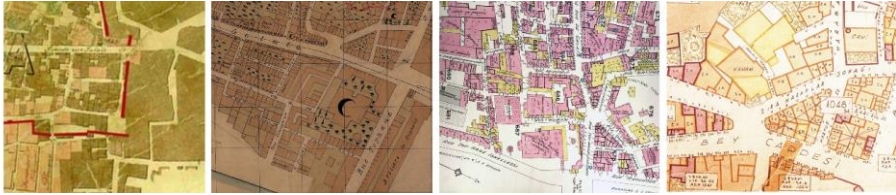
Resim 5. 1948 Suat Nirven Haritasında Lüleci Hendek Caddesi (Jacques Pervitich Sigorta Haritalarında İstanbul)

Alanın Doğu Sınırı-Tophane Meydanı

Araştırma alanının doğu sınırını, altıncı ve en son imtiyaz alanının da sınırlarını belirleyen surlar ve Tophane Meydanı ile buradan denize dik inen aks oluşturmaktadır. Osmanlıların şehri fethinden hemen sonra inşa edilen Tophane binası Galata'yı kuşatan Ceneviz surlarının doğu

⁹ Bu sokak, 1887 ve 1905 haritalarında Rue Marie ismi ile görülmektedir, bugünkü adı ise Revani Sokağı'dır.

sınırlarının hemen dışında (Resim 6a) Osmanlı'nın gücünü yansıtan ve bölgeye karakterini veren bir binalar bütünü idi. Tophane İskeleye Sokağı'nın denize ulaştığı noktada bulunan iskele, Galata Rıhtımı'nın yapılmasından önce Beyoğlu'na iniş çıkış için kullanılan başlıca kıyı idi (Gülersoy, 1986). Ardışık tarihli haritalarda görüldüğü gibi bölgede 1865 yılında Galata surlarının Doğu kanadının yıkılmasından sonra (Resim 6b) surların izinde Boğazkesen Caddesi açılmış ve böylece kuzeydeki Pera'ya geniş bir bağlantı sağlanmıştır. Yine haritalardan izlenebileceği gibi bölge, 1958'deki yıkımlara kadar önemli bir değişim geçirmemiştir (Resim 6c). Bu yıkımlarla birlikte Kemeraltı Caddesi'nin Tophane ucundaki yapı adaları ve Tophane-i Amire binasının büyük bir kısmı yıkılarak meydan genişletilmiştir (Resim 6d).

a 1858

b 1887

c 1905

d 1948

Resim 6. Tophane Meydanı'nın Ardışık Haritalardaki Durumu

a.d'Ostoya haritası (Dağdelen, 2005) b.F. Huber haritası (IFEA Arşivi) c.E. Goad haritası (Dağdelen, 2007) d.1948 S. Nirven haritası (n.d., Jacques Pervititch Sığorta Haritalarında İstanbul)

Alan İçindeki Bağlantılarda Dönüşümler

Bu bölümde çalışma alanında yer alan bağlantılar (yapı adaları arasında kalan boşluklarda yaya ve taşıt ulaşımına olanak tanıyan çoğunlukla lineer kimi zaman odak noktası oluşturan yollar) kıyı bandı ile ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla kıyıya paralel veya dik başlıkları altında incelenmektedir.

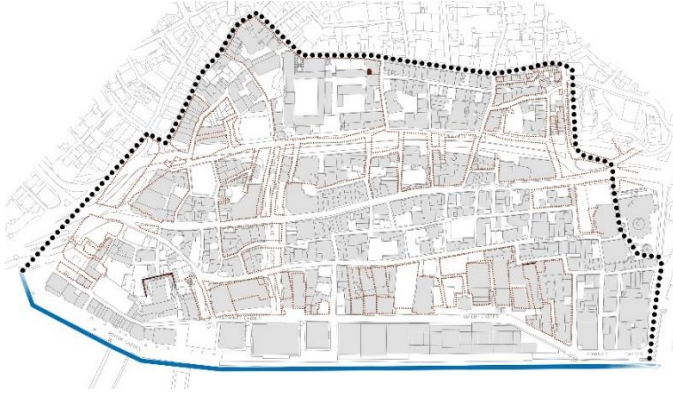
Denize Paralel Bağlantılar

Karaköy-Tophane arasındaki denize paralel ana bağlantı yolu 1858, 1887 ve 1905 haritalarında Karaköy Sokağı'ndan başlayarak Tophane Meyda-

nı'na devam eden Galata Caddesi (Grand Rue de Galata) olarak görülmektedir (Resim 7a). Bu cadde Karaköy Meydanı ve Havyar Han'ın kuzeyinde genişleyerek Batıda Perşembe Pazarı tarafında Yorgancılar ve Yeni Cami Caddeleri'ne bağlanarak Azapkapı'ya kadar uzanır. 1905 haritasında Galata Caddesi'ne paralel olarak surların yıkılması ile Kılıç Ali Paşa Caddesi'nin genişlediğini ve yeni rıhtım inşaatının arkasında açılan Rıhtımlar Caddesi'ni (Arka Paralel) izlemek mümkündür. 1948 tarihli Suat Nirven haritasında Rıhtımlar Caddesi'nin adı Kemankeş Caddesi olarak, Kılıç Ali Paşa Caddesi'nin Mumhane Caddesi olarak, Galata Caddesi'nin ise Necati Bey Caddesi adını aldığı görülmektedir. Galata Caddesi 1959 Menderes yıkımlarına kadar alanın Karaköy ile Tophane arasında denize paralel ana bağlantısı olma özelliğini sürdürmüştür (Resim 7b). Bu dönüşümler sırasında Galata Caddesi'nin kuzeyindeki Kemeraltı Caddesi'nin üzerindeki birçok dini ve sivil yapı yolun genişletilmesi için kısmen veya tamamen yıkılmıştır. Bölgede bu dönemde St. Saveur Ermeni Katolik Kilisesi'nin duvarına bitişik cadde tarafındaki dükkânlar, St Benoit Manastırı'nun yola bakan giriş binaları ile karşısındaki Christos Rum Kilisesi, Tophane yönünde St. Gregoir Ermeni Kilisesi'nin bir bölümü yıkılan yapılar arasındadır. Genişleyerek kent içi taşıt trafiğinin akışını hızlandırma amaçlı bu dönüşüm kıyının üst kotlarla bağlantısını zayıflatan önemli bir morfolojik değişimi gösterir.

Resim 7a. Goad Haritası Üzerinde Alandaki Bağlantılar-Cadde ve Yollar (Dağdelen, 2007'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

Resim 7b. 2010 Tarihli Hâlihazır Planda 1959 Müdahaleleri ile Değişen Bağlantılar-Noktalı Çizgiler Yıkımlardan Önceki Yapı Adalarını Göstermektedir. (İBB hâlihazır planları üzerine hazırlanmıştır).

Denize Dik Yollar

1858 d'Ostoya haritasında Azapkapı ve Tophane arasında kıyı surları üzerinde onbeş tane kapı bulunmaktadır. Bunlardan beş tanesi (Karaköy Kapısı, Kurşunlu Mahzen Kapısı, Mumhane Kapısı, Kireç Kapısı ve Eğri Kapı)'ya çalışma alanımızın içinde yer almaktadır (Resim 7c). Surların yıkımından sonra yapılmış olan 1905 Goad haritasında da takip edilebilmektedir. Kurşunlu Mahzen Kapısı, Gümrük Sokağı'nın, Mumhane Kapısı, Eski Şarap İskelesi Sokağı'nın denize açıldığı noktalardır. Kurşunlu Mahzen Kapısı'ndan kuzeye doğru yönelen Gümrük Sokak, Kemankeş Mustafa Paşa Camisi'nin doğusundan sola doğru kavis yaparak Galata Caddesi'ne (Necati Bey Caddesi), Mumhane Kapısı'ndan kuzeye doğru yönelen Şarap İskelesi Sokak da Yeni Şehirli Sokağı'na ulaşır. Sur içi alanın kıyıya açılımını sağlayan bu kapılardan Kurşunlu Mahzen Kapısı ile başlayan açıklığın kent dokusunda devamlılığı olduğu, Mumhane Kapısı'na ulaşan Şarap İskelesi Sokağı'nın da ilk paralel olan Galata Caddesi'ne ulaştığı, oradan bir pasaj yapısının altındaki dar geçitle üst paralele bağlandığı görülmektedir. Bu durum bu bölgede kıyı surları üzerindeki kapıların kent formunun oluşumunda birincil etkilerinin olmadığı izlenimini yaratmaktadır.

Resim 7c. 1858 d'Ostoya Haritasında Surlar ve Kapılar (Dağdelen, 2005'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

Bölgedeki Yapı Türleri

Liman ve ticaret kenti olarak kurulan Galata'nın mekânsal yapısı da bu işlevi yansıtır. Önceleri surların oluşturduğu sınırların arkasında korunaklı ve kontrollü bir alanda gerçekleşen liman işlevleri surların yıkılmasından sonra kapalı gümrük bölgelerinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durum kentsel mekânla denizin karşılaşma alanlarındaki zamana bağlı mekânsal dönüşümü oluşturur.

Galata'nın çalışma alanına dâhil olan bölgesi kuruluşundan günümüze kadar su ve kıyınının bulunduğu bir liman alanı olarak bu işlevin gerektirdiği tüm özellikleri taşır.

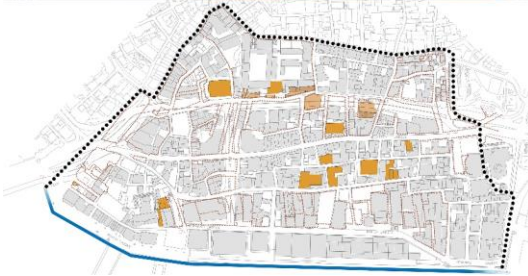
Galata'nın farklı kültürden birçok insanın kısa ya da uzun süre birarada bulunduğu ortamında dini, ticari, kamusal ve sivil yapı türleri açısından birçok örnek bulunur. Bölgede kilise, cami, mescit, sinagog gibi dinsel yapılar, çeşitli ölçeklerdeki deniz ticaretinin karşılığı olan gümrük binaları, mal depoları, iş hanları ve acentalar, küçük ölçekli ticaret yapan dükkânların yanı sıra karakol, okullar bulunur. Limanda kısa ya da daha uzun süreli kalanların gündelik taleplerini karşılamak üzere sivil yapılar olarak da kiralık daireler, konut, apartman, otel, hamam, eğlence yerleri, lokanta, kafe gibi yapı türleri görülmektedir.

Dini Yapılar

Galata'da çalışma alanının geçmişten itibaren çok kültürlü olan sosyal yapısına paralel olarak farklı dini inanışların ibadet mekânları bulunur. Bu yapıların önemli bir kısmı günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bölgenin 20. Yüzyılın başlarındaki durumunu yansıtan ilk haritası olan 1905 Goad haritasında Kemer Altı Caddesinde St. Saviour Ermeni Katolik Kilisesi, St. Benoit Kilise ve manastırı, Christos Rum Kilisesi, St. Gregoire Ermeni Kilisesi, Galata Caddesinde St. John Rum Kilisesi, kıyı surlarına yakın konumda St. Vierge ve St. Nicolas Rum kiliseleri yer almaktadır (Resim 8a). Aynı haritada Galata Caddesi (Necatibey Caddesi) üzerinde Horasan Camisi ve Sultan Bayezid Camisi, Galata Kulesinin altında Kurşunlu Mahzen Camisi veya Yeraltı Camisi, bu yapıya bitişik parselde de Gümrük Sokaktan girilen Kemankeş Mustafa Camisi, Kılıç Ali Paşa caddesi ile Yenişehirli Sokak arasında St. Pantaleon, Stavro, St. Nicolas, ve Aya Zoni Rus Manastırları yer almaktadır. 1905 haritasında biri Patrik Sokak'ta Sinagog Alman, diğeri Zürafa Sokak üzerinde ve Yüksek Kaldırım Sokak'tan ulaşılan Sinagog Avusturyalılar ve diğeri de Karaköy'de Yüksek Kaldırım Sokak paralelinde Zulfaris Sokak'taki Sinagog İspanyol olmak üzere üç sinagog yapısı bulunur.¹⁰

Resim 8a. 1905 Goad Haritası Üzerinde Dini Yapılar (Dağdelen, 2007'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

Resim 8b. Hâlihazır Haritada Bölgedeki Dini Yapılar (İBB hâlihazır planları üzerine hazırlanmıştır).

¹⁰ Dini yapıların isimleri 1905 Goad haritasında yazıldığı şekilde aktarılmıştır.

Bu yapılardan iki haritada da adı St. Benoit olarak geçen kilise ve manastır, 14. Yüzyılda Cenevizliler tarafından yapılmış olan St. Marie de la Citerne Kilisesi'dir. Yapının doğusunda bulunan sokağın adı 1887 ve 1905 haritalarında Marie olarak kayıt edilme sebebinde açıklar. Bu kiliseyi 1450 de ele geçiren ve St. Benoit adını veren Benedikten'lerdir. Bu kilise günümüzde Fransız Devleti'nin de idaresinde söz sahibi olduğu orta öğretim kurumu bulunmaktadır.

Haliç'in girişindeki Galata Kalesi'nin altında Kurşunlu Mahzen Camii olarak da anılan bugün Yeraltı Camisi olarak isimlendirilen altıncı yüzyıl yapısı, çalışma alanındaki dört caminin en eski olanıdır. Kemankeş Mustafa Paşa Camisi Ceneviz kilisesinin kalıntıları üzerine 17. Yüzyılın başlarında yaptırılmıştır. Necati Bey Caddesi Galata Caddesi) üzerinde bulunan II. Sultan Bayazid Camisi 15. Yüzyılın sonunda yaptırılmıştır. Karaköy Meydanı'nda Mimar Raimondo d'Aronco'nun yaptığı Karaköy Mescidi ise Halil Ağa ve Kemankeş Sokağın kesişiminde bulunan yerindeki eski caminin üzerine yapılan ve 1905 haritasında inşaat halinde olduğu yazılan camidir. Bu cami 1958 yıkımlarında Karaköy Meydanı'nı genişletme harekâtı sırasında yıkılmıştır (Resim 8b).

1956 yıkımlarında Kemeraltı Caddesi'nin genişletilmesi amacıyla bu cadde üzerinde bulunan St. Saveur kiliesine bitişik dükkânlar, St. Benoit manastır ve kilisesinin cadde tarafında bulunan binaları, caddenin karşısında bulunan Christos Kilisesinin tamamı, St. Gregoire Kilisesinin ise bir bölümü yıkılmıştır.

Günümüzde yukarıda yazılan sinagoglardan Zulfaris Sokak'ta bulunan sinagog Türk Musevileri Müzesi'dir. Bu yapının bulunduğu adanın doğusunda Yüksek Kaldırım ile Haraççı Sokak arasındaki yapı adası 1956 yıkımlarında Karaköy Meydanı'nın genişletilmesi amacıyla tümüyle yıkılmıştır.

Konut Türleri

Çalışma alanı daha önce de belirtildiği gibi işlevsel ve morfolojik olarak daha çok liman kenti özelliği taşımaktadır. Bu durum çoğunlukla ticari işlevlere karşılık gelen kullanım biçimlerine bir yandan da farklı niteliklerde barınma olanağı tanıyan yapıların varlığına da neden olur. Ondokuzuncu Yüzyılın İstanbul'unda Batılı yaşamın en belirgin şekilde

hissedildiği alan olarak Pera/Beyoğlu hem Galata kıyılarından hem de karşı kıyıda zengileşen nüfusu kendine çekmiştir. Bu nedenle Galata'nın kıyıya yakın kesimi olan çalışma alanımızda üst bölgelere nazaran daha az sayıda konut ve konut tipi bulunur.

Bölgedeki konut tipleri ve yoğunlukları hakkında bilgi veren ilk kartografik kaynak 1905 Goad Haritası'dır. Harita üzerinde parsel bazında konut türlerini ifade eden Habitations (H), Appartements, Maison Han, Pension, Cité gibi tanımlardan bu alanda çoğunlukla bulunanlar Habitations (H) ve az sayıda Appartements olarak işaretli yapılardır. Yine aynı haritada bölgede Pera'ya nazaran çok daha az sayıda da olsa apartman (appartement) tipi yapı bulunduğu da görülmektedir (Resim 9).

Resim 9. 1905 Goad haritasında Tek Aile Konutları ve Apartmanlar -Kırmızı: Apartmanlar, Yeşil: Tek Aile Konutu (Dağdelen, 2007'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

Tek Aile Konutları

Goad haritasında Habitation (H) işareti bulunan yapılar tek bir ailenin yaşadığı, servis mekanlarının (mutfak, wc, hamam vb.) tüm yapıda genellikle giriş katında bulunduğu çoğunlukla iki veya üç katlı yapılardır (Kafescioğlu ve Öncel, 2014, s. 27). Bölgede konut türlerinin analizi yapıldığında Kemeraltı Caddesi ile alanın kuzeyindeki Hisar Dibi

Sokak arasında ve Kemeraltı Caddesi ile Galata Caddesi (Necati Bey Caddesi) ve Kılıç Ali Paşa Caddesi arasında kalan adalarda tek aile konutları görülmektedir. 1905 yılına ait ticaret yılığının (Annuaire Oriental, 1905) incelenmesi ile konut (H) olarak işaretlenmiş konutların çoğunlukla liman bölgesinin kısa süreli ve ucuz konaklama ihtiyacını karşılayan pansiyon, kiralık oda niteliğinde olduğu düşünülebilir. Goad haritasında bulunan kapı numaraları binaya değil dükkânlara verilmiş ve yıllıkta bu yapıların alt katlarındaki ticari mekânların sakinlerinin isimleri kayıtlıdır. Konut olarak işaretlenmiş olan bu yapıların tamamı kâgir olarak görülmektedir.

Ticaret yıllıklarında tek bir aileye ait olduğu tespit edilebilen konutlar Galata Caddesi, Linardo Sokak üzerindeki bulunan yapılardır. 1958 yıkımlarında tamamen yıkılarak Kemer Altı Caddesi ile Galata Caddesi arasında Liman binasına bağlantı sağlanan Beyzade, Şeftali ve Karaoğlan Sokaklarında da yoğun olarak konut görülmektedir, ancak yıllıklarda bu sokaklarda oturanlara ait bilgi bulunmamaktadır.

Alanın en kuzeyinde bulunan yıkılan surların alanında açılan Lüleci Hendek Caddesi'nden giriş verilerek doldurulan hendeklerin üstünde oluşturulan parsellerin bulunduğu 816 no'lu yapı adası da kâgir ve zemin katlarında dükkânların bulunduğu (H) konutlar olarak işaretlenmiştir. Bu konutların veya dükkânların sakinleri 1905 ticaret yılığında Lüleci Hendek Caddesi maddesinde görülmemektedir.

Haritadaki parsel numaraları ile ticaret yıllıkları karşılaştırıldığında H işaretli konutlarda da kullanım çeşitliliği olduğu görülmektedir. Marie Sokak'ta konut işaretli yapıların bazıları sahiplerinin adı ile birlikte "kiralık odalar" olarak tanımlanmaktadır. Galata Caddesi üzerindeki bazı konut parsellerinin çevredekilerden daha büyük ve daha fazla katlı oldukları görülmektedir, bu durum parsellerin birleştirilerek daha geniş yapı alanı elde etme amacı ile yapılmış yeni binalar olduklarını düşündürmektedir. Bölgedeki tüm konut olarak tanımlanan yapıların altlarında dükkânlar (M) bulunmaktadır.

Apartmanlar

Tanzimat'la birlikte gelen hukuki dönüşümler sonucunda vatandaşlık kavramının doğması ve etnik kimliğinden bağımsız olarak her vatanda-

şın mülk edinebilme olanağına kavuşması ve gelişen ticaret ile birlikte merkezi niteliği kuvvetlenen Galata ve Karaköy'de arazi ve gayrimenkul değer kazanmış ve bir gelir sağlama aracı haline gelmiştir. Yeni çıkarılan yapı kararnameleleri de yapıların kâgir olarak yapılmasını öngörürken yeni yapı ihtiyacı karşısında yoğunluğu artırıcı kararlar alınmaktadır. 1863 kararnamelelerinde yapı yüksekliği 15.20 iken, 1891 şartnamelelerinde 26.60 metreye çıkarılmıştır.

Çalışma alanında kuzey sınırda Hisar Dibi Sokak ile Bayezid Sokağın kesiştiği noktada, aynı yapı adasının Ermeni Kilisesi Sokak cephesinde, Bayezid Sokak'ta, Kafe Sokak'ta Galata Caddesinin güneyinde Gümüş Halka Sokak'ta ve Yüksek Kaldırım Sokak'ta az sayıda apartman türü konuta rastlanmaktadır. Apartman olarak belirtilmiş yapıların bazılarında sahiplerine ait isim bulunmamaktadır. Çalışma alanında Kılıç Ali Paşa Caddesinin güneyinde ve Karaköy Meydanı'na yakın batı bölgesinde ise konut olarak işaretlenmiş yapı türü bulunmamaktadır.

Oteller

Bölgenin kullanım ihtiyaçlarına paralel olarak otel yapıları da alanda önemli bir varlık göstermektedir. Tanzimat'ın yabancılara sağladığı güvenli ortam, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Galata Rıhtımının yapılması ile kolaylaşan ve artan ticaret ve gelişen turizm nedeniyle bölgede ticari yapı yoğunluğunun yanı sıra otel türü konaklama yapıları da çoğalmıştı. Bu yapı türünün lüks olarak tanımlanabilecek örnekleri daha çok Pera tarafında iken Galata rıhtım bölgesinde de Goad haritasında tespit edilebilen 18 otel bulunmaktaydı (Resim 10). Bu yapı türünün hemen tamamı Galata Caddesi ve Kılıç Ali Paşa (Mumhane) Caddesi yakınında bulunmaktadır. Bu durum Galata Caddesi'nin ana ulaşım alanı ve merkez olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Resim 10. 1905 Goad Haritasında Ticari Yapılar: Hanlar, Oteller, Pasajlar – Sarı: Hanlar, Yeşil: Oteller, Kırmızı: Pasajlar (Dağdelen, 2007'den elde edilen plan üzerine hazırlanmıştır).

Ticari Yapılar-Hanlar

İstanbul'un en eski liman bölgesi olan Galata'da 19.yy'da dış ticaretin artması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi nedenlerle birçok yeni ticaret binası yapıldı. Limana yakın alanda gümrük binası, borsa, banka, acentalar, tercüme büroları, depolar gibi çeşitli büyüklüklerde işyerleri bulunmaktaydı.

1858 d'Ostoya haritasında Karaköy Meydanı ile Tophane arasındaki alanda Karaköy'de Havyar Han, Halil Paşa Han'ları kayıtlıdır. 1887-91 Huber Haritası ise yine Karaköy Meydanı ve Havyar Han ile eski gümrük binası çevresinde ve yeni gümrük binası yakınında han tipi binaların çoğaldığı izlenmektedir. 1905 tarihli Goad haritasında ise çalışma alanında çok daha fazla sayıda han bulunduğu görülür (Resim 10). Han tipi ticaret yapılarının kronolojik olarak çoğalması alanın artan ticaret hacmi ile doğru orantılıdır.

Ticaret yıllıklarında Galata'da bulunan hanların iç bölümlerinin numaralarının ve kullanıcılarının adlarının kaydedildiği ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu kayıtlar bize hanlarda yer alan işlevler, meslek grupları, kullanıcıların kimlikleri konularında bilgi vermektedir. Alandaki

hanların kullanım amaçları arasında bankerler, yabancı banka şubeleri, çeşitli malların ticareti ile uğraşan bürolar, yabancı denizcilik firmalarının acentaları, yabancı sigorta şirketlerinin büroları, avukatlık, mimarlık, mühendislik alanında hizmet veren bürolar bulunmaktadır.

Galata Bölgesi'ndeki hanlar 1850'lerden itibaren başlayan para borsası işlemlerinin geliştiği alanlar olmuşlardır. Borsa faaliyetleri için Belediye tarafından yaptırıldığı belirtilen yeni hanın açıldığı 7 Aralık 1861 tarihli Journal de Constantinople gazetesinde (Akın, 2002) bildirilmektedir. Karaköy Meydanı ve Karaköy Caddesi'nin doğu cephesini oluşturan yapılar bütünü Havyar Han olarak isimlendirilmektedir ve Voyvoda Han borsalarının da bunun yanında varlıklarını sürdürecekleri bildirilmektedir. Yeni Han olarak anılan yapı (Komisyon veya Konsolide Han) ise Havyar Han'ın tam karşısındaki Komisyon Han'dır. 1958 imar hareketleri sırasında Havyar Han'ı oluşturan yapılardan bir bölümü, Kemer Altı Caddesinde bulunan İzmirlioğlu Han, Değirmen Han ve Paçacı Han bu caddenin genişletilmeleri sırasında yıkılmışlardır.

Bölgedeki ticari yapı türleri arasında farklı morfolojik özelliğe sahip yapılar da bulunmaktadır. Bunlar iki sokak arasında geçiş sağlayan ticari yapılardır. Bu yapılar Rıhtım Caddesi ile Kılıç Ali Paşa Caddesi arasındaki Cité Française ve Lloyd Han, diğeri yine Kılıç Ali Paşa Sokak (Mumhane Caddesi) ile kuzeyindeki Gümüş Halka Sokak arasında "depo" olarak kayıtlı bina, bir diğeri de Galata Caddesi ile Yeni Şehirli Sokağı birbirine bağlayan geçişi içeren yapıdır.

1858 haritasında Cité Française, Kireç Kapı'nın doğusunda Kılıç Ali Paşa Sokak (Mumhane Caddesi)'tan denize açılan bir aralık olarak görülmekte, Lloyd Han ve diğeri iki yapının yerlerinde ahşap binalar görülmektedir. 1887-91 Huber haritasına bakıldığında Cite Française ve Lloyd Han, bu isimlerle haritada yer almakta, Galata Caddesi ile Yenişehirli cadde arasındaki yapı "hotel" olarak kayıtlı ve geçit işaretlenmiş olarak bulunmakta diğeri yapının bulunduğu adada ise parsel değişikliklerinin olduğu ve Gümüş Halka Sokağı'nın Yenişehirli sokağa bağlandığı görülmektedir.

Site (cité), on dokuzuncu yüzyılda ticaret ve konut işlevlerini bir arada barındıran ve zemin katlarında geçiş sağlayan yeni bir yapı tipi olarak daha çok Galata ve Beyoğlu'nda karşılaşılan bir yapı türüdür (Öncel, 2012). Cité Française de bu alanda bu şekilde isimlendirilmiş tek yapıdır,

1905 ticaret yıllığında “Galata Sokakları” bölümünde “Kılıç Ali Paşa ile Rıhtım” arasını bağlayan sokak olarak yer alır. Çoğunlukta büroların bulunduğu (denizcilik acentaları, tütün tüccarları vb.) terziler, kafe ve birahane işlevleri ile han olarak isimlendirilen yapılara benzer işlevlere sahiptir.

2010 tarihli hâlihazır haritada han yapılarından günümüzde varlığını sürdürenler görülmektedir. 1876 ve 1905 haritalarında Halil Paşa Han olarak görünen yapı yıkılarak yerine 1909-1910 tarihlerinde (hicri 1327) Ömer Abed Han yapılmıştır. Kılıç Ali Paşa Caddesindeki Lloyd Han, Kemer Altı Caddesindeki Büyük Millet Han, Ada Han, günümüzde de ticari işlevlerini sürdürmekte olan hanlardan bazılarıdır.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılda Galata, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma, modernleşme hareketleri çerçevesinde 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile gelen vatandaşlık kavramı ve her vatandaşın kanunlar karşısında eşit haklara sahip olması gibi sosyal ve idari yenileme kararları ve 1839 İngiliz ve Fransız ticaret anlaşmaları sonucunda artan ticaret ve bölgenin kazandığı önem sonucunda mekânsal dönüşümler geçirdi. Bu yenilikler sonucunda kentin bölgelere ayrılarak özel bütçelere sahip belediyelerin kurulması Batılı anlamda belediyeciliğin ve kent yönetiminin başlangıcı oldu. Aynı dönemde çıkarılan kentin imarı ile ilgili nizamnameler de kentin mekânsal şekillenmesinde etkili oldu. Çıkarılan yeni nizamnamelerin temel hedefi “halkın yararına” gelişmeler sağlamaktı. 6. Daire Belediyesi'nin çeşitli aşamalarda gerçekleştirdiği, surların yıkılması, yolların genişletilmesi ve yenilenmesi, sokakların aydınlatılması, rıhtımların genişletilmesi, köprünün yenilenmesi, yeni yapıların kâgir olarak yapılması gibi kararlar, İstanbul için düşünülen kentsel iyileştirme hareketlerine uygun şekilde gelişimin Galata'da da benimsendiğini gösteriyordu.

Çalışmada 20. yüzyıl öncesinde yapılmış iki harita (1858 d'Ostoya ve 1887-91 Huber haritaları) karşılaştırıldığında surların yıkılmasından sonra alanın kuzey sınırında Lüleci Hendek Caddesi'nin açılması ile Galata ile Pera arasında bağlantının geliştiğini, yerleşimin kuzeye doğru ilerlediği, surların üzerinde bulunan kapılardan Güneye inen sokakların (Yüksek Kaldırım ve Marie Sokak) işlevinin gelişerek devam ettiği söy-

lenebilir. Karaköy Meydanı'nın genişletilmesi, borsa ve ticaret işlevlerinin çoğalması ve rıhtımların da yapılarak kullanımı yoğunlaşan Yüksek Kaldırım Caddesi'nin de Pera bağlantısını sağlayan önemli bir aks olma özelliğinin devam ettiği izlenmektedir.

1860ların sonlarına kadar kıyı ile kent arasında sınır oluşturan surların yıkılmasından ve rıhtımların genişletilmesinden sonra sur kapılarının ortadan kalkmış olmasına rağmen aynı noktalardan denize ulaşıldığı görülmektedir. Ancak yeni liman binalarının yapılması ve kontrollü gümrük alanının oluşması ile kıyı sınırı bir alt paralele inmiş ve kıyı kamu kullanımına kapanmıştır.

Alan içindeki denize paralel caddelerin 1958'e kadar aynı genişlikte devam ettiği ancak 1958'de Kemer Altı Caddesi'nin ve Tophane Meydanı'nın genişletilmesi ile Azapkapı'dan başlayarak Karaköy'ü ve tüm Boğaz kıyısını bağlayan ana trafik aksı haline geldiği ve Galata Caddesi'nin (Necati Bey Caddesi) ikincil derecede bir aksa dönüştüğü görülmektedir. Kemeraltı Caddesi bugün şehrin toplu taşıma ve taşıt trafiğinin çift yönlü olarak aktığı ana transit akslarından birini oluşturmaktadır. Necati Bey Caddesi ise halen yoğun trafik yükünü de taşıyan küçük ölçekli ticaret işlevinin devam ettiği önemli bir caddedir.

50'lerin kentsel modernleşme anlayışının sonucu olan kent içi karayolu ulaşımının tüm engellerin yıkılarak caddelerin genişletilmesi ve hızlandırılması yaklaşımı sonucunda traşlanarak birçok tarihi yapının yıkılması ile çift yönlü ulaşım açılan Kemeraltı Caddesi kıyı ile üst kotlar arasında yeni bir sınır oluşturmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında Galata-Pera Bölgesi'nde oldukça yaygın olarak görülen yapı türlerinden olan apartmanlara bu bölgede çok az sayıda rastlanmaktadır. Bu yeni yapı türünün yatırımcılarının bu dönemde kentin bu önemli ticaret merkezinde çok katlı konut yapısı yerine iş hanları yapmayı tercih ettikleri düşünülebilir. 1905 haritasında Kılıç Ali Paşa Caddesi ile Galata Caddesi arasında yalnızca bir apartman, Galata Caddesi ile Lüleci Hendek arasında da beş apartman görülmektedir. Karaköy özellikle Kemeraltı Caddesi ile deniz arasındaki alan çalışmanın ele aldığı dönemler içinde kentsel işlevler açısından bir konut yerleşim alanı olmaktan çok bir iş bölgesi olarak tanımlanabilmektedir.

Bölgede görülen tek aile konutu olarak tanımlanan yapı türünün de Kılıç Ali Paşa Caddesi'nin Kuzey yönünde ve çoğunlukla Kemer Altı ile

Lüleci Hendek Caddeleri arasında yoğunlaştıkları gözlenir. Bu konutlardan günümüze kadar gelen yapılar az sayıda da olsa mevcuttur. Alanın kuzeyinde kalan Galata Mandırası Sokağı'nda bu yapıların işlev değiştirerek kullanıldığı görülmektedir. Lüleci Hendek Sokağı'ndaki konut yapıları ise St. Benoit Fransız Okulu'nun lojmanları olarak kullanılmaktadır.

Bölgede 20 yüzyıl başı itibari ile en çok rastlanan yapı türünün hanlar olduğu söylenebilir. 1858 haritası ile 1905 tarihli harita karşılaştırıldığında kâgir ticaret yapılarının (hanlar) sayısal olarak ve tipolojik olarak da çeşitlendiği arttığı görülmektedir.

Günümüzde Karaköy en eski işlevi olan liman kenti özelliklerini özellikle Kemeraltı Caddesi'nin güneyindeki kısımda karşılaşma, değiş tokuş, kısa süreli bulunma alanları olarak geçiş mekânı niteliklerini sürdürmektedir. Kuzeye doğru çıkıldıkça Galata ve Kemeraltı Cadde'lerinin üst kısımları ise daha kalıcı işlevlerin okul, apartman vb. türde yapıların bulunduğu alandır.

1980'lerden itibaren benimsenen yeni liberal politikalar kent yönetimlerinde de değişikliğe yol açmış, yeni çıkarılan yasalarla belediyelerin artan finansal ve idari yetkilerinin kullanım biçimleri kent toprağının pazarlanarak gelir elde etme yoluna gidilmesine neden olmuştur. 2000'lerin başından itibaren yakın çevredeki Salıpazarı ve Haliç tersanelerinin bulunduğu alanın liman işlevli mega projelere (Galataport ve Haliçport) pazarlanması yaklaşımı, alanda morfolojik ve tipolojik dönüşümlere sebep olmaktadır. Henüz uygulamaya başlanmamış olmasına rağmen bu projelerin gündemde olması dahi tüm Galata'da sur içi alanında küçük parsellerin birleştirilmesi ile büyütülen arsalarda veya parsel sınırları içinde çeşitli ölçeklerde yoğunlukla turizm yapılarının yapılmasına neden olmaktadır. Bu eğilim Tophane ve Perşembe Pazarı yönünde de ilerlemektedir. Karaköy ve çevresi bir yandan eski ticaret hanlarının restorasyonları ile yenilenir ve canlandırılırken bir yandan da soylulaştırma nitelikli dönüşümler (turizm, yeme içme mekânları, tasarım atölyeleri, galeriler vb.) ile işlevsel ve sosyal olarak değişim geçirmektedir.

Sonuç olarak; yapılan incelemelerle oluşan birikim, bugün büyük bir şantiye görünümündeki bölgede Osmanlı'nın Modernleşme sürecinden itibaren mekânsal birçok niteliğini kaybetmiş olmasına karşın, sur dışı alandaki morfolojide etkin olan daha geniş yapı parselleri ve sur içinde Mumhane Caddesi'nin kara tarafındaki küçük parsel yapısı varlığını

kısmen sürdürmekte olduğunu ancak özgün işlevsel yapının değişerek küçük ölçekli ticaret işlevi niteliğinin turizm işlevine dönüşmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan müdahalelerde çevrenin özgün kent-sel dokusu ve mimari karakterinin devamına yönelik değişim anlayışının benimsenmesi çok merkezli İstanbul metropolünün bu en eski ve yerleşik bölgesinin sürdürülebilirliği açısından dikkate alınması gereken bir nitelik olarak görülmektedir.

Kaynakça

Akın, N. (2002). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınevi.

Annuaire Oriental, (1905). (Indicateur Oriental) du Commerce. *SALT Arşiv*. İstanbul

Annuaire Oriental, (1885). (Indicateur Oriental) du Commerce, Adresses des Hans de Galata, *SALT Arşiv*, İstanbul.

Candemir, Y. ve Kavzaoğlu, T. (2009). *İstanbul Goad haritalarının bilgi sistemine aktarılması ve değişim analizi*. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 11-15 Mayıs, Ankara.

Çelik, Z. (1993). *The remaking of Istanbul*. London: University of London Press.

Dağdelen, İ. (2005). *Cadastre de la ville de constantinople VI cercle municipal*. İstanbul: İBB.

Dağdelen, İ. (2007). *Charles edouard Goad'un İstanbul sigorta haritaları*. İstanbul: İBB.

Institut Français d'Etudes Anatoliennes (IFEA) Harita Arşivi.

İstanbul Ansiklopedisi, (1986). Gülersoy, Ç. Tophane maddesi, 7, 276.

İstanbul Ansiklopedisi, Kazgan, H., Galata Borsası maddesi, 3, 356.

Jacques Pervititch sigorta haritalarında İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kafescioğlu, F. ve Öncel, D. (2014). Beyoğlu'nda 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı konutu mekân organizasyonunda izlenen gelişim. *Mimarist*, 51, Güz, 27.

Koçak, Y., Ademoğlu, A., Beşli, A., Eraslan, Z. ve Akçay, Y. (2013). *Sultan II. Abdülhamid devri harita ve planlarında İstanbul*. İstanbul: İBB, Kültür AŞ. Yayınları.

Kömürcüyan, E. Ç. (1988). *İstanbul tarihi XVII. asırda İstanbul*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Mamboury, E. (1951). *Istanbul touristique*. İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.

Okur, E. (2011). *Galata surlarının yıkılma süreci*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Öncel, D. (2012). 19. yüzyıl ortasından 20. yüzyıl başına Karaköy Meydanı ve yakın çevresinin dönüşümü. *Mimarist*, 46, Kış, 72.

Öncel, D. ve Kafescioğlu, F. (2005). 1858-1860 Galata, Pera ve Pangaltı planı. *Mimarist*, Bahar, 18, İstanbul.

Yrd. Doç. Dr. Figen Kafescioğlu: Figen Kafescioğlu 1981 yılında TED Ankara Koleji'nden, 1986 yılında Mimar Sinan Üniversitesi'nden yüksek mimar olarak mezun oldu. Serbest mimarlık bürolarında çalıştığı dört yılın ardından 1990 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı Mekân Organizasyonu Bilim Dalı'nda asistan olarak göreve başladı. 2001 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı'nda "Yaşlı Yaşam Ortamlarında Yapısal Çevrenin Mekânsal Davranış Süreçlerine Etkisi" başlıklı teziyle doktor unvanını aldı ve 2002 yılında Yardımcı Doçent oldu.

Halen, aynı kurumda lisans, MSGSU Fen Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans ve doktora programlarında ders vermektedir.

Katıldığı mimarlık yarışmalarında ödüller almıştır. Mesleki uygulamaları bulunmaktadır. Araştırma konularının bazıları; yapısal çevre-insan davranışı etkileşimi alanı, yaşam biçiminin yapısal çevre üzerindeki etkisi, yaşlı yaşam ortamları, kent morfolojisi, mimari mekan ve aramekan kavramıdır. Uluslararası kongre ve sempozyumlara bildiri vererek katılmıştır. İstanbul'da 19. yüzyılda Osmanlı Konutu'nda yaşam biçimi ve mekânsal dönüşümün incelenmesi ve kent morfolojisi ile ilgili araştırma projesi yönetmiş ve sunumlar yapmıştır. 20. Yüzyıl Türkiye mimarisinde etkin rolü olan Prof. Muhlis Türkmen'in uygulanmış ve günümüzde kullanılmakta olan yapılarını inceleme amaçlı bir bilimsel araştırma projesi sürdürmektedir.

1999-2001 yıllarında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın Tasarım-Kuram dergisi editörlüğü yapmıştır. TMMOB Mimarlar Odası üyesi ve aynı odanın yayını Mimarist dergisi ve Selçuk Üniversitesi yayını ICONARP dergisinin danışma kurulu üyesidir. **E- Posta:** figenorcun@yahoo.com

Zihinsel Haritaların Biçimlenmesinde Ulaşım Ağı Bağlamında Yerleşme Tipolojisinin Etkisi; Toronto Örneği

*

Nilgün Çolpan Erkan

Öz

Zihinsel harita, kullanıcıların zihninde oluşan, temelde yol ve yön bulmayı sağlayan, zihinsel model olarak da tarif edilen olgudur. Zihinsel harita kısaca kullanıcının bir yerle ilgili zihnindeki imgelerin tümünü anlatmaktadır.

Yapılan araştırmalar zihinsel haritaların kullanıcının özelliklerine göre biçimlenmesinin yanı sıra çevrenin özelliklerine göre de biçimlendiğini göstermektedir. Bu çalışma ile topoğrafya ve buna bağlı olarak ulaşım ağı gibi çevresel özelliklerin zihinsel harita tiplerini nasıl etkilediği ele almaktadır.

Appleyard kullanıcıların çevreyi ulaşım sistemi bağlamında algıladığını, bu nedenle zihinsel haritaların çevrenin ulaşım sistemine göre biçimlendiğini savunmuştur. Yaptığı bir araştırmada bu savdan yola çıkarak zihinsel harita tipolojisini tarif etmiştir. Zihinsel haritalar ile ilgili yapılan diğer araştırmalar da bu bulguyu desteklemektedir. Ancak ulaşım ağının topoğrafya ve yerleşme kültürüne bağlı olarak organik biçimlendiği dokularda, zihinsel harita tipinin değiştiği saptanmıştır. Bu yerleşmelerin haritalarının zor kavranan ulaşım ağı yerine, daha kolay akılda kalan işaret öğelerine göre biçimlendiği görülmüştür.

Bu çalışmada zihinsel haritalar ile ilgili araştırmalardaki saptamalar, bir kez daha düz bir alanda, ızgara sistemde kurulmuş bir yerleşmede saptanmıştır. Araştırma için düz bir topoğrafyada, ızgara biçimli ulaşım sistemine sahip olan Toronto kenti seçilmiştir. Çalışmanın yöntemi, gözlem çalışmasına ek olarak, Toronto Üniversitesi'nde gerçekleştirilen yazılı ve çizili ifadeleri içeren anket çalışmasını kapsamaktadır. Bu ankette katılımcılardan bazı bilgilerin yanı sıra kentin haritasının çizilmesi istenmiştir. Elde edilen veriler ulaşım sisteminin, zihinsel harita tipini etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Harita, Ulaşım Ağı, Izgara Doku, Organik Doku, Toronto

The Impact on Shaping Mental Maps of the Urban Typology, in the Context of Transportation Network; Toronto

*

Nilgün Çolpan Erkan

Abstract

A mental map is also described as a mental model that is formed in the minds of users, which, in basis, provides way and direction finding. A mental map summarizes all icons the user has in mind about a place.

Studies show that mental maps are formed based on environmental characteristics as well as the user's characteristics. This study approaches the effects of topography and its consequent environmental features, such as transportation networks, on mental map typology.

Appleyard defends, that the users perceive the environment by the transportation system and therefore a mental map of an environment is shaped by its transportation system. In his research, he describes the types of mental maps based on this survey, and additional research conducted on mental maps also supports these findings. However, it was determined that, in settlements, formed organically by topography and the settlement culture, with difficult to grasp transportation networks, the mental maps were forming according to easy landmarks instead of the transportation systems.

In this study, various findings related to the mental map research has been tested on a gridiron layout set on a flat surface. The city of Toronto has been selected as a case study because of her gridiron transportation network laid out plain land. The research is based on observation and a survey which contains written and drawing statements, and was conducted in Toronto University. In this survey, the participants have been asked to draw Toronto's mental map as well as to give some personal information about themselves. The results have proved that the transportation systems have an effect on the type of mental maps created in the users' minds.

Keywords: *Mental Map, Transportation Network, Gridiron and Grid Pattern, Organic Pattern, Toronto*

Giriş

Kullanıcının mekânda yol ve yön bulmasını sağlayan zihinsel haritalar, bireysel özelliklerin yanı sıra yerleşmenin özelliklerine göre de biçimlenmektedir. Mekânsal tecrübe, ulaşım tipi, meslek, yaş, cinsiyet gibi içsel özellikler bireylerin mekânlar ile ilgili zihinlerinde oluşturdukları harita ve/veya modelin biçimini, detaylarını etkilemektedir (Rapoport, 1977, s. 38-40-131). Ancak yapılan araştırmalar çevrenin kendine has özelliklerinin de zihinsel haritaları ve bu haritaların niteliğini etkilediğini ortaya koymaktadır (Appleyard, 1970, s. 100-117; Erkan, 2012, s. 92-100).

Ulaşım ağları kullanıcının kenti algılaması ve okumasında etkili faktörlerdir. Bir yerleşmede ulaşım ağının biçimini belirleyen faktör topoğrafya ise bu etki katlanarak artmaktadır. Bu nedenle zihinsel haritaların tipolojisinde ulaşım faktörü tek başına belirleyici olmamaktadır. Ulaşım sisteminin biçimlenmesinde etkili olan, topoğrafya da etkenlerden biri olarak değerlendirmeye alınmalıdır. Bunun nedeni, eğim yerleşmelerde ulaşım tipini biçimlendirirken¹, işaret öğelerinin görülebilirliğini de arttırmaktadır. Bu tür yerleşmelerde işaret öğelerinin daha çok hatırlanmasındaki diğer faktör, yol ağı karmaşık olduğundan yönlenmenin işaret öğelerine göre gerçekleşmesidir. Bu niteliklerle zihinsel haritaların da yerleşme tipolojilerine göre biçimlendiği varsayılmaktadır.

Çalışmanın amacı, yerleşmelerin algılanmasını sağlayan faktörlerden biri olan ulaşım sisteminin zihinsel haritaların tipi üzerindeki etkilerinin ortaya konulmasıdır. Temel (simple/basic) geometrik biçimler ile tarif edilemeyen ritmik/organik düzendeki ulaşım sistemleri imgelemesi zor desenler oluşturduğundan, bu tür yerleşmelerin zihinsel haritaları daha çok algılanması kolay, işaret öğelerini temel alan, noktasal elemanlardan oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak çalışmanın hipotezi; 'tanımlanabilir geometrik biçimler oluşturan, metrik ulaşım sistemlerine sahip yerleşmelerin zihinsel haritaları, ulaşım sistemi üzerine kurgulanmış ağ temelli haritalardır' olarak ortaya konulmaktadır.

¹ Bu çalışmada eğimli alanda ızgara sistem ulaşım ağına sahip yerleşmeler kapsam dışı bırakılmıştır.

Çalışmanın yöntemi araştırmanın gerçekleştiği yerleşme olan Toronto'nun topoğrafya, ulaşım gibi özelliklerinin saptanmasının yanı sıra kullanıcı zihinsel haritalarının incelenmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda Toronto Üniversitesi'nde öğrenci, öğretim elemanları ve yakınlarından oluşan, farklı yaş ve mesleklere sahip 34 katılımcı ile kişisel bilgilerin derlendiği ve kentin haritasının çizilmesinin istendiği bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler değerlendirilerek çalışmaya ilişkin hipotez sınanmıştır.

Zihinsel Harita Kavramı

Zihinsel harita kısaca çevreyi algılayan bireyin zihnindeki çevrenin modeli olarak tanımlanabilir. Bu kavram bilimsel yazında zihinsel, bilişsel² veya psikolojik harita (cognitive, mental, psychologic map) gibi farklı isimlerle anılır. Milgram (1972) ve Lynch (1960) zihinsel haritaları bireyin bir yerle ilgili olarak geliştirdiği imgeler olarak tarif ederken, Lang (1987, s. 135) bir kılavuz şema olarak değerlendirir.

Lynch zihinsel harita kavramını kentsel imaj kavramıyla eşdeğer olarak kullanır, Milgram (1972, s. 194-204; 1976, s. 105-124) aynı konuda psikolojik haritalama kavramını tercih etmektedir. Ribey'e göre (1980, s. 6) zihinsel haritalar bireylerin çevreye ilişkin algılarını öğrenmede bir araçtır. Kosslyn, Pick ve Fariello (1974, s. 707-716) ve Beck ve Wood (1976, s. 199-237) ise zihinsel haritaları, insanların çevrelerine ilişkin bilgi ve imajlarını anlamada bir araç olarak tanımlamışlardır (Göregenli, 2010, s. 32). Downs ve Stea (1973, s. 8-26) ise zihinsel haritaların, önemli şeylerin nerede olduğunu ve bulunulan yerden onlara nasıl ulaşılabileceği sorularını, çabuk ve etkili olarak cevaplayan bir zihinsel mekanizma olduğunu vurgular (Lang, 1987, s. 136). Başka bir tanıma göre de zihinsel haritalar bireylerin öncelikle yol bulma ve seyahat yoluyla geliştirdikleri mekânsal bilgi depolarıdır (Mondschein vd., 2010, s. 845). Bu tanımlara göre zihinsel haritalar ulaşım ağı ile doğrudan ilişkidir. Zihinsel haritaların ulaşım sistemi ile ilişkilendirildiği diğer bir tanım ise Bell, Fisher,

² Bazı kaynaklarda çalışma konusu ile ilgili 'bilişsel harita' sözcüğünün de kullanıldığı görülmektedir. Ancak günümüzde 'bilişsel' kavramı bilişim bilim alanını çağrıştırdığından bu çalışmada 'zihinsel harita' kavramı kullanılmaktadır.

Baum ve Green'e (1996, s. 78- 80) aittir. Bu tanıma göre zihinsel haritalar, tanıdık bir çevrenin kişiye özel ifadesini anlatır ve işlevlerine ait en basit örnek ise kaybolmayı önlemeleridir.

Rapoport (1977, s. 122) genişleyen kentsel sınırlar nedeniyle insanların kentin bütünü ile ilgili zihinsel harita çizemediklerini çevreyi küçük parçalar halinde hatırlayarak yansıttıklarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda zihinsel haritaların kesin, detaylı, tam olabileceği gibi eksik, belirsiz ve genel olabileceğini de belirtmektedir (Rapoport, 1977, s. 130-131). Zihinsel haritalar çevreye ilişkin, yer, rota, konum, mesafe ve yön dâhil olmak üzere mekânsal bilgiyi içerir (Downs ve Stea, 1977). Yapılan araştırmalar zihinsel haritaların gerçek çevrelere benzer olduğunu ancak boyutların, yönün ve mesafelerin farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak zihinsel haritaların işlevi dolaysız olarak mekânda insan davranışlarını düzenlemeye yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Zihinsel harita, çevrenin kullanıcıların zihinlerinde oluşmuş haritası veya modeli olarak tanımlanır (Erkan, 2012, s. 92). Bu haritalar veya modeller çevrenin fiziksel ve sosyal özelliklerini taşımakla birlikte daha önce sözü edildiği üzere gözlemcinin niteliklerini de içermektedir. Bu çalışmada kentin fiziksel özelliklerini de biçimlendiren topografya ve ulaşım sisteminin zihinsel harita tipleri üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Farklı tarihlerde eğimli ve organik ulaşım ağına sahip iki yerleşmede (Erkan, 2002, 2011, 2012) zihinsel harita tiplerine ilişkin araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada diğer analizlerden elde edilen sonuçlar, düz ve ızgara sistem ulaşım ağına sahip Toronto kentinde gerçekleştirilen araştırma ile sınanmıştır.

Zihinsel haritaların biçimlenmesinde içsel ve dışsal etkenler olarak iki tür etkenden söz etmek mümkündür. İçsel etkenler kenti gözleyen, onun hakkında bilgi toplayan kullanıcının kişisel özellikleridir. Yaşı, cinsiyeti, mesleği, zihinsel harita sorgulama yöntemlerinden biri olan çizim konusundaki yeteneği gibi pek çok etken bu grup içinde ele alınır.

Dışsal etmenler ise kullanıcının gözlemediği dış mekânın doğal, sosyal, kültürel, ekonomik etmenler ve benzerleri etkisinde biçimlenen fiziksel görüntüsünün bütünüdür. Bu çalışmada mekânın fiziksel görüntüsünü biçimlendiren, ulaşım sistemi ve kimi yerleşmelerde ulaşım sistemini etkileyen topografya bileşeni ele alınacaktır.

Ulaşım Sistemi ve Algılama İlişkisi

Kentlerin algılanması pek çok biçimde gerçekleşmektedir. Bunlardan biri yüksek bir konumdan kenti bütün olarak izlemek, ikincisi ise kentin sokakları ve caddelerinde dolaşmaktır. Kanal mekânlar içindeki hareket kentsel mekânın ve bunu oluşturan bileşenlerinin algılanmasındaki en etkili yöntemdir. Buna bağlı olarak zihinsel haritalar öncelikte seyahat tipi ve sokaklar, kaldırımlar, bisiklet yolları, otobüs ve metro güzergahları gibi ulaşım sistemleri ile aracılığıyla elde edilen bilgiler ile ilişkilidir (Weston ve Handy, 2004, s. 533–545). Kentlerin ulaşım ağlarının oluşumunu etkileyen pek çok faktör söz konusudur. Bu faktörler aynı zamanda ağın biçimini de belirler; organik, metrik, ışınsal gibi ulaşım ağlarından söz etmek mümkündür. Bu çalışmada incelenen Toronto kenti metrik bir sistem olan ızgara biçimli bir ulaşım ağına sahiptir.

Izgara ulaşım sistemi birbirini dik kesen arterlerin, dikdörtgen biçimli yapı adaları oluşturduğu bir ulaşım sistemini tarif etmektedir. Bu sistemin uygulamasında genellikle doğal öğeler, akarsular, dağlar, vadiler göz ardı edilmiştir. Gallion (1986, s. 90) pek çok Amerikan kenti gibi New York kentinin de oluşum sürecinde birer mil²lik (~ 2.6 km²) eşit dikdörtgen parçalara bölünerek biçimlendiğinden ve bu süreçte doğal yapı elemanlarının göz ardı edildiğinden söz etmektedir. Yoğun bir göçle gelişen yerleşmelerde arazi talebini karşılamak için en hızlı, ölçmesi ve kayıt altına alması kolay ve karlı bir yöntem olan ızgara sistem ile arazi üretilmiştir. Bu da kentlere Gallion'un tanımıyla sonsuza uzanan, paralel sokakların oluşturduğu ölümcül tekdüzeliği beraberinde getirmiştir (1986, s. 358).

Izgara sistem değişken akışlı ve geniş alanlara dağıtım sağlayan ağlar için oldukça kullanışlı, takibi ve algılanması kolay bir ulaşım sistemi ortaya koymaktadır (Lynch, 1963, s. 40). Karmaşık ve geniş alanlara yayılmış yerleşmeler için en uygun yöntem olarak 20. yüzyılın ortalarında kabul görmüştür. Pek çok kentte kullanılmasına karşın tekdüzelik, topoğrafyayı göz ardı etmesi, kademelenmenin sağlanamaması gibi konularda eleştirilmektedir.

Lynch'e göre ızgara sistemin özü yönlenme, kesişmelerdeki düzen ve hatlardaki dizi anlayışıdır ve kolay erişim, iyi yönlenme ve karmaşık trafik akışları için uygun düzenleme imkânları bu sistemin avantajlarıdır

(1963, s. 40). Izgara sistem bir yerleşmede, topoğrafyaya bağlı olarak, kullanıcı görebildiği noktaya kadar, üzerinde bulunduğu aksı oluşturan yapı cephelerinin tanımladığı doğrusal bir mekânı algılar. Eğer topoğrafya düz veya düze yakın ise mekânın çeşitliliği doğrudan yapıların cephesine bağlıdır.

Organik ulaşım sistemi, ızgara dokular gibi belirli geometrik biçimlerle tarifleri mümkün olmayan, genellikle tarihsel süreç içinde kendiliğinden gelişen ve/veya yoğunlaşan dokuların kanal sistemini tarif etmektedir. Organik ulaşım sisteminin en önemli özelliği, zaman içinde gelişmiş olmasıdır. Hem eğimli hem de düz alanlarda görülen bu sistemde, ızgara sistemin aksine, kademelenme daha kolay algılanmaktadır. Bunun yanı sıra geometrik tekrarın olmadığı bu sistem, biçimsel benzerliklerin de az olmasına bağlı olarak, zengin perspektif ve kesinlikle tekdüze olmaktan uzak bir mekânsal kurgu içermektedir. Bu sistemdeki sokaklarda bir uçtan diğer uca bütüncül algılama mümkün olmadığından yönlendirme yol açısından çok üçüncü boyuttaki yapılar, anıtlar, peyzaj, kentsel elemanlara bağlı gerçekleşmektedir.

Mekânsal algulamada ulaşım sistemi kadar yerleşmelerin özgün karakterini oluşturan topoğrafya da etkili faktörlerden biridir. Eğimli alanlarda gelişmiş yerleşmelerde kentin silüetini izlemek, bu silüetin içinde yer alan anıtsal yapıları algulamak, doku değişikliklerini hissetmek düz bir yerde kurulmuş bir yerleşmeye göre daha kolaydır. Doku içinde alt yapı, havalanma, ışık alma, manzara gibi konularda eşitlik imkânı sunan topoğrafya aynı zamanda dokunun izlenebilirliğini de arttırmaktadır. Bu da kentin işaret öğelerinin silüetin içinden daha kolay algılanmasını ve bağlı olarak konumuyla birlikte hatırlanmasını sağlamaktadır.

Bu noktada “düz ve ızgara sistem kentler ile eğimli ve organik sistem kentlerin algılanmasında bir farklılık olmakta mıdır?” sorusu, bu çalışmada kullanıcıların zihinsel haritaları üzerinden cevaplanmaya çalışılmakta, ulaşım sisteminin zihinsel harita tiplerinin biçimlenmesindeki etkileri tartışılmaktadır.

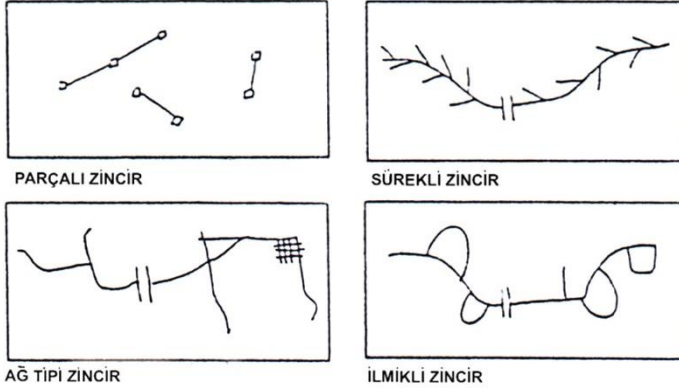
Zihinsel Harita Tipleri

Zihinsel haritalarda tipoloji, ilk kez Appleyard'ın (1970, s. 131–156) Venezuela, Guayana City'de yaptığı araştırmada ele alınmaktadır. Bu araş-

tırmadan yola çıkarak Appleyard zincir, noktasal ve bölgesel tip olmak üzere harita tiplerini üç grupta ele almıştır. Bu yazıda ise zihinsel haritalara sembolik tip eklenerek dört grup altında incelenmektedir. Zihinsel harita tiplerinden ilki ulaşım ağının iyi okunabildiği, yerleşmeyi kanal mekânlar üzerinden tarif eden **zincir tipi haritalardır**. İkinci tip haritalar ise yerleşmedeki işaret öğelerine referans veren **noktasal haritalardır**. Diğer iki tipten biri yerleşmeyi birbirinden farklı bölgelere/dokulara ayırarak tanımlayan **bölgesel haritalar** ile resimsel veya mekândan bağımsız **sembolik çizimlerdir**.

Zincir Haritalar

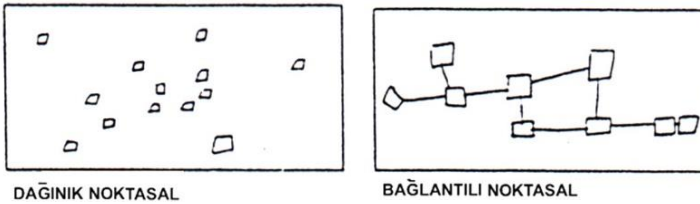
Zincir haritalar yerleşmenin öğelerinin ulaşım alanları ile ilişkilendirilerek doğrusal, eğrisel veya ağ biçiminde tarif edilmesi ile oluşur. Zincir haritalar; parçalı, sürekli, ağ ve ilmikli olmak üzere alt gruplarda incelenmektedirler. **Parçalı zincir haritalar** ulaşım ağının tümünün iyi bilinmediği durumlarda çizilen, parça parça aksların, birbirinden bağımsız ifade edildiği, belirli işaret öğelerine ya da odaklara erişimi tarif eden harita tipidir. **Sürekli zincir haritalar** imaj öğelerinin doğrusal ve/veya eğrisel bir öğeye takılmış noktalar gibi dizilmesi ile oluşturulmuş ve bir hat üzerinde süreklilik arz eden harita tipleridir. Bu tip haritalar daha çok belirli bir güzergâh üzerinde hareket ederek (otobüs, minibüs güzergâhı gibi) çevreyi bu doğrultuda öğrenen kullanıcıların haritalarıdır. **Ağ tipi zincir haritalar** çevrenin ulaşım ağları aracılığıyla anlatıldığı harita tipleridir. Anlaşılır ulaşım ağına ve ulaşım kademelenmesine sahip yerleşmelerde, çevresini ulaşım aksları üzerinden tanıyan kullanıcının çizdiği haritalardır. **İlmikli zincir haritalar** ise yine bir ulaşım ağı üzerine temellenen harita tiplerindedir. Bu haritalarda bir ana omurga ve ona bağlanan alt ölçekli aksların varlığı gözlenmektedir. Ulaşım kademelenmesinin var olduğu ve kullanıcı tarafından algılanabilen yerleşmelerin haritalarında görülür.

Şekil 1. Zincir Tip Haritalar (Appleyard, 1970, s. 104)

Noktasal Haritalar

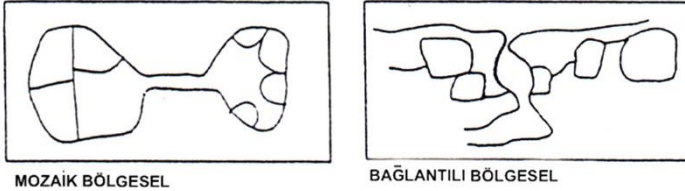
Noktasal haritalar; çevrenin daha çok işaret öğeleri ya da odaklar gibi noktasal öğelerle ifade edildiği haritaları anlatmaktadır. Bu tip haritalar iki alt grup ile tarif edilmektedir. **Dağınık noktasal haritada** her bir imaj öğesi mekânsal anlamda, kâğıt üzerinde birbirinden bağımsız elemanlar olarak çizilmiştir. Ancak bu çizimlerde elemanların kent mekânındaki konumları ve birbirlerine uzaklıkları kısmen gözetilmiştir. Bu tip haritaların içinde kimi zaman öğelerin birbirlerine göre sıralamalarının dikkate alındığı, sıralama dışındaki mekânsal faktörlerin gözetilmediği haritalar da bulunmaktadır. Bunlar da sıralı noktasal haritalar olarak tanımlanabilir. **Bağlantılı noktasal haritaların** dağınık noktasal haritalardan farkı imaj öğelerinin birbirleri ile ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bu haritalarda işaret öğeleri; kıyı, akarsu gibi sınır öğeleri veya yol, toplu taşıma güzergâhu gibi hatlar aracılığıyla birbirleri ile ilişkilendirilmektedir.

Şekil 2. Noktasal Tip Haritalar (Appleyard, 1970, s. 104)

Bölgesel Haritalar

Bölgesel haritalar çevrenin bölge ve dokular aracılığıyla anlatıldığı haritaları içermektedir. Bunlar; **Mozaik bölgesel haritalar**, alt bölgelerin tanımlı olduğu yerleşmelerde, kentin kendi içindeki bölgelere göre tarif edilmesi, **bağlantılı bölgesel haritalar** ise çevrenin bölge ve dokular ile anlatılmasının yanı sıra yakın çevresi ile ulaşım ilişkilerinin de gözetildiği haritalar olarak alt başlıklarda tanımlanmaktadır.

Şekil 3. Bölgesel Tip Haritalar (Appleyard, 1970, s. 104)

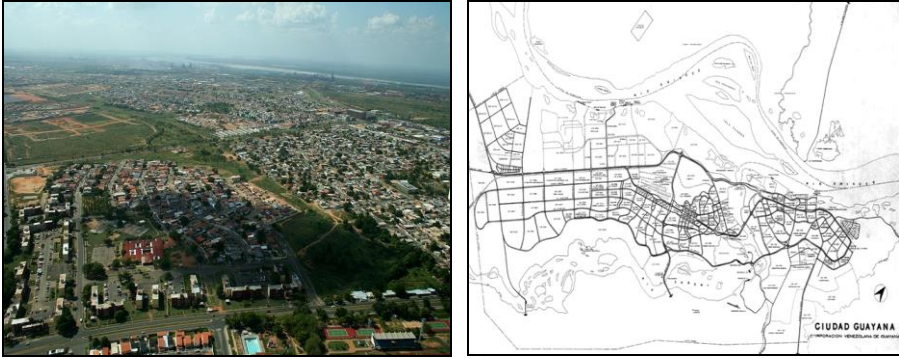
Diğer Harita Tipleri

Yapılan araştırmalarla Appleyard'ın ortaya koyduğu tipolojiye bir harita tipi daha eklenmiştir. Göregenli'nin (2010, s. 54) 'sembolik stil' olarak adlandırdığı bu tip çizimler harita, şema veya krokiden çok resimlerle kent mekânını ifade eden **resimsel çizimler** veya **mekândan bağımsız şemalardır** (Biçer, 2002, s. 119-120). Bu şemalardaki çizimler ise gerçek kentsel mekâna referans vermekten uzak grafik anlatımlardır.

Zihinsel Harita Türlerine İlişkin Araştırmalar

Harita tiplerinin ortaya konulduğu ilk çalışma Appleyard tarafından Guayana City'de gerçekleştirilmiştir (Appleyard, 1970). Guayana City düz topoğrafyaya bağlı olarak yerleşmenin büyük kısmında ızgara dokunun hâkim olduğu, çıkmaz sokak dokusunun görülmediği bir özellik sergilemektedir (Şekil 4). Yapılan araştırmada elde edilen 211 kullanılabilir haritaya göre; bunların %33'ü sürekli zincir tipi harita, %21'i ilmekli zincir tip harita, %15'i ise ağ tipi zincir harita niteliğindedir. Bu veriler değerlendirildiğinde katılımcıların %70'inin "zincir tipi" haritalar çizdikleri sonucu elde edilmiştir. Appleyard (1970, s. 104-156) bunu katılımcı-

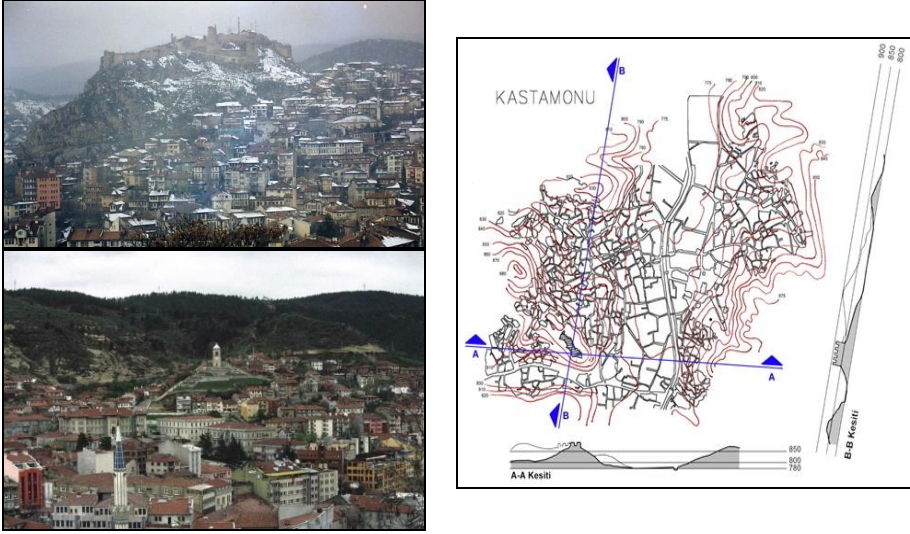
ların kent mekânını yollar aracılığı ile tanıyıp öğrenmelerine bağlanmış-
tır. Bu sonuç Guayana City'nin kolay algılanan ve kent içinde dolaşımı
da alternatifli hale getirerek, kolaylaştıran ulaşım ağının zihinsel harita-
ların tipini etkilediğinin göstergesidir.

Şekil 4. Appleyard'ın Araştırmasını Gerçekleştirdiği Guayana City, Venezue-
la, Sağda Kentten Bir Görünüş (http://en.wikipedia.org/wiki/Ciudad_Guayana,
28.08.2012) ve solda Guayana City'nin ulaşım ağının görüldüğü 1985 planı (San-
tos Martinez Arşivi, Montaña 2012)

Bu saptamaya göre ulaşım sistemi kolay algılanmayan, topoğrafyanın ulaşım sistemini etkilediği yerleşmelerde zihinsel haritaların başka referanslara göre biçimlenmesi gerekmektedir. Kastamonu'da 2000 yılında (Erkan, 2002, 2011), Haliç'te de 2011 (Erkan, 2012) yılında yapılan araştırmalar bu konuda bazı sonuçların çıkarılmasını sağlayacak verilerin elde edildiği çalışmalardır. Kastamonu da, Haliç de bir suyunun iki yanında karşılıklı bakışimli yamaçlarda gelişmiştir.

Kastamonu'da yerleşmenin en önemli iki aksı Kastamonu Çayı'nın iki yanından geçmektedir. Diğer ulaşım arterleri topoğrafyaya da bağlı olarak kıvrımlı ve çıkmaz sokaklara sahip bir doku oluşturmaları nedeniyle kademelenmede çok öne çıkmamaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Kastamonu Kenti Görünüşü ve Kentin Geleneksel Dokusunun Ulaşım Ağı

Kastamonu’da 106 katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmada zincir haritaların %28’lik bir orana sahip olduğu saptanmış, noktasal tip haritaların ise toplam haritalar içindeki oranı %47 olarak belirlenmiştir. Ancak zincir haritaların da %57’sinin parçalı zincir harita tipinde olması, ulaşım sisteminin süreklilik ifade edecek biçimde haritalara yansımadığını göstermektedir.

Haliç’te de suyolunun iki yanında konumlanmış ulaşım arterleri kademelenmede ağırlıklıdır. Yamaçlarda yer yer yangın dokularında ızgara ulaşım ağı görülmekle birlikte bu dokular alt bölge içinde süreklilik göstermemektedir. Alt bölgedeki ulaşım ağırlıklı olarak sahil yolları ve onlarla köprüler aracılığı ile kesişen arterlerden sağlanmaktadır. Eğimin varlığı bu alt bölgedeki anıtsal yapıların daha kolay algılanmasını ve bağlı olarak hatırlanmasını sağlamaktadır (Şekil 6). Bu nedenle bu çalışmada da zincir tip haritaların oranı sadece %3 olarak saptanmış, anıtsal yapıların işaret edildiği noktasal haritaların ise %57’lik³ bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir.⁴

³ Dağınık noktasal, bağlantılı noktasal ve sıralı noktasal haritaların toplamıdır.

⁴ Bu çalışmada elde edilen mozaik bölgesel haritaların oranı %22, sembolik haritaların oranı ise %18 olarak tespit edilmiştir.

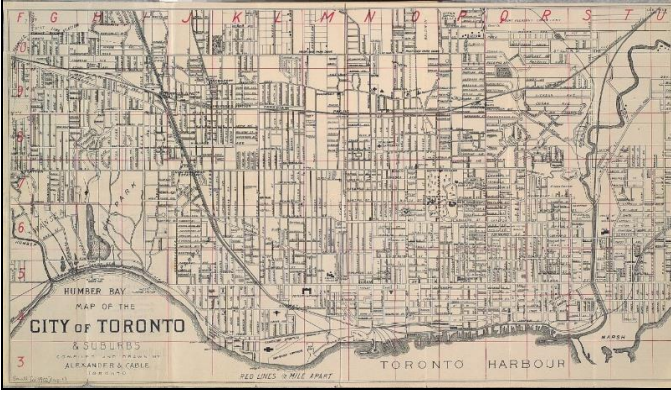

Şekil 6. Haliç'ten Bir Görüntü (Seda Yıldız arşivi), Haliç Ulaşım Ağı ve Topoğrafyası (Tayyare, 2007, s. 45'den düzenlenmiştir)

Toronto Örneği

Toronto, Kanada'nın en büyük şehri ve ticaret merkezi, Ontario eyaletinin başkentidir. Güneyinde Ontario Gölü bulunan kentin 2014 nüfusu yaklaşık olarak 2.86 milyon kişi olarak sayılmıştır (World Populatin Review). Oldukça düz bir alanda gelişmiş olan kentin ulaşım ağı ızgara sistemde gelişmiştir. Toronto bölgesinde M.Ö. 1500 yıllarında Wyandot olarak adlandırılan yerli toplulukların yaşamaktadır. Toronto'nun Avrupalılar gelmeye başladığı 1500 yılından önceki adı *tkaronto*'dur. Bunun anlamı 'ağaçların suyun içinde durduğu yer'dir (Rayburn, 1994, s. 68-70). Bu isimden de anlaşılacağı üzere Toronto oldukça düz bir coğrafya üzerinde kurulmuş bir yerleşmedir (Şekil 7, 8). Avrupa'dan göç eden nüfusa arazi sağlayabilmek ve bunu eşit ve hızlı gerçekleştirebilmek amacıyla, pek çok Ame-

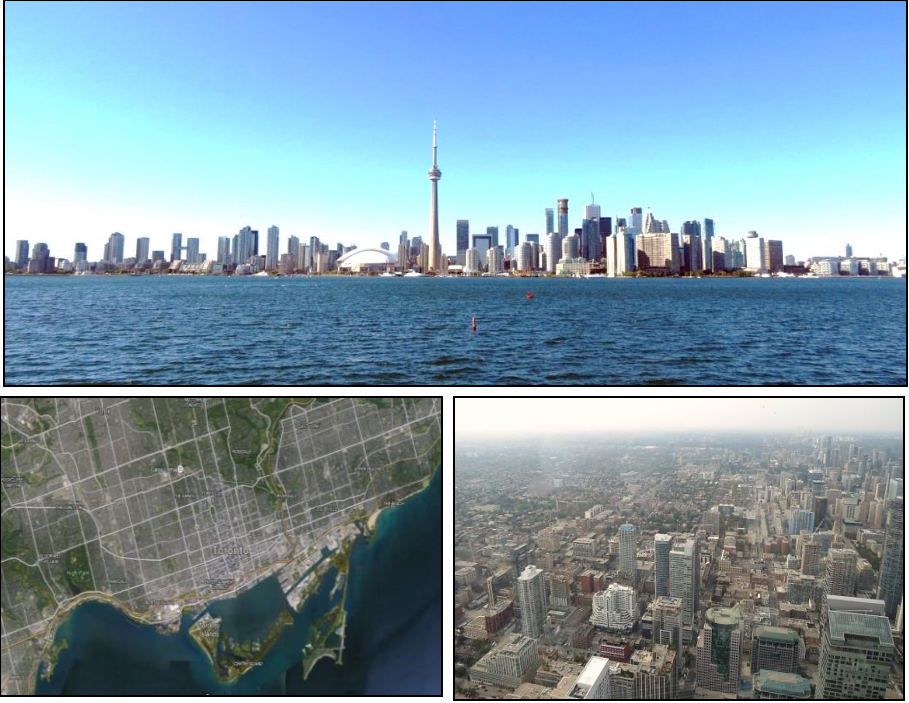
rikan kentinde olduğu gibi, Toronto'da dikdörtgen biçimli parçalara bölünerek göçmenlere sunulmuştur.

Şekil 7. Toronto 1902 Yılındaki Haritası ve 1876 Yılında, G. Gascard Tarafından Çizilmiş Havadan Görünüşü.

(Toronto Public Library arşivi, resim J. Ross Robertson Collection, JRR 745)

Günümüzde Toronto kenti ele alındığında kuruluşundaki ızgara sistem ulaşım ağının çeperlere kadar bozulmadan, 630 km²lik (kuzey-güney doğrultusunda 21 km, doğu-batı doğrultusunda 43 km) bir alana yayıldığı görülmektedir. Kentin gar çevresinde gökdelenlerin yoğunlaştığı merkez bölgesi yer almakta, bu bölgenin odağında ise CN Tower isimli, kentin simgesi haline gelen televizyon kulesi ve stadyum bulunmaktadır. Merkezin hemen çeperinde ise az katlı konut alanları yayılmaktadır. Kule dışında kentin dikkat çeken bir bölgesi Center Island adı verilen merkezin karşısındaki rekreasyon işlevli adasıdır (Şekil 8).

Şekil 8. Toronto Kentinin Günümüzdeki Ulaşım Ağı ve CN Kulesinden Görünüşü

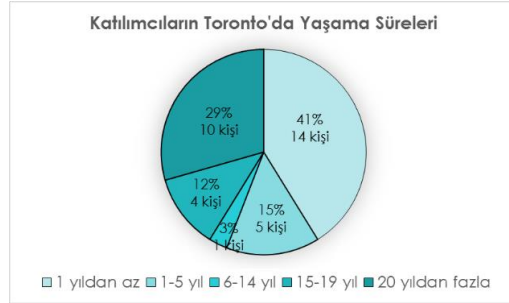
Toronto'da 2014 yılında Toronto Üniversitesi öğrencileri⁵, öğretim elemanları ve yakınlarından, farklı yaş ve mesleklere sahip 34 katılımcı ile zihinsel harita çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada katılımcıların %56'sı kadın, %44'ü erkektir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında %44'ünün (15 kişi) 20-25 yaş aralığında bulunduğu görülmektedir. Bunu %21 (7 kişi) ile 36-45 yaş aralığı takip etmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında ise en yüksek oran %44 (15) ile meslek yüksekokulu mezunlarına aittir. Takip eden %29'luk oran ise üniversite mezunlarıdır (Şekil 9).

⁵ Katılımcıların 12'si öğrencidir. Öğrencilerin 1/3'ünün eğitim aldığı bölüm bilinmemekte birlikte, diğer öğrenciler mühendislik, eğitim bilimleri, finans ve medya bölümlerinde eğitim almaktadır.

Şekil 9. Katılımcıların Yaş ve Eğitim Durumu

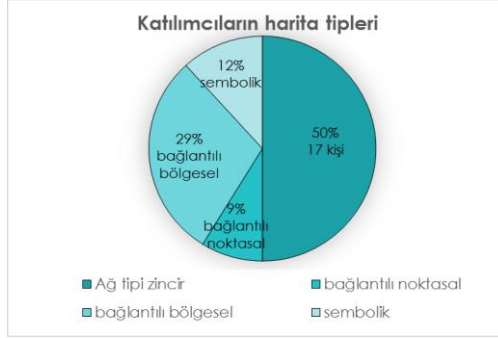
Bir yerleşmeye ilişkin zihinsel haritalarda yer alan eleman sayısını, haritaların detayını etkileyen o yerleşmede yaşam süresidir. Katılımcıların Toronto'da yaşadıkları süre incelendiğinde %41'i (14 kişi) 1 yıldan az yaşamış, kente yeni gelen öğrenciler, %29'u (10 kişi) 20 yıldan fazla sürer Toronto'da yaşayanlardır (Şekil 10).

Şekil 10. Katılımcıların Toronto'da Yaşama Süreleri

Değerlendirme

Bu çalışmada elde edilen zihinsel haritaların yarısı (%50, 17 kişi), ulaşım alanlarına referans ile çizilmiş 'ağ tipi zincir' harita özelliği göstermektedir. Haritaların %29'u (10 kişi) ise yine ulaşımı referans alan ancak yerleşmeyi bölgesel özelliklerine göre tarif eden, 'bağlantılı bölgesel' harita tipindedir. Kentteki işaret noktalarına dayanarak çizilen haritaların oranı ise yine ulaşım ile ilişkilendirilmiş olan bağlantılı noktasal haritalardır ve %9 (3 kişi) oranındadır. Geri kalan 4 harita (%12) ise kimisi mekânı hiç dikkate almayan (Kanada bayrağındaki akçaağaç yaprağı, kurt vb.) sembolik ifadeler ile kent silüetini betimleyen çizimlerdir (Şekil 11).

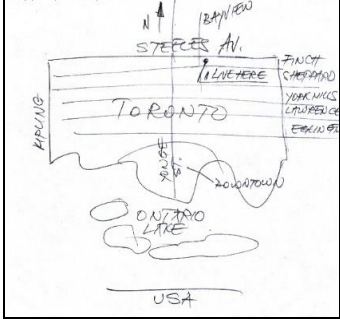
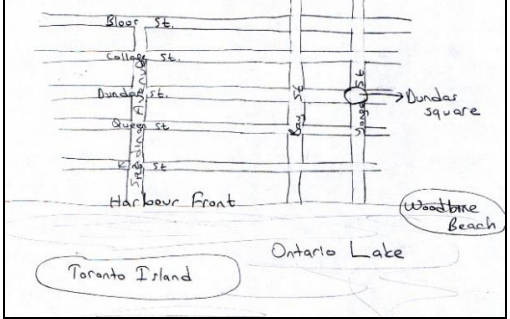

Şekil 11. Katılımcıların Çizdiği Haritaların Tipleri

Bu çalışmadaki saptama, kullanıcıların kent mekânını ulaşım arterlerinden öğrendikleridir. Harita örneklerinden de görüleceği üzere katılımcılar sokakları birbirleri ile ilişkilerini de gözeterek çizmişlerdir. İzgara biçimindeki ulaşım aksında belirli bir kademelenme hissedilememekte ve bu da eşit ağırlıktaki aksların ilişkisini gösteren çizimleri ortaya çıkarmaktadır. Şekil 12’de görülen 2 zihinsel harita incelendiğinde çok benzer bir teknikte, sokak adları verilerek çizildiği görülmektedir. Şekil 13 incelendiğinde ise sadece 5 haftadır Toronto’da yaşayan kız öğrencinin de benzer biçimde sokak isimlerine referans ile haritasını çizdiği görülmektedir. Özellikle dikkat çeken konu ‘dünyanın en uzun sokağı’ olarak anılan, ticaret aksı Young Sokağı’nın dört haritada da (uzun süredir kentte yaşayanlarda merkez aksı oluşturacak şekilde) yer almasıdır.

<p>40 yaşında Toronto’da doğmuş bir kadın tercümanın tümüyle ulaşım sistemine referans ile çizilmiş</p>	<p>62 yaşında 15 yıldır kentte yaşayan erkek sistem analisti tarafından çizilmiş</p>

Şekil 12. Ağ Tipi Zincir Haritalara Örnekler

	
<p>62 yaşında, 21 yıldır Toronto'da yaşayan, mühendis erkeğin ulaşım ağını temel alan, merkez bölgesine ve adaya işaret eden haritası</p>	<p>21 yaşında, 5 haftadır Toronto'da yaşayan, kadın üniversite öğrencisinin henüz tanıdığı kadar kentsel mekânı ulaşım ağını referans olarak çizdiği haritası</p>

Şekil 13. Ağ Tipi Zincir Haritalara Örnekler

Bağlantılı bölgesel haritalarda ise dikkat çeken konu yapı tipi, yapı düzeni gibi konularda farklılık göstermeyen ancak perakende ticarete konu olan ürünlerin, restoran tiplerinin, yaşayan ve kullanıcıların sosyal ve etnik gruplarının değiştiği Çin Mahallesi, İtalyan Mahallesi gibi genellikle tek bir cadde ile tanımlanan, alt bölgelerin çizilmiş olmasıdır. Bir yıldan az süredir kentte yaşayan erkek öğrenci, haritasının merkezine üniversitesini yerleştirip, çevreyi ana iki arter ile ilişkili bölgelerle tanımlamıştır. Buna karşılık 5 yıldır kentte yaşayan, genç kadının ise bazı bölgeleri (Kensington – hippiler, Queens – moda, Leslerville – brunch gibi) özellikleri ile birlikte tanımlaması, kentteki soylulaşma bölgelerine dikkat çekmesi, bu aksların/bölgelerin onun tarafından iyi bilinen akslar olduğunu göstermektedir (Şekil 14).

<p>26 yaşında, 5 yıldır kentte yaşayan, sağlık sektöründe çalışan bir kadının haritası.</p>	<p>21 yaşında erkek üniversite öğrencisi, 1 yıldan az Toronto'da yaşamakta.</p>

Şekil 14. Bağlantılı Bölgesel Haritalara Örnekler

Çalışmada elde edilen zihinsel haritaların %59'unda Ontario Gölü'nün bir sınır olarak varlığı, %29,4'ünde ise işaret öğesi olarak CN kulesinin varlığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar gölün ve kulenin varlığının kentte yaşayanlar için yönlenmede ve günlük yaşamda önem taşıdığını göstermektedir. Kenti referans alan sembolik çizimlerde de göl, kule ve stadyum görülmektedir (Şekil 15).

<p>39 yaşında, 1 yıldır kentte yaşayan kadın televizyon programı yönetmeni</p>	<p>30 yaşında, 3 yıldır kentte yaşayan kadın yönetici</p>

Şekil 15. Sembolik Zihinsel Haritalara Örnekler

HARİTA TİPİ	YAŞ					TORONTO'DAYAŞANAN YIL					EĞİTİM DURUMU			
	<20	20-35	36-45	46-55	56+	<1yıl	1-5	6-14	15-19	20+	Lise	Myo	Üniversite	Lisansüstü
Ağ tipi zincir	-	6	5	-	6	5	2	-	3	7	1	8	4	4
Bağlantılı bölgesel	1	7	-	1	1	5	1	-	1	3	2	4	3	1
Bağlantılı noktasal	2	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3	-	-
Sembolik	1	1	2	-	-	1	2	1	-	-	1	-	3	-

Şekil 16. Harita Tiplerinin Kullanıcıların Yaş, Toronto'da Yaşadığı Yıl ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı (2014)

Haritaların tipleri ile katılımcıların Toronto'da yaşama süresi incelendiğinde; ulaşım ağının yanı sıra işaret öğelerini referans alan bağlantılı noktasal tip haritaları çizenlerin kentte 1 yıldan az süredir yaşayanlar olduğu görülmektedir (Şekil 16). Yaş ve eğitim durumları konularında anlamlı ilişkiler elde edilemediğinden yorum yapılamamıştır.

Sonuç

Bu çalışma kolay algılanabilen bir ulaşım ağına sahip olan yerleşmede, kullanıcıların kenti algılama ve yönlendirmede öncelikli olarak ulaşım ağını dikkate aldıklarını göstermektedir. Kullanıcıların kente ait zihinlerindeki model olan, zihinsel haritaların, bu bağlamda ulaşım ağını referans alan, zincir harita tipinde olması bunun bir göstergesidir. Özellikle Toronto gibi düz alanda konumlanmış ve bu kentin merkezi gibi yüksek yapıardan oluşan yoğun bir dokuda, yönlendirme konusunda referans olabilecek işaret öğelerinin algılanmasında da sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum zihinsel haritalarda, işaret öğelerini referans alan, noktasal harita oranının düşük olmasının nedeni olarak gösterilebilir.

Harita tipleri ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre bir kentin zihinsel harita tipolojisi, ulaşım ağının niteliği ve kullanıcı üzerindeki etkinliği ile büyük ölçüde ilişkilidir. Ulaşım ağı kolay algıla-

namayan yerleşmelerde, yönlendirmede etkili olan işaret öğelerini temel alan noktasal haritaların, ulaşım sistemi anlaşılır yerleşmelerde ise ulaşım ağını temel alan, zincir haritaların ağırlık kazandığı görülmüştür.

Sonuç olarak yapılan çalışmalar yerleşmelerin topoğrafyası kadar ulaşım sisteminin de kenti algılama, tanıma ve öğrenmede önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuca göre kentlerde hareket kanalları olan ulaşım ağlarının planlamasında ve tasarımında, yerleşmelerin algılanabilirliği ve öğrenilebilirliği gibi faktörlerin göz önünde bulundurulması, kullanıcı açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Appleyard, D. (1970). Styles and methods of structuring a City. *Environment and Behavior*, Sage Publications, 2, 3, 100-117.

Beck, I. ve Wood, D. (1976). Cognitive transformation of information from urban geographic fields to mental maps. *Environment and Behavior*, Sage Publications, 8 (2), 199-238.

Bell, P. A., Greene, T. C., Fisher, J.D. ve Baum, A. (1996). *Environmental psychology*. (4th edition). Orlando FL: Harcourt Brace, Fort Worth.

Downs, R. M. ve Stea, D. (1973). Cognitive maps and spatial behavior: Process and products. In R. M. Downs, D. Stea, (Eds.), *Image and environment: Cognitive mapping and spatial behaviour*. Chicago: Adline.

Downs, R. M. ve Stea, D. (1977). *Maps in minds: Reflections on cognitive mapping*. New York: Harper & Row.

Erkan, N. Ç. (2012). Zihinsel harita tipolojisinde topoğrafya ve ulaşım ağının etkileri, Haliç. *Mimarist Dergisi*, 12(46), 92-100, İstanbul.

Erkan, N. Ç. ve Yenen, Z. (2011). Yerleşmelerde imaj analizi konusunda bir yöntem: Kastamonu örneği. *MEGARON*, YTÜ Mimarlık Fakültesi, E-dergi, 5 (2), 2010, 67-81, İstanbul.

Erkan Biçer, N. Ç. (2002). *Kastamonu örneğinde anadolu kenti imaj öğeleri ve değişim süreci*. Yayınlanmamış doktora tezi. YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gallion, A. B. ve Eisner, S. (1986). *The urban pattern*. New York: Van Nostrand Reinhold Inc.

Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi, insan mekân ilişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kosslyn, S., Pick, H. ve Fariello, G. (1974). Cognitive maps in children and men. *Child Development*, 45, Wiley-Blackwell, 707-716.

Lang, J. (1987). *Creating architectural theory: The role of the behavioral sciences in environmental design*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Lynch (1960). *The image of the city*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Lynch (1963). *Site planning*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Milgram, S., Greenwald, J., Keesler, S., McKenna, W. ve Waters J. (1972). A psychological map of New York city. *American Scientists*, 60, 194-200.

Milgram, S. ve Jodelet, D. (1976). Psychological maps of Paris. *Environmental Psychology*, 2nd ed. Harold Proshansky editor. Holt – Rinehard and Winston, New York.

Mondschein, A., Blumenberg, E. ve Taylor, B. (2010). Accessibility and cognition: the effect of transport mode on spatial knowledge. *Urban Studies*, 47(4), Urban Studies Journal Ltd., Sage Publications, 845–866, New York.

Montaña, G. (2012). *A la revolución se le olvidó el plan de ordenamiento de Guayana*. Ağustos 2012 tarihinde <http://www.diarioelvenezolano.com.ve/?p=29986> adresinden erişildi.

Rapoport, A. (1977). *Human aspects of urban form*. Oxford: Pergamon Pres.

Rayburn, A. (1994). Place names: The real story of how Toronto got its name. *Canadian Geographic*, September/October '94, Ottawa, 68-70.

Ribey, F. (1980). *Les cartes mentales. Perception mentale de l'espace et mode d'établissement par l'habitant de la carte mentale de son quartier*. (Report for) Institut de Recherche des Transports, 94114, Arcueil, France.

Tayyare, E. (2007). *Kentsel imaj öğeleri bağlamında Haliç Bölgesinin incelenmesi*. YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Mekan Organizasyonu ve Tasarım Programı, İstanbul.

Weston, L. ve Handy, S. (2004). Mental maps. *Handbook of Transport Geography and Spatial Systems*. D. A. Hensher, K. J. Button, K. E. Haynes and P. R. Stopher (Eds.), 533–545, Amsterdam: Elsevier.

Wikipedia, (2012). CiudadGuayana. http://en.wikipedia.org/wiki/Ciudad_Guayana adresinden erişildi.

World Population Review (2015). Toronto Population. <http://worldpopulationreview.com/world-cities/toronto-population/> adresinden erişildi.

Doç. Dr. Nilgün Çolpan Erkan: Yıldız Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 1993 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini 1996, doktora eğitimini de 2002 yılında, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü tamamlamıştır. 1995 yılından itibaren sırasıyla 1995 – 2006 yılları arasında araştırma görevlisi, 2006 - 2013 yılları arasında yardımcı doçent doktor, 2013 yılından itibaren de doçent doktor olarak YTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde görev yapmaktadır. Uzmanlık alanları kentsel tasarım, çevre psikoloji konularıdır. E-posta: nilgunerkan@gmail.com

Üst Gelir Grubu Konut Tercihi Olarak Rezidans Kullanımı

*

Hatice Sadıkoğlu - Ahsen Özsoy

Öz

Türkiye’de 1990’larda ortaya çıkan ve yayılmaya başlayan dışa kapalı konut yerleşmeleri ilk kurgulandığı yıllardan bu yana, özellikle üst gelir grubunun öncelikli tercihi olmuştur. Bu dönemde oluşan serbest piyasa koşulları ve sosyo-ekonomik etkileri kullanıcıların konutlara ve konut yerleşmelerine bakış açılarını, tercih ve kullanım biçimlerini kısacası beklentilerini değiştirmiştir. Üst gelir grubu tarafından sıklıkla tercih edilen bu tür konutlar sadece barınma işlevini karşılamakla kalmayıp kişinin sosyal statüsünü ve profilini tanımlayan birer kimlik ögesi görevi görmeye başlamışlardır. Özellikle son yıllarda kullanımın yanı sıra, iyi bir yatırım aracı olarak görülen konutlar, güncel moda ve (sosyal) eğilimlerin takibiyle de gayrimenkul piyasasını yönlendirir bir hale gelmiştir. Tüm bu yeni yönelimlerle beraber kullanıcılar açısından, konut sahipliliği ve kullanımındaki amaç farklılıkları kısacası konut edinme alışkanlıkları değişmiştir. Geçmişten günümüze kişilerin sosyal sınıfları, statüleri, ait oldukları alt kültürler yaşadıkları konutlar üzerinden çeşitli semboller yardımıyla okunabilmektedir. Özellikle toplumsal hareketliliğin olduğu, sosyal sınıf değişimlerinde bu semboller kullanıcılar için yaşadıkları hayatın birer temsili halini almıştır. Türkiye’de 1980’den sonra değişen ekonomi politikalarıyla beraber ortaya çıkan yeni sosyal sınıflar konut yerleşmeleri seçimlerinde ve konutlarını kendileştirmeleri aşamalarında bu tür sembolik göstergeleri kullanarak, ait oldukları ya da ait olmak istedikleri toplumsal duruşu konutları üzerinden yansıtmaya çalışmışlardır.

Osmanlı Dönemi’nde yalı, konak veya köşklere yaşayan; Cumhuriyet Dönemi’nde ise modern ev ve apartmanlara geçiş yapan üst gelir grubu konut kullanıcılarının meslek grupları, kültürel yapıları ve sosyal yaşantıları ile karşılaştırıldığında; günümüzde dışa kapalı konut yerleşmelerinde yaşamayı tercih eden kullanıcıların sosyo ekonomik ve kültürel yapılarının oldukça çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Bu çalışmanın konusu olan günümüz üst gelir grubu konut kullanıcıları farklı düzeylerde eğitim almış, farklı bölgelerden gelen kısacası birbirinden farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip kişilerden oluşmaktadır. Sözü edilen üst gelir grubu profilindeki çeşitliliğin tanımlanması ve mekân tecrübelerinin araştırılması açısından, dışa kapalı konut yerleşmeleri önemli bir çalışma alanıdır.

Dikey dışa kapalı, otel hizmeti veren konut yerleşmeleri olarak da tanımlanabilen ‘residence’ (rezidans) kullanıcılarının mekân kullanımına ilişkin davranışlarını inceleyen bu çalışmada elde edilen veriler ile üst gelir grubu konut kullanıcı profili ve mekânsal deneyimleri analiz edilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üst Gelir Grubu, Rezidans, Konut Kullanıcı Tecrübeleri, Statü

Residence Use as a Preference of High Income User Groups

*

Hatice Sadıkoğlu - Ahsen Özsoy

Abstract

The gated community housing settlements that emerged in the 1990s in Turkey are especially preferred by high income groups. After the 1980s with the new socio-economic conditions emerging in the country, lifestyles and housing preferences have been changing. The meaning of housing and the relationship between users and their residences have changed.

Today's residential settlements not only provide a service as dwellings, they also serve social and cultural needs. They have long been seen as a status symbol. In recent years, this type of residential buildings behind the dwelling are preferred as a demonstration of status. It can be said that there are different types of ownerships and that the aim of ownership has changed.

In the past, social class, status and cultural behaviors can be understood in terms of ownership of houses with the help of various symbols. Especially with regard to social movement, demonstrating status has become more of an issue. After the 80s, with the change in economic policies, new social classes have emerged, and they have had different experiences as residential users.

The housing preferences of high-income groups have varied throughout history. Today, high income groups generally live in residences and they cannot be classified in terms of their socio-cultural characteristics. They are from different cities, with different professions and they have different cultural behaviors. This study focused on residential buildings as a current housing type and a gated residence building in İstanbul and its users' spatial experiences are examined. Surveys and in-depth interviews were undertaken with the residents. Based on the results of the survey and the interviews, comments are made about the residence spaces for the future. The high income groups' experiences are important to understand how new housing typologies are emerging and spreading. It is aimed at developing an understanding of the relationships of the users and their houses based on their experiences.

Keywords: High Income Groups, Residence, Residential User Experiences, Status

Giriş

Dünya genelinde, 1980'li yıllardan itibaren yeni bir konut sunum biçimi olarak ortaya çıkan dışa kapalı konut yerleşmeleri, bugüne kadar farklı tipolojiler ve farklı kullanımlar sunmuş, bununla birlikte kullanıcıların konutları ile olan ilişkileri, tüketim davranışları ve talepleri değişmeye başlamıştır.

Konut sunum biçimleri arasında neredeyse bir akım haline gelen ve ülkemizde de 90'lı yıllar ile birlikte görülmeye başlanan dışa kapalı, güvenli konut yerleşmeleri, yüksek gelir grubu tarafından sürekli olarak yoğun ve artan bir talep görmüştür.

Geçmişte konak, köşk ve yalılarda yaşayan, batılılaşma ve modernleşme sürecinde apartman veya tekil villalara yönelen üst gelir grubu konut kullanıcıları, günümüzde düşeyde ve yatayda oluşturulan dışa kapalı, güvenli konut sitelerini tercih etmeye başlamıştır. Konut sunum biçimleri ve konut kullanıcı profili ile beraber konut-kullanıcı ilişkisi de değişim göstermiştir. Tüketim alışkanlıklarının artması ve farklılaşması, yapım teknolojilerinin ilerlemesi, araba sahipliği gibi birçok faktör kentin çeperlerinin de kullanılmasında etkili olmuştur. Kent merkezinde imar edilecek alanların kısıtlı olması, daha büyük ve ucuz arsa arayışları yatırımcıları kentin çeperlerine sürüklemiş ve konut yerleşme alanlarında değişimler yaşanmaya başlamıştır. Böylece, kent bütününden bağımsız, genel yaşam alanı bütünlüğü parçalanmış, kendi içine kapalı küçük yerleşimler, 'şehircikler' (*gated communities*) kurulmuştur. Bu bölgesel parçalanma, temelde ekonomik ve sosyal düzenin değişmesi ile ortaya çıkan kişiler arası gelir dağılımı farklılığının, kişilerin konut mekânlarında da kendini göstermesine, özel tanımlanmış grup yaşamların oluşmasına neden olmuştur. Hem bölgesel, hem de konut birimi bazında ortaya çıkan bu mekânsal ayrışma, toplum içinde bireylerin ekonomik özellikler ekseninde sosyal olarak da ayrışmalarını kuvvetlendirmiştir.

Konut, üst gelir grubu için artık sadece bir yaşam alanı olmaktan çıkmış, aynı zamanda bir kimlik ifadesi görevi görmeye başlamıştır. Yaşadıkları, oturdukları mekânın özel bir gruba ait olduğunu söylemek, evlerinde gösteriş amaçlı bir "şey" leri tarifleyen sembolik donatılar kullanmak, kişilerin kendi profillerini tariflemek ve statülerini belirtmek için kullandıkları bir yol haline gelmiştir (Sadıkoğlu ve Özsoy, 2014).

Mimari her zaman yeni deneyimler sunma eğilimindedir ve bu yeniliklere önce ulaşır, tecrübe edinenler genellikle üst gelir grupları olmaktadır. Tecrübe edilen 'yeni' zamanla yaygınlaşarak diğer gelir grupları tarafından da tekrarlanmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye'de değişen konut sunum biçimleri hem kenti, hem de toplumun tüm gruplarının yaşam biçimini etkileyecek potansiyele sahiptir. Bir konutun kullanılma biçimi, değişim veya dönüşümü kullanıcıları etkilerken, aynı şekilde kullanıcılar da konut mekânlarını değiştirerek yeni kullanımlar elde edebilmektedir.

Üst gelir grubu kullanıcılarının konut kullanımları konusundaki çalışmalar göreceli olarak azdır. Kullanıcılara ulaşmak ve bilgi alabilmek diğer gelir gruplarına göre daha zor ve karmaşıktır. Toplumun konut tecrübelerinin nasıl yönlendiğini anlamak adına üst gelir grubu kullanıcıları ve onların konut tecrübeleri üzerine çalışma gerçekleştirmek oldukça önemlidir. Bu çalışma, İstanbul'da bir rezidansta yapılan anket ve kullanıcı görüşmeleri sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda, günümüz üst gelir grubu konut kullanıcı profilini tanımak, mekân tecrübelerini ve konuta ilişkin değerlendirmelerini ortaya koymak üzere gerçekleştirilmiştir.

İstanbul'da Üst Gelir Grubu Konutlarının Değişimi

Türkiye'de üst gelir grubu konutlarının gösterdiği değişimi, kullanıcı profili ve sosyal statü değişimi ile ilişkili olarak okumak mümkündür.

Sosyal statü kişi hayatını yönlendiren bir olgudur ve genel olarak bireyler sosyal statülerini yükseltmek için çaba sarf ederler. Bilgin'e (1990) göre sosyal statüyü o toplumun içinde geçerli olan değerleri belirler. Özellikle günümüz toplumlarında statü, tüketim alışkanlık ve biçimleri tarafından belirlenir hale gelmiştir.

Toplum yapısına göre statü değişimleri toplumsal hareketlilikle sağlanır, dolayısıyla statünün gösterilme arzusu en çok toplumsal hareketliliklerin yaşandığı durumlarda gözlenir. Giddens (2001), sosyal tabakalaşma sonucu oluşan bu yatay veya düşey hareketleri, bir bireyin veya toplumsal grubun başka bir toplumsal gruba geçebilirliği; toplumsal katmanlar, zümreler, meslekler veya sınıflar arasındaki geçişlilik, esneklik, birinden diğerine geçebilirlik kabiliyeti olarak tanımlamaktadır.

Her hareketlilikte kültürel altyapı ve sosyal konum kişinin yaşam biçimini değiştirmek için önemli birer etkindir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde doğuştan kazanılan toplumsal statü, Türkiye Cumhuriyeti ile beraber sonradan da kazanılabilen bir durum haline gelmiştir. Önceleri; yoksullar, büyük arazi sahipleri, varlıklı eski aileler, küçük arazi sahipleri ile sanatkârlardan oluşan bir tabakalaşma sistemi mevcut iken, Cumhuriyet ile beraber değişen ekonomi politikalarıyla statünün değişebilirliği görülmüştür (Mardin, 1991). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından uygulanan iktisadi politikalarla beraber, iş adamları, bürokratlar, üst düzey devlet memurlarından oluşan yeni zengin sınıf oluşmuş ve bu gruplar yeni üst tabaka olarak tariflenmiştir. Mevcut ekonomi politikaları ve uygulamaları ile beraber bu dönemde tabaka hareketleri ya da bir alt tabakadan üst tabakaya yükselme olanakları belirmiş ve anonim ilişkilerle birlikte statüsü yüksek olan gruplara mensup görünmek, bireylerde ve ailelerde yeni bir istek durumuna gelmiştir. Zaman içerisinde, benzer toplumsal tabaka üyeleri bir arada ve belirli bir bölgede yaşamayı seçmişler, değişen eğilimler ve gelişmeler sayesinde belirli kullanıcılara özel yeni konut alanları ortaya çıkmıştır.

1920'li yıllar ile beraber yeni bir devletin kurulması, modernizmin etkileri, sonrasında sanayileşme, göç hareketleri, kentin kalabalıklaşması, mülkiyet biçimlerinin değişimi gibi konular konut sunum biçimlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etkenler, hem bölgesel değişimlere, hem de konut ve donatılarının biçimsel değişimlerine yol açmıştır. Bir çok metropol gibi, İstanbul da tarihi merkezden başlayıp, artan yoğunlaşma ile beraber çeperlere doğru, belirli akslar ekseninde büyüme göstermiştir. Osmanlı Dönemi'nde, imparatorluğun yönetici kesiminin konutları da tarihi merkez olan Sarayburnu'nda yer almıştır. 14.yy' dan itibaren, sayfiye yeri olan Boğaziçi kıyıları imparatorluğun yüksek kademe memurları ve hanedan mensupları için yapılan, köşk, konak ve yalılar ile dolmuştur. 17 ve 18. yy' da ise, Tanzimat, yaşam biçimlerinin değişiminde önemli rol oynamıştır. Yapılan ışlahatlar ile şehir yeni alanlara doğru büyüme göstermiş, Galata ve Pera yeni konut alanları olarak gelişimlerini sürdürmüştür (Kılınçaslan, 1981).

Tüm bu bölgesel konut alanları değişimi yaşanırken, kentin sosyal katmanlaşmasının parçalı bir mahalle örüntüsüne sahip olduğuna deği-

nen Duben ve Behar (1996), 1880 ve 1940 yılları arasında İstanbul'da aile ve sosyal hayatı anlattıkları çalışmalarında 19. yüzyılda toplumsal sınıf ve statü açısından net bir ayırım yapılamadığını aktarmıştır. Duben ve Behar'ın (1996) aktarımına göre; 1885 yılında Kasab İlyas Mahallesi defter kayıtlarına bakıldığında, mahalle sakinlerinin paşa, bey, efendi, çavuş, ağa ve hanım gibi hitapların isimleriyle birlikte kaydedildiği, mahalledeki ev sahipleri arasında paşa ve beylerle, hamal ve muhallebicilerin mahallenin herhangi bir noktasında kümeleşmediği görülmüştür (Duben ve Behar, 1996).

Boratav (2005) ise, İstanbul'da semtlerin sosyo ekonomik olarak katmanlaşmasının, 1. Dünya Savaşı sonrasında başladığını belirtmiştir. 2. Dünya Savaşı ile şehir örgüsü daha çok sınıf temeline göre şekillenmiştir (Boratav, 2005). Konut alanları kentin şekillenmesinde etkili olurken bugünkü gibi ortaya çıkan yeni kent, özellikle üst gelir grubu konut kullanıcılarını kent üzerinde hâkim kılmaya başlamıştır.

1880'li yıllarda, üst düzey saray çalışanları ve ticaretle uğraşan gayrimüslimlerden oluşan zengin gruplar, Galata, Taksim, Şişli, Teşvikiye civarlarında yaşamayı tercih etmişlerdir. Bir süre sonra, üst tabakanın ardından halkın geri kalan kısmı da bu bölgede yaşamayı seçmiştir (Akın, 2002). Bölgede artan yoğunluktan kaçan üst-orta sınıf aileler, Şişli, Teşvikiye, Ayazpaşa gibi, kentin yeni gelişen kuzey mahallelerindeki konak ve apartmanlarda yaşamaya başlamışlardır. 20. yüzyıla gelindiğinde, özellikle 1930 ve 1960 yılları arasında, kent-konut ilişkisi ve konut-kullanıcı ilişkisine dair önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde yüksek gelir grubu ailelerin yaşam için tercih ettiği semtler Ayazpaşa ve Cihangir olmuş ancak bu bölgelerde yüksek yoğunluk oluşması, arsa, konut fiyatlarının aşırı yükselmesi zamanla lüks konut alanlarının Şişli ve Maçka'ya doğru kaymasına neden olmuş ve kısa zamanda bu yerleşmeler de kentin moda mekânları haline gelmiştir (Marulyalı, 1991).

1960'lardan sonra yaşanan kentsel nüfus artışı ile merkezde boşalma, çeperlerde yoğunlaşma başlamıştır. Boğaz Köprüsü'nün inşası ile Kadıköy ve Üsküdar'da da lüks konut alanları oluşturulmaya başlanmıştır. Bağdat Caddesi üzerinde, modern mimari etkisinde birçok lüks apartman ve villa projesi hazırlanmıştır. Avrupa yakasında ise Etiler, Şişli, Levent gibi semtler yüksek gelirli ailelerin tercih ettiği alanlar olmuştur.

Planlı dönemin başlaması ile beraber kent nüfusu artışına karşın konut alanı küçülmüştür. Bu dönemde devlet ev sahibi olmaya yönelik politikalar düzenlemiş, ev sahipliliğini özendirmiştir. 1980 sonrası uygulanan politikalarla beraber kentleşme hızı artmış ve sosyal gruplarda önemli değişimler meydana gelmiştir. Toplu üretilen çok sayıda konut girişimi olduysa da bu girişimler, farklı gelir gruplarının konut ihtiyacını karşılayamamıştır. Üst gelir grubuna yönelik, kent çeperlerinde veya kent merkezinde otel hizmeti veren yüksek konut blokları (rezidanslar) olmak üzere iki farklı eğilim ağırlık kazanmıştır. Bunlar özellikle 1999 depreminden sonra en çok tercih edilen konut yerleşmeleri olmaya başlamıştır (Özsoy vd., 2004).

Bu gelişmeler toplumsal sınıflar arasında gelir farklarının daha da görünür olmasına sebep olmuştur. Konut kullanıcıları kendileri gibi üst gelir grubuna mensup bireylerle bir arada yaşama arzusu ile konut edilirken, diğer yandan mekânsal ayrışmanın getirdiği sosyal ayrışma kendini özellikle dışa kapalı konut yerleşmeleri ile göstermeye başlamıştır. Dışa kapalı güvenli bu “seçkin” yerleşmeler bir taraftan belirli grupların biraradalığını sağlarken öte yandan diğerlerini ötekileştirme potansiyeline sahip olmuştur. Bu yerleşmelerde dini, etnik, politik ya da kültürel ayrışmalardan söz edilemez hale gelmiş, konut yerleşmelerinin neredeyse tamamen gelire göre belirlendiği bir düzen ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda özellikle tüketim alışkanlıklarının da değişmesiyle beraber ihtiyaçlar ve tüketim nesnesi olan konutlara ve konut yerleşmelerine bakış açıları da değişmiştir. Günümüz konut kullanıcıları için önemli sayılan semboller ve konutun sembolik anlamı pazarlanabilir hale gelmiş ve yeni konut sunum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Weyland ve Öncü (2007) tüketim alışkanlıklarında etkili olan ‘beğeni ölçütleri ve kültürel pratikleri’ kuşaktan kuşağa aktarılan sembolik sermayenin kişilerin konutlarında da çeşitli göstergeler yoluyla somutlaştığını bildirirken, Odabaşı (2006) ise kimlik oluşturmak amacıyla yapılan sembolik tüketme eylemi ile ürünlere üst düzeyde harcama yapıldığını belirtmiştir. Maslow (1999) da ‘ait olma’ hissini de önemine vurgu yapmış, bu davranışın kişiye fiziksel güvenlikten daha öte sosyal bir güvenlik ve haz hissi verdiğini belirtmiştir.

Blakely ve Synder (1997), kullanıcıların dışa kapalı, güvenli konut yerleşmelerinde konut edinme isteğinin farklı beklentilere dayandığını

belirtmiştir. Bu beklentiler; bazıları için bir prestij ve statü sembolü, bazıları için güvenlik ve mahremiyet kontrolü, bazıları için ise boş zamanların değerlendirilebileceği, kulüp ve sosyal olanakların varlığı şeklinde sıralanmıştır. Low (2003), dışa kapalı konut yerleşmelerinde sunulan güvenlik hizmeti ve sosyal olanakların varlığının hem kullanıcı memnuniyetini hem de konutun ekonomik değerini arttırdığını belirtmiştir. Talep her ne olursa olsun, son yıllarda neredeyse bir arzu nesnesi haline alan rezidans dışa kapalı konut yerleşmeleri, kullanıcılara kendileri gibi 'seçkin' kullanıcılarla birlikte yaşayabilecekleri ve şehrin karmaşasından uzak, güvenli, üst düzey konfora sahip yaşam alanları vadetmektedir.

Özellikle kent merkezindeki sosyal, kültürel aktiviteler ve iş ve ulaşım olanaklarından faydalanmak isteyen, zamanı kısıtlı kullanıcıların talepleri yeni bir konut sunum biçimi olan rezidans arzının artmasını desteklemiştir. Amerika ve Kanada'da 21. Yüzyılın başından itibaren geçici süre konaklamaya hizmet etmek üzere ortaya çıkan yüksek katlı, apartman konut blokları, Türkiye'de geçici süre konaklama amacından çıkarak, üst tabakanın sürekli konut alanı haline almış ve rezidans olarak adlandırılmıştır (Zengel ve Deneri, 2001).

Rezidans, TDK sözlüğünde '*kendine ait güvenliği bulunan, içinde yaşayanlara özel hizmetler sunulan, her türlü ihtiyacın karşılandığı özel konut*' olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2015). Hasol' un (2010) hazırladığı mimarlık sözlüğünde ise '*residence*' teriminin Türkçe karşılığı '*konak, konut, ikametgâh, apartotel*' olarak açıklanmıştır (Hasol, 2010).

Dairelerin şahıslara, ortak mekânların ise tüm kullanıcılara ait olduğu bu yerleşmelerde bir konut işletme sistemi bulunmaktadır. Bu işletme sistemi konut kullanıcılarının konforunu sağlayabilmek için çeşitli fonksiyonlar barındırmaktadır. Otel hizmeti veren rezidanslar; güvenlik, temizlik, vale, concierge, yemek, spor hatta alışveriş gibi imkânlar sunmaktadır. Her türlü konforun sağlanabiliyor olması, tercih nedeni olmaktadır (Sadıkoğlu, 2010).

Bu makalede İstanbul şehir merkezinde dikey kapalı konut yerleşmesi olan bir rezidans incelenmiş, 2000'li yılların üst gelir grubu konut kullanıcı profili tanımlanarak, bu kullanıcıların konut mekân tecrübeleri ve beklentileri ile güncel konut sunum biçimlerine nasıl yön verdiği (vereceği), konut ve kullanıcı ilişkisi üzerinden araştırılmıştır.

Rezidans Kullanıcıları ve Mekân Tecrübeleri Üzerine Bir Araştırma

Konut sunum biçimleri, mevcut ekonomik düzen ve politikaların yanı sıra özellikle kullanıcı deneyimleri ve talepleri ile şekillenmektedir. Bugünün konut sunum biçimlerini, tipolojilerin değişimi ve gelişimini anlamak ve gelecek yorumları yapabilmek için konut kullanıcılarının mekân deneyimlerinin ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Güncel konut stokunda önemli bir yer kaplayan rezidans konutlar sadece üst gelir grubunun değil, diğer gelir gruplarının da konut seçimlerinde etkili olmakta ve genel eğilimleri yönlendirmektedir. Yapılan alan çalışmasında, konut kullanıcıları ve davranışları, güncel eğilimler ve konut sunum biçimleri hakkında bilgi edinebilmek adına dışa kapalı konut yerleşmesi kabul edilen bir rezidansda yaşayan konut kullanıcıları ile görüşülmüş ve elde edilen veriler doğrultusunda yorumlar getirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Günümüzde üst gelir grubu konut kullanıcı profilini ve konut tecrübelerini anlamayı amaçlayan bu makale, İstanbul Beşiktaş'ta yer alan ve 240 daireden oluşan bir rezidansda 2009 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarına dayanmaktadır. Yapı 2007-2009 yılları arasında inşa edilmiş, konutlarda yaşam 2008-2009 yılları arasında başlamıştır.

Yapı, konut alanlarının yanı sıra, açık-kapalı spor alanları ve restoranı ile kullanıcılarına sosyal hizmetler sunmaktadır. Kontrollü geçiş ile güvenliğin sağlandığı yerleşimde, daireler bir yatak odalı, iki yatak odalı, üç yatak odalı, dört yatak odalı ve dubleks (beş yatak odalı) tiplerden oluşmaktadır. Özgün projede her türlü tesisat düzenlemesi ve taşıyıcı sistemi esnek tasarıma izin verecek biçimde planlanmıştır. Daire sahiplerine, satış işlemleri sırasında kendi dairelerinde herhangi bir plan değişikliği talebi olduğu takdirde uygulama olanağı verilmiş ve dairelerin bir kısmı kullanıcıların istekleri doğrultusunda özgün plandan farklı olarak inşa edilmiştir.

Araştırma açık uçlu anket uygulaması ve derinlemesine görüşmeler olmak üzere iki basamaklı olarak yürütülmüştür. Araştırmanın yapıldığı tarihte 240 dairenin 164'ünün (%68,3) satışı gerçekleşmiş olup, satışı gerçekleşen dairelerde %100 örneklem ile anket uygulanmıştır. 164 daire

sahibi ile yapılan anketle, daire sahibinin profili, (medeni durumu, mesleği) geçmişte yaşadığı semt, satın alınan dairenin büyüklüğü, satın alma amacı ve yapılan revizyonun türü hakkında bilgi alınmıştır. Ardından görüşme yapılmasını kabul eden 3 kullanıcı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler üzerinden konutlarına yönelik değerlendirmeleri ve mekânsal tecrübeleri hakkında detaylı bilgi alınmıştır.

Elde edilen bulgular ile günümüzde üst gelir grubu konut kullanıcı profili ve bu profilin mekânsal tecrübeleri incelenen rezidans üzerinden tartışılarak geleceğe yönelik yorumlar getirilmiştir.

Alan Çalışması Bulguları

İstanbul'da bir rezidans kullanıcıları ile gerçekleştirilen bu araştırmada kullanıcı profili tanımlanmaya çalışılmış, kullanıcı talepleri doğrultusunda gerçekleştirilen mimari revizyonlar analiz edilerek üst gelir grubu konut biçimi olarak rezidansların kullanımı hakkında bilgi elde edilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bilgilerle 164 kullanıcının meslek grupları ve sektör dağılımlarına bakıldığında; daire sahipleri arasında ticaretle uğraşan veya kendi işini yapan kullanıcıların %57,3 ile ilk sırada yer aldığı ve onu sırasıyla, sağlık sektörü, mimar ve mühendisler, bürokratlar, medya sektörü, turizm ve işletme sektörü çalışanları, sanatçılar, sporcular, eğitimciler ve hukuk çalışanlarının izlediği görülmüştür (Şekil 1). Elde edilen veriler doğrultusunda, incelenen örnekteki üst gelir grubu konut kullanıcıları arasında ticaret ile uğraşanların çoğunlukta olduğu görülmüş ancak bu gelir grubunu bir veya birkaç meslek grubu ile tanımlamak mümkün olmamıştır.

Sektör / Meslek Grubu	Sayı	%
Ticaret / İş Adamı	94	57,3
Tıp / Medikal (Doktor)	15	9,1
İnşaat (Mimar, Mühendis)	15	9,1
Bürokrat	11	6,7
Medya (Gazete, TV)	9	5,5
Turizm	8	4,9
Sanatçı	4	2,4
Eğitim	3	1,8
Spor	3	1,8
Hukuk (Avukat)	2	1,2

Şekil 1. Meslek Grupları Analizi

Daire sahiplerinin medeni durumuna bakıldığında, 164 kullanıcının %78,7'sinin evli, %21,3'ünün bekâr olduğu görülmüştür.

Araştırmanın yapıldığı rezidans tipi konut yerleşmesinde, daire sahiplerinin konutlarını *yatırım* ve *yaşam* olmak üzere iki amaca yönelik satın aldıkları görülmüştür. 1980'lerden bu yana ekonomik uygulamaların değişimi ve kredi kolaylıklarının sağlanması ile ev sahipliği kolaylaştırılmıştır. Konut artık sadece yaşam amaçlı değil ayrıca yatırım amaçlı satın alınabilir bir meta haline gelmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; yatırım amaçlı alınan dairelerin oranı %63,4 iken %36,6 oranında yaşam amacına yönelik konut sahipliliği olduğu görülmüştür. Yaşam amaçlı satın alınan daireler sürekli olarak kullanıldığı gibi ikinci konut olarak da kullanılabilir. İstanbul dışında ikamet eden bazı kullanıcılar, İstanbul ziyaretlerinde kalacakları konut olarak, kendilerinin yokluğunda da konutlarına bakım sağlayabilecekleri hizmetin var olması ve güvenlik nedeniyle ikincil konut olarak rezidans tipi konut *tercihinde* bulunmuşlardır.

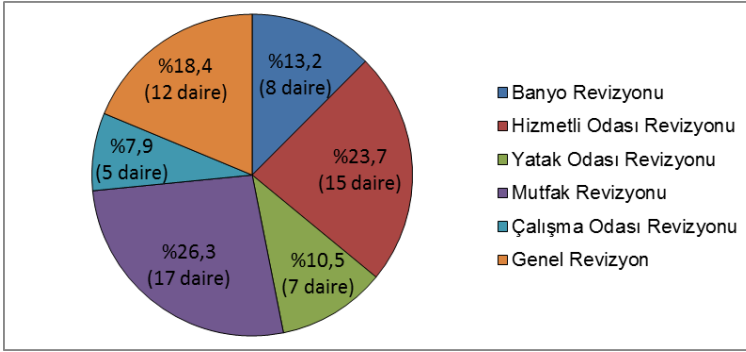
Araştırmada kullanıcı profili tanımlanmaya çalışılırken daire sahiplerinin bölgeye yerleşmeden önce yaşadıkları semtler, ikamet ettikleri yerleşimler de değerlendirilmiştir. Kullanıcıların daha önce yaşadıkları semtler incelendiğinde genellikle, İstanbul'un en gözde ve pahalı semtleri olduğu görülmüştür. Bebek, Zekerikayköy, Etiler bu semtler arasında yer alırken, İstanbul içi ikametini yanı sıra, şehir dışı ve ülke dışı ikamet yerlerinin de olduğu görülmüştür.

Satışı yapılan dairelerde daire sahiplerinin kendi isteklerine göre plan değişikliklerine gidilebileceği, arzu ederlerse de özgün planın uygulanacağı bildirilmiştir. Değişiklik yapılan daireler revizyonlu, "*özel daire*" olarak adlandırılmıştır. Özgün daire planını kendi yaşam biçimine uygun görmeyen kullanıcılar mekânlarda kendi gereksinimlerine göre değişiklik talep etmişlerdir. Özgün uygulama planlarını kabul etmeyip, dairelerini kendi özel yaşam biçimlerine göre şekillendirmek isteyen daire sahiplerinin %39 (64 daire) oranında olduğu görülmüştür.

Kullanıcılar, yaşadıkları mekânı kendileştirme eğiliminde olmuşlar bu da statü gibi onların kimliğinin bir parçası olarak rol oynamıştır. Dolayısıyla konut planının iyi çözülmüş veya çözülmemiş olmasından öte kullanıcının kendi isteği ve memnuniyeti önemli hale gelmiştir (Sadıkoğlu, 2010).

Daire sahipliğinin iki temel amacı (yaşam ve yatırım) ekseninde revizyon konusu değerlendirildiğinde, dairesini yaşam amacıyla satın alan daire sahiplerinin daha fazla sayıda değişiklik istediği görülmüştür. Kullanıcılar, içinde yaşadıkları konutları kendi yaşam biçimine göre uyarlamaya çalışmışlardır.

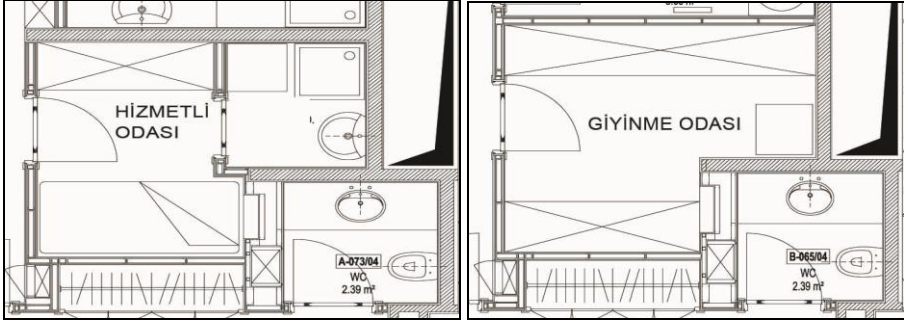
Üst gelir grubu konut kullanıcılarının konutlarını nasıl değerlendirdikleri, nasıl mekânlara ihtiyaç duydukları, konutlarına bakış açıları ve konutu kullanım biçimleri açısından ele alınan bu araştırmada kullanıcıların dairelerinde ne tür plan değişiklikleri talep ettiği araştırılmış ve analiz edilmiştir. Konut kullanıcıları tarafından plan değişikliğine gidilen özel daire planları incelendiğinde toplamda 6 farklı revizyon grubu olduğu tespit edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Konutlarda Yapılan Revizyon Tiplerinin Dağılımı

Konut sahiplerinin talepleri doğrultusunda yapılan bu plan değişiklikleri; standart planda mevcut hizmetli odasının kaldırılması veya odanın başka amaçla kullanılması, yatak odasının uyuma, giyinme ve çalışma eylemlerine göre yeniden bölümlendirilmesi, çalışma odası kullanımının ortaya çıkması, bir yatak odalı dairelerde açık mutfakların kapatılması, banyoların yeniden düzenlenmesi ve standart planın ana kullanım şeması bozulmadan yapılan genel plan revizyonları olarak gruplandırılmıştır.

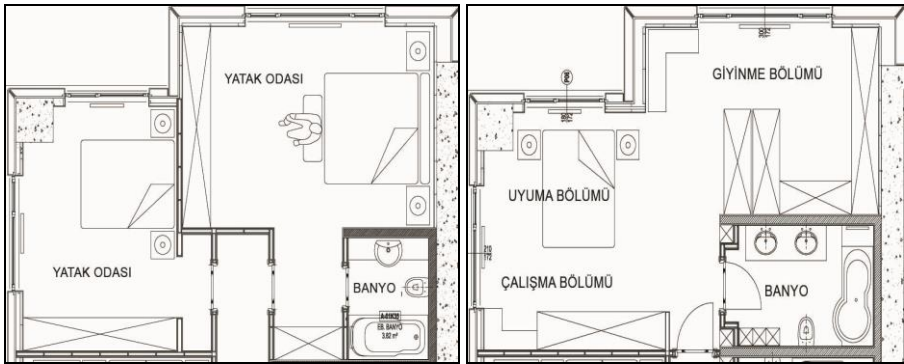
Değişiklik talep edilen daire planları incelendiğinde, özgün planlamaya sahip 3+1 dairelerde yer alan hizmetli odasının başka amaçlar ile kullanılacak biçime dönüştürülmesi revizyon talep eden 64 kullanıcıdan 17'sinin tercihi olmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. Hizmetli Odasının Giyinme Odasına Dönüştürülmesi

Hizmetli odası ve bu odaya ait hizmetli banyosunun giyinme odasına dönüştürülmesi kullanıcıların genel talebi olmuş, yapılan görüşmelerde bayan kullanıcıların özellikle ekstra depolama alanına ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Temizlik, bakım, onarım gibi servisleri ile kullanıcılarına kolaylık sağlayan rezidanslarda, hizmetli odası olarak sunulan mekânların daha çok depolama amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

Daire sahipleri tarafından talep edilen bir diğer plan değişikliği ise yatak odalarında oluşturulan giyinme, soyunma ve çalışma alanları yaratacak düzenlemeler olmuştur. 64 daire sahibinden 7'sinin talep ettiği bu revizyon dâhilinde, yatak odaları tek bir bölüm olmaktan çıkmış, yatma eylemi ile giyinme, soyunma ve çalışma eylemlerinin yapıldığı alanlar birbirinden ayrılmıştır. Yatak odası bireysel kullanım alanına dönüştürülerek, kendi içinde farklı eylemlere göre bölümlere ayrılan bir mekân olarak yeniden kurgulanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Sırasıyla: Özgün Planda Yatak Odası, Özel Planda Yatak Odası

Günümüzde giderek artan oranda bireysel kullanım alanlarına ihtiyaç duyulması, kullanıcıların özel, bireysel mekânlar talep etmesine neden olmaktadır. Aynı prensiple çalışma alanları yaratılması da kişilerin bireysel hacimlere ihtiyaç duyduğunun bir göstergesi sayılabilir. Araştırma yapılan konut yerleşmesinde kullanıcıların çalışma mekânlarına ihtiyaç duyduğu ve buna yönelik mekânsal kurguda değişiklikler talep ettiği görülmüştür. Mekânları, yatak odalarında bir bölümlenme ile oluşturulabilirken bir diğer alternatif olarak, var olan odalardan birinin çalışma odasına dönüştürülmesi de bu talebe yönelik bir çözüm olmuştur (Şekil 5).

Şekil 5. Bağımsız Bir Mekân Olarak Çalışma Odası (Sadıkoğlu, 2010).

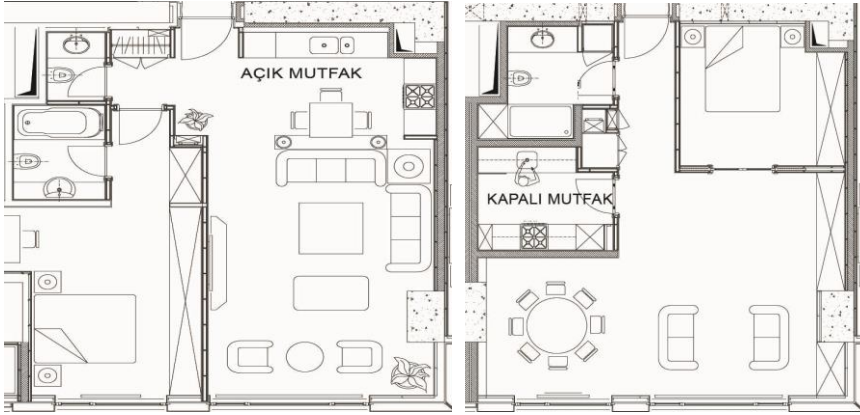
Araştırmada 8 daire sahibinin banyo mekânlarının sergilenebilir olması yönünde taleplerinin olduğu görülmüştür. Banyo ve yatak odaları arasında yer alan bölücü duvarda cam malzeme kullanılarak banyo mekânının dışarıdan görünür olması sağlanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Banyo ve Yatak Odasından bir Kesit (Sadıkoğlu, 2010).

Bu cam duvarın jalüzi gibi aksesuar ve ekipmanlarla gerektiğinde kapanması sağlanarak banyo ve yatak odasının asıl mekân fonksiyonlarının da yerine getirilmesi sağlanmıştır.

Sonuçlardan elde edilen bir diğer plan değişiklik talebi ise bir yatak odalı dairelerde görülen 'açık mutfak' planlamasının değiştirilerek toplam 17 dairede mutfak mekânının kapalı hale getirilmesi olmuştur (Şekil 7).

Şekil 7. Sırasıyla; Özgün Plan, Özel Plan

Türkiye'de son dönemde yapılan rezidans konutlarda, bir yatak odalı dairelerde kullanılan plan kurgusu genel olarak açık mutfak şeklinde olmaktadır. Mutfak doğal aydınlatma ve doğal havalandırmaya en çok ihtiyaç duyulan iş-eylem mekânlarından biridir. Kullanışlılık açısından açık mutfağı olumlu değerlendirmeyen kullanıcılar tarafından talep

edilen bu revizyonda geçmiş tecrübelerin ve alışkanlıkların etkili olduğu belirtilmiştir (Sadıkoğlu, 2010). Çalışmanın ilk bölümü olan anket ve daire planlarının incelenmesi sonucunda elde edilen bilgilere göre; Bugün üst gelir grubu konut kullanıcısı olarak tariflenen kullanıcı grubunun, yaşadıkları mekânı kişiselleştirme, kendi talepleri doğrultusunda yeniden düzenleme arzusunda oldukları görülmüştür. 164 daire sahibi ile yapılan anket çalışmasında 64 daire sahibinin (%39) özgün plandan farklı olarak özel plan uygulama talebinde olduğu görülmüştür. Kullanıcıların tasarım ve üretim sürecinde kendi taleplerini uygulatabilecekleri, esnek plan tipolojilerine yöneldiği malzeme ve uygulama kararlarında söz sahibi olmak istedikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla bugünün üst gelir grubu konut kullanıcılarının mekân tecrübelerinin mekânın tasarım aşaması ile deneyim sürecinin başladığını söylemek mümkün olacaktır.

Alan çalışmasının ikinci bölümünü oluşturan derinlemesine görüşmeler kullanıcı anketi ile elde edilen verileri tamamlayıcı nitelikte olup, kullanıcıların mekân tecrübeleri hakkında bilgi edinilmesini sağlamıştır. Derinlemesine görüşme yapılan üç konut kullanıcısının rezidans yerleşmeleri hakkında görüşleri alınmıştır.

Araştırma kapsamında, kullanıcıların hem yerleşme hem de konut birimi ölçeğinde bir takım beklentiler ile konut edindikleri görülmüştür. Kullanıcılar, güvenli kapalı konut yerleşmelerini neden tercih ettikleri konusunda yapılan görüşmelerde, bu yerleşimlerin her hizmeti sağlayan ve güvenli olmasının avantaj sağladığı belirtilmiştir.

“Sürekli seyahat eden bekâr biriyim, günümün önemli bir vaktini işte geçiriyorum, dolayısıyla evime ya da kendime fazla zaman ayıramıyorum. Eve geldiğimde aktivite alanlarının içinde olmak istiyorum. Burada mutluyum çünkü her türlü hizmetim karşılanıyor.” (K.D., 2009, Görüşme) (Sadıkoğlu, 2010).

“Konum itibarıyla merkezi bir yerleşimde olması, ulaşım kolaylığı sağlama ve barındırdığı sosyal olanaklar bu mekânı seçme nedenimiz oldu. Şehirde yaşamak hızlı ve pratik olmayı gerektirir burada pratikliği bulduğumuzu düşünüyorum.” (T.S., 2009, Görüşme) (Sadıkoğlu, 2010).

Yeni konut yaşam alanlarında sunulan ulaşım, prestij ve sosyal olanakların (hizmetlerin) yanı sıra; güvenlik ortamının sağlanmış olması da kullanıcılar tarafından önemli bulunmuştur.

“Bu konut alanı kesinlikle güvenlik açısından tercih edilmiştir. Amerika’dan döndüğümde ailemden ayrı yaşamak istediğimi söyledim, onlar da tek başına yaşayan bir kız için güvenli olan bir yeri uygun göreceklarını söylediler.” (N.P., 2009, Görüşme) (Sadıkoğlu,2010).

Görüşmeler sırasında, kullanıcıların bir bölümü statü kaygısı ile böyle bir yerleşimden konut edinmediklerini savunurken, bir yandan da yerleşimin getirdiğı prestijden bahsetmişlerdir.

“Bu yerleşim kesinlikle bulunduğumuz statüyü yansıtıyor ve bizim sosyal kimliğimizle de bütünleşiyor, insanlara nerede oturduğumu söylediğimde zaten akıllarında bir profil oluşturmuş oluyorlar.” (T.S., 2009 Görüşme) (Sadıkoğlu,2010).

Dışarıdan tamamen tariflenmiş bir yaşama adapte olmak kişinin var olan bir kimliğı kabul etmesi ile bağdaştırılabilir. Burada tariflenmiş bir kimliğe sahip olmak da konut edinme amaçlarından biri olarak görülebilir. Görüşme yapılan kullanıcılara gelir durumlarının konutları ile bağlantısı sorulduğunda, farklı cevaplar alınmıştır. Kimisi bunun konutları üzerinden okunamayacağını düşünürken kimisi de gelir durumlarının, statülerinin yaşadıkları konutlar üzerinden okunabileceğini belirtmiştir.

Kullanıcılar yine bir konut edinme şansları olduğunda aynı yönde tercih yapacaklarını belirtmişlerdir.

Bu çalışmaya göre, üst gelir grubu konut kullanıcılarının konut tecrübelerinde üç önemli konu dikkat çekmiştir. Bunlar; binanın güvenli, korunaklı olması ve çeşitli hizmetleri (sosyal tesis vb.) barındırması, daire planlarının kullanıcının talepleri doğrultusunda değiştirilebilecek esnek tasarıma sahip olması ve en önemlisi de planlama, tasarım, üretim aşamasında tüm süreçlerde kullanıcı görüşlerinin alınması şeklinde sıralanabilir.

Sonuç ve Tartışma

Tanzimat Dönemi’nden günümüze kadar geçen süre içinde toplumsal tabakada üst sınıfın geçirdiğı değişimle beraber üst gelir grubunun tercih ettiği konut sunum biçimleri de önemli bir değişim geçirmiştir. Bu makalede, geçmişten günümüze değişim geçiren bu profil ve yaşam mekânları incelenmiş, mekân tecrübeleri etüt edilmiştir.

İstanbul’daki bir rezidans örneğı üzerinden yapılan araştırmada, üst gelir grubu konut kullanıcılarının meslekleri ve iş alanları hakkında elde

edilen verilere bakıldığında, ticaret başta olmak üzere hemen her iş kolu ve alandan kullanıcının bulunduğu görülmüştür, kullanıcı profilinin tek bir meslek grubu üyelerinden oluşmadığı aksine, farklı meslek gruplarından kullanıcıların bu yerleşimde daire sahibi olduğu görülmüştür. Konut kullanıcılarının kültürel altyapıları hakkında bir yorumda bulunulamamıştır.

Çalışılan kullanıcı grubunun konutlarına bakış açıları incelendiğinde, satın alma gücünün mekân tecrübelerine büyük ölçüde yansıdığı görülmüştür. Değişen ekonomik düzen ve piyasa koşulları ile beraber, üst gelir grubu konut kullanıcıları konutlarını artık sadece barınma amaçlı kullanmamaktadır. Yapılan alan çalışmasında da bu bireylerin birden fazla konut sahibi olduğu ve diğer konutlarını yatırım amaçlı kullandıkları belirtilmiştir.

Araştırma sırasında, üst gelir grubu kullanıcıların mekânlarından yüksek beklentiler içinde olduğu görülmüştür. Konutun yeni dönemin trendlerine uygun olmasının yanı sıra işlevselliğinin de üst düzeyde olması yönünde beklentilerinin olduğu tespit edilmiştir. Modern hayatla beraber artan bireysel alan ihtiyacına yönelik konut alanında yapılacak aktiviteler, eylemler değişince yeni konut düzenlemeleri meydana getirilmiştir. Özellikle esnek plan tasarımının kullanıcıların konutlarını kişiselleştirmek adına taleplerinin yerine getirilmesi sırasında mekânsal organizasyon anlamında kolaylık sağladığı görülmüştür.

Üst gelir grubu konut kullanıcılarının beklenti ve taleplerinin mekân ve hizmet standartlarının arttırılmasına yönelik olumlu örnekler yaratmasına karşın, kentsel ölçekte özellikle dışa kapalı konut yerleşmelerinin artması ile toplumsal ayrışma problemlerinin belirgin hale gelmesinde de olumsuz katkı koyduğu söylenebilir.

Bugün üst gelir gruplarının çoğunlukla tercih ettiği konut mekânları kentin diğer yerleşimlerinden güvenlik başta olmak üzere çeşitli sebeplerle ayrılmıştır. Kendini kentin geri kalan kısmından soyutlayan, sadece istedikleri zaman ve istedikleri kadar diğerlerine yakın olmayı arzulayan bu kullanıcılar, genellikle konut alanlarından uzaklaşmadan buldukları kapalı çevre içerisinde eylemlerinin birçoğunu gerçekleştirme talebinde olmuşlardır. Bu yüzden kullanıcının ihtiyaç duyabileceği çeşitli sosyal aktivite alanları, alışveriş mekânları dışa kapalı konut yerleşmelerinde olması gereken birimler halini almıştır. Sosyal ayrışmayı belirgin-

leştiren ve kent içinde kendi kendine yeten şehir parçacıkları halini alan bu yerleşmeler sadece belirli bir grubun konut tercihi olmaktan çıkarak toplumun her kesiminin tercihi olma eğilimine girmiştir.

Yeni mekânsal oluşumlara yön verme potansiyeline sahip olan üst gelir grubu kullanıcıları tüketim alışkanlıklarının taklit ve takip edilmesi ile ardıl olarak orta gelir grubu ve diğer alt gelir grubunun da mekân tercihlerini, tecrübelerini etkilemektedir. Üst gelir grubu gelecek konut tecrübelerinin anlaşılması için üzerinde durulması ve çalışmaların arttırılması gereken önemli bir kullanıcı grubudur.

Bu makalede de görüldüğü gibi, kullanıcılar mekânı kendi ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda öngörmekte, önermekte ve biçimlendirmektedir. Yeni mimari düzenleme ve uygulamalara olanak sağlayan bu ihtiyaç ve taleplerin incelenmesi yeni çalışmalara da ışık tutacaktır. Bu yüzden kullanıcı davranışları üzerine odaklanan konut çalışmalarının arttırılması gelecek çalışmalar açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Akın, N. (2002). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları,
- Bilgin, İ. (1990). *Konut üretiminin karşılaştırmalı analizi*. Doktora tezi. İTÜ FBE, İstanbul.
- Blakely, E. ve Synder, M. G. (1997). *Fortress America, gated communities in the united states*. Washington: The Brookings Institution.
- Boratav, K. (2005). *1980'li yıllarda Türkiye'de sosyal sınıflar ve bölüşüm*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Duben, S. ve Behar, C. (1996). *İstanbul haneleri, evlilik, aile ve doğurganlık 1880-1940*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2001). *Sosyolojeye eleştirel bir giriş*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 10-32.
- Hasol, D. (2010). *Mimarlık ve yapı sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayınevi.
- Kılınçaslan, İ. (1981). *İstanbul: Kentleşme sürecinde ekonomik ve mekânsal yapı ilişkileri*. İstanbul: İTÜ Yayınları.
- Low, S. (2003). *Behind the gates*. New York: Routledge.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi-makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marulyalı, Y. (1991). *İstanbul'da üst gelir dilimine ait konut alanlarının yer değişim süreci*. Yüksek lisans tezi. İTÜ FBE, İstanbul.

Maslow, A. H. (1999). *Toward a psychology of being*. Newyork: J. Wiley&Sons.

Odabaşı, Y. (2006). *Tüketim kültürü*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Özsoy, A. ve Dülger Türkoğlu, H. (2004). After a symposium: Housing policies and applications, examples from Turkey and France, 1950-2000 / Bir sempozyumun ardından: Konut politikaları ve uygulamaları, Türkiye ve Fransa örnekleri 1950-2000. *A I Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 1, 1 - Spring 2004, 1-13.

Sadıkoglu, H. (2010). *Üst gelir grubu konut tercihleri ve mekân kullanımları üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. İTÜ FBE, İstanbul.

Sadıkoglu, H. ve Özsoy, A. (2014). *As a new tradition: 'Gated community settlement' and its characteristics*. ISVS-7 International Seminar on Vernacular Settlements Proceeding Book, 15-17 october 2014, 391-401, Cenkler Press, İstanbul.

TDK,(2015). Türkçe Sözlük, 05.12.2015 tarihinde tdk.gov.tr adresinden erişildi.

Weyland, P. ve Öncü, A. (2007). İdealinizdeki ev mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı. *Mekân, kültür, iktidar*, 85-103, İletişim Yayınları, İstanbul.

Zengel, R. ve Deneri, B., (2007). Yükselen yapı bağlamında Türkiye'de konuminyumlara bir bakış. *Yapı Dergisi*, 32, Yapı Yayınları, İstanbul.

Öğr. Görevlisi, Y. Mimar Hatice Sadıkoglu: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden 2007 yılında mezun oldu. 2010 yılında İTÜ Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programını 'üst gelir grubu konut yerleşmeleri ve mekân tecrübeleri' konulu tezi ile tamamladı ve aynı bölümde 'kentsel konut stoku ve modernizm' üzerine doktora çalışmalarına başladı. 2013-2014 yılları arasında Roma La Sapienza Üniversitesi Konut Araştırmaları Laboratuvarı (Housing Lab)'nda araştırmacı olarak bulundu. Modern konut yerleşmeleri, mevcut konut stoku mekânsal kalite çalışmaları ve dışa kapalı konut yerleşmeleri konularında çalışmalarını sürdürmekte ve Bahçeşehir Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak ders vermektedir. **E-posta:** hatice.sadikoglu.arc@bahcesehir.edu.tr

Prof. Dr. Ahsen Özsoy: İTÜ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden 1974 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede Mimari Tasarım-Konut Programında 1976 yılında yüksek lisans; Bina Bilgisi Programında 1983 yılında doktora çalışmasını tamamladı. 1977 yılından beri aynı kurumda akademik çalışmalarını ağırlıklı olarak konut ekseninde sürdürmektedir. Mimari tasarım stüdyo eğitiminin yanı sıra, lisans ve lisansüstü düzeylerde konut olgusu - deprem - davranış bilimleri - toplumsal cinsiyet sorunları arakesitlerinde dersler vermektedir. Konut tasarımı ve kalite sorunları, kullanım sonrası değerlendirme, kadın ve çocukların konut ve çevre tasarımına katılımı, yaratıcılık - üniversite - kent ilişkileri konularında ulusal/uluslararası araştırma ve yayınları bulunmaktadır. Avrupa Konut Araştırmaları Ağı (ENHR) bünyesinde Konut ve Mimari Tasarım çalışma grubu koordinatörlüğünü yürütmektedir. Ulusal mimari proje yarışmalarında dereceleri ve ulusal mimarlık ödülleri bulunmaktadır. **E-posta:** ozsoya@itu.edu.tr

Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Eko-Kent ve Yavaş Kent

*

Zehra Çetinkaya - Ayşen Ciravoğlu

Öz

Tarih boyunca ve günümüzde toplumlar her zaman ideal kent arayışında oldular. Dönemin sorunlarına çözüm olabilecek kent olarak algılanan “ideal” arayışı kentsel tipolojileri şekillendirdi. Günümüzde yerleşimlerin en önemli sorunlarından biri çevre sorunlarıdır. Doğal kaynakları sınırsızmışçasına kullanmak gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşayacakları anlamına gelmektedir. Bu konu sürdürülebilirlikle doğrudan ilişkilidir. Yerleşimlerde sürdürülebilirlik geleceği şekillendirebilecek en önemli konulardandır. Tüm bunlar kentsel tipoloji çalışmalarını ve yerleşimlerin sürdürülebilirlik parametrelerini etkilemektedir. Dünyada sürdürülebilirliği hedefleyen, farklı zamanlarda ortaya çıkmış çok sayıda yerleşim modeli vardır. Ölçek gibi bazı farklılıklara sahip olsalar bile tüm bu yerleşimlerin ulaşmak istedikleri hedef ortaktır. Bunlar çevre dostu ve sürdürülebilir olmaktır. Günümüzde Türkiye’de en yaygın olan modeller eko-kent ve yavaş kent modelleridir.

Bu çalışma kapsamında incelenen konu eko-kent ve yavaş kent modellerinin karşılaştırılmasıdır. Bu iki kent modeli sürdürülebilirliğin ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarına göre karşılaştırılmış, bu modellerin benzerlik ve farklılıkları ile kentsel tipolojiye etkisine değinilmiştir. Bu veriler ışığında eko-kent ve yavaş kentlerin birbirlerine göre olumlu ve olumsuz yanları vurgulanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre eko-kentler sürdürülebilirliğin ekolojik boyutuna dikkat çekerken, yavaş kentler sürdürülebilirliğin tüm boyutlarını içeren projeler yürütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Yerleşim, Eko-kent, Yavaş Kent, Kentsel Tipoloji, Kent Modelleri

Comparison of Sustainable Settlement Models: “Eco-City” and “Citta Slow”

*

Zehra Çetinkaya - Ayşen Ciravoğlu

Abstract

Societies are and have been in search for ideal city throughout the history. The search for the “ideal” which is perceived to solve the problems of era, formed urban typologies. Nowadays, one of the most significant problems in settlements are environmental problems. Using natural resources as if they were unlimited means that next generation will have difficulty for to meet their needs in the future. These are directly related to sustainability. Sustainability of the settlement is probably the most important issue that is going to shape future. These subjects affect urban typology studies and parameters of sustainable settlements. There are wide range of settlement models whose goal is sustainability in the world. Even if these models have some differences in scale or methods, the major similarity is that their goal is to become eco-friendly and sustainable. Today, the most common models are eco-cities and slow cities (cittaslow).

In this study, comparison of the eco-city and slow city are evaluated. These models are compared with sustainability’s economic, ecologic and social dimensions. Similarities, differences of the models and the effects of the urban typologies are mentioned. According to results of the research, eco-cities in Turkey pay attention to ecological dimension. As for slow cities in Turkey, they carry out the projects which include all dimensions almost evenly.

Keywords: Sustainable Settlement, Eco-city, Slow City, Urban Typology, Urban Models

Giriş

1900'lü yıllardan beri kentsel tipolojiye etki eden birçok kent planlama yaklaşımı olduğu gözlemlenmektedir. Bunlara ilk örnekler olarak; Ebenezer Howard'ın "Garden City"si, Le Corbusier'nin "Radiant City"si, Frank Lloyd Wright'ın "Broadacre City"si verilebilir. Kentsel tipolojiler, ideal kent arayışının sonucu olarak oluşmaktadır. İdeal kent arayışı ise kendi döneminin sorunlarına çözüm bulmak için geliştirilirken, aynı zamanda dönemin koşullarına ve algısına göre de şekillenmiştir.

Günümüzün koşullarında kentsel tipolojiye etki eden konulardan biri çevre sorunları ve sürdürülebilirlik endişesidir. Çünkü çevre dostu ve sürdürülebilir yerleşimler "ideal" algısının oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bir yerleşimin tipolojik özellikleri yerleşimin sürdürülebilir olmasına katkı sağlayabilecek bir unsurdur. Buna örnek olarak kompakt yerleşimlerin enerji tasarrufu sağlamaya katkı sağlaması verilebilir.

"İdeal" algısının dönemlere göre değişimine ise ülkemizden örnek olarak; Mustafa Kemal Atatürk tarafından düşünülmüş, 1937 yılında, Trakya Valisi Kazım Dirik tarafından plana geçirilmiş olan Cumhuriyet İdeal Köyü verilebilir. Sürdürülebilir yerleşiminin ön çalışması olarak da görülebilecek Cumhuriyet Köyü, kalkınmanın ve zenginliğin tüm topluma dengeli biçimde dağıtılması hedefinin gerçekleştirilme çabasının önemli bir belgesidir. Bugün ise ülkemizde "ideal köy" kavramı tüm dünyayı saran çevresel erozyon nedeniyle üst-orta sınıfın kentten kıra ve alternatif yaşamlara kaçış hareketinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Deneysel çalışmalarda ekolojik kaygıların ön planda olduğu görülmektedir (Ciravoğlu, 2009).

1990'lı yıllardan itibaren kentsel tipolojiye etki edebilecek nitelikte olan ve yerleşimlerin sürdürülebilir olması amacıyla dünyada ortaya çıkan birçok planlama yaklaşımı mevcuttur. Eko-kent (Eco-city) ve Yavaş kent (Citta Slow) bunlara verilebilecek örneklerdendir.

Amaç ve Yöntem

Makalenin amacı sürdürülebilir yerleşim modellerinden eko-kent ve yavaş kentlerin sürdürülebilirlik ve kentsel form açısından karşılaştırılmasıdır.

Sürdürülebilirlik yönünden karşılaştırabilmek için; eko-kentler ve yavaş kentler hakkında literatür araştırması yapılmıştır. Yapılan literatür araştırmalarında bir yerleşimin eko-kent ve yavaş kent özelliği taşıması için gerekli kriterleri saptanmıştır. Bir sonraki aşamada saptanan bu kriterlerin çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik ile ilgili olmalarına göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırma tablolarla gösterilmiş ve yüzdesel olarak ifade edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre eko-kent ve yavaş kentlerde öne çıkan sürdürülebilirlik boyutu saptanmış ve sonuç bölümünde açıklanmıştır.

Kent formu yönünden karşılaştırabilmek için ise kent formu bileşenleri açıklanmış ve sürdürülebilirlikle olan ilişkisine değinilmiştir. Literatür araştırmasında karşılaşılan eko-kent ve yavaş kent kriterlerinin kent formu bileşenleriyle ilişkileri incelenmiş ve buna göre oluşturulan tablo sonuç bölümünde açıklanmıştır.

Kentsel Tipoloji ve Kent Formu

Mimarlıkta - kent planlamada tipoloji binalarda - kentsel alanlarda yaygın olarak kullanılan karakteristik özellikleri ifade etmektedir. Bu kentsel özelliklere örnek olarak yerleşimin yoğunluğu, kompaktlığı, ızgara veya organik plan tipinde gelişimi verilebilir. Başka bir deyişle kentsel tipoloji denildiğinde ilk akla gelen kentin formu ve dokusudur.

Kent formu arazi kullanımı, ulaşım sistemleri ve kentsel tasarımın birleşmesiyle oluşmaktadır (Handy, 1996). Bu sebeple kent formu ekosistemi, biyo-çeşitliliği, arazinin su geçirgenliğini bunların yanı sıra insanların otomobil kullanım sıklığını dolayısıyla hava kalitesini, toprak kirliliğini, açık alan miktarını, nitelikli sulak arazi ve tarım alanları miktarını ve kentteki gürültüyü etkilemektedir (Cervero, 1998). Tüm bunlar düşünüldüğünde kent formu ile sürdürülebilirlik arasında yakın bir ilişki vardır.

Kentsel formun sürdürülebilirliğe katkı sağlayan bileşenleri kompaktlık, sürdürülebilir ulaşım, yoğunluk, karma arazi kullanımı, çeşitlilik, pasif enerji sistemleri ve yeşil alanlardır (Jabareen, 2006).

• **Kompaktlık:** Yapıların kent üzerinde yatay düzlemde yayılmasını engelleyerek arazinin verimli kullanılmasıdır. Böylece ekolojik türlerin, sulak alanların ve tarım alanlarının korunmasını sağlamaktadır. Kompaktlık enerji, su, malzeme açısından verimlilik sağlar. Yerleşimin kom-

pakt oluşunun sürdürülebilirliğe diğer olumlu etkileri; kamusal alanlara ve sosyal imkânlara erişimi kolaylaştırarak yaşam kalitesini arttırması, ulaşım için araç kullanımını azaltarak sera gazı emisyonlarını düşürmesidir. Bu yönleriyle kompaktlık bileşeninin çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe etkisi vardır.

- **Sürdürülebilir Ulaşım:** Sürdürülebilir kentsel formların yürünebilir nitelikte tasarlandığı ve bisiklet kullanımına uygun olduğu görülmektedir. Ayrıca ulaşımında sürdürülebilirliğin sağlanması için toplu taşıma araçlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, herkes için eşit ulaşım imkânlarının sağlanması gerekmektedir (Duncan ve Hartman, 1996).

Bu yönleri ile sürdürülebilir ulaşım stratejileri çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamada olumlu bir etkiye sahiptir.

- **Yoğunluk:** Kentlerde yoğunluğun üç farklı yansıması vardır. Bunlar nüfus yoğunluğu, konut yoğunluğu ve çalışan yoğunluğudur (Jones ve MacDonald, 2004). Kentteki insanların ve konut birimlerinin yoğunluğu enerji ve malzeme tüketimi; konut ve altyapı ihtiyacı ile çalışan yoğunluğu ise ulaşım konusu ile sürdürülebilirliği etkilemektedir. Yoğunluk bileşeni çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği etkilemektedir.

- **Karma Arazi Kullanımı:** Arazinin karma kullanımı ile kastedilen konut, ticari, endüstriyel veya kamusal işlev taşıyan bölgelerin heterojen olarak dağılarak kent formunu oluşturmasıdır. Böylece araç kullanımının azalması ile sera gazı emisyonları düşürülmektedir. Trafik sorununun oluşması engellenirken farklı işlevlerin bir arada tasarlandığı yerlerde güvenlik sorunu da ortadan kalkmaktadır. Bu hem çevresel hem de sosyal sürdürülebilirliğe etki eden bir bileşendir.

- **Çeşitlilik:** Sürdürülebilirliğe katkı sağlayan kent formu bileşenlerinden biri olan çeşitlilik karma arazi kullanımıyla karıştırılabilmektedir (Jabareen, 2006). Bir yerleşimde farklı aktivitelerin yan yana bulunması ve çeşitli olması, insanların tüm ihtiyaçlarını yürüme mesafesinde karşılamalarına olanak vermektedir. Kent formunda çeşitlilik sayesinde farklı tipteki konutlar ve farklı işlev taşıyan mekânlar bir arada bulunmaktadır. Çeşitlilik bileşeni bu özelliği ile toplumsal ayrışmanın ortadan kalkmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla sosyal sürdürülebilirliği etkileyen bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır.

- **Pasif Enerji Sistemleri:** Yapı tasarımında yerleşimin iklimsel özellikleri göre yer seçimi yapmak, binanın yönelimi ve komşu yapıların

birbirlerini gölgeleme durumlarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Bu parametreler kentsel formu etkilemektedir. Pasif enerji sistemlerinin, enerji tüketimini azaltması özelliğiyle, çevresel sürdürülebilirliğe doğrudan etkisi vardır.

• **Yeşil Alanlar:** Yapılı çevrenin karakteristik özelliğini oluşturan yeşil alanlar da sürdürülebilirlik için önemli bir bileşendir (Jones ve MacDonald, 2004). Kent formunda belirleyici bir bileşen de yeşil alanların miktarı ve konumudur. Yeşil alanlar ısı adası etkisini azaltması, biyoçeşitliliğin korunmasına katkı sağlaması, toprağın yağmur suyunu emmesiyle yağmur suyu yönetimine katkısı, insan psikolojisine olumlu etkisi gibi özellikleriyle çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır.

Kentsel formun sürdürülebilirliğe katkı sağlayan bileşenlerinin sürdürülebilirlik boyutlarıyla ilişkisi Çizelge 1'de gösterilmiştir.

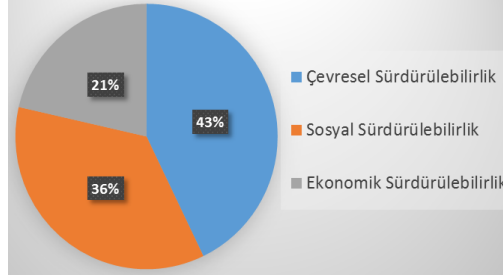
Çizelge 1. Kentsel Form Bileşenlerinin Sürdürülebilirlik Boyutlarıyla İlişkisi

Kentsel Form Bileşenleri	Sürdürülebilirlik Boyutu
Kompaktlık	Çevresel + Sosyal+ Ekonomik
Sürdürülebilir Ulaşım	Çevresel + Sosyal
Yoğunluk	Çevresel + Ekonomik
Karma Arazi Kullanımı	Çevresel + Sosyal
Çeşitlilik	Sosyal
Pasif Enerji Sistemleri	Çevresel + Ekonomik
Yeşil Alanlar	Çevresel + Sosyal

Çizelge 1' göre kentsel form bileşenlerinin kompaktlık, sürdürülebilir ulaşım, yoğunluk, karma arazi kullanımı, pasif enerji sistemleri ve yeşil alanlar olmak üzere altı tanesi çevresel sürdürülebilirliğe etki etmektedir. Sosyal sürdürülebilirliğe etki eden bileşenler; kompaktlık, sürdürülebilir ulaşım, karma arazi kullanımı, çeşitlilik ve yeşil alanlar olmak üzere beş tanedir. Ekonomik sürdürülebilirliğe olumlu etkisi olan bileşenler ise kompaktlık, yoğunluk ve pasif enerji sistemleri olmak üzere üç tanedir. Toplamda altı bileşen çevresel, beş bileşen sosyal ve üç bileşen ekonomik sürdürülebilirliği etkilemektedir. Şekil 1'de bulgular yüzdesel olarak ifade edilmektedir.

Kent formunu oluşturan bileşenlerin %43'ü çevresel sürdürülebilirliğe, %36'sı sosyal sürdürülebilirliğe ve %21'i ekonomik sürdürülebilirliğe

etki edebilecek durumdadır. Şekil 1’den çıkan sonuca göre kent formu en çok çevresel sürdürülebilirliğe en az ekonomik sürdürülebilirliğe etki etmektedir.

Şekil 1. Kentsel Formunun Sürdürülebilirlik Boyutlarıyla İlişkisinin Yüzdesel İfadesi

Sürdürülebilir Yerleşim Modelleri

Sürdürülebilir yerleşimlerin ve bu yerleşimlere örnek olabilecek modellerin ne olduğuna bakmadan önce iki kabul yapmak gerekir. Bunlardan biri sürdürülebilir yerleşimlerin var olabileceği, diğeri ise bu yerleşimlerin sürdürülebilirliği uygulama yollarının çeşitli olabileceğidir (Tekeli, 2009).

Sürdürülebilirlik kavramının muğlak olmasından dolayı sürdürülebilir yerleşim kavramının da belli bir tanımı yoktur. Tanımlamalar kişi veya kurumlara göre farklılıklar göstermektedir. Sürdürülebilir yerleşimlerin en temel özelliği ise sadece çevresel konularda değil, sosyal ve ekonomik konularda da sürdürülebilirliği hedefleyen yerleşimler olmasıdır. Başka bir deyişle, sürdürülebilir yerleşimler; ekolojik değerlerin göz önünde bulundurulduğu yerleşimler olmasının yanı sıra sosyal ve ekonomik bileşenleriyle bir bütündür.

Sınmaz' a (2013) göre; 1990'lı yıllardan itibaren oluşan sürdürülebilir yerleşim modellerinden ve planlama yaklaşımlarından ilk karşımıza çıkanlar şunlardır: Yeni Kentleşme Hareketi, Kompakt Kent, Ekolojik Kentler, Akıllı Büyüme, Yavaş Kentler, Ekoköy ve Akıllı Kent (Çizelge 2).

Çizelge 2. Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Planlama ve Tasarım İlkeleri

Planlama ve Tasarım İlkeleri			İsim
Çevresel	Sosyal	Ekonomik	
-Doğa ile uyumlu yerleşim -Yenilenebilir enerji üretimi -Verimli su kullanımı -Kompakt yerleşme formu -Karma arazi kullanımı -Yürünebilir yerleşim -Tanımlı yerleşme ve bölge sınırları	-İnsan ölçeğinin tasarlanan mekânlar -Yere özgü mimari tasarım	-Çok çeşitli konut tipolojileri -Alanların yeniden kullanımı	Yeni Şehircilik
-Kompakt yerleşme formu -Karma arazi kullanımı -Az enerji tüketimi -Sürdürülebilir, verimli ve motorsuz ulaşım sistemleri -Kırsal mekânların korunması	-Kentsel adalet	-Ekonomik kentsel altyapı	Kompakt Kent
-Hava Kalitesi -Doğayla uyumlu altyapı -Çevresel farkındalık -Yenilenebilir enerji üretimi -Verimli ulaşım sistemleri	-Kültürel farkındalık	- Maliyet verimli eko-mühendislik çözümleri	Eko-kent
-Kompakt yapı tasarımı -Yürünebilir mahalleler -Çevrenin korunması -Karma alan kullanımı -Mevcut yerleşim alanı çapında gelişme	-Yerleşmede aidiyet hissi -Toplumda işbirliği	-Maliyet etkin gelişme -Farklı konut tipleri	Akıllı Büyüme
-Enerji verimliliği ve atık yönetimi -Alternatif enerji sistemlerinin kullanımı -Gürültü, ışık, elektromanyetik kirliliğin önlenmesi -Yaya, bisiklet ve toplu ulaşımın teşvik edilmesi	-Tarihi ve kültürel değerlerin korunması -Engelliler için tasarım	-Yerel ekonominin desteklenmesi	Yavaş Kentler
-Organik tarım -Yeşil inşaat teknikleri -Geri dönüşümlü malzeme -Ekolojik ayak izini azaltma hedefi	-Gönüllü katılım -Ortak manevi değerler	-Kendi kendine ekonomik olarak yetebilme	Ekoköy
-Çevre ile dostluk -Sürdürülebilir gelişme hedefleri -Teknoloji kullanımı ile ekolojik sorunlara çözüm bulma			Akıllı Kent

Not: Sınmaz' ın (2013, s. 80-83) çalışmasından yararlanarak geliştirilmiştir.

Sürdürülebilir yerleşim modelleriyle ilgili Çizelge 2'den yapılabilecek çıkarımlar şunlardır:

- Sürdürülebilirliğin yerleşimlere yansımaları çeşitlidir. Örneğin; Akıllı Kentler sürdürülebilirliğe ulaşmak için teknolojik gelişmelerden yararlanırken; Ekoköyler geleneksel ve doğal yöntemlerle sürdürülebilirliğe ulaşmayı hedeflemektedir.

- Bahsedilen tüm yerleşim modelleri çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik planlama kriterlerine sahip olsalar bile her modelde öncelikli olan ve ağır basan sürdürülebilirlik boyutu değişmektedir. Örneğin; Kompakt kentlerde ve Akıllı kentlerde çevresel sürdürülebilirlik ön planda iken; Ekoköyler sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin çevresel sürdürülebilirlik kadar ağırlıklı olduğu yerleşimlerdir.

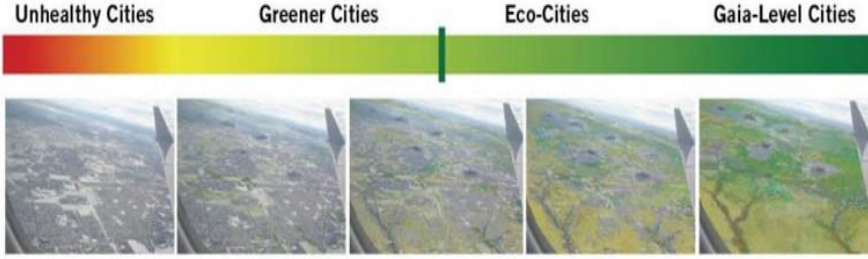
- Yeni Şehircilik, Kompakt Kent, Akıllı Büyüme modellerinde kompakt kent formu görülmektedir. Eko-kentler, Yavaş Kentler, Ekoköyler ve Akıllı Kentlerdeki kent formuyla ilgili bir veriye rastlanmamıştır.

Tabloda genel özellikleri verilen sürdürülebilir yerleşim modellerinden günümüzde Türkiye'de en yaygın olan modeller Eko-kentler ve Yavaş Kentlerdir. Aşağıdaki bölümlerde sırasıyla bu kent modelleri incelenecektir.

Eko-Kentler ve Kriterleri

Eko-kentler, bir kent tasarım ve uygulama yaklaşımı olarak insan, çevre ve kenti birbirleriyle ilişki ve etkileşim içinde ele almaktadır (Register, 1987). Bu yaklaşımla sağlıklı, doğaya saygılı, kendi enerjisini üreten bir yerleşim oluşturmak ve sürdürülebilir bir ekosisteme ulaşmak mümkündür.

Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları (IEFS) kentleri sırasıyla; sağlıksız kentler, yeşil kentler, eko-kentler ve Gaia kentler olarak sınıflandırılmaktadır.

Şekil 2. IEFS Şehirleşme Kategorileri (Ecocity Builders, 2011, s. 1).

Bu sınıflandırmada en üst ölçek olan Gaia seviyesidir. Gaia Yunanca kökenli bir kelime olup eski Yunancada doğa veya toprak anlamında kullanılmaktaydı. Gaia teorisi ise dünyanın ve üzerindeki tüm canlıların birbirlerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Gaia kent ise dünyayı canlı bir organizma olarak kabul etmektedir ve Gaia kentler ulaşılması en uç hedefdir. IEFS'e göre en alt ölçek sağlıksız kentler iken; kabul edilebilir düzeydeki kentler eko-kentlerdir. Yeşil kentler ile eko-kentlerin farkına bakılırsa: IEFS'e göre yeşil kentler, eko-kentlerin daha az gösterge parametresi sağlamış halidir. Sürdürülebilir kent ise; eko-kent olan bir yerleşimin uzun süre bu özelliği sürdürülebildiği durumdur (Ecocity Builders, 2011).

Eko-kentler kentsel planlama yaklaşımı olarak karşımıza çıkmasına rağmen yeni bir yaşam stili sunmakta ve yönetimle sıkı bir ilişki içinde olan bir modeldir. Bir yerleşimin eko-kent olarak nitelendirilmesi çoğu zaman yerleşimin yerel yönetiminin teşviki ve desteğiyle olmaktadır.

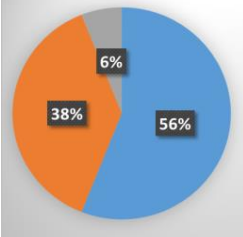
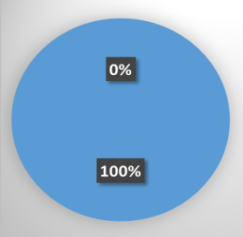
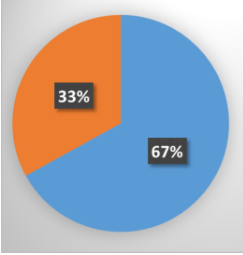
Günümüzde Türkiye'de bulunan eko-kent projeleri Bursa Nilüfer Belediyesinin teşviki ile Nilüfer Eko-kenti, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin teşviki ile Gaziantep Kilis Yolu Eko-kentidir. Bahsedilen bu iki proje de uygulama sürecindedir.

Bir yerleşimin ne ölçüde eko-kent özelliği gösterdiğini belirlemek için eko-kent performans göstergeleri kullanılmaktadır. Bunun için kullanılan göstergelerden bazıları;

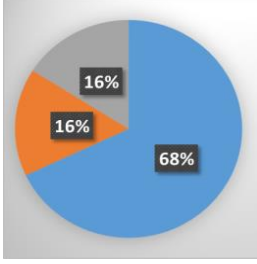
- Avrupa Vakfı Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergeleri,
- Avrupa Yeşil Şehir Endeksi,
- Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları ile
- Ekokent Projesi Standartlarıdır (Işıldar, 2012).

Bu dört performans göstergesi ve ana başlıkları Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Eko-kentlerin Performans Göstergeleri

Eko-kentlerin Performans Göstergeleri	Eko-kentlerin Performans Göstergeleri		
	Çevresel	Sosyal	Ekonomik
<p>■ Çevresel Sürdürülebilirlik</p> <p>■ Sosyal Sürdürülebilirlik</p> <p>■ Ekonomik Sürdürülebilirlik</p> <p>Avrupa Vakfı Kentsel Sürd. Göstergeleri</p> 	<ul style="list-style-type: none"> -Küresel iklim değişikliği -Hava kalitesi -Asitleşme -Ekosistem toksikleşmesi (zehirli atıklar) -Kentsel hareketlilik veya temiz ulaşım -Katı atık yönetimi -Enerji tüketimi -Su tüketimi -Yeşil alan, kamusal alan ve miras 	<ul style="list-style-type: none"> -Sıkıntı göstergesi -Sosyal adalet -Konut kalitesi -Kentsel güvenlik -Yurttaş katılımı -Eşsiz sürdürülebilirlik 	<ul style="list-style-type: none"> -Ekonomik kentsel sürdürülebilirlik
<p>Yeşil Şehir Endeksi</p> 	<ul style="list-style-type: none"> -CO₂ salınımı -Enerji kullanımı -Binaların verimliliği -Ulaşım çözümleri -Atık yönetimi ve arazi kullanımı -Su kullanımı -Hava kalitesi -Çevresel yönetim 		
<p>Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları</p> 	<ul style="list-style-type: none"> -Biyo-çeşitlilik -Dünyanın taşıma kapasitesi -Ekolojik entegrasyon -Ulaşım kolaylığı -Erişilebilirlik -Temiz hava -Temiz Su -Sağlıklı toprak -Kaynaklar ve malzemeler -Yenilenebilir enerji -Sağlıklı ve erişilebilir besin 	<ul style="list-style-type: none"> -Sağlıklı kültür -Halkın bilinç düzeyi -Sağlıklı ve eşit ekonomi -Yaşam süresince eğitim -Refah düzeyi -Yaşam kalitesi 	

Ekokent Projesi Standartları

-Enerji İhtiyacı
-Enerji Verimliliği
-Sera Gazları Emisyonları
-Yapı Malzemeleri
-Toprak Hareketi
-Su Yönetimi
-Bina Yoğunluğu
-Çoklu Kullanım
-Kamusal Alanlar
-Peyzaj Alanı
-Ulaşım Altyapısı
-Toplu Taşıma Araçlarına Yakınlık
-Gürültü
-Park Alanları

-Sosyal Altyapı
-Bütüncül Planlama
-Halkın Katılımı

-Ekonomik Altyapı
-İşgücü
-Rantabilite

Not: Işıldar' ın (2012) çalışmasından yararlanarak oluşturulmuştur.

Eko-kentlerin performans göstergeleri ilgili Çizelge 3'ten yola çıkarak aşağıdaki saptamalar yapılabilir:

- Avrupa Vakfı Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergelerinin dokuz tanesi çevresel gösterge, altı tanesi sosyal gösterge, bir tanesi ekonomik göstergedir. Yüzdesel olarak ifade edilirse %56 oranında çevresel sürdürülebilirliği, %38 oranında sosyal sürdürülebilirliği ve %6 oranında ekonomik sürdürülebilirliği hedefleyen göstergelerden oluşmaktadır.

- Yeşil Şehir Endeksi'nin sekiz göstergesi de çevresel göstergedir. Yüzdesel olarak ifade edilirse %100 oranında çevresel sürdürülebilirliği ölçen bir göstergedir.

- Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları'nın on tanesi çevresel gösterge ve beş tanesi sosyal göstergedir. Yüzdesel olarak ifade edilirse %67 oranında çevresel sürdürülebilirliği ve %33 oranında sosyal sürdürülebilirliği hedefleyen göstergelerden oluşmaktadır.

- Eko-kent Projesi Standartları'nın on dört tanesi çevresel gösterge, üç tanesi sosyal gösterge, üç tanesi ekonomik göstergedir. Yüzdesel olarak ifade edilirse %68 oranında çevresel sürdürülebilirliği, %16 oranında sosyal sürdürülebilirliği ve %16 oranında ekonomik sürdürülebilirliği hedefleyen göstergelerden oluşmaktadır.

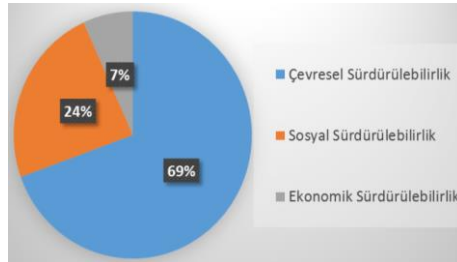
Eko-kentlerin performans göstergeleri ilgili aşağıdaki çıkarımlar yapılabilir:

- Avrupa Vakfı Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergeleri, sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarını ölçecek nitelikte bir göstergedir.
- Yeşil Şehir Endeksi çevresel sürdürülebilirliğe odaklanmaktadır.
- Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği ölçmektedir.
- Eko-kent Projesi Standartları sürdürülebilirliği çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Görüldüğü gibi, eko-kent performans göstergeleri birbirlerinden farklı özellikler taşımaktadırlar. Öte yandan farklı ölçülerde çevresel, sosyal ve ekonomik konulara eğilmektedirler. Dolayısıyla bir yerleşimin “ideal” eko-kent olabilmesi için sözü edilen tüm modellerdeki göstergeleri bir araya getirmesi durumunda ne ölçüde sürdürülebilirliği sağlayabileceğine dair bir varsayım yapılmıştır.

Bahsedilen dört eko-kentin performans göstergeleri, tekrar eden göstergeleri çıkartarak topluca değerlendirildiğinde,

- Avrupa Vakfı Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergelerinden dokuz çevresel gösterge, altı sosyal gösterge, bir ekonomik gösterge
- Avrupa Yeşil Şehir Endeksi’nden sekiz çevresel gösterge
- Uluslararası Eko-kent Çerçevesi ve Standartları’ndan on çevresel gösterge, beş sosyal gösterge
- Eko-kent Projesi Standartları’ndan on dört çevresel gösterge, üç sosyal gösterge ve üç ekonomik gösterge olmak üzere; toplam kırk bir çevresel, on dört sosyal, dört ekonomik göstergeye erişilmektedir. Yüzde olarak hesaplanırsa “ideal” eko-kent modelinin %69’u çevresel, %24’ü sosyal ve sadece %7’si ekonomik sürdürülebilirliği sağlamayı hedefleyecektir. Bunun pasta grafik olarak ifadesi Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 3. “İdeal” Eko-kent Modelinin Sürdürülebilirlik Boyutlarına Göre Değerlendirilmesi

Yavaş Kentler ve Kriterleri

Cittaslow olarak adlandırılan yavaş kent modeli, çevresel ve sosyal sorunları nedeni ile sürdürülemeyen günümüz modern şehir kavramına alternatif olarak 1999 yılında İtalya'da Paolo Saturnini'nin yaşam kalitesini artırma ve daha sakin tempoyla yaşama isteği ile oluşmuş bir kent modelidir. Belediye başkanlarının sayesinde yavaş kent modelinin İtalya'da ilk yayıldığı şehirler Bra, Orvieto ve Positano'dur (Doğutürk, 2010).

Yavaş kentlerin özellikleri; "yavaş" felsefesini temel alan, yavaş bir yaşam şeklinin benimsendiği, sağlıklı yurttaşlar hedeflendiği, yerel ve organik gıda üretiminin olduğu, geleneksel el sanatlarının önemsendiği, yerleşimde, mekânlarda, yapılarda veya üretimde yerelliğin vurgulandığı, bireylerin gelenek ve inançlara saygı göstermesinin ve işleri geleneksel yolla yapmanın hedeflendiği, trafiğin, gürültünün ve kalabalığın az olduğu yerleşimler olarak karşımıza çıkar.

Yerleşimlerin yavaş kent olabilmesi için belirli kriterleri sağlayıp Uluslararası Cittaslow Ağı'na başvurmaları gerekmektedir. Cittaslow Ağı küreselleşmenin sebep olduğu standartlaşan kent dokusu ve yaşam tarzına çözüm olmak için yerelliği ön plana alan bir kentler birliğidir. Cittaslow Ağı'na üye olacak kentlerin nüfusunun 50.000'nin altında olması gerekmektedir. Ayrıca yerleşimin yavaş kent unvanını ve "salyangoz" logosunu kullanabilmeleri için belli aralıklarla yavaş kent standartlarını taşıyıp taşımadığı kontrol edilmektedir.

Türkiye'den Cittaslow Ağı'na ilk katılan, 2009 yılında İzmir'in Seferihisar ilçesi olmuştur. Bunu, Muğla'nın Akyaka, Aydın'ın Yenipazar, Çanakkale'nin Gökçeada, Sakarya'nın Taraklı, Isparta'nın Yalvaç, Kırklareli'nin Vize, Ordu'nun Perşembe, Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi izlemektedir (Cittaslow Türkiye, 2015).

Yavaş kent üyelik kriterleri altı kategoride gruplanmıştır. Bu kategoriler; çevre politikaları, altyapı politikaları, kentsel altyapı için teknoloji ve teknikler, yerel üretimin korunması, misafirperverlik ve farkındalık kategorisidir. Bu kategorilerde toplamda elli beş kural mevcuttur (Doğutürk, 2010).

Bu çalışma kapsamında yavaş kent kriterlerinin doğrudan sürdürülebilirlikle ilgili olan kuralları değerlendirmeye alınmıştır. Kategorilere göre çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe etki eden kurallar şunlardır:

• *Çevre Politikaları* kategorisinde yer alan kurallardan *hava, su ve toprak kalitesinin yasalar tarafından belirlenmesi, atıkların dağıtılmasının planlanması, kanalizasyon sistemine ait arıtma tesisinin varlığı, alternatif enerji kaynaklarının kullanımına yönelik çalışmalar, tarımda GDO'lu ürün kullanımının yasaklanması* olmak üzere yedisi çevresel sürdürülebilirliği destekleyen kriterlerdir.

• *Altyapı Politikaları* kategorisinde yer alan kurallardan *bisiklet yolları yapımı, toplu taşımayı teşvik etme-yayalaştırma, kaliteli yeşil alanların varlığı* olmak üzere 3 tanesi çevresel sürdürülebilirliği destekleyen kriterlerken; *tarihi merkezlerin veya kültürel önemi olan bölgelerin geliştirilmesi, kamusal alanlarda engelliler için erişilebilirliğin sağlanması, yerel aktiviteler oluşturma* olmak üzere üçü sosyal sürdürülebilirliği desteklemektedir. *Doğal ürünlerin satışı için ticari merkez kurumu ve kentsel kalkınma programı oluşturma* kriterleri ise ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen kriterlerdir.

• *Kentsel Altyapı için Teknoloji ve Teknikler* kategorisinde yer alan kurallardan *çevre ve peyzaja uyumlu atık toplayıcılarının sağlanması ile kamusal ve özel alanların bitkilendirilmesi* çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir.

• *Yerel Üretimin Korunması* kategorisinde yer alan kurallardan *organik tarımın geliştirilmesi, yerel organik malzemelerin kullanılması, anıt ağaçların korunması, yerel bitki türlerinin kullanılması* ile çevresel sürdürülebilirlik desteklenirken; *geleneksel sanatların, mesleklerin korunması, yerel kültürel faaliyetlerin desteklenmesi* ile sosyal sürdürülebilirlik amaçlanmaktadır. *Esnafın ürettiği ürünlerin, sanat eserlerin sertifikasyonu ve yerel pazar kurumunun teşviki* ile ekonomik sürdürülebilirlik hedeflenmektedir.

• *Misafirperverlik* kategorisinde yer alan kuralların *konukseverliği artırma çalışmaları, tarihi mekânlarda turist güzergâhları tasarımı, turist rehberlerinin ve mağaza sahiplerinin fiyatlar hakkında şeffaf davranmaları* ile hem sosyal hem de ekonomik sürdürülebilirlik hedeflenmektedir.

• *Farkındalık* kategorisinde yer alan kurallardan *yavaş kent ve yemek etkinlikleri düzenleme ve kentsel dokuyu "yavaşlık" felsefesi içine katarak mekânlar düzenlemek* kriterleri ile sosyal sürdürülebilirlik hedeflenmektedir.

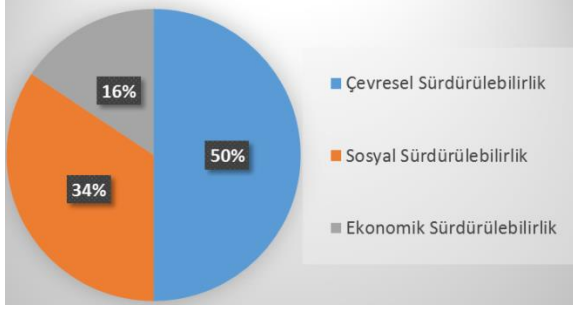
Yavaş kent üyelik kriterlerinin kategorileri ile çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamaya etki edecek ölçüt ağırlıkları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Yavaş Kent Üyelik Kriterlerinin Sürdürülebilirlik Boyutlarıyla İlişkisi

Yavaş Kent Üyelik Kriterlerinin Kategorileri	Çevresel	Sosyal	Ekonomik
Çevre Politikaları	7		
Altyapı Politikaları	3	3	2
Kentsel Kalite İçin Teknoloji ve Teknikler	2		
Yerel Üretimin Korunması	4	3	2
Misafirperverlik		3	1
Farkındalık		2	

Çizelge 4'e göre yavaş kent modelinde sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının üçüyle de ilgili kriter bulunmaktadır. Buna göre:

- *Çevre Politikaları* kategorisinden yedi çevresel sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt
- *Altyapı Politikaları* kategorisinden üç çevresel, üç sosyal, iki ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt
- *Kentsel Kalite için Teknoloji ve Teknikler* kategorisinden iki çevresel sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt
- *Yerel Üretimin Korunması* kategorisinden dört çevresel, üç sosyal, iki ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt
- *Misafirperverlik* kategorisinden üç sosyal, bir ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt
- *Farkındalık* kategorisinden iki sosyal sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt olmak üzere; toplamda on altı çevresel, on bir sosyal ve beş ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen ölçüt bulunmaktadır. Yüzde olarak hesaplanırsa yavaş kent modelinin %50'si çevresel, %34'ü sosyal ve sadece %16'sı ekonomik sürdürülebilirliği sağlamayı hedefleyecektir. Bunun pas-ta grafik olarak ifadesi Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4. Yavaş Kent Modelinin Sürdürülebilirlik Boyutlarına Göre Değerlendirilmesi

Sonuç

Çalışmanın sonuçları eko-kent ve yavaş kent modellerinin sürdürülebilirliğin boyutları ve kentsel form açısından karşılaştırılmasını içermektedir. Öncelikle eko-kent ve yavaş kent modelleri sürdürülebilirliğin boyutları açısından karşılaştırılacaktır. Buna göre,

- Eko-kentler nüfus sınırlaması olmaması nedeniyle yavaş kentlere göre daha büyük ölçekli sürdürülebilir yerleşim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Sürdürülebilirliğin tanımının muğlak olması nedeniyle eko-kent modelinin kriterlerinin belirsiz olduğu, kişi veya kurumlara göre değiştiği görülmektedir.

- Eko-kent performans göstergeleri karşılaştırıldığında *Avrupa Vakfı Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergeleri ve Ekokent Proje Standartları'nın* yerleşimleri çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bir bütün olarak ele aldığı görülmektedir. Buna rağmen sadece çevresel sürdürülebilirliği ölçen Avrupa Yeşil Şehir Endeksi gibi performans göstergeleri olduğu da görülmüştür.

- Yavaş kent modeli tanım ve kriterler açısından sınırları belirli ve açık olan bir sürdürülebilir yerleşim modelidir.

- Gerek yavaş kent gerekse de eko-kent çalışmalarında belediye katılımı gerekli ve önemlidir. Sürdürülebilir yerleşimlerde, çevresel sorunları azaltma hedefli projelerin dışında sosyal ayrışmayı azaltmak, yaşam kalitesini ise yükseltmek amaçlı çalışmaların da yapıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda da sürdürülebilir yerleşim modelleri ile yerel yönetimlerin ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

- Eko-kent ve Yavaş Kent modellerinin ekolojik, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından oransal karşılaştırılmasına göre iki sürdürülebilir yerleşim modelinde de çevresel sürdürülebilirlik en fazla ağırlık verilen sürdürülebilirlik boyutudur. Çevresel sürdürülebilirliği sosyal sürdürülebilirlik izlemektedir. Ayrıca, yavaş kentler eko-kentlere göre sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamaya daha fazla öncelik vermektedir. Bu sebeple yavaş kent modelinin sürdürülebilirlik boyutları açısından daha dengeli bir model olduğu ifade edilebilir.

- Ülkemizde eko-kentlerin tasarım ve ölçütlerinin belediyeler tarafından mimari ve planlama bürolarının inisiyatifine bırakılmış olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle, yavaş kentlere göre sürdürülebilirliğin salt çevresel açıdan değerlendirildiği, sosyal ve ekonomik boyutunun arka planda kaldığı saptanmıştır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken konu mimarların ve şehir plancıların eko-kent projeleri için sürdürülebilirliğin sosyal ve ekonomik boyutuna katkı sağlayacak mekânsal tasarımları düşünmeleri gerektiğidir.

Çizelge 5. Kentsel Formun Eko-kent ve Yavaş Kentle İlişkisi

Kentsel Formun Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Bileşenleri ve Sürdürülebilirliğe Olan Olumlu Etkileri	Eko-kent	Yavaş kent
Kompaktlık		
Ekolojik Türleri, Sulak Alanları, Tarım Alanlarını Koruma	✓	✓
Enerji-Su-Malzeme Verimi	✓	✓
Kamusal Alanlara ve Sosyal İmkanlara Erişimi Kolaylaştırarak Yaşam Kalitesini Artırması	X	✓
Araç Kullanımını Azaltarak Sera Gazı Emisyonlarını Düşürmesidir.	✓	✓
Sürdürülebilir Ulaşım		
Yürünebilir Mahalle-Bisiklet Kullanımının Teşviki	✓	✓
Toplu Taşımada Yenilenebilir Enerji Kullanımı	X	X
Herkes İçin Eşit Ulaşım İmkanlarının Sağlanması	X	✓
Yoğunluk		
Enerji, Konut, Ulaşım, Altyapı İhtiyacının Verimli Karşlanması	✓	✓
Karma Arazi Kullanımı		
Araç Kullanımının ve Trafik Azalması	✓	✓
Güvenliğin Artması	✓	✓

Çeşitlilik		
Toplumsal Ayrışmanın Azalması	X	✓
Pasif Enerji Sistemleri		
Yer Seçimi-Bina Yönelimi-Gölge	X	✓
Yeşil Bina Uygulamaları	✓	✓
Enerji tüketimi-Verimi	✓	✓
Yeşil Alan Kullanımı		
Isı Adası Etkisini Azaltma	X	X
Biyçeşitliliği Koruma	✓	✓
Yağmur Suyu Yönetimine Katkısı	X	X
İnsan Psikolojisine Olumlu Etkisi	X	X

Eko- kent ve yavaş kent modelleri kentsel form açısından karşılaştırılırsa;

Kentsel formun sürdürülebilirliğe olan olumlu etkileri ile bunların eko-kent performans göstergelerinde ve yavaş kent üyelik kriterleri kullarlarında yer alıp almadığı Çizelge 5'te verilmiştir.

- Eko-kentler kentsel formun sürdürülebilirliğe olan olumlu etkilerinden *ekolojik türleri, sulak alanları, tarım alanlarını koruma, enerji-suzmalzeme verimi sağlama, araç kullanımını azaltarak sera gazı emisyonlarını düşürme, yürünebilir mahalle tasarlama-bisiklet kullanımını teşvik etme, enerji, konut, ulaşım, altyapı ihtiyacını verimli bir şekilde karşılama, araç kullanımını azaltmanın etkisi olarak trafiği azaltma, kentteki güvenliği arttırma, yeşil bina uygulamalarını teşvik etme ve biyçeşitliliği koruması* özelliklerini eko-kent performans göstergelerinde içermektedir. Buna göre kentsel formun sürdürülebilirliğe olan on sekiz olumlu etkisinden on tanesi (%55'i) ideal eko-kentin içermesi gereken özelliklerdir. Başka bir deyişle kent formunun eko-kentlerde sürdürülebilirliği sağlamada %55 oranında etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

- Yavaş kentler kentsel formun sürdürülebilirliğe olan olumlu etkilerinden *ekolojik türleri, sulak alanları, tarım alanlarını koruma, enerji-suzmalzeme verimi sağlama, kamusal alanlara ve sosyal imkanlara erişimi kolaylaştırarak yaşam kalitesini arttırma, araç kullanımını azaltarak sera gazı emisyonlarını düşürme, yürünebilir mahalle tasarlama-bisiklet kullanımını teşvik etme, herkes için eşit ulaşım imkanları sağlama, enerji, konut, ulaşım, altyapı ihtiyacını verimli bir şekilde karşılama, araç kullanımını azaltmanın etkisi olarak trafiği azaltma, kentteki güvenliği arttırma, toplumsal ayrışmayı azaltma, yer seçimi ve bina yöneliminde yerleşimin iklimsel özelliklerinin göz önünde bulun-*

durma, yeşil bina uygulamalarını teşvik etme ve biyoçeşitliliği koruması özelliklerini yavaş kent üyelik kriterleri kurallarında içermektedir. Buna göre kentsel formun sürdürülebilirliğe olan on sekiz olumlu etkisinden on üç tanesi (%72'si) yavaş kentin içermesi gereken özelliklerdir. Başka bir deyişle kent formunun yavaş kentlerde sürdürülebilirliği sağlamada %72 oranında etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

- Kompakt kent formu, karma arazi kullanımının olması, yapı tasarımında yer seçimi ve bina yöneliminde çevresel verilere dikkat edilmesi iki yerleşim modeli için de sürdürülebilirlik adına olumlu etkiye sahiptir.

- Yoğunluk iki yerleşim modelinde de sürdürülebilirliği sağlama yolunda göz önünde bulundurulması gereken bir konudur.

- Yeşil alan kullanımı ise biyoçeşitliliği korunmasına olan olumlu etkisi ile iki yerleşim modelinde de karşımıza çıkmaktadır.

- Eko-kentlerden farklı olarak yavaş kentlerde karşımıza çıkan kamusal alanlara ve sosyal imkânlara erişimi kolaylaştırarak yaşam kalitesini artırma, herkes için eşit ulaşım imkânlarını sağlaması, toplumsal ayrışmanın azalması, sosyal sürdürülebilirliğin yavaş kentlerde daha ön planda olduğunu göstermektedir.

- Kent formuna etki eden bileşenlerden sosyal sürdürülebilirliğe etki edebilecek kriterlerin eko-kentten çok yavaş kent modelinde karşımıza çıkması bir kez daha yavaş kent modelinin sürdürülebilirlik boyutları açısından daha dengeli olduğunu kanıtlamaktadır.

Sürdürülebilirliğin boyutları ve kent formu açısından sürdürülebilir kentsel modelleri inceleyen bu çalışmaya göre, her ne kadar tanımlar ve içerikleri değişse de kentsel modellerde çevresel sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilirliği hedeflemek kentsel gelecek açısından olumlu bir çabadır. Ancak burada kritik nokta, tanım ve içerik farklılıklarının salt birer adlandırmadan öte, yerleşmenin kültürel, siyasal ve çevresel birikimleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğidir. Belirli modellerin belirli koşullarda yaşama geçebileceği ve başarılı olabileceği düşünüldüğünde bu çalışma çerçevesinde ortaya konan bulguların yapılacak kentsel uygulamalara yol gösterici olması hedeflenmiştir.

Kaynakça

Cervero, R. (1998). *The transit metropolis: A global inquiry*. Washington: DC: Island Press.

Ciravoğlu, A. (2009). Sıfırdan başlamak: İdea(l) yerleşimler. *Mimarlık Dergisi*, 350, Kasım-Aralık, 33-35, İstanbul, Türkiye.

Doğutürk, G. (2010). *Mimari ve yaşam kalitesi bağlamında yavaş şehir hareketi ve sefer-ihisar örneği*. Yüksek lisans tezi. MSGSÜ, FBE, İstanbul, Türkiye.

Duncan, B. ve Hartman, J. (1996). Sustainable urban transportation initiatives in Canada. *Paper submitted to the APEC Forum on Urban Transportation*, Seoul, South Korea, November, 20-22.

Handy, S. (1996). Methodologies for exploring the link between urban form and travel behavior. *Transportation Research: Transport and Environment: D 2*, 1(2), 151-65.

Işıldar, G. Y. (2012). 2011 Avrupa yeşil başkenti Hamburg: Ekokent kriterleri ve performans göstergeleri açısından incelenmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23, 241-262, Konya, Türkiye.

Jabareen, Y. R. (2006). Sustainable urban forms : Their typologies, models, and concepts. *Journal of Planning Education and Research*, 26, 38. Sage Publication, London, England.

Jones, C. ve MacDonald, C. (2004). *Sustainable urban form and real estate markets*. European Real Estate Conference, Milan, Italy.

Register, R. (1987). *Ecocity Berkeley: Building cities for a healthy future*. Berkeley, Calif. : North Atlantic Books, Vermont, USA.

Sınmaz, S. (2013). Yeni gelişen planlama yaklaşımları çerçevesinde akıllı yerleşme kavramı ve temel ilkeleri. *Megaron Dergisi*, 8 (2), 76-86, İstanbul, Türkiye.

Tekeli, İ. (2009). *Kültür politikaları ve insan hakları bağlamında doğal ve tarihi çevreyi korumak*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnternet Kaynakları

Cittaslow Türkiye, (2015). 24.10.2015 tarihinde <http://cittaslowturkiye.org/1151-2/> adresinden erişildi.

Ecocity Builders, (2011). International Ecocity Framework and Standards, USA. 24.10.2015 tarihinde <http://www.ecocitybuilders.org/whatwe-do/ecocity-standards/> adresinden erişildi.

Zehra Çetinkaya: 2009-2013 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünden mezun olmuştur. Şu an Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Araştırma ve Planlama Programında yüksek lisans eğitimi devam ederken yeşil bina danışmanlığı alanında da çalışmaktadır. İlgi ve çalışma alanları; sürdürülebilir yerleşimler,

LEED ve BREEAM sertifika sistemleri, eko-belediyecilik ve mekân algısı üzerinedir. **E-posta:** cetinkayazehra@hotmail.com

Doç. Dr. Ayşen Ciravoğlu: 1994-1998 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünden mezun olmuştur. 1998-2001 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Programında yüksek lisans eğitimine devam ederken; 1999 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimari Tasarım Kuram ve Yöntemleri Bilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2006 yılında ise Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Araştırma ve Planlama Programında doktora eğitimini tamamlamıştır. Şuan Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. İlgi ve çalışma alanları sürdürülebilirlik, mimarlık eğitimi, çevre araştırmaları ve mimari tasarım üzerinedir. **E-posta:** aysenc@gmail.com

Söylemin Üretimi İle Üretim Söylemi Arasında Kamunun Mimarlığı: Arkitekt ve Bayındırlık İşleri Dergisi

*

Public Architecture Between Production of Discourse and Discourse on
Production: Arkitekt and the Journal of Public Works

Bilge İmamoğlu

Öz

Bu çalışmada konu edildiği şekliyle kamu mimarlığı, bir yapı tipi olarak kamusal işlev veya kullanımlara sahip ya da kamu mülkiyetindeki yapılara değil, bir üretim ortamı ve örgütlenişi tipi olarak kamu bürokrasisi içerisinde üretilen mimarlığa işaret etmektedir. Çalışma kamu mimarlığının özellikle erken Cumhuriyet döneminde başlayarak Türkiye'deki tarihsel evrimine odaklanmakta ve buradan hareketle yapı çevrenin üretimine eşlik eden söylemsel yapıların çeşitliliğini, karşılıklı konumlanış ve ilişkilenişlerini ve bugünün kentsel çevresinin üretimine yansıyan izlerini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Mimarlığı, Bürokrasi, Üretim Biçimleri, Arkitekt, Bayındırlık İşleri Dergisi*

Abstract

Public architecture as it is narrated in this study does not signify buildings with public function or of public property, but it is understood as an organizational and institutional type of architectural production that is housed within the state bureaucracy. The narration specifically dwells on the historical evolution of public architecture in Turkey beginning with the early Republican period and discusses the multiplicity of discursive structures that is entailed within the production of the built environment in the variety of their positions and relations and in the ways they are reflected on contemporary urban environment.

Keywords: *Public Architecture, State bureaucracy, Mode of Production, Arkitekt, Journal of Public Works*

Yazının başlığı “kamunun mimarlığı” ifadesini kullanmakta, fakat olası yanlış anlamaları engellemek adına en başından söylemek gerekirse bu başlığın işaret ettiği, yapı tipolojileri bağlamında işlev/kullanım üzerinden çok yaygın ve sıklıkla anlaşıldığı biçimde kamusal işleve sahip yapılar, kamunun kullanımına ait yapılar ya da kamu mülkiyetindeki yapılar değiller. Hiç şüphesiz, gerek her tasarım probleminin ve tasarım sürecinin en temel bileşenlerinden olan “işlev”, gerek işlev kavramını tasarım ve uygulama süreçlerinin ötesine, yapıların ve yapı çevrenin üretim sonrası yaşamlarına doğru genişleten “kullanım” kavramları, mimarlığı ve kentleri anlama çabası için son derece anlamlı ve kullanışlı araçlardır. Yine de bu yazı bağlamında yürütülmesi hedeflenen temel tartışma ve bunun bir araştırma alanı olarak kamu mimarlığı ile olan ilişkisi, sadece bu başlık altında sınıflandırılacak yapıları ve yapı çevreyi anlama ve değerlendirme çabası üzerinden değil, aslında daha çok anlama, anlamlandırma ve değerlendirme çabalarımızda kullandığımız yaygın tipolojilere, farklı bakış açılarına sahip yenilerini eklemlendirme niyeti üzerinden önerilmektedir. Burada önerilen bakış açısı sınıflandırmayı, üretilen nesnenin, yani kentlerimizin yapı çevresini oluşturan öğelerin, nesnel olsun kültürel olsun, kendi içsel nitelikleri üzerinden değil, onları var eden üretim ortamı üzerinden kurmak; yapı çevreyi, üretim ilişkilerinin, üretim süreçlerine dâhil olan aktörlerin ve rollerinin ve sürecin kendisinin örgütlenme biçimlerinin ayırt edici nitelikleri üzerinden tanımlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktır. Bu yazıda kamu mimarlığı, böyle bir bakma biçimini örneklemek üzere, belirgin bir mimarlık üretme ortamı ve yöntemi tipi olarak ele alınacaktır: bir kamu hizmeti olarak, doğrudan kamu eliyle, kamu araçları ve örgütlenişiyle üretilen mimarlık. Bu bağlamda kamu mimarlığının erken Cumhuriyet döneminden başlayarak ve yoğunluklu olarak bu döneme odaklanarak Türkiye’deki tarihsel evrimine değinilecektir. Kamu eliyle üretilen mimarlığın ve onun alternatifi olan serbest piyasa mimarlığının Türkiye’deki karşılıklı konum ve ilişkileri, bu iki üretim biçiminin yaygın söylem ve normlarının üretim ve dolaşım ortamları olmuş iki süreli yayının, *Arkitekt ve Bayındırlık İşleri Dergisi*’nin karşılıklı okumasıyla örnekleneyecektir.

Önerilen bu çerçeve içerisinde bazı ifadeler, terminolojik olarak birbirlerine tehlikeli derecede yaklaşılmaya başlamaktadır; tip, biçim ve Türk Dil Kurumunun “tarz, biçim, şekil” olarak önerdiği ama özgününde

hepsinden farklı olan mod (*mode*). Toplumsal yapıları üretim biçimleri ve üretim ilişkileri üzerinden tanımlamaya yönelik bir kuram olarak tarihsel materyalizmin öne çıkardığı *Produktionsweise – mode of production* kavramının (Marx, 1973) Türkçe karşılığı olarak yaygın biçimde kullanılan “üretim biçimleri”, bu yazıda ele alındığı biçimiyle kamu mimarlığı için bir üst ölçeği tanımlamaktadır. Yani her şeyden çok, yapıyı çevrenin üretiminde ilgili aktörlerin, üretim kaynaklarının ve üretim araçlarının toplumsal ölçekte örgütlenişi olarak tanımlandığında kamu mimarlığı, bir üretim biçimi olarak tanımlanmış olmaya yaklaşmaktadır. Fakat diğer yandan, Marxist terminolojinin tarihsel olarak ortaya çıkmış yapılar olarak tanımladığı feodal üretim biçimleri ya da kapitalist üretim biçimlerine komşu ve taksonomik olarak onlara eş bir kategoriye değil, bu yapılarla kurduğu farklılaşan ilişkilerle kendi evrimsel sürecine sahip bir yapıya işaret etmektedir – devletin kendisi, ya da bürokrasi kavramı gibi. Hiç şüphesiz devletin/kamunun farklı biçimlerinin yapıyı çevrenin üretiminde üstlendiği başat rol, tarihin her dönemi ve hâkim olan her tür üretim biçimi için geçerli olmuştur. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi, bu yazıda kamu mimarlığı bir yapı tipi olarak değil, bir yapı üretme tipi olarak önerilmekte, dolayısıyla vurgu üründen üretim ortamına kaymaktadır. Kamu mimarlığı da bu durumda sadece devletin yapıyı çevrenin üretiminde belirleyici aktör olduğu tip olarak değil, hem üretimin kendisinin hem de üretim ortamının kamunun kurumsal yapıları içinde örgütlendiği (kısacası bürokrasi içinde örgütlendiği) tip olarak ortaya çıkmaktadır. Sınıflandırmaya dair her çaba, sınıfın/tipin kendisiyle birlikte “değili” üzerinden anlamlı olacaktır; kamu eliyle üretilen mimarlığın değilini/alternatifini de, mimarlığın modern meslekleşme sürecini kapitalist üretim biçimleri ile ilişkileri üzerinden okuyan (ve aşağıda daha detaylı olarak değinilecek olan) çalışmalarda tespit etmek mümkündür: Kamunun bürokrasi yapısı içinde kamu hizmeti olarak örgütlediği mimarlık üretme tipinin değili/alternatifi, serbest piyasa yapısı içinde pazarlanabilir bir hizmet olarak örgütlenen mimarlık üretme tipi olacaktır.

Bu biçimde kurulduğunda, bütünüyle kamu bürokrasisi içinden örgütlenmiş bir mimarlık üretme biçiminin bir tip olarak, günümüzün Türkiye’inde kentsel çevrenin üretimini biçimlendiren dinamikleri anlamak ve anlamlandırmak için en uygun araç olmayabileceği geçerli bir itiraz olacaktır. Şüphesiz devlet yapıyı üretmeye devam etmektedir. Fakat

pek çok durumda, yapı üretim süreçlerinin özellikle mimarlık bilgi ve uygulama alanı ile ilgili bileşenlerini kendi kurumsal yapıları içinde örgütlemek yerine serbest piyasa ortamındaki aktörlerden mimarlık hizmeti satın almayı tercih etmektedir. Devletin üretimi fiilen kendi içinde örgütleyen çerçeve değil, serbest piyasa örgütlenmesi içinde tanımlanmış bir aktör (işveren) olduğu örnekleri, burada tanımladığımız biçimde tipik olarak kamu mimarlığı saymak problemlili olacaktır. Diğer yandan bu yazıda temel amaç, devletin yapıları çevrenin üretimindeki güncel rolünün tanımlanması ve değerlendirilmesi değil, mimarlığın üretim ve örgütlenme biçimleri üzerinden kamu ve serbest piyasa ikiliği içinde tanımlanmış bir tipolojinin Türkiye'nin modern dönem tarihindeki evrimini ele almaktır. Bu evriminin, özellikle Türkiye bağlamında kentlerin ve kentsel çevrenin üretiminin kendisinin evrimi ve bunun mimarlık kültürü ile ilişkisi anlamında öğretici bir tartışma alanını tanımladığı, bu yazıdaki temel önermedir.

Devletin rolü ve kamu kelimesinin farklı görünüm ve atıflarının ima ettiği önermeler bir yana, üretim ortamı ve örgütlenmesinin farklı biçimleri üzerinden kurgulanan bir tartışmanın mimarlık kültürü ve bununla ilgili kavramsallaştırmalar adına da zihin açıcı olacağı düşünülmelidir. Her şeyden önce, bu bağlamda mimarlığın kültürel görünümüleri, mimarlığın bilgi ve eylem alanına içkin, bu alanın dışarıya kapalı yapılarından doğmuş ve kendisi üzerinden evrilmiş anlam sistemleri olarak görülmeğe çıkarlar. Söz konusu yaklaşımın öncül bazı örnekleri, yapıları çevrenin üretimindeki toplumsal ve ekonomik ilişkilerin tarihsel dinamiğini, meslekler sosyolojisinin ve meslekleşme/profesyonelleşme kuramının veri ve görüşleriyle yeniden değerlendiren araştırmacılar tarafından gelmektedir. Söz konusu kuram, endüstrileşme ve serbest piyasa ekonomisinin biçimlendirdiği modern dönemin, bu ikisine koşut olarak bir profesyonelleşme projesini deneyimlediğini öne sürer (Sarfatti-Larson, 1977). Bu proje, sadece tıp, hukuk, mimarlık, mühendislik gibi belirgin disiplinlerin bilgi ve donanımlarının genişlemesi ve derinleşmesine değil, bu bilgi ve donanımın kişilere sağladığı toplumsal konumun, ilgili hizmetlere dair pazarın tekelleştirilmesi üzerinden ekonomik bir konuma dönüştürülmesine de yönelik olmuştur. Uzmanlığın serbest piyasa koşulları içinde pazarlanabilir bir kaynak olmasının modern anlamda sistemleştirilmesi, sadece uzmanlığa sahip olanların olmayanlara karşı eylem alanlarını

korumalarını değil, farklı uzmanlıkların etkinlik alanları arası sınırların da müzakere edilmelerini gerektirmiştir (Abbott, 1988). Kısacası meslekleşme süreci, örneğin mimarların neyi, nasıl ve niçin yaptıklarını tanımlayan söylemsel yapının, o işi niye sadece mimarların yapması gerektiğine dair bir vurguya doğru evrilmesini getirmiştir. Bu vurgu, ortaya konan iddianın toplumsal meşruiyetini, söylemin bilgi ve eylem alanı ile doğrudan ilişkisinin üzerine çıkarır ve toplumsal rollerin ve işlevlerin kendilerini değil algılanış biçimlerini yeniden kurma çabası üzerinden ideolojik bir karakter kazanır; meslekleşme meslekçilik (*professionalism*) haline gelir. Örneğin Sarfatti-Larson, 19. yüzyıl boyunca mimarlık kurumunun, üslup tartışması üzerinden gittikçe daha çok sembolik ve temsile yönelik kültürel biçimlere yönelmiş olduğunu hatırlatır ve bunu endüstri devriminin ardından mühendislerin yapı alanında artan etkinlikleri ile ilişkilendirir (1983). Böyle bakıldığında, mimarların uzmanlık ve dolayısıyla eylem alanlarını bir kimliklendirme ve temsil aracı olarak üslup üzerindeki hâkimiyetleri üzerinden tanımlamaları aslında, iki meslek arasında, mesleki hizmetlere dair pazardaki pay üzerine yapılan müzakerenin bir yansımasıdır da.

Sarfatti-Larson'un da hatırlatmış olduğu gibi, mimarlığın anlam ve değer üretme biçimlerini, bilgi alanı ve ürün arasındaki ilişkiyi doğrudan, dolaysız ve sorunsuz olarak varsayan bir bakış açısıyla tanımlamak, sınırlı ve sorunlu bir tanımlama üretmektedir. Örneğin, üslubun bir kavram olarak mimarlığı ve mimarlık ürünlerini anlama ve anlamlandırma çabasındaki baskın işlev ve değeri, ancak anlamın disipliner bir değer olarak bilgi alanından yapıya ve kültürel bir değer olarak yapıdan topluma aracısız ve otonom biçimlerde aktarıldığı varsayımı ile mümkündür. Diğer yandan üretimin ortam ve biçimlerine odaklanmasını amaçladığımız bu tartışmada hatırlamamız gereken ilk şey, (mimarlığın bilgi alanının kendisinin otonomisi üzerine görüş ve pozisyonumuz ne olursa olsun) yapılı çevrenin üretiminde mimarların yalnız olmadıkları, ilişkili aktörlerden sadece birisi oldukları olacaktır. Mimarlık kültürü olarak tanımlanacak bütün de, yapılı çevrenin üretimini örgütleyen karmaşık dinamiklerden bağımsız olamaz; mimarlığın bilgi alanında üretilen anlam ve değer toplumsallaşması, ancak bu anlam ve değer, üretim ilişkilerinin kurduğu söylemsel bir yapı üzerinden yeniden üretilmesi ile mümkündür. Bu doğrultuda Sarfatti-Larson'un anlamlandırdığı, mimar-

lığın bilgi alanının belli bir bileşeninin niçin *önemli olduğu* (ya da olup olmadığı) değil, niçin *önemsendiğidir*.

Meslekler sosyolojisinin tanımladığı biçimiyle mimarlık – yani özelleşmiş bir bilgi alanına, bilginin üretimi ve yeni kuşaklara aktarımıyla ilgili özelleşmiş eğitim kurumlarına, eğitimin sağladığı uzmanlığın pazarlanmasındaki tekeli garanti altına alan yasal düzenlemelere ve mesleki etkinlikleri meslek içinden izleyen ve düzenleyen meslek örgütlenmesine (meslek odasına) sahip bir meslek olarak mimarlık – bir modern dönem ürünüdür (MacDonald, 1995). Bu anlamda, bütün bir mesleğin modern algı ve kimliğini biçimlendirmiş bir yapı olarak serbest piyasa mimarlığının, kamu mimarlığı ile karşılıklı bir ikili olacak şekilde bir “tipten” çok daha fazlasını tanımladığını öne sürmek mümkündür. Yine de meslekleşme sürecinin modern dünyanın her yerinde aynı zamanda ve aynı şekilde gerçekleşmemiş olduğu da bir gerçektir. Aslında yukarıda özetlendiği şekliyle, mesleki hizmetlerin tekelleştirilmesi üzerine kurulu olan modelin, serbest piyasa ekonomisine dair yapıların daha hızlı ve yoğun geliştiği İngiltere ve ABD gibi bağlamları daha iyi açıkladığı, teknik uzmanlıklara dair etkinliklerin serbest piyasa kadar güçlü bir bürokrasi kültürü ile de ilişkili olduğu Fransa ve bir bakıma Almanya gibi bağlamların, en azından farklı detaylara sahip anlatılara sahip olduğu da öne sürülmektedir (Abbott, 1988; Stevens, 1998). Tam bu noktada Türkiye örneği, benzer süreçlerin burada nasıl yaşandığı ve mimarlığa dair söylemsel yapılar ile nasıl ilişkilendiği üzerinden son derece ilginçtir.

Sıklıkla tekrar edildiği üzere, Türkiye’de mimarlık ve mühendislik gibi teknik uzmanlık alanlarında sadece mesleki uygulamaların değil, bilgi alanının da modernleşmesi ve çağın dünyasının yeniliklerini yakalama çabası geç Osmanlı döneminden itibaren gerçekleşmiştir (Nalbantoglu, 1989). Osmanlı döneminde endüstri devrimi ile ve devrimin değiştirdiği dünya ile kurulan ilişkiler ve bu ilişkilerin Cumhuriyet dönemine de uzanan toplumsal yansımaları, bu yazının kapsamını aşan bir tartışmaya doğru yönelecektir. Çok özet haliyle, buradaki tartışma açısından belirleyici olan olgu, Cumhuriyet dönemi ile birlikte yoğunlaşan modernleşme projesinin ve bu sürecin gereksindiği yapılaşma programının, programın ihtiyaç duyduğu teknik uzman kadrosunun da yetersizliğinde uygulamaya konduğudur. Yani Türkiye’de yapılı çevrenin modern yeniden inşası ile mimarlık, planıcılık ve mühendislik gibi yapı ve yapı

çevre uzmanlıklarının mesleki anlamda modernleşmeleri birlikte ve benzer geç kalınlık hisleri ile yürütülmüş süreçler olmuşlardır (Nalbantoğlu, 1989). Bu doğrultuda, erken Cumhuriyet dönemine odaklanmış çalışmalar, sadece üretimin sanayileşmesi ve bilginin sekülerleşmesi gibi alanlarda değil, toplumsal/siyasal bir yapı olarak ulus-devletin kurumsallaşması alanında da batıya yönelmiş bir modernleşme söylemi ile kendisini bugün gözleyebildiğimiz her yazılı ortamda çağdaş ve ulusal olarak yeniden kurmaya çalışan “modern Türk mimarlığı” söylemleri arasındaki koşutluklardan hareketle, nasıl ikincisinin birincisinin temsil ortamı, ideolojik aygıtı olduğu üzerine odaklanırlar (Bozdoğan, 2001). Diğer yandan söz konusu dönem, modernleşme, ideoloji ve mimarlık arası kavramsal ilişkilerin en yaygın görünümlerinin tekil bir üst-anlatıda birleştirildiği genellemelerle değil de, hem yapılı çevreyi hem de ilişkili söylemsel ortamları üreten örgütlenme biçimlerinin çoğulluğu ve detayları ile incelendiğinde, çeşitlilikleri ve pozisyonel farklılıkları ile okunmaya açıktır.

Türkiye’de kentsel yapılı çevrenin üretiminde 20. yüzyılın ortalarına kadar hâkim olan ortama üretim ilişkilerinin örgütleniş biçimleri üzerinden bakıldığında, iki temel tipten birisinin diğerine göre baskın olduğu gözlenir. Döneme ait pek çok yayında, özellikle serbest çalışan mimarların, kamu içinden üretilen mimarlığın baskın uygulama olmasına ilişkin tekrarlanan şikâyet ve eleştirileri okunabilir (Anon, 1946; Galip, 1931; Mimar Şevki, 1932). Modern yapılaşma programının hem sembolik hem de fiilen en yüklü parçası olan Ankara’nın yeni başkent olarak inşasından başlayarak, ama orada kalmayıp Ankara modeli üzerinden ülkenin dört bir yanındaki büyük küçük pek çok kent ve kasabanın modern kent donanımları ile yenilenmesine de uzanacak şekilde, mimarlık üretiminin kamu içinden örgütlenmiş biçimleri, serbest piyasa mimarlığına göre baskın olmuştur. Bu, hem niceliksel olarak böyle olmuştur, hem de üretilen yapı ve çevrelerin ölçek ve prestijleri bağlamında. Dönemin mimarlık ortamının özellikle serbest çalışan mimarlar açısından ne kadar küçük olduğu (Aru vd., 1995) düşünüldüğünde, bu son derece normaldir de. Diğer yandan Osmanlı-Türk modernleşmesinin temel niteliklerinden birisinin son derece güçlü bir bürokratik geleneğe sahip olması olduğu hatırlandığında (Heper, 1974), kamunun ihtiyaç duyduğu teknik uzmanlığa dayalı hizmetin serbest çalışan bireylerden satın alınmasının ilk baş-

vurulan çözüm olmaması doğal karşılanacaktır. Nitekim devletin teknik personel yetersizliği sorunu ile ilgili ilk refleksi, bir yandan uzman yetiştirecek eğitim kurumlarının reformu diğer yandan fiilen uygulamada çalışmak üzere yurt dışından davet edilen uzmanların kamuda istihdam edilmesinin sağlanması olmuştur (Nicolai, 2011). Devletin, ülkenin kentlerini yeniden biçimlendirme programında sadece işveren olmakla yetinmeyeceği, üretimin disipliner biçimlerini kendi bürokratik yapısı içinde konumlandırmayı da sadece şartlar öyle gerektirdiği için değil, sistemli bir siyasa olarak uygulamak isteğinde olduğunun en somut göstergesi, 1920 hükümeti içinde kurulan Nafia Vekâleti' nin (daha sonra Bayındırlık Bakanlığı) teşkilat ve görevlerini yeniden tanımlayan 1934 tarihli ve 2443 sayılı yasadır (Anon, 1973). Bu tarihten itibaren bakanlık ve içerdiği Yapı İşleri Reisliği, ülkenin kamu eliyle yaptırılan yapılarının önemli bir kısmının üretim sürecini, mimari projelerin üretimi dâhil, örgütleyen kurum olmuşlardır.¹ Devletin merkez teşkilatının dışında kalan İnhisarlar İdaresi, devlete ait sanayi girişimleri ve belediyeler gibi yapılar da bu modeli takip etmiş ve kendi yapı birimlerini oluşturup mimar ve mühendis istihdam ederek ihtiyaç duydukları yapı stokunu üretmişlerdir (İmamoglu, 2010). Tüm bunlar toplandığında ve dönem boyunca kentsel yapı üretimine eklenenecek özel ticari girişimlerin azlığı hatırlandığında doğal bulunacaktır ki, dönemin az sayıdaki serbest mimarı için belirgin biçimde açık olan üretim şansı konuttur, o da sadece büyük kentler için.

Ama yine de, üretimin kendisi için hal böyleyken bile, tarih yazımı etkinliklerimiz dâhilinde dönemin mimarlık söylemini incelemek ve kentleri biçimlendiren söylemsel yapı ile bütün toplumsal yapıyı biçimlendiren ideolojik yapıyı ilişkilendirmek adına kullandığımız en temel kaynak, apartman ve villadan başka üretim şansını çok ender bulan kısıtlı sayıdaki serbest mimarın sözü olagelmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığı ile ilgili pek çok çalışma için, mimarlığın bilgi alanı içerisinden ve meslek ortamı üzerinden gerçekleştirilen söylemsel çözümlerinin kaynağı, dönemin tek mimarlık dergisi olan *Arkitekt* olagelmış-

¹ Bakanlık verilerine göre bu şekilde 1923 ve 1950 yılları arasında toplam 1154 kamu yapısı üretilmiştir. Yenileme ve tadilatlarla birlikte bu sayı onlarca kat artmaktadır. *Bayındırlıkta 50 Yıl*, T.C. Bayındırlık Bakanlığı, 1973.

tir. Bu dergi gerçekten de, 1927 yılında kurulmuş olan Mimarlar Derneği ile birlikte, dönemin mimarlarının modern meslekleşme süreçlerinde işlev kazanan en önemli araçlardandır. *Mimar* ismiyle yayınlanmaya başlandığı 1931 yılından itibaren dergi, dönem mimarlarının mimarlığın kuram ve uygulamalarıyla ilgili duruş ve pozisyonlarını biçimlendirdikleri ve dolaşıma soktukları ortam olmuştur (Altan, 2015). İlk yıllarından itibaren dergi, modern/çağdaş olan, ama aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal kimliğinin yapılı çevre üzerinden temsilini üstlenen bir mimarlık kuramının araştırmasını yüksek bir tutarlılıkla takip edebildiğimiz bir izleğe sahiptir. Dergideki pek çok yazı bu anlamda, Cumhuriyetin çağdaşlık ve ulusal kimlik üzerine kurulu ideolojik çerçevesinin, mimarlığın temsil ağırlıklı araçları ile yani çağdaş ve ulusal bir kimliğin mimari ifadesi üzerinden yeniden üretilmesi olarak okunmaya çok elverişlidir.²

Fakat bu okuma da, yazının giriş bölümünde eleştirildiği biçimde, mimarlığın anlam ve değer üretme biçimlerinin mimarlığın bilgi alanına içkin olarak üretildiği ve kapalı, kendinden menkul bir ürün olarak toplumun (ya da bu örnekte Cumhuriyetin) kullanımına sunulduğu varsayımını içermektedir. Diğer yandan, tıpkı yukarıda değinildiği şekliyle 19. yüzyılın üslup tartışmalarında olduğu gibi "temsil" in buradaki görünümünün de, sadece mimarlığın ve mimarlık kuramının içsel değerlerinden doğmadığını, aslında meslekleşme sürecinin beklentileri ile üretim ortamının gerçeklikleri arasındaki çatışmanın dolayladığı bir meşruyet krizinin ürettiği bir vurgu olarak yeniden işlevlendirildiğini öne sürmek mümkündür. Bu yorum, Türkiye'de modernleşme ve modern yapılaşma süreçleri ile mimarlığın meslekleşme süreçlerinin koşutluğu olgusu üzerinden anlam kazanmaktadır. Aktarıldığı gibi devlet, dönem boyunca son derece yoğun bir yapılaşma sürecinin temel aktörü olmuş, bu sürecin prestijli, ikonik yapılarını Avrupa'dan davet edilen yabancı mimarlara teslim etmiş, daha yaygın olan kısmının üretimini de bürokratik kurumları içinde örgütlemiştir. Aldıkları eğitim sadece alanın bilgi yapısını değil, mesleğin toplumsal kurgusuna dair çağdaş yapıları da içeren dönemin Türk mimarları da, talip oldukları mesleki hizmetin ni-

² Örneğin; Mimar Abidin (1933). Memlekette Türk mimarının yarınki vaziyeti. *Mimar*, 5, 129-130; Sayar, Z. (1938). Yerli ve yabancı mimar. *Arkitekt*, 2, 65; Eldem, S. H. (1940). Yerli mimariye doğru. *Arkitekt*, 10, 73.

çin (mimar olmayanlar ya da yabancı mimarlar değil) sadece kendileri tarafından ve sadece serbest piyasa işleyişi içinde verilebileceğinin meşruiyetini kuran geleneksel kavram olarak mimarlığın temsil gücünü, söylemsel olarak yeniden üretmiş ve *Arkitekt* dergisi gibi araçlar ile dolaşıma sokmaya gayret etmişlerdir. Bu tavır, derginin (isminin henüz *Mimar* olduğu 1931 tarihli ilk sayısında başlar; Bozdoğan, “Mimarlıkta İnkılap” başlıklı ve Behçet Sabri ve Bedrettin Hamdi imzalı yazıyı mimari inkılap ile Kemalist inkılap arasında kurulmaya çalışılan retorik bir bağ olarak yorumlar ve yazarların “devleti, siparişler ve yarışmalar yoluyla, genç Türk mimarlarına, cumhuriyete olan bağlılıklarını, binalarını Kemalist inkılabın ilerlemeci ruhuyla tasarlayarak gösterme şansı vermeye” çağırdıklarını aktarır (Bozdoğan, 2001, s. 74-5) (İtalikler bana aittir). 1940’lar boyunca benzer örnekler özellikle “milli mimari” tartışmaları üzerinden yoğunlaşacaktır. Nalbantoğlu’nun da altını çizdiği üzere “milli mimari” konusu da, hem bir form (ya da üslup) konusu olarak mimarlığın eylem alanını mühendisler ve yapı ustaları gibi rakiplerden ayırtmayı, hem de ulusallık vurgusu ile Türk mimarlarının etkinliğini yabancı mimarlara karşı korumayı amaçlayan bir vurguyla, melekleşme sürecinin gündemi bağlamında değerlendirilmeye çok açıktır (Nalbantoğlu, 1989, s. 250).

Bu bağlamda ilginç olan gözlem şudur: mimarlığın temsil gücünü Cumhuriyetin ideolojik çerçevesi içinde işlevlendirmeye dayalı olan vurgu Türk mimarları tarafından, devletin yapıcı çevrenin üretimine dair uygulamaları ile uyum içinde değil, onunla çatışan ve değişiklik talep eden biçimlerde üretilmiştir. *Arkitekt*’in duruş ve tavrını, özellikle yabancı mimarların etkinliklerinin eleştirisi üzerinden açık bir biçimde ifade eden ve yukarıda da örneklenmiş çok sayıda içerik vardır, kamu içinden üretilen mimarlığın eleştirisi de, daha az sayıda olmakla birlikte yapılmıştır; fakat derginin kamunun mimarlığı ile sürdürdüğü çatışmayı dışı vuran en sürekli tavır, içerdiklerinde değil, dışarıda bıraktıklarında olmuştur: eleştirel bir tavrı örnekleyen tekil durumlar ve başka tartışmalara örnek teşkil etmiş istisnalar hariç, kamunun doğrudan kendi mimarlık ortamları üzerinden ürettiği yapılar, Ankara tren istasyonu gibi son derece prestijli ve önemli olanlar dâhil, derginin sayfalarında kendilerine yer bulamamışlardır.

1930'lardan 1950'lerin sonlarına kadar sürmüş bu yazınsal mücadele boyunca devlet ise Yapı İşleri Reisliği ve benzeri kurumları ile ülkenin dört bir yanında, büyüklü küçüklü pek çok kamu yapısı (idari yapılar, okullar, hastaneler, PTT ve DDY' na ait hizmet binaları, sanayi yapıları, spor tesisleri, parklar, az miktarda da olsa konut – lojman ve bunlarla birlikte özellikle küçük kentler ve kasabalar için pek çok plan) üretmekle meşguldür (İmamoğlu, 2010). Kamu içinden, mimarların *Arkitekt* üzerinden yürüttükleri tartışmaya yanıt olabilecek bir söz üretildiği çok ender olmuştur³, fakat kamunun sürdürdüğü üretim örgütlenişinin söylemsel yapısı üzerine fikir edinmek için başvurabileceğimiz kaynaklar vardır. Bu kaynaklardan en yaygın ve süreklilik sahibi olanı, Bayındırlık Bakanlığı'nın yayını olan *Bayındırlık İşleri Dergisi*'dir. Derginin aynı döneme ait sayılarını toplu olarak gözden geçirmek, açık bir tartışma olmasa bile, yine içerilenler değil özellikle dışarıda bırakılanlar anlamında, iki derginin aslında nasıl iki farklı kutuplara ait alt metinler ürettiklerini ortaya koymaktadır. Eğer *Arkitekt*, mimarlığa ait meslekçi söylemin (mimarlığın modern anlamda profesyonelleşme süreçlerinin iddia ettiği üretim ilişkileri, toplumsal rol ve meşruiyet biçimlerinin) dolaşım aracı olarak kabul edilirse, *Bayındırlık İşleri Dergisi*, bunun tam tersine, mesleğe dair ve disipline özgü tanım ve kimliklerin tamamen görmezden geldiği ve bütün çabanın yapılı çevrenin üretiminin kamu eliyle kurgulanmış anonimliğine işaret ettiği bir içerik sunmaktadır. Her şeyden önce üslup konusu, mimarlık tarihi yazımının bizi dönemin neredeyse tek gündemi olduğuna ikna ettiği modern ve ulusal bir Türk mimarlığı üslubunun kuramsallaştırılması üzerine tartışmalar dâhil olmak üzere ve 1934 tarihli kanun "kamu yapılarının üsluplarının belirlenmesi"ni Bakanlık'ın temel görevlerinden saymasına rağmen, dışarıda bırakılmıştır. Dergi özellikle planlama ve yapı bilimi ile ilişkili olanlar yoğun olmakla birlikte, kuramsal makaleler yayınlamıştır. Yine dergiden öğrendiğimize göre Bakanlık, *L'Architecture d'Aujourd'hui* ve *Moderne Bauformen* gibi

³ Bu konudaki çok ilgi çekici bir istisna, Falih Rifkî Atay'ın Ulus gazetesinde 1944 tarihinde yazdığı "Bir İstanbul Mektubu" başlıklı bir yazıdır. Bu yazıda Atay, yakın zamanda bir hastane projesinin yabancı bir mimara verilmiş olmasını sert bir dille eleştiren *Arkitekt* dergisini benzer bir sertlikle yanıtlamış ve hastaneler gibi yapıların teknik uzmanlık gerektiren projeler olduğunu, bunun üzerinden yerli-yabancı mimarlık tartışmasına girmenin sadece "ulusalcılık demagojisi" olduğunu söylemiştir.

dergilere de üye zengin bir kütüphaneye ve düzenli olarak tekrarlanan mesleki ve disiplinler-arası konferans ve söyleşilere ev sahipliği yapmaktadır. Fakat mimari üslup, bir konu olarak reddedilmiştir. Yine derginin sayfalarından takip edilebildiği kadarıyla uygulamada Bakanlık, Yapı İşleri'ndeki tasarım ofisi üzerinden, *Arkitekt*'in sayfalarına yansıyanın gerisinde kalmayan ve ona yabancı olmayan bir tasarım yaklaşımı çeşitliliğini de yansıtmıştır.

Yine *Arkitekt*'in yoğun olarak üzerinde durduğu ve önemseydiği ve *Bayındırlık İşleri Dergisi*'nin ısrarla dışarıda bıraktığı bir husus, mimarla yapı arasında var olduğu varsayılan eser-eser sahibi ilişkisidir. Yayınlandığı yıllar boyunca dergi, Bakanlık'ın memuru olan mimarlar eliyle üretilmiş yüzlerce yapıyı, mimarların (ve pek tabii ki aynı şekilde dâhil olan mühendislerin) ismini anmadan tanıtmıştır. Bu durum, *Arkitekt*'de özel olarak eleştirilmiş ve nihayetinde sonuç da alınmıştır: *Bayındırlık İşleri Dergisi*, ilk kez 1948 yılında ve projesi Yapı İşleri Reisliği tarafından üretilmeyip yarışma yoluyla elde edilmiş bir yapının tanıtımında mimarların isimlerini anar. Fakat atfın biçimi, kurumun tavrının yapıların üretiminde dâhil olan mesleki rollerin birbirlerine göre öncelikli olmadıklarına dair bilinçli ve tutarlı bir tavır olduğuna işaret edecek biçimde ilginçtir; mimarların isimleri yapı tanıtım metninde değil, yapının fotoğraflarının altında değil, sadece kat planlarının altında, "zemin ve birinci kat planı, yapanlar Abidin Mortaş, Nizamettin Doğu ve Feyyaz Tüzüner" olarak ifade edilmiştir (*Bayındırlık İşleri Dergisi*, 1948, s. 162-3). Bu durumda mimarlar, yapıyı yaratan, eser sahibi kişiler değildir; sadece üretim sürecinin bir parçası olarak, mimari projeyi üretmişlerdir. Bu yaklaşım, *Arkitekt*'in de Türkiye bağlamında örneği olduğu, mimarlığın bir meslek olarak kurduğu ve sunduğu modern algı biçimlerinin tamamen zıddındadır.

Mesleki gündemi çok meşgul eden konuların istikrarlı bir şekilde dışarıda bırakıldığı *Bayındırlık İşleri Dergisi*'nin vurguladığı ve önem verdiği konulara yönelirsek eğer, iki izleğin belirgin bir şekilde öne çıktığını görürüz. Bunlardan birisi, üretim eyleminin niceliğinin üzerine; ne kadar çok yapının, ne kadar yaygın bir şekilde ("büyük-küçük", "yurdun dört bir yanında") üretildiği, üretim ortamının meşruiyetini temellendiren en vurgu sahibi sav olarak kendisini göstermektedir. Bu, yine meslek içi tanımlamaların karşıtı olarak okuyabileceğimiz biçimde, üreti-

len nesnenin değil, üretim ortamının kendisinin nitelikleri üzerine odaklanmış bir sunum arayışıdır. Derginin başkentteki son derece prestijli bir kamu yapısı ile örneğin küçük bir ilçedeki mezbaha yapısını nasıl benzer değerler olarak sunduğunu izlemek, üretim eyleminin kendisine atfedilen değer anlamında son derece ilginçtir. Burada övünç vesilesi olarak sunulan, sadece üretilmiş olan yapının sağladığı kamu hizmeti değil, bu hizmetin en yaygın anlamda kamu nezdindeki yaygınlığı ve erişilebilirliğidir.

Kamu hizmetinin – kamu eliyle sağlanan toplumsal hizmetin, serbest piyasa koşullarında sağlanandan farkı, derginin daha kuramsal içeriğinin yansıttığı bir diğer vurgu olarak “kamu yararı” kavramı üzerinden tekrarlanmaktadır. Verilen örnekler yapı üretiminden çok ulaşım ve iletişim gibi yaygın kamu hizmeti alanlarından olmakla ve çoğu durumda Cumhuriyet döneminin bu alanlardaki uygulamalarının Osmanlı döneminde kimi yabancı şirketlere tanınmış ayrıcalıklarla kıyaslanması amacıyla taşımakla birlikte “kamu yararı” kavramı, Bakanlık’ın yapı çevresinin üretimi dâhil her alandaki etkinliklerinin temel varoluş sebebi ve meşruiyet kaynağı olarak sunulmaktadır.⁴ Bu kavram ve sunuş şekli, iki derginin yansıttığı ya da yeniden üreterek dolaşıma soktuğu söylemsel biçimleri kaynaklandırmak adına açıklayıcıdır. *Arkitekt’i* ve tezlerini, sadece üslup ve temsil gibi kavramları mimarlığın bilgi ve eylem alanı içinden tanımlama ve tartışma biçimleri ile değil, bu tartışmanın kaynaklandığı arka plan ve tartışmayı dolaylayan mesleki talepler açısından da meslekler sosyolojisi bağlamında batı modernleşmesinin temel bileşenlerinden sayılan profesyonelleşme süreci ve ideolojisine doğrudan ilişkilendirebiliyoruz. Diğer yandan *Bayındırlık İşleri Dergisi*, kendisini daha örtük ama ısrarlı biçimde Osmanlı-Türk bürokratik geleneğinin pozitivist izleğinin bir devamı olarak sunmaktadır. Bu izlek içinde mimarların rolleri, teknik, nesnel ve seküler bilgi ve donanımın sadece araçsal olarak değil, ideolojik olarak da tanımlanmış kolektif ve anonim bir değer sistemi olarak işlevlendirildiği bürokratik bütün içinde erimiştir (Heper, 1974). Bu kaynakların her ikisi de modernite ve modernleşme süreçlerine referanslıdır, fakat söz konusu edilen dönem boyunca uyum değil, rekabet içinde olmuşlardır.

⁴ Örneğin, Anon. Cumhuriyet nefiasında hukuk ideolojisi. *Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetmelik Kısım*, 5, 5, Ekim 1938, 489-495.

Bugün kentlerimizin ve varolan kentsel mekân deneyiminin harcı içinde mevcut olan Cumhuriyet dönemi mirasının, bu ikisinin ne tür bir bileşimi ya da toplamı olduğu, ya da olamadığı ilginç bir tartışmadır. Sonuç olarak tarihsel süreç, 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte evrilmeye devam etmiş ve söylemsel izlekler hem kendi başlarına hem de birbirleri ile ilişkilerinde çeşitlenen süreklilik ve kopuş biçimleri sergilemişlerdir. 1950'ler ve Demokrat Parti yönetimi ile birlikte devletin sadece kentsel çevrenin üretiminde değil, her tür üretim ortamındaki baskınlığı, daha liberal bir ekonomi modeli lehine değişmeye başlamış, aynı dönemde Türkiye'de mimarlığın profesyonelleşmesi/meslekleşme süreci ve mimarlık ortamının mesleğin etkinlik alanlarının düzenlenmesi yolundaki talepleri, 1954 yılında TMMOB'un kurumsallaşması ile yeni bir seviyeye ulaşmıştır (Tapan, 2007). 1960'lar ve 1970'lerde politik dalgalanmalarla, bir yandan kamu hizmetlerine ve devletin özellikle planlama alanındaki etkinliklerine atfedilen değerde bir tazelenme yaşanmış, diğer yandan oluşum döneminde sosyolojik olarak meslekleşme sürecinin evrensel bileşenlerinden birisi olma işlevini yansıtan meslek örgütü (TMMOB ve Mimarlar Odası), son derece ilginç bir biçimde, yapıcı çevrenin üretim süreçlerinde "kamu yararı" kavramının güçlü yenilemelerle yeniden üretildiği ortam olmuştur (Batuman, 2012). Öyle ki, meslek örgütü kavramının da tarihsel dayanağı olan profesyonelleşme süreçlerine dair yine bu dönemde başlamış olan meslek sosyolojisi çalışmalarının eleştirel içerikleri, ülkedeki yankısını sadece akademide değil meslek örgütleri içinde de bulmuş ve *professionalism* kelimesinin çevirisi olarak "meslekçilik", meslek yaygın ve güçlü bir tenkit ifadesi olarak kullanılır olmuştur. Ve nihayet 1980 ile her tür üretim ortamında liberal ekonomik yapıların keskin yükselişi ile devlet, yapıcı çevrenin üretimindeki rolünü bu doğrultuda dönüştürmüştür. Takip eden on yıllar içinde mimarlık hizmetleri, devletin de işverenlerden birisi olacağı – hala en başatlarından birisi olacağı, ama yapı şirketlerinin etkin varlığında mimarlık üretme biçimlerinin bürokratik olarak örgütlenmesinin Cumhuriyetin ilk yıllarına kıyasla azalacağı serbest piyasa yöntemlerine yoğunlaşmıştır (Erman, B. Altay ve C. Altay, 2004, s. 48). Bu anlamda en sembolik olan dönüşüm, yukarıda aktarılan anlatının büyük bir kısmında en belirleyici aktör olmuş olan Bayındırlık Bakanlığı'nun 2011 yılında kapatılıp Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na dönüşmüş olmasıdır.

Tüm bu tarihsel sürecin günümüzde ulaştığı noktada, devletin hem bürokratik kurumları aracılığıyla hem de siyasi iktidar üzerinden yapılı çevre ve yapılı çevrenin üretimi üzerine kurduğu söz, sürecin başlangıcında olana kıyasla çok güçlü farklılıklar ve çok ilginç süreklilikler sergilemektedir. Örneğin kamu eliyle yürütülen fiziksel üretimin niceliği üzerine yapılan vurgu değişmemiş gibidir; siyasi iktidarlar inşa edilenin miktarını ve yaygınlığını çok temel bir değer olarak görmeyi sürdürmektedir, sıklıkla ulaşımına ait altyapı öğelerinde örneklendiği gibi. Diğer yandan, özellikle mimarlığa dair anlam ve değer sistemlerinin kamuya ait yapılarda içselleştirilme ve yansıtılma biçimlerinin ifadesi, artık baskın biçimde üslup üzerinden kurgulanmış kimlik ve temsil biçimlerine dayanıyor görünmektedir.

Bu noktada değinilmeye çalışılan tartışmanın, günümüz Türkiye'sinde orta ölçekli okul yapılarından en prestijli olanlarına her kamu yapısında, temel mimari söz olarak öne çıkanın ifadesini tarihselci bir üslup ile bulması üzerine olmadığını, yani temel olarak üslup seçiminin eleştirilmediğini belirtmeye gerek yoktur. Getirilen eleştiri bir yandan da, aslında Türkiye bağlamını da aşan bir biçimde, mimarlığın bilgi, anlam ve değer üretme biçimleri ile mimarların yapılı çevrenin üretiminde sahip oldukları (ya da olmayı istedikleri) rolleri meşrulaştırma biçimleri arasındaki ilişkiyi söylemsel bir çözümlemeye konu olacak biçimde sorsallaştırmadığımızın ifadesidir. Bu, sadece günümüzün mimarlık etkinliğini ve yapılı çevrenin üretimi ile ilgili yaygın kavramsallaştırmayı, form ve üslup üzerinden işlevlenen kimlik ve temsili kavramları etrafında kısıtlanmış bir normalleştirmeye indirgememektedir. Bununla birlikte, bir yandan aynı normları geçmişe de yansıtmamıza ve örneğin hem radikal biçimde farklı hem de bir dönem için son derece baskın bir yapı ve mimarlık üretme tipini – kamu mimarlığını – tarih yazımsal olarak ikincil saymamıza sebep olmaktadır. Bu yazıda amaçlandığı biçimiyle örneğin, *Arkitekt* ve *Bayındırlık İşleri Dergisi*'nin karşılaştırmalı bir okuması, kamu mimarlığına dair kavram ve pratiklerin aslında Türkiye'deki tarihsel gelişimi içinde mimarlık ortamının kendisini ifade ediş biçimleri için belirleyici ve önemli bir karşıt kutup oluşturduğunu göstermektedir. *Bayındırlık İşleri Dergisi* ile takip edebildiğimiz ve kamu eliyle gerçekleştirilen mimarlık üretiminin gündelik ve reel bir parçası olduğu anlaşılan bürokratik gelenek ve mesleğe yansımalarının varlığı, dönemin serbest

mimarları için mesleğe dair söz ve talep üretiminin, mimarlığın bilgi alanı içinden gelen bileşenleri kadar önemli olmuştur. Birisi kamu içinden yapılı çevrenin üretiminin yaygın araç ve yöntemlerinin bürokratik örgütlenişi ve bunun sahip olunan bürokratik gelenek içinde eritilmesi ile diğeri meslekleşme sürecinin yukarıda da özetlenmiş yaygın görünümünü yansıtan duruşu ile kamu mimarlığı ve serbest mimarlık ortamı dönemin mimarlık kültürünün iki temel parçası olmuşlardır. Bu anlamda iki ortam dönem mimarlığının söylemsel bütünlüğünü anlamlandırabilmek adına birbirlerine göre birincil ve ikincil değil, tamamlayıcıdır. Birisini, örneğin *Arkitekt* üzerinden dönem mimarlarının ne söylediğini ve neyi niçin önemsediklerini diğeri olmadan açıklamak, mimarlığın meslekleşme sürecinin günümüzde ulaştığı norm ve değer sistemini geçmişin reel durumunun önüne çıkarmış olmak anlamında, anakronistik olacaktır.

Bugün yaygın olandan farklı üretme biçim, ortam ve örgütlenişlerin (ya da tiplerin) anlatısı, sadece tarihyazımsal anlamda değil, güncel olan sürekliliğin sorgulanması doğrultusunda geleceğe yönelik katkılar olarak da anlam kazanmaktadırlar. Pek çok durumda, sadece mimarlık bilgi ve yöntemleri değil, mesleğin uygulamasına dair söylemsel biçimler de, nesne, özne ve toplum arası ilişkilerin tarihsel ve ideolojik görünümü ile sürekli yeniden üretilmekte ve sürdürülmektedir. Geçmişin günümüz normlarından farklılaşan biçimlerinin anlatısı, örneğin mimarlık eğitiminin, benzer radikallikte farklılaşan ama belki de devlet bürokrasisi içinden değil, daha bugüne veya geleceğe ait toplumsal yapılar üzerinden örgütlenecek başka mimarlık üretme biçimlerini besleyebilecek araçlarla yeniden donatılmasının da aracı olabilecektir.

Kaynakça

Anon, (1946). Birinci Türk yapı kongresi, Ankara, 1945, mimari grup, birinci kol raporu. *Mimarlık*, 1-2, 36-42.

Anon, (1973). *Bayındırlıkta 50 yıl*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı.

Abbott, A. (1988). *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press.

Altan, E. (2015). Zeki Sayar, dergi ve dernek: Erken Cumhuriyet dönemi mimarlarını tanıtmaya ve örgütlemeye. A. Cengizkan, D. İnan, M. Cengizkan, (Eds.), *Zeki Sayar ve Arkitekt: Tasarlamak, örgütlemek, belgelemek* içinde Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Aru, K. A. vd. (1995). *Anılarda mimarlık*. İstanbul: YEM.

Batuman, B. (2012). Tarihsel bağlamı içinde mimarlık semineri. A. Şentek, (Ed.), *1969 mimarlık seminerini anımsama* içinde, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early republic*. Seattle and London: University of Washington Press.

Erman, T., Altay, B. ve Altay, C. (2004). Architects and the architectural profession in the Turkish context. *Journal of Architectural Education*, November, 46-53.

Galip, F. (1931). Proje müsabakaları. *Mimar*, 6, 206-7.

Heper, M. (1974). *Bürokratik yönetim geleneği*, Ankara: METU Press.

İmamoğlu, B. (2010). *Architectural production in state offices: An inquiry into the professionalization of architecture in early republican Turkey*. Delft: Publikatieburo Bouwkunde, TU Delft.

MacDonald, K. M. (1995). *The sociology of the professions*. London: Sage.

Marx, K. (1973). *Grundrisse*. Harmondsworth, London: Penguin Books.

Nalbantoğlu, G. B. (1989). *The professionalization of the Ottoman Turkish architect*. Unpublished PhD Dissertation, California: University of Berkeley.

Nicolai, B. (2011). *Modern ve sürgün: Almanca konuşulan ülkelerin mimarları Türkiye'de, 1925-1955*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Sarfatti-Larson, M. (1977). *The rise of professionalism: A sociological analysis*. Berkeley, CA.: University of California Press.

Sarfatti-Larson, M. (1983). Emblem and exception: The historical definition of the architect's professional role. J. R. Blau vd. (Eds.), *Professionals and urban form*, Albany: SUNY Press.

Şevki, (1932). Daire mimarisi. *Mimar*, 7-8, 208-9.

Stevens, G. (1998). *The favored circle: The social foundations of architectural distinction*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Tapan, M. (2007). Uluslararası üslup: Mimarlıkta Liberalizm. R. Holod, A. Evin, S. Özkan (Eds.), *Modern Türk mimarlığı* içinde Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 109-122.

Yrd. Doç. Dr. Bilge İmamoğlu: Bilge İmamoğlu lisans derecesini 2000 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden aldı. Zonguldak Kömür Havzası için Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tasarlanmış işçi konutları üzerine yazdığı tezini 2003 yılında tamamlayarak yine ODTÜ'de Mimarlık Tarihi Programından yüksek lisans derecesini aldı. Mezuniyetinden

2007 yılına kadar araştırma görevlisi olarak çalıştığı ODTÜ Mimarlık Bölümü'nde mimari tasarım stüdyolarına ve modern dönem Türkiye mimarlığı ile ilgili derslere girdi. 2007 yılında, ODTÜ'de Mimarlık doktora programında başlamış olduğu, Türkiye'de mimarlık mesleğinin profesyonelleşmesi üzerine olan araştırmasını, Hollanda'da Delft Teknoloji Üniversitesi, Sanat, Mimarlık ve Kent Tarihi Enstitüsü'ne taşıdı. 2007-2010 yılları arasında bu kurumda doktora araştırmacısı olarak görev yaptı ve doktora tezini 2010 yılında savunarak derecesini aldı. 2012 yılından itibaren TED Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. **E-posta:** bilgeimamoglu@gmail.com

Kenti Yürüyerek Keşfetmenin Sosyolojisi

*

Selin Önen

Öz

Yürümek, bir mobilite biçimi olarak sosyal teori alanında daha çok kentleşme ve modernite içerisinde tartışılmaktadır. Yürümek, Urry'nin (2000, 2007) tartıştığı üzere yönetimsellikle yakından ilgili olup kamusal alanda toplumsal cinsiyet ve sosyal sınıflara göre tarihsel olarak değişiklik göstermiştir. Nitekim bu farklılık edebiyata da yansımıştır. Makalede bu değişimin kentsel mekânda nasıl gerçekleştiği ele alınmaktadır. Yürümek sosyolojik olarak da kentsel mekânı ilk çalışan teorisyenlerin kullandığı bir teknik olarak Simmel, Engels ve Benjamin'in çalışmalarında görülmektedir. Yürümek sosyal teori içerisinde kenti demokratikleştireşinden; Sürrealizmde estetik ve eleştirel bir pratik olarak ele alınışına; Situasyonistlerde kapitalizme ve modernist şehir plancılığına karşı bir direniş pratiği olmasına kadar farklı şekillerde ele alınmıştır. Böylelikle bu çalışmada yürümenin sadece sıradan bir hareketlilik biçimi olmaktan öte kentsel mekânda önemli bir pratik eylemlilik ve sosyolojik olarak da kenti eleştirel olarak yeniden düşünmek ve keşfetmek için bir araştırma tekniği olduğu hatırlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kapitalizm, Kentsel Mekân, Mobilite, Situasyonistler, Sürrealizm, Yürümek*

Sociology of Exploring the City by Walking

*

Selin Önen

Abstract

Walking as a form of mobility is discussed mostly in social theory with regard to urbanization and modernity. As Urry (2000, 2007) argues, walking is closely related to governmentality and has shown alterations historically in terms of gender and social classes in public space. Hence, this differentiation has also reflections in the literature. Therefore, this paper will evaluate how this differentiation occurs in urban space. Walking sociologically as a technique is used by first theorists (Simmel, Engels and Benjamin) studying urban space. Walking has been evaluated in social theory in different urban realms: from as an element contributing to city's democratization to aesthetic and critical practice in Surrealism; and a resistance to capitalist and modernist urban planning of Situationists. Thus, it is reminded in this paper that walking is more than a mundane mobility feature but an important practical performance and research technique in exploring and reconsidering city critically.

Keywords: *Capitalism, Mobility, Urban Space, Situationists, Surrealism, Walking*

1. Mobilite Biçimi Olarak Yürümek

Yürümek, dans etmek, egzersiz yapmak, işe arabayla gitmek, taşınmak, seyahat etmek, protesto amaçlı yürüyüş yapmak, göç etmek, keşfetmek, konferanslara katılmak ve benzeri pratiklerin tamamı mobilite biçimleridir. Sosyal olan, sınırlanmış “toplum” anlayışından ziyade 21. yüzyılın mobilitelerinin farklı düzenleri içerisinde anlaşılabilir. Mobilite ilerleme, özgürlük, fırsatlar ve modernliğin yanı sıra yetersizlik, sapma ve direnç ile yan yana yer almaktadır (Creswell, 2006, s. 1-2). Bu nedenle Creswell, Sennett’in *Ten ve Taş* adlı kitabında yer alan “Modern birey, her şeyin ötesinde hareket halindeki insandır” (Sennett (2014), akt. Creswell 2006, s. 15) sözüne atıfta bulunarak mobiliteyi Batı modernitesinin merkezinde görmekte ve sosyal teorinin de mobiliteyi modernite bağlamında tartıştığını belirtmektedir. Creswell, Walter Benjamin’in Paris modernitesini tartışırken trenler ve yayalara pek çok referans verdiğini; *Flâneur’ün Paris’in* yeni bulvarlarında özgürce gezinen bir birey olduğunu; John Berger’in kırdan kente göç edenleri anlattığı romanların modern bir yer değiştirme olduğunu; sürgün olan ya da göçmen olan sanatçıların, yazarların (Picasso, Joyce) da aslında modernitenin kanonu içerisinde yer aldığını örneklemekte ancak, öte yandan mültecilerde olduğu gibi modernitenin değerlerini aşındırabileceği endişesiyle korku ve şüpheyi de beraberinde getirdiğine işaret etmektedir (2006, s. 15-21).

Shortell ve Brown’da (2014) benzer şekilde mobiliteyi moderniteyle ilişkilendirmektedirler. Nitekim tarihsel olarak tarım toplumlarının hareketsiz toplumlar olduğunu, Ortaçağ Avrupası’nda hareketin yerel ölçekte kaldığını ve kitleler için yürümenin bu dönemlerde önemli bir pratik olmadığını ileri sürerek yürümenin ancak kentleşme ile birlikte politik bir anlam kazandığına dikkat çekmişlerdir.

Mobilite-hareketlilik-(*mobility*) metafor ve süreç olarak sosyal hayatın merkezinde olduğundan günümüzde sosyolojik teoride bir dönüm noktası haline gelmiştir. Dolayısıyla mobiliteyi anlamak da eskiye oranla daha önem kazanmıştır. İnsanların, nesnelere, bilgilerin ve imajların seyahati sonucunda sosyal hayat ve kültürel biçimler meydana gelmekte ya da yeniden oluşmaktadır. Yürümek de sosyo-mekansal alan içerisinde

de gerçekleşen mobilite pratiklerinden birisidir (Shortell ve Brown, 2014, s. 5; Urry, 2000, 2007).

Kentsel biçimlerin yoğunluğu ve mekânsal düzenlenişler içerisinde yürümek sadece pratik açıdan değil, aynı zamanda gündelik hareket etme biçimi olarak da tercih edilmektedir. Örneğin gündelik yapılan araçsal hareketlilikte bile yürümek (trenden otobüs durağına gitmek, park yerinden ayrılmak vb.) önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra yürümek, kamusal alanda gerçekleşmektedir. Kamusal alanda öne çıkan sosyal ilişki biçimleriyle, bireyler kendilerini ve başkalarını anlayabilirler. Dolayısıyla bu anlamda da yürümek sadece pratik bir aktiviteyle sınırlı değildir. *Flâneur* de gündelik sıradan hareketliliği anlamlandıran teorik bir araç olarak ön plandadır. Bu bakımdan gündelik mobilitede bir kişinin sadece A noktasından B noktasına varması değil, kişinin inançları, değerleri, duyguları ve sosyal rolleri de o mobilitenin içerisinde izlenmektedir. Ayrıca kenti tanımak amacıyla yürümek, psikocoğrafya (*psychogeography*) alanında kullanılan etnografik ve idiografik bir tekniktir (Shortell ve Brown, 2014, s. 7-9). Günümüzde de yürümek daha çok sosyologlardan ziyade antropologlar tarafından ele alınmış, sembolik kaynaklarla birlikte materyal pratikler bütünü içerisinde değerlendirilmiştir (Shortell ve Brown, 2014, s. 1).¹

Urry, tarihsel olarak yürümenin dört özelliğine dikkat çekmektedir: İlk olarak yürümek beden aracılığıyla sosyal hayatı üretip yeniden düzenlemektedir. Bedenin ritimleri ve adımları farklı biyo-sosyalliklere neden olmaktadır. İkinci olarak yürümek bedensel olarak toplumlara, çevrelere ve “habitus”a göre farklılık göstermektedir. Örneğin Japon ya

¹ Günümüzde antropolojik çalışmalarda yürümenin bir araştırma tekniği olarak farklı çalışmalar bağlamında ele alındığını görüyoruz. Örneğin, Kanada’da yapılmış bir çalışmada, avcı toplayıcı bir toplulukta, birlikte yürümek sadece gözlem tekniği olarak değil, aynı zamanda dünyayı algılama şekli olarak ele alınmıştır. Nitekim birlikte yapılan yürüme etkinliğinde yaşlıların hikâye anlatıcılığının genç kuşakların yetiştirilmesinde önemli olduğu gözlenmiştir. Bir başka araştırmacı Tokyo metrosunun en işlek saatlerinde, labirente benzeyen bir mekânda insanların nasıl kaybolmadan hedeflerine ulaşabildiklerini merak ederek, insanların arasına katılarak kendi bedensel hareketlerinden yola çıkarak bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada yürümenin de aslında kendine özgü biçimleri olan mimari bir pratik olarak ele alınabileceği tartışılmıştır. Yukarıda sözü edilen ve yürüme üzerine yapılmış diğer antropolojik çalışmalar için bkz: (Ingold, T. ve Vergunst J. L. (2008). *Ways of Walking: Ethnography and Practice of Foot*, Ingold, T. ve Vergunst J. L. (eds.), Hampshire: Ashgate)

da Avrupalı farklı yürüyen bedenler (*walking bodies*) bulunmaktadır. Bu yürüyüşlerin her biri bireyleri kuşatan ve oluşturan dünyada nasıl var olunacağına dair farklı önsezi biçimlerine bağlı bedensel teknikler içermektedir. Üçüncü olarak yürümek epistemolojik ve ontolojik öneme sahiptir. Yürümek her yerde yapıldığı için insanların fiziksel ve sosyal dünyalarına yürümeyi nasıl dâhil ettikleri önemlidir. Örneğin yürümenin modern biçimi bireyin kendisi tarafından özgürce seçtiği ve bazen de kendisini doğada tehlikeye attığı uç biçimlere varabilmektedir. Son olarak da özellikle yürüme amaçlı çok sayıda uygulamayı (*technology*) bulunmaktadır. Yürüyüşçü farklı mekânlarda, farklı hızlarda ve farklı stillerde yürüyebilmek için genel ya da özel uygulamalara başvurmaktadır. Ayakkabı, kıyafet, dinlenilecek yerler, patikalar, hareketle ilgili kurallar bu uygulamalardan bazılarıdır (2007, s. 63-65).

Urry (2007, s. 63) ayrıca yürümeyi yönetimsellik (*governmentality*) ile birlikte değerlendirmektedir. Göçebeler ve gezginler, özgürlükleri ve yaşamlarındaki sadeliklerinden dolayı kendilerine özenilmiş olsalar da yüzyıllar boyunca yerleşik toplumdaki diğer bireylere göre daha aşağı olarak kabul edilmişlerdir. Ortaçağ kanunları gezginleri birer tehdit ve sorun yaratanlar olarak tanımlamıştır. Evsizler, yoksullar ve yaşamlarını daha çok yürüyerek sağlayanlar hastalıklı ve düzen bozucu olarak görülmüşlerdir (Amato, 2004, s. 11). Shortell ve Brown (2014) Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarına dek yürüyüşçülerin genellikle tehlikeli 'öteki' ve de yoksul, deli, ya da suçlu benzeri damgalarla nitelendirildiğini belirtmişlerdir. Nitekim Londra, Paris, Berlin gibi kentlerde sokak aydınlatma lambalarının gündelik yaşama girmesiyle birlikte şehrin kıyısında yaşayanlar şehir merkezindeki sokaklarda gezmeye başlamışlardır. Böylelikle gece yapılan kent yürüyüşlerinin anlamı değişmiştir. Geceleyin dolaşan "tehlikeli sınıflarla" ilgili yeni bir söylem üretilmiştir. Nitekim Berlin'deki bir polis şefi kentsel otoritelere "proletarya, suçlu ve fahişe"lerle mücadele edilmesi gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla "tehlikeli sınıfların" yaptıkları gündelik hareket kentlerde yürümenin tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu yeni sosyal mekân kent reformcularının ve romancıların dikkatini çekmiştir. (Shortell ve Brown, 2014, s. 12). 19. yüzyıla gelindiğinde yeni ve hızlı ulaşım biçimleriyle birlikte özellikle demiryollarının gündelik yaşam içerisinde kullanımının yoğunluk kazanması ve işçi sınıfının da kamusal ulaşımdan faydalanmasıyla birlikte yürümek bir zorunluluk olmaktan çıkmış,

yoksulluk ve de avarelikle ilişkilendirilmekten gitgide uzaklaşmıştır (Shortell ve Brown, 2014, s. 12; Urry, 2000, s. 51).

2. Erken Kent Yürüyüşçüleri

Shortell ve Aderer (2014) mobiliteyi kent araştırmaları çerçevesinde, sıradan hareketlilik (*quotidian mobility*) ve kent kültürüyle ilişkisi bağlamında ilk tartışan kent teorisyenlerinden biri olan Simmel'i ele alırlar. Simmel hareketliliğin kent hayatının temelini oluşturduğunu düşünür. Simmel'e göre, göç "kültürel yabancıları" bir araya getirmekte olup kentsel mekân, insanların gündelik yaşam pratikleri çerçevesinde mahalleleri ve çevrelerinde hareket ederek işbirliği ve rekabetiyle ayırt edilmektedir. Bu hareketlilik gündelik yaşam ritimlerine bağlıdır: çalışma, işe gidiş-geliş, alışveriş, sosyalleşme ve yürümek (Simmel (1950), akt. Shortell ve Aderer, 2014, s. 112).

Kentleri etkileşim alanları olarak gören Simmel kent hayatı ve kültürünü anlamının önemine dikkat çekmiştir. Bu bakımdan araştırmacı, kurumsal ve sosyal yapının yanı sıra kent yaşamındaki dinamik ve geçici süreçlerin kentlerde nasıl farklı bir çevre yarattığını gözlemlemelidir. Ayrıca Simmel mekânın önemini tartışırken görselliğin diğer duyulara göre daha baskın olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda kentsel mekânda hareket ederken farklılıkları nasıl ayırt ettiğimiz ve de uyarıcılara karşı nasıl psikolojik taktikler geliştirdiğimizi tartışmıştır (Shortell ve Brown, 2014, s. 2).

Engels (1997/1846, s. 53-108) de İngiltere'nin farklı şehirlerinde, işçi mahalleleri arasında dolaşarak kent tecrübesini ve bunun içinde işçi sınıfının yaşam koşullarını (barınma, beslenme, giyim vb.) tartışmaktadır. Londra sokaklarında dolaşırken farklı sınıflardan insanların birbirlerine kayıtsızlıklarını ve yalıtılmışlıklarını gördüğünü söyler. Öte yandan, özellikle sanayi çağında manüfaktürün geliştiği yer olan Manchester'ı yirmi ay boyunca dolaşarak gözlemleyip orta sınıf mahallelerinden ayrılan işçi sınıfı mahallelerindeki yoksulluğu ve sefaleti Simmel'in üzerinde durduğu görsellekle gözler önüne serer:

"Ben bu yöreyi bütünüyle bildiğimi düşündüğüm halde, demiryolunun yaptığı temizlik olmasaydı bu kesimi kendi başıma hiçbir zaman keşfetmezdim. Tek katlı, çoğunun tabanı yapılmamış tek odalı bu kulübelere kasına, inişli-yokuşlu, düzgün olmayan yamacı, arasına çamaşır ipi ge-

rılmış kazıkları geçerek ulaşırsınız. Kulübenin o tek odası hem mutfaktır, hem oturma odasıdır, hem yatak odasıdır. Olsa olsa beş fit eni, altı fit boyu olan böyle bir deliği, ocak ve merdivenle birlikte tamamen dolduran iki yatak –ama ne yatak ne karyola- gördüm. Kapıları açık olan ve sakinlerinin duvarlarına dayanmış durdukları birçok başkasında kesinlikle hiçbir eşya yoktu. Kapıların önünde pislik ve süprüntü vardı; öyle ki ayağımızın altında bir kaldırım var mı yok mu göremezdiniz, yalnızca zaman zaman ayağımızla hissedebildiniz. İnsanlar için yapılan bu sığır ahırları yığınınu iki yandan evler ve bir fabrika, üçüncü yandan nehir çevreliyordu ve bir de yamacı tırmanan dar bir merdiven vardı; yalnızca dar bir geçit, aynı ölçüde kötü yapılmış ve kötü korunmuş bir konutlar labirentine açıliyordu.” (Engels, 1997/1846, s. 82).

Benjamin de kenti yürüyerek keşfeden düşünürlerdendir. İlk olarak 1913'te ziyaret ettiği Paris'ten çok etkilener ve kentte yürüyüşler yaparak bunu yazılarına aktarır. Benjamin'e kentlerin mekânsal düzeninde belirli bir organizasyonun bulunması ve bunun ancak kentte aylak dolaşarak kavranabilmesi cazip gelmiştir. Kentte yürüyerek dolaşmak konusunda Benjamin için *flâneur* kavramının temel bir önemi bulunmaktadır (Benjamin, 2002; Solnit, 2001). *Flâneur*, moderniteyle birlikte kentsel mekânda ortaya çıkan bir karakterdir. *Flâneur*'un arketipi Charles Baudelaire² tarafından yüceltilmiştir (Benjamin, 2002; Jenks ve Neves, 2000, s. 5).

“Kalabalıklardır onun alanı... Tutkusu ve işi gücü kalabalıklıkla hemhal olmaktır. Dört dörtlük *flâneur* için, tutkulu gözlemci için, yığınların göbeğine, gelgitin içine, uçucu ve sonsuz olanın ortasına yuva kurmak muazzam bir keyiftir. İnsanın evinden uzak olup gene de her yerde evindeymiş gibi hissetmesi, dünyayı görmesi, dünyanın merkezinde olması, gene

² *Flâneur* kavramının arketipi Baudelaire olmasına rağmen, kavramı kendisi tanımlamamıştır. Ayrıca klasik edebiyatta *flâneur* Edgar Allan Poe'nun tanımladığı “Kalabalığın Adamı” ile ilişkilendirilir. Bu anlatı dedektiflik öyküsü olup Londra'da yolunu kalabalıklığın içerisinde kalabilecek biçimde düzenleyen bilinmeyen adam *Flâneur*'dür. Bu tip kendisini toplumda tedirgin hisseder, bundan ötürü kalabalıklığı arar (Benjamin, 2002). Bu noktada Benjamin'e göre *flâneur*'lük için en elverişli ortamı hazırlayan etmen, dedektif öykülerinin de kaynağında yer alan, topluma aykırı olanın keyfi hareket edebilmesine ve “bireyin izlerinin büyük kentin kalabalığında silinmesi”ne olanak sağlayan kitlenin koruyucu bir sığınak olma özelliği ve *flâneur*'ün büyük kentin değişimlerine uygun tepkiler geliştirme becerisidir (s. 134-137).

de dünyadan saklı kalması... Gözlemci, tebdil-i kıyafet gezip her yerde keyfine bakan bir hükümdardır." (Baudelaire, akt. Frisby, 2012, s. 30-31).

Benjamin *Pasajlar'* da (2002) *flâneur* kavramını, kapitalizmin yükseliş çağının lirik bir şairi olarak değerlendirdiği Baudelaire ile birlikte tartışır. Burada yabancılaşmış sanatçının kente bakışı söz konusudur.

"*Flâneur*, henüz gerek büyük kentin, gerekse burjuva sınıfının eşliğindedir. Henüz bunlardan herhangi birine yenik düşmüş değildir. Hiçbirine yerleşmiş değildir. *Flâneur* sığmağını kitlede arar. Kitlenin fizyonomisine ilişkin erken çalışmalara Engels'te ve Poe'da rastlanır. Kitle, bir peçedir; bu peçenin ardından kent, bir fantazmagori niteliğiyle *Flâneur*'ü çağırılmaktadır. Bu fantazmagori içerisinde kent, kimi zaman bir peyzaj, kimi zaman da bir iç mekân görüntüsündedir. Daha sonra *Flâneur*'lüğü mal cirosu için yararlı kılan büyük mağaza olgusu, bu ikisini kendi yapısı içerisinde geliştirir. Büyük mağaza, *Flâneur*'ün son numarasıdır." (Benjamin, 2002, s. 98-99).

Benjamin (2002) *flâneur*'ün Paris'te dolaşırken, kapitalizmin kentte gelişmesiyle birlikte artan işbölümüne karşılık avareliği seçerek bir şekilde insanların iş-güç peşinde koşturmasını protesto ettiğini de söyler. 1840'larda Paris pasajlarında kaplumbağa gezdirmek kibarlığın gereklerinden sayılırken, *flâneur* kentteki artan tempoya karşın kendini kaplumbağaların temposuna uydurmaktan hoşlanırdı. Öte yandan, Engels'in Londra sokaklarındaki keşmekeşi anlatırken aslında bir nevi dehşete düştüğü anlaşılmaktadır. Engels'in aksine, kalabalıkta dolaşmayı seven Baudelaire "büyük kentlerin dinsel nitelikteki bir esriklik konumundan söz ettiğinde, bu esrikliğin adı belirtilmeyen öznesi büyük olasılıkla maldı... Malı mal yapan piyasanın asıl yaratıcısı müşterilerin yoğunlaşması, ortalama alıcı bakımından malların çekiciliğini arttırır" (Benjamin, 2002, s. 150). Dolayısıyla, *flâneur* kitlelerin ve üretimin metalaşması tehdidi altındaydı. Benjamin *flâneur*'deki bu dönüşümü kitle tüketiminin gelişimi ve kitlenin kendisinin metaya dönüşümüyle birlikte tartışmıştır. Bu bakımdan *flâneur*'un "piyasanın seyircisi" olarak varlığının kitle tüketimi tarafından kökten tehdit edildiğini düşünmüştür (Frisby, 2012, s. 318).

Vitrinler, pasajlar, caddeler, bulvarlarla gelişen Paris'in yeni kent dinamiğine karşılık; *flâneur* ortaya çıkan bu kalabalık içerisinde yalnız dolaşmayı seven, burjuva sınıftan gelen gözlemci bir karakterdir. Diğer

önemli bir nokta da *flâneur*'un³ erkek ve burjuva sınıfından olması ve 19. yüzyıl toplumunda kadınların sokakta yürümesinin hoş karşılanmadığı bir kent profilidir.

Şekil 1. Paris'te Opera Pasajı.

Kaynak: Cardinal, R. (2014/1978). *Eskop*, Sayı 6. Ayrıca, "Benjamin'in Pasajlar'ın ardındaki itici güç Aragon'un *Le Paysan de Paris* (Paris Köylüsü) romanında, Opera Pasajını gerçeküstücü bir bakış açısıyla ele alışıdır." bkz. (Frisby, 2012, s. 14)

Bu kent profili edebiyata da yansımaktadır. 19. yüzyılın kenti anlatan edebiyatında, gözlemci kişi -başboş gezen, gezgin, seyirci, *flâneur*- erkektir. Edebiyattaki bu erkek bakış açısında 19. yüzyılın ortalarına dek kent sokaklarında dolaşan kadının tehlikede olduğu veya tehlikeli olduğu görüşü egemendi. Kadınların sokaktaki varlıkları izlenen ve erotize edilen konumdaydı. George Sand, Vita Sackville-West gibi kadınlar bazen erkekler gibi giyinip dışarı çıksalar da çoğu kadın kendilerinin görünmez konumlarıyla ilgili bir şey yapamamışlardır (Nord, 1995, s. 9-15).

Raymond Williams'ın "*The Country and the City*" adlı kitabında "modern şehrin yeni özelliklerini algılamının başından beri şehirde yürüyen

³ Flâneuse ise Flâneur kavramının kadın formudur.

bir erkekle başlamasıyla ilgili olduğu” tespitinde, bilinçli olmadan kentin panoraması erkeksi bakış açısıyla yansıtılmaktadır (Nord, 1995; Parsons, 2000). Bu bağlamda Nord (1995), kent içinde yürüyen kadının toplumsal cinsiyete bağlı olarak hastalık, yoksulluk ve düşkünlük ile nitelendirildiği kent panoramasına karşılık az sayıda kadın yazar bulunmasından ziyade onların yazdıklarını hangi söylemlerin oluşturduğuna bakılması gerektiğini düşünür. Parsons (2000, s. 5-6) ise kentte kadınların kamusal hayata katılımının sınırlı olmasına rağmen, 19. yüzyılın ortalarından itibaren şehirdeki kamusal pozisyonlarında gözlemci olarak yer aldıklarını söyler. Parsons, Judith Walkowitz’e başvurarak, kadınların Londra’nın batısındaki kenar mahallelerde sosyal ve hayır işleri üstlenmelerinin sonucu olarak mobilitelerinin arttığını ancak kadınların konumlarında yaşanan bu değişikliğe rağmen burjuva şehirde dolaşan aylaklar olarak ve ahlak dışı, sığ rolleri bulunduğu dair ithamlarla anıldıklarını belirtir. Kadınların bu şekildeki temsiliyetine yönelik feminist kritiklerin de sorunlu olduğunu, kamusal/özel ayrımı üzerinde durularak burjuva kadınının Victoria dönemi evinde⁴ sınırlandırıldığının altının çizilmesi dolayısıyla kadının sokaktaki varlığının göz ardı edildiğini düşünmektedir (Parsons, 2000, s. 9-40).

Diğer taraftan, 19. yüzyılda kırsal bölgelerde yürümek ve sonrasında tırmanmak erkek orta sınıftan kimseler için boş zaman aktivitesi olarak ortaya çıkmıştır. Yürümek sadece seyahat etme amacıyla yapılmamıştır. 19. yüzyılın ortalarında İngiliz toplumunun üst sınıf mensupları, yürüme turlarını değerli bir eğitim tecrübesi olarak görmüş ve uzun mesafe yürüyüşler moda haline gelmiştir. Daha sonrasında da yürümek özellikle genç ve orta sınıf kadınlar için arzu edilen bir boş zaman aktivitesi olmuştur (Urry, 2007, s. 79-80). Urry (2007), bu duruma örnek olarak Jane Austen’in romanlarında hem kadın hem erkek karakterlerinin sürekli olarak yürüdüğünden bahsetmektedir. Urry ayrıca Solnit’e başvurarak, Austen’in *Gurur ve Önyargı* isimli kitabında karakterlerin her durumda ve çeşitli mekânlarda önemli konuşmaları yürüyerek yaptığını belirtmektedir. Urry (2007, s. 81) 19. yüzyılda kırsal mekânda yapılan boş za-

⁴Victoria dönemi, Britanya’da 19. Yüzyılda Kraliçe Viktorya dönemini temsil etmektedir. Kadınlar ve erkeklerin rolleri ve buldukları alanlar oldukça keskinleşmiştir. Sanayi devrimi sonrasında işçi sınıfından kadınlar çalışma hayatına katılmalarına karşılık, orta ve üst sınıf kadınlar ev içinde yaptıkları çocuk yetiştirme, temizlik, yemek yapmak ya da dışarıda yaptıkları hayır işleri benzeri uğraşlarla sınırlanmışlardır.

man aktivitesi olarak görülen bu yürüyüşlerin toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkilerine göre şekillendiğini de belirtir. İki toplumsal sınıfın bu boş zaman aktivitesi olan yürüyüşlerde yer almadığını ekler. Birincisi istatistiki olarak en geniş nüfusu oluşturan tarım işçileri ki kendileri zaten zorunlu olarak yürümek zorunda kalmışlardır. Thomas Hardy'nin romanlarında tarım işçilerine bu anlamda yer verilmiştir. İkincisi ise yüzyılın sonunda Britanya'daki en geniş sosyal sınıfı oluşturan işçi sınıfı sınırlı ulaşımlardan dolayı kırsal alandaki boş zaman aktivitelerinde görülmemektedir.

Yukarıdaki tartışmalardan kent içinde ve kent dışında yürümenin Urry'nin de belirtmiş olduğu gibi yönetsellikte yakından ilgisi bulunmaktadır. Sınıfsal ve toplumsal cinsiyete göre değişkenlik göstermiş, toplumsal anlamdaki değişimlerden de mobilite biçimi olarak yakından etkilenmiştir.

3. Yol Boyunca Yürümenin Teorisi

Kentte yürümek farklı şekillerde kuramlaştırılmıştır. Estetik ve eleştirel bir pratik olarak yürümek önce 1920'lerde Paris'te Dada hareketi içinde, daha sonra yeni bir avantgarde hareket olan Sürrealizm içerisinde görülmüştür (Bassett, 2004, s. 398). 14 Nisan 1920'de Breton'un yanı sıra Aragon, Arp, Eluard, Tzara ve Soupault'un da katılımıyla Dadaistler sonraları düzenli bir etkinlik haline gelen, Paris "Saint-Julien-le Pauvre" kilisesine bir gezinti düzenlemişlerdir. Bu gezinti ile şüphe uyandıran turist rehberlerinin yetersizliğine çare bulmak amacıyla, özel olarak herhangi bir varlık nedeni olmayan bir dizi seçilmiş noktaya (pitoresk, tarihi veya duygusal değeri olmayan) ziyaretin amaçlandığı duyurulmuştur. Breton sonradan bu deneyimi Sürrealistler ile birlikte tekrarlamıştır. Öyle ki Breton ve Aragon'un romanları şehir sokakları boyunca yapılan bu kentsel gezinme deneyimlerini yansıtır (Vachon, 2004).

Sürrealizm (Gerçeküstücülük), "özgür bırakılmış gerçek algısı" anlamına gelirken, bu algının açığa çıkarılmasında Paris'in önemli bir yeri vardır. 1920 ve 1930'larda Sürrealist şairler sokağı kendi doğal yaşam alanları olarak görmüşlerdir. Sokağa çıkarak kentte amaçsızca dolaşmışlardır. Freud'dan etkilenen Sürrealistlerde bu gezilerde bilinçdışının etkileri belirleyici olmuştur. Yazıda otomatizmle ürettikleri metinlerde ortaya çıkan kent anlayışları düşseldir (Cardinal, 2014/1978).

İki avantgarde hareketin amaçları farklı olmakla birlikte *flâneur* tecrübesine yeni içerikler ve amaçlar kazandırmışlardır. Dada gezintileri şok edici davranış ve eğlence ile ilgili olmasına rağmen; Breton'un gezintileri bilinçaltı sürrealist tecrübeyle ilgili olarak otomatizm tekniğiyle ilgilidir. Dolayısıyla Dada gezintisi eğlenceli davranış yönünü öne çıkarırken, sürrealistler bu gezintilerde bilinçaltı davranışa ulaşmayı amaçlamışlardır (Vachon, 2004).

Kent yürüyüşünün şehir mekânını demokratikleştirici ve uygarlaştırıcı olasılıkları üzerinde Jane Jacobs ve Sennett tartışmışlardır. Jacobs'un 1972'de yazdığı *the Death and Life of Great American Cities* kitabında cadde ve kent yürüyüşlerinde yabancılarla planlanmamış bir etkileşimin öneminden bahsetmiş bu etkileşimlerin sonucu olarak güvenli kentsel alanların sağlanacağını düşünmüştür. Sennett de benzer bir şekilde yürüyerek yabancılarla karşılaşmanın kamusal alanı demokratikleştirip uygarlaştıracağını tartışmıştır (Middleton, 2000, s. 579).

Öte yandan, Debord ve de Certeau gibi düşünürler yürümeyi direnmenin siyaseti olarak düşünmüşlerdir (Urry, 2007, s. 71). Middleton, Fransız düşünür de Certeau'nun yürümeyi demokratik olasılıklara ivme kazandıracak kentsel özgürlüğün bir formu olarak düşündüğünü söyler. Ayrıca yayaların kentsel mekân tarafından şekillendirilip kontrol edildiği fikrini reddederek, yürümeyi siyasi bir direnme biçimi olarak görmüştür. Bu bağlamda mekânın üretimini güçlendiren "stratejiler" ile kentin rasyonel planını aksatan yayaların "taktiklerini" birbirinden ayırmaktadır (Middleton, 2000, s. 579). Ayrıca de Certeau yürüyüşünün gündeliğini ve sıradanlığın romantizmini belirtmektedir. Yürümek potansiyel olarak yaratıcı, karşı koyucu, sosyal ilişkilerin gelişmesini sağlamada etkili, bazen de yeni bir şehir yapısına etki eden bir iz taşımaktadır (Urry, 2007, s. 72).

Simmel ve Engels'in ışığında, Debord ve diğer Situasyonistler⁵ (Durumcular) şehri keşfetmek için yürüme pratiğine başvurmuşlardır. Situas-

⁵ *Situasyonist Enternasyonal 1957'* de iki avant-garde hareketin (Guy Debord tarafından temsil edilen the Lettrist International ve de *Imaginatist Bauhaus*) üyelerinin bir araya gelmesi ve Sürrealist hareketin dağılmasıyla ortaya çıkmıştır. Debord bu grubun içerisinde öne çıkmıştır. Sanatsal ve politik konularla ilgili dergiler çıkarmışlardır. Pek çok düşünceleri ve sloganları 68 hareketinde de etkili olmuştur. Grup 1972 yılında dağılmıştır (Bassett, 2004, s. 400). Ana felsefeleri, "kendileri tarafından 'üniter bir çevrenin ve olayların bir oyununun kolektif örgütü tarafından somut ve kasıtlı bir şekilde inşa edilen bir hayat anı' olarak durumların

yonistler inşa edilen çevre ve insan davranışı arasındaki ilişkiye dayanarak kentsel mekânın eleştirisini yapmışlardır. Bu anlamda yaratıcılık ve bireyselliğin kitle tüketimiyle yer değiştirerek kapitalist devlet tarafından yapay istekler gerçekleştirildiğini öne sürmektedirler (Shortell ve Brown, 2014, s. 4). Situasyonistler 1962'ye kadarki süreçte kenti, politik sanatsal ve mekânsal özgürlük pratikleri çeşitliliği için bir alan olarak görerek bu konu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu pratikler insan hayatının kalitesinin Debord'un daha sonradan tarif edeceği "Gösteri Toplumu"na nasıl dönüştüğü ve toplumun tüketim ve meta etrafında nasıl şekillendiği sorusuna işaret etmektedir. Debord'a göre modern toplum, kapitalist bir toplumdur. Sistemin devamı için boş zaman, yaratıcılık sürekli olarak yeni istekler ve tüketim ürünleriyle kesintiye uğramaktadır. Meta ilişkileri hayatın tüm alanlarına (boş zaman, tüketim, kültür vb.) yayılarak, hayatın kendisi gösterilerin birikimine dönüşmüştür (Bassett, 2004, s. 400).

Debord (1996/1977, s. 13-17) modern endüstriyel toplumun gösteri yanlısı olduğunu düşünmektedir. Gösteri meta dünyası üzerine kuruludur. Gerçek dünya, basit imajlara dönüşmüştür. İktisadın toplumsal yaşam üzerindeki tahakkümünün ilk sonucu, 'var olmaktan, sahip olmaya' doğru bir bayağılaşma yaşanmasıdır. Bugünkü aşama ise 'sahip olmaktan gibi görünmeğe' doğru bir geçiş olmuştur. Bireysel gerçeklik ise toplum tarafından biçimlenen gerçekliğe dönüşmüştür. Bireysel gerçek ancak kendisi değilse ortaya çıkmasına izin verilir. "Gösterinin genelleşmiş bölünmesi modern devlet'ten, yani toplumsal işbölümün ürünü ve sınıf tahakkümünün organı olan toplumdaki genel bölünme biçiminden ayrı değildir." (Debord, 1996/1977, s. 20).

Debord (1996/1997, s. 93) aynı zamanda kentlerdeki şehircilik ve modernist planlamaların etkileri hakkında da oldukça eleştireldir. Modernist mimari ve kentsel planlama şehri fonksiyonel bölgelere ayırmaktadır: otomobil yolları, alışveriş merkezleri, işçilerin orta sınıftan ayrıldığı mahalleler gibi. Debord şehircilik gerçekliğinin tecrite dayandığını düşünmektedir Kendi sözleriyle ifade edersek:

yaratılmasıydı... Onları çevreleyen gelişmekte olan kapitalist dünyayı büyük ölçüde eleştiriyorlardı ve tüketim mallarının promosyonuna ve bu ürünlerin vaat ettiği 'yüksek hayat standardına' karşı ciddi bir hoşnutsuzluk duyuyorlardı" (Situasyonist Enternasyonal, 2008, s. 34).

“Tecrit üzerine kurulu ekonomik sistem, döngüsel bir tecrit üretimidir... Otomobilden televizyona kadar, gösteri sisteminin seçtiği bütün mallar aynı zamanda “yalnız kalabalıklar”ın tecrit koşullarını sürekli olarak güçlendirmek üzere sistemin kullandığı silahlardır... Sisteme dâhil olmak, tecrit edilmiş bireylerin birlikte tecrit edilmiş bireyler olarak yeniden ele geçirilmelerini gerektirir: Fabrikalar ve kültür evleri, tatil köyleri ve “toplu konutlar” tecrit edilmiş bireyi aile yuvasına kadar izleyen bu sahte kolektiviteye hizmet etmek amacıyla özellikle düzenlenmiştir. Gösteri mesajı alıcılarının yaygın olarak kullanımı bireyin tecridinin egemen imajlarla, bütün güçlerini sadece bu tecritten alan imajlarla dolu olmasını mümkün kılar.” (Debord, 1996/1977, s. 21-93).

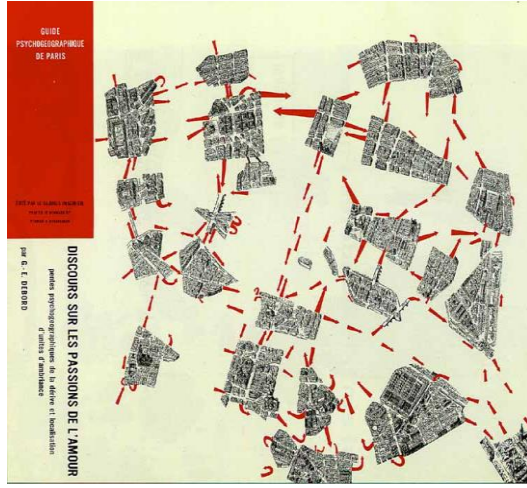
Gösteri Toplumu, Paris’te ve diğer kentlerde ortaya çıkarak “gerçek hayatın yoksullaşması ve inkârını” temsil etmektedir. Diğer taraftan bireysel tecrübelerin olduğu gündelik yaşam bir dilden ya da kavramlardan mahrum kalmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşam, fabrika ya da sanatçının tuvalinden ziyade, devrimci teori ve pratik için temel sağlamalıdır. Bu çerçevede Situasyonistler, gösteri toplumunun yayılmasına karşı koymak ve yanlış bilince son vermek için bir dizi yaratıcı kentsel pratik geliştirmişlerdir. Birtakım “durum”lar ya da olaylar yaratarak oyun eğilimiyle gündelik yaşamı özgürleştirmeye çalışmışlardır (Bassett, 2004, s. 401). Bu çerçevede kentsel çevreyi yeniden düzenlemekten ziyade istenilen şekilde dönüştürmek amacıyla temel özelliği kısa süreli ve kalıcı değişim sağlayacak situasyonist durumlar oluşturabilmek için psikocoğrafyaya özel bir önem atfetmişlerdir. Psikocoğrafya, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, incelikle işlenmiş coğrafi çevrenin davranışlar üzerindeki doğrudan etkilerinin inceleme alanı olarak tanımlanmış ve bu tasarıma ulaşmak için kuramsal (havadan görünüş, istatistikler, grafikler veya sosyolojik araştırma sonuçları) ve deneysel eylem formu olarak *dérive* yöntemlerine başvurmuşlardır (Khatip, 1958).

Situasyonistler *dérive*’yi kendilerine merkez olarak yeni bir şehirciliğin imkânlarını keşfetmek için yürüyüş metodunu geliştirmişlerdir. *Flâneur* formundaki gezinmeye benzer bir şekilde *dérive* görünenden ve teşhir edilenden daha azına bağlı, kent hayatındaki ritim ve tempoları belirleyen alanları yaratan kentsel mekânın unsurlarını belirlemeye çalışmaktadır. *Flâneur* genellikle burjuva sınıfına özgüyken, *dérive* ise işçi sınıfındakilerin devrimci bir pratiği olarak görülür (Shortell ve Brown, 2014, s. 4).

Jenks ve Neves (2000, s. 7-8) *flâneur* kavramının daha çok modernite ve kentleşmenin sosyal tarihsel teorik analizlerinde kullanılmasının yanında kent etnografyasında araştırma stratejileri içerisinde de yer aldığını tartışırlar. Bu tartışmayı yaparken Situasyonistler'in de yürümeyi bir strateji olarak kullandıklarını, bunun da *dérive* pratiği ile gerçekleştirildiğini söylerler. "Sürüklenmek" anlamına gelen *dérive* kavramı yürüyüşçünün plan yapmadan ya da hedef gütmeyen hareketidir. Diğer taraftan Bassett'in (2004, s. 401) de vurguladığı üzere *dérive* Sürrealistlerin şans eseri mekânda bulunmasından daha fazla bir anlam taşır. Bu kavramla, "planlanmış kendiliğindenlik" olarak şehir hayatının altta yatan gerçeğini ortaya çıkarmak temel amaçtır. Dolayısıyla bu pratikte turistik mekânlardan kaçınılarak kentin görünmeyen mekânlarına odaklanılır. Debord'a göre yalnız yapılabileceği gibi aynı farkındalık seviyesine sahip 2-3 kişilik küçük gruplar da tercih edilebilir⁶ (Debord, 1958). Alan çalışması tüm şehirde yapılabileceği gibi bir mahallede, hatta bir binada bile yapılabilir.

Bu şekilde, rotası çizilmeyen ilkel kartografya benzeri bir haritalandırmayla Psikocoğrafya (*psychogeography*) sağlanmış olur. Dolayısıyla kent, fantezi ya da abartı olmadan zihnin haritasında oluşmaktadır. Bu zihinsel harita, aslında gidilecek ve gidilmeyecek mekânların sembolik olarak ortaya çıkmasını sağlar. *Flâneur* tarafından ortaya çıkarılan şehrin imajı, onun refleksivitesinin parçası olmaktadır. Hermeneutik olarak hem modernite, hem de *flâneur*'un önyargıları, baskıladıkları ve yasakları ortaya çıkarmaktadır (Jenks ve Neves, 2000, s. 7-8). Urry (2007) de Situasyonistlerin böylesi bir yürümenin, şehrin örüntülenişine devrimci bir itiraz yöneltilerek sıradan hayatın rutin pratikleriyle belirlenen şehir hayatından ziyade, hayali bir şehrin oluşturulabileceğini düşündüklerini belirtir.

⁶ Bassett de (2004) öğrencilerine proje çalışması olarak Paris'in çok turistik olmayan bölgelerinde 5-6 kişilik gruplarla harita üzerinde işbölümü yaparak Situasyonist bir deney yaptırmıştır. Günümüzde de Post-Situasyonist anlamda kentsel mekânda araştırmalar yapılmaktadır. Shorter ve Aderer'in (2014) New York, Paris ve Londra'daki Çin Mahallesi'nde (*Chinatown*) yaptıkları araştırmada bu mahallelerdeki kamusal alandaki görünürlüğün burada yaşayan insanları birbirine bağlayan sembolik, sosyal ve fiziksel bir mekân olduğunu düşünürler. *Chinatown* sadece Çinlilerin ya da Asyalıların yaşadığı bir yer olmaktan ziyade kolektif kimliğin görünür işaretlerle sunulduğu bir mekân olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 2. Paris'in psikocoğrafya haritası. (Debord, 1955). Haritada Paris, bir grup insanın tecrübelerine göre farklı dilimlere bölünmüştür. Haritada bölgeler arasındaki uzaklık zihinsel olarak oluşturulmuştur. *Dérive* ile herkes kendi yakın çevresini ve bölgelerini keşfederken uzak durulan yerler de görsellikle aktarılmıştır. Kırmızı oklar da bölgeler arasında daha çok kullanılan yerleri işaret etmektedir.

Kaynak: <http://imaginarymuseum.org/LPG/Mapsitu1.htm>.

Sonuç

Bu çalışmada bir mobilite biçimi olan yürümeye ve yürüyüşçülere kentsel mekân ve modernite üzerinden bakılarak, yürümenin hem Urry'nin de tartıştığı üzere yönetimsellikle ilgili olduğu, hem de kenti tanımak için etnografik ve idiografik bir teknik olarak kullanıldığı ortaya konmuştur.

Kamusal alan içerisinde gerçekleşen yürümek ulaşımın yeni ve hızlı biçimlerine rağmen temel bir sosyal aktivite olup toplumdaki değişimlerle birlikte algılanması da değişmiştir. Yürüyüşçüler Avrupa'da 19. Yüzyıla kadar yoksul, suçlu, deli gibi damgalarla nitelendirilirken, demiryollarının gelişmesi ve işçi sınıfının da ulaşımdan faydalanmasıyla birlikte kentte yürümek zorunluluk olmaktan çıkmıştır. Öte yandan yürümek sosyal sınıflar ve toplumsal cinsiyete göre de 18. ve 19. yüzyılın ortalarında farklılık göstermiştir. 19. yüzyıldan önce kentte yürüyenler özellikle işçi sınıfı ve alt sınıftan insanlarken, yüzyılın sonlarında kırsalda kentli ve eğitimli kimselerin boş zaman aktivitesi olarak ortaya çık-

mıştır. Yine 19. yüzyılın başında kentin içinde yürüyen kadınların özellikle edebiyatta temsiliyetine dair feminist tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Kenti yürüyerek tanıyan ilk teorisyenler arasında Engels (1997/1846) ve Benjamin' i (2002) görebiliriz. Baudelaire ve Benjamin'le geliştirilen *flâneur* kavramıyla kenti ve moderniteyi yürüyerek algılamaya yönelik bir kent gezgini profiline ortaya çıktığı söylenebilir. Estetik ve eleştirel bir pratik olarak yürümek önce Dada ve daha sonra Sürrealistlerde ortaya çıkmıştır. Jane Jacobs, R. Sennett gibi düşünürler yürümeyi kenti yabancılarla etkileşimi artıracığından dolayı demokratikleştirici bir form olarak görürken, de Certau ve Debord gibi düşünürler ise kent yapısına ivme katacak direnmenin siyaseti içerisinde algılamışlardır. Situasyonist hareket ve Psikocoğrafya içerisinde geliştirilen *dérive* kavramıyla da şehir hayatının altında yatan gerçeklikler deneysel pratiklerle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitekim günümüzde de kent coğrafyası anlamında *flâneur* ve *dérive* kavramlarına başvurularak kenti eleştirel bir şekilde tanımak için sosyolojik ve antropolojik çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynakça

Amato, J. A. (2004). *On foot: A history of walking*. New York & London: New York University Press.

Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, (A. Cemal, Çev.). İstanbul: YKY.

Bassett, K. (2004). Walking as an aesthetic practice and a critical tool: some psychogeographic experiments. *Journal of Geography in Higher Education*, 28 (3), 397-410.

Cardinal, R. (2014) [1978]. Çözünür kent: Sürrealist Paris algısı. *Skopdergi*, 6. 09.04.2015 tarihinde <http://www.e-skop.com/skopdergi/cozunur-kent-surrealist-paris-algisi/1964> adresinden erişildi.

Creswell, T. (2006). *On the move: Mobility in the modern western world*. London & New York: Routledge.

Debord, G. (1958). Theory of the derive. *Internationale Situationniste* #2, 20.05.2015 tarihinde <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/theory.html> adresinden erişildi.

Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu*. (A.Ekmekçi ve O.Taşkent Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal eserin yayın tarihi 1977).

Engels, F. (1997). *İngiltere'de emekçi sınıfın durumu*. Ankara: Eriş Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihinin 1846).

Frisby, D. (2012). *Modernlik fragmanları: Simmel, Kraucer ve Benjamin'in eserlerinde modernlik teorileri*. İstanbul: Metis.

Ingold, T. ve Vergunst, J. L. (2008). *Ways of walking: Ethnography and practice of foot*. T. Ingold ve J. L. Vergunst (Eds.), Hampshire: Ashgate.

Jenks, C. ve Neves, T. (2000). A walk on the wild side: Urban ethnography meets the flâneur. *Cultural Values*, 4 (1), 1-17.

Khatip, A. (1958). Attempt at a psychogeographical description of les halles. *Internationale Situationniste* #2, <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/leshalles.html>.

Middleton, J. (2010). Sense and the city: exploring the embodied geographies of urban walking. *Social and Cultural Geography*, 11 (6), 575-596.

Nord, D. E. (1995). *Walking the Viktorian Streets: Women, representation, and the city*. Ithaca & London: Cornell University Press.

Parsons, D. L. (2000). *Streetwalking the metropolis: Women, the city and modernity*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Situasyonist enternasyonal (2008), İstanbul: AltıKırkbeş.

Shortell, T. ve Aderer, K. (2014). Drifting in chinatowns: toward a situationist analysis of polygot urban spaces in New York, Paris and London. T.Shortell ve E.Brown (Eds.), *Walking in the European city: Quotidian mobility and urban ethnography* içinde (s. 109-127). Surrey: Ashgate.

Shortell, T. ve Brown, E. (2014). Introduction: Walking in the european city. T.Shortell ve E.Brown (Eds.), *Walking in the European city: Quotidian mobility and urban ethnography* içinde (s.1-20). Surrey: Ashgate

Solnit, R. (2001). *Wanderlust: A history of walking*. New York & London: Penguin Books.

Urry, J. (2000). *Sociology beyond societies: Mobilities for the twenty-first century*. London & New York: Routledge.

Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge & Malden: Polity Press.

Vachon, M. (2004). From flâneur to arpanteur. *Prairie Perspectives*. 20.05.2015 tarihinde <http://pcag.uwinnipeg.ca/Prairie-Perspectives/PP-Vol07/Vachon.pdf> adresinden erişildi.

13.05.2015 tarihinde <http://imaginarymuseum.org/LPG/Mapsitu1.htm> adresinden erişildi.

Yrd. Doç. Dr. Selin Önen: 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Önen'in Çingene/Roman çalışmaları, gündelik yaşamın sosyolojisi ve çalışma sosyolojisi alanlarında yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Önen, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. **E-posta:** selinceyhan@hotmail.com

Yusuf Atılğan'ın "Bodur Minareden Öte" Öyküsünde Mekânın Diyalektiği Üzerine

*

Merve Şen

Öz

Modernizmin ilerlemeci çizgisinde, özerk edimin kısıtlanması ve bireyin çoğul olan karşısında kısıtlanması modernist edebiyatın en önemli odaklarından kabul edilir. Türkçe edebiyatta öznenin içine düştüğü bu 'birey-toplum sorunsalı'nı en açık ve düşündürücü şekilde ortaya koyan isimlerden biri Yusuf Atılğan'dır. Onun karakterleri ya kendi istekleriyle ya da oraya itildikleri için kendilerine ancak toplumun çeperlerinde yer bulurlar.

Yazarın bu makale çerçevesinde ele alınacak öyküsü "Bodur Minareden Öte"de de toplumsal normlar tarafından sindirilen, insanların içinde ama onlardan uzak olan anlatıcı-karakteri ve onun bu hayatın içinde bir yer edinme, ona tutunma hikâyesini takip ederiz. Modernizmin getirdiği kuşatıcılığın en önemli temsilcilerinden olan kent karakterin hareket ve mücadele alanını oluşturur.

Bu yazıda öne sürülecek düşünce, anlatıcı-karakterin yer bulma/kendini var etme hikâyesinin, şehrin sunduğu mekânların deneyimlenmesi ve aşılması çabasıyla verilmiş olduğudur. Bunu kanıtlamak amacıyla önce bireysel ve toplumsal ilişkilerin mekânla olan ilgisi sorgulanacak daha sonra da öyküde yer alan mekânlar –bodur minare, ev, yeraltı, vapur- dâhilinde mekân olgusunun kullanılışı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Atılğan, "Bodur Minareden Öte", Modernizm, Modernist Edebiyat, Özne, Mekân, Vapur, Yeraltı, Ev, Birey-Toplum İkiliği

The Dialectic of Space in Yusuf Atılgan's "Bodur Minareden Öte"

*

Merve Şen

Abstract

In the progressive line of modernism, some of the main focuses of modernist literature are the restriction of autonomous act and the self that is cornered by majority. Yusuf Atılgan is one of the most important names who work upon this duality between self and society thoroughly in Turkish Literature. His characters find themselves in periphery either out of their own wishes or because they are pushed there.

In his short story "Bodur Minareden Öte", which is also the focus of this article, we follow the narrator-protagonist's quest to situate himself in his life that is suppressed by the norms of the society. The city that is one of the most essential agents of the encirclement that modernism brings forms the elbow room and fighting space of the character. The claim of this article is that the narrator-protagonist's story of situating/building himself is given by experiencing the spaces which the city provides and attempting to surpass them. To prove this, firstly the relevance of spaces to the personal and public relations will be questioned, then, within the given spaces in the short story –dwarf minaret, house, underground, ship- the use of space will be discussed

Keywords: Yusuf Atılgan, "Bodur Minareden Öte", Modernism, Modernist Literature, Subject, Place, Space, Ship, House, Underground, Individual-Society Duality

Proust'a göre bir bireyin kendisine ilişkin bir imge kazanabilmesi, deneyime egemen olabilmesi rastlantı işidir... İnsanın iç dünyasındaki ilgilerinin mutlak anlamdaki özerk yapısı, doğadan kaynaklanmaz. Bu durum, ancak insanın çevresindeki dünyanın verilerini deneyim yoluyla özümseme şansının azalmasıyla ortaya çıkar (Benjamin, 2009, s. 206). Modern dünyada Proust'un önerdiği gibi bir deneyimi tecrübe etmekse neredeyse imkânsız gibidir. İnsan algısının kitlesel olana maruz kalışı bireysel düşünce faaliyetini ve bunun sonucunda gerçekleşecek özerk edimi kısıtlar. Sanayileşme, pozitif bilimlerde ilerleme, aklın ön plana çıkartılması ve teknoloji kavramlarının topyekûn bir kütle olarak meydana getirilmesiyle ortaya çıkan modernizm, insanı yüceltme amacı güderken bireysel olanı göz ardı eder. İlerleme fikrinin duraklamaya izin vermeyen yapısı müstakil değerlendirme, aksaklık ve tasavvurların görmezden gelinmesine neden olur. Bu anlayışa paralel olarak sanat ve edebiyatta kendini gösteren modernist anlayışta "modernizmin ürettiği değerlere ve gerçeklik anlayışına tam ters istikamette gelişir." (Kurt, 2011, s. 1464). İnsanlığın ilerlemesi için ihmal edilen bireyin duyuş ve düşünüşü modernitenin problematiğini gözler önüne serer.

Modernizmin olmazsa olmaz öğelerinden kent, kavramın bütün kuşatıcılığı için biçilmiş bir kaftan iken -şehrin içinde herkes her şeyden hemen haberdar olabilir/olmak zorunda kalır- sanatçının ilgili sorunsalı ortaya çıkarmasında da işlevsel bir rol oynar. George Simmel "Metropol ve Zihinsel Yaşam" makalesinde, kentin, modernist eserlerin de çekirdeğini var eden, bireyin zihinsel durumuna olan etkisinden söz eder:

"İnsan (...) zihni, birbiri ardınca gelen anlık izlenimler arasındaki farkla uyarılır. Kalıcı izlenimler, çok küçük farklılıklar taşıyan izlenimler, alışıldık bir düzen içinde seyreden, kanıksanmış ve düzenli karşıtlıklar sergileyen izlenimler, bilincin uyanıklığına çok daha az ihtiyaç duyan izlenimlerdir -özellikle, değişen imgelerin yoğunluğuyla, tek bir bakışta görülenin süreksizliğiyle, birbiri ardınca akın eden izlenimlerin şaşırtıcılığıyla karşılaştırıldığında." (Simmel, 2006, s. 86-87).

Yalnızca bir toplu taşıma aracına ulaşmak için bile ne kadar işitsel ve görsel uyarıcıya maruz kaldığımız düşünülürse Simmel'in ifadesini anlamak son derece kolaydır. Modern toplumlarda pek çok ifadenin kavramsallaştırıldığını, işlerin bir program dâhilinde tamamlandığını, belli normların hareketlerimizi belirlediğini görürüz. Üretilen bu alışılmışlık,

Simmel'in sözünü ettiği bilinç açıklığının daha az gerekli kılındığı durumları yaratır. Bireysel bilinç indirgenirken tekrara düşen bir toplumsal bilinç yaratılır. Modernist anlayışta eser veren sanatçılar ise, bilhassa bu tekdüzeleştirilen bilincin altını oymaya çalışırken bireyin toplumdaki konumunu tartışmaya açarlar.

Bu anlayış, Türkçe edebiyatta modernist akımın temsilcisi olan pek çok isimde de kendini gösterir. Hatta Orhan Koçak'ın ifadesiyle edebiyatımızda modernizmi var eden tam olarak budur. Nurdan Gürbilek'in *Yer Değiştiren Gölge*'de yaptığı alıntıya göre Orhan Koçak şöyle der; "öznenin kendi öznelliğini bile tehlikeye atabildiği, çünkü zaten tehlikede olduğunu anladığı noktada başlamıştır asıl modernizm" (Gürbilek, 2010, s. 49). Bireyin kendisiyle imtihanı, yani öznenin öznelliği ile mücadelesi, Türkçe edebiyatta modernist anlatıların da çatısını var eder. Bu tutumu örnekleyen isimlerden biri de Yusuf Atılğan'dır. Atılğan'ın bireyleri ya kendi istekleriyle ya da oraya itildikleri için kendilerine ancak toplumun çeperlerinde yer bulurlar. Bu yazıda konu edinilecek olan "Bodur Mina-re'den Öte" öyküsü de diğerlerinden farklı değildir. İnsanlarla göz göze dahi gelmekten kaçınan anlatıcı, ortalama ama keyifsiz yaşamında toplumun inşa ettiği ilişkiler -aile, iş, aşk- dâhilinde kendine bir yer edinmeye çalışır. Anlatıcı-karakterin yer bulma/kendini var etme hikâyesi, mekânın deneyimlenmesi ve aşılma çabasıyla verilir. Bunu gösterebilmek adına, öncelikle birey-toplum dinamiğinde önemli rol oynayan ilişkilerin mekânla ilgisini genel olarak sorgulayacak ardındansa, belirli mekânlar dâhilinde -bodur minare, ev, yeraltı, vapur- mekân olgusunun kullanılmasını sorgulamaya çalışacağım.

Adını dahi bir mekândan alan bu öyküde, tüm ilişkilerin bu kavram üzerinden tanımlandığını görürüz. Anlatıcı, sevdiği kızla arasındaki fiziksel mesafeyi mekândan yola çıkarak belirler. "...caddenin iki yanındaki dükkânların çekilmiş kepenklerinin altında, kaldırıma uzanmış dinlenen kocaman kilitler başlar. Sağdaki sokaklardan birine girer, az ileride sola saporuz. Orada, nedense bir şaraphanenin arka duvarı sandığım uzun, yüksek taş duvarın dibinde yürürken ona yaklaşmışımdır" (Atılğan, 2002, s. 70). Mekânın kuşatıcılığı öyle büyüktür ki anlatıcı sevgilisinin hareketlerine gösterdiğinden çok daha büyük bir dikkati etrafındaki yapıları gözlemlemeye ayırır. Sanki mekân gözlerinin önünden bir an silinecek olsa, genç kıızı da kaybedecektir. Sevgisinin hâlâ onunla

olduğunu anlamının tek yolu mekânı hissetmektir. Anlatıcı bunu sinestetik bir biçimde gerçekleştirir; mekânı görerek aşkı hisseder.

Ölümlü olan ilişkisi bile mekân üzerindedir. Kendisini öldürebileceği herhangi bir nesne ya da durum üzerine düşünmez. İntihar etmeye karar verdiğinde "denizde olacaktı" (s. 75) der. Bu seçimin karşılığında ise mekânın kuşatılmışlığından kurtulması yine mümkün olmaz. "İnsanları gerçekten görüyordum" der, "boyuna onlara bakıyordum" (s. 75). Atılğan'ın anlatıcısında Oğuz Atay'ın "Beyaz Mantolu Adam"ında karşımıza çıkan aldırmaçılığın cesareti yoktur örneğin. Atay'ın benzer bir mekânda son bulan hikâyesinde, Beyaz Mantolu Adam, gözlerini, şaşkınlıkla çevrelenmiş bir kıskançlıkla ona çevirmiş kalabalığa aldırmaçılığın suya yürür ve kendini ona teslim eder. Herkes, koca, beyaz bir kadın mantosu giyen bu adama şaşkınlıkla bakar. Altı çizilmesi gereken asıl nokta ise toplumsal koşul ve sorumluluklar altında nesneleşerek bireyselliklerini yitirmekte olan bir toplumun fertleri olan bu kişilerin, aralarından biri kendilerini kuşatan tüm yargıları bir kenara bırakıp içinden geleni yapmaya karar verdiğinde onu dışlamaları öte yandansa bu tahmin edilemez hareketin yol açacaklarını her an gözlemlene merakı duymalarıdır. Bir çeşit üstünlük aracı olarak ele alınan bakış (gaze), Beyaz Mantolu Adam'ı dışlamak için kullanılır. Onun, öznelleşmesi bir yana topluluğu var eden nesneleşme çemberine bile dâhil olması istenmez. Bu çemberden sıyrılmış her kimse, söz konusu eylemi gerçekleştiremeyenler için bir tehdit ve nefret unsuru oluşturur. Atılğan'ın anlatıcısıysa kendisini umutsuz ve hiç kimse kılan toplumdan kopmayı bir türlü başaramaz. Kopmak istediğini söyler ama bunu hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirmez. O, kurulu düzenin içine iyice batarak kaybolmak ister. "Her şeyin eskiden denenmiş bir çıkmaz yola gidişindeki kesinliğin önüne geçemeyecek miyiz? Yok mu kurtuluş?... Ben uğraşıyorum. Ötekileri ayağıma bastırıyor, kendimi iteletip kakalattırıyor" (s. 79). Tüm bu kuşatılmışlık ancak kendini görünmez kıldığında katlanılabilecek gibidir. O yalnızca, insanlar içinde, onlar tarafından fark edilmemeyi bekler.

Güzelliğin derecesi de mekân üzerindedir öyküde; "açık-saçık fıkralar anlatılan tozlu odalara yakışmayacak, temiz, güzel bir yüzdü" (s. 75). Bir ölçüt olarak güzellik, elle tutulamaz bir değerdir fakat burada mekân tarafından sarmalanır. Tam bu noktada Simmel'e geri dönecek olursak anlatıcının mekâna böylesine güçlü bir şekilde yaslanışını, sabit bir yapı-

da uyarıcının en aza indirgeneceği fikriyle açıklamak mümkündür. Anlatıcı gücünü sabitlikten alarak onu değiştirebilecek her kuvveti dışlar yahut bu kuvveti mekân üzerinden algılayarak onun kendisini değiştirme ihtimalini en aza indirir. Sabit bir mekânda, mekanik hareketler içinde görmeye çalıştığı sevdiğinin alışılmadık tek bir davranışı sahip olduğu düzeni sarsar. Tekdüzeliğe alıştığı için bocalar. Genç kızın, her zamanki hareketinin akışını değiştirmesi ile sınırlar dâhilinde özümsemişi sevgi kavramında bir kırılma meydana gelir; "Neden her seferki gibi elini saçlarından geçirip yanağına dayamıyordu?" (s. 71). İçinde sürünce mede kaldığı düzeni sorgulamayı aklına dahi getiremeyen anlatıcı, genç kızın bu ayırt edici hareketi karşısında irkilme benzeri bir an yaşarken sabit hâlden de sıyrılır, yine de birkaç saniye içinde her şey eski düzenine döner ve genç kız, "sağ elini saçlarından geçirip yanağına dayar" (s. 71). Bu kısacık uyarı ânı, tekdüzeliğin rahatlatıcılığı ile etkisizleştirilmiş gözükse de uyarıcının etkisi kendini sonraki birkaç satırda gösterir; "Parmaklarının ilk boğumlarından az daha dışa bükük olduğunu sanki yeni görüyordum", der anlatıcı, "...bu eli tutup avutmanın dayanılmaz isteği kabardı içimde"(s. 71). Sevgilinin gücü mekâna/tekdüzeliğe üstün gelmiş gözükür.

Sevgilinin çekim gücü gerçekten de mekânın önünde bir konuma yerleşmekte gibidir. Fakat anlatıcı onu takip etmeye başladığında, yukarıda sözü edilen mekânsal mesafenin yanı sıra, mekânın başlı başına bir engel olarak ortaya çıkması söz konusu olur:

"Birden minareyi gördüm. Olduğum yerde durdum, o yürüyordu. Minare karşımdaydı. Çökeceğinden korkularak yıktırılan bu eski yapıdan arda kalmış kalın tahtalardan yapıldığını sandığım, üstüne bir kumru kanadının gölgesi düşmüş de yapışık kalmışçasına koyu kurşun rengine boyalı bir bodur minare sanki beni onun sokağına girmekten, oturduğu evi öğrenmekten önlüyordu." (s. 76).

Mekân burada ilişkinin gelişmesini engelleyici bir unsur olarak yerini alır. Minarenin 'kalınlık' ve 'koyuluğu' engelin zorluğunu daha da keskinleştirir. Fakat vapurda meydana gelen o sabit ânın kırılımı, mekânın az sonra farklı bir şekilde konumlandırılmasına yol açar; "Karşımdaki bodur minare belki bir bahaneydi; onu evini bilmeyi değil düşünmeyi istiyordum. Düşündüm de..." (s. 76). Önce işten eve, sonra boş gezmekten eve yalnızca hayatta kalma galesiyle yaşamını sürdüren -ki bir aralık

bundan dahi vazgeçmeyi düşünmüştür- anlatıcı, âşık olduğunda sınırları netlikle verilen bu mekânı dönüştürmeyi, mekânın dayatılarını aşmayı becerir. Yine mekândan sevgiliye ulaşır fakat burada vasıta bireyselliğın en açık göstergelerinden biri olan hayal gücüdür. Bodur minare onu fiziksel olarak engellemiş ama zihinsel olarak serbest bırakmıştır. Tüm bunlara karşın kusursuz bir bireyleşmenin meydana geldiğinden söz etmek mümkün değildir. Evet, bu bir adımdır ama anlatıcı hâlâ mekânın kodlarından sıyrılamamıştır. Bodur minarenin fiziksel ayırıcılığına boyun eğer. O kızı görmenin ötesinde onunla ilgili hayal kurmayı kabul etmiş gibidir. Yine de açıktır ki bu hayal ile hayata yeniden tutunur; "Ertesi gün öğle sonu, bir aydır ilk defa ayakkaplarımı boyattım" (s. 77). Anlatıcı kendisini gizleyip göz ardı edilmeyi düstur olarak belirlediğı yaşama son verir. Mekân tekdüzeliğın çözülmeye başlamasıyla farklı işlevlerini de gözler önüne serer.

Anlatıcının dışında gelişen bir olguya -mekân- bu kadar bağlanması kendi kimliğinin tek başına tanımlanamayacağı düşüncesini doğurur. O, mekânın güvenine yaslanmadan kendisini rahatlatamaz. Üzerine en çok düştüğü mekânın ev olması da dikkat çekicidir. Gaston Bachelard (2013), ev olmazsa insanın dağılmış bir varlık olacağını söyler (s. 37). "Kızıl üstüne ak çiçekli minderleriyle parlatılmış cevizden altı koltuğın yerine oyma cevizden, yayları kadife kaplı altı koltuk almak için" (s. 74) para biriktirdiğı ve bu ifadeyle bile sahiplenememiş olduğunu anladığımız evinden, ağabeyinin ve ailesinin kendisinden bıktıklarını düşündüğü evine geçen anlatıcı, vapurda hoşlandığı genç kız hakkında bilgi sahibi olmak ister ve onu takip etmeye karar verir. "Evini öğrenecektim" (s. 76), der basitçe. Ev kişiyi bilmek ile aynı işlevi görür. Anlatıcı sevdiğinin kendisi gibi evsiz, dağılmış bir varlık olmadığından emin olmak ister. Mekânın ikna ediciliğine kendini teslim eder. Mekânla yüz yüze gelir, gelemediğindeyse bir düş inşa etmeye girişir. Kalabalıklar içindeki alelade biri olmaktan bireyleşmeye attığı adımda ayrık bir uyarıcı olarak iş gören aşk, hayal gücünü tetiklerken mekân da değişime uğrar. Birey mekânın dayatıcılığının yanında, dönüştürülebilir olma özelliğinin de farkına varır.

Hikâyenin en belirleyici mekânlarından biri de anlatıcının ilk görüşte seveceğı genç kızı gördüğü vapur olur. Vapurun ne burada ne de oradalığı, daha makul bir ifade ile sağladığı aidiyetsizlik, ilişkinin altında filiz-

lenebileceği sınırların baskısını hafifletir. Fiziksel olarak iki kara parçası arasındaki köprü olan vapur ilişkisel düzlemde anlatıcıyla genç kızın "iki ucunda yalnız kaldıkları", "kimsenin göremediği", "o kıldan ince köprüye" dönüşür. Ayırt edici olan ise vapurun bir nesne-mekân olmasıdır. Vapurun ekseninde sürdürülen yaşamları anlatırken Tanpınar'dan Oğuz Atay'a kadar sık sık gördüğümüz nesnenin durağanlığı övgüsü ortadan kalkar. İç içe geçen bu iki olgu, vapura hareket kazandırır. Benzer bir şekilde, Leyla Erbil'in "Vapur" adlı öyküsündeki vapur da bir nesne-mekândır. "Bodur Minare'den Öte"dekinin aksine ise Erbil'in öyküsünde vapura bir iç mekân olarak ulaşamayız. Cismi varlığına yapılan tüm vurguların ötesinde o bir buluntu-mekândır; kaybedenlerin buluntusu işlevi görür: "...vapuru gören insanların, o ulusumuzun ensesine vurulup ağzından lokması çalınan ve nedense hep kıyıda köşede kalan, savaş çıktıkça anımsanılan, savaşız yıllarda bir yolunu bulup kendini göstermemiş ama göze girmek için neler yapabilecek olan..." (1983, s. 31) insanlardır vapuru sahiplenen, kendilerinin olacak bir şey bularak kendilerini var edebilen. Vapurun tüm teması ve peşi sıra gelen coşku ile özgürlüğün ardındansa kişiler, Simmel'in "Metropol ve Zihinsel Yaşam" makalesinde söz ettiği "usanmışlık tutumu" ile yüz yüze gelir. Maruz kaldığı uyarıcıların çokluğu ve şiddeti, bireyi bir savunma mekanizması geliştirerek hissiz kalmaya iter. Vapur toplumsal çerçevenin kenarlarına itilmiş insanların seslerini bulmaları için bir kurtarıcı olma yolunda ilerlerken -tıpkı bodur minarenin hayal gücünü serbest bırakarak anlatıcıya yeniden hayata kazandırması gibi- tekdüzeleşir. Anlatıcı genç kız nasıl da vapura olan ilgilerini yitirmeye başladıklarından söz eder. "Bıkmış mıydık, alışmış mıydık... nankörce bir dinginlikti bizimkisi" (s. 37). Erbil'in ortadan yok olan vapuru, Atılğan'ın öyküsünde hayat bulmuş gibidir. Erbil'in anlatıcıları için kanıksanan vapur imgesi, Atılğan'ın anlatıcısı için tekdüzelikten sıyrılış, bir kazançtır. Sırtında baskısını hissettiği tüm gündelik uyarıcıların yanında tamamen kendisinin olabilecek bir deneyimi imler vapur "Bodur Minareden Öte"de.

Öykü boyunca mekân dâhilinde tekrarlanan bir diğer izlekse yeraltıdır. Ağabeyi ve onun ailesiyle kaldığı sürede kendini hatırlatmamak adına neredeyse odaya sinerek onunla bütünleşme telaşı güden karakter, odaya öylesine gömülmeye çalışır ki "yatağın altından döşemenin kaydığı, dipsiz bir oyuğa hızla düştüğü zamanlar" (s. 72) olur. Anlatıcı

mekânın içinde bir yok-mekân yaratarak kendini çevresinden uzaklaştırır. Alışıldık mekânın yarattığı gerilim kendini yok-yer oluşturma arzusunda gösterir. Fakat düşleminde bu eylemi gerçekleştiren anlatıcı, mekân üzerinde kurabileceği hâkimiyetten henüz haberdar değildir. Bu bilinçsiz yaratı, mekâna karşı değil mekânın baskınlığı nedeniyle gerçekleşir. Serkan Güneş "Yeraltı Mekânı ve Kavramının Toplum ve İmgelem Üzerine Etkisi" makalesinde Pike'tan alıntı yaparak şöyle der; "Modernliğin ve modern kentin kavramsallaştırılmasında yeraltı ve kentin yeraltı sistemlerinin etkisi büyüktür" (2010, s. 125). Atılğan'ın öyküde böyle karanlık sayılabilecek bir izleğe yer verirken şehrin en yaygın pratiklerinden biriyle bağlantılı sayılacak bir imge kullanması önemlidir. Anlatıcının sığındığı mekân, dayatılar düzleminde ilk matruşkanın içinde gizlenmiş matruşkalardan yalnızca biridir. Anlatıcı, bir özdeşleş(eme)me problemiyle karşı karşıyadır. Mekânsal kırılmanın kendisini sarstığı bir anla karşı karşıya gelir. Yokluk ve koruyuculuk sıfatları arasında gidip gelmekte olan yeraltı, sonunda aslında hiç ayrılmadığı gündelik dünyayla bütünleşir. Öykünün sonunda, kendisine bir çıkış yolu gösterebilecek minare de kurtarıcı rolünü yitirdiğinde; "Gözlerimi kaparken son gördüğüm benimle birlik düşen bodur minareydi. Dipsiz, kapkara bir oyukta korkunç bir hızla iniyorduk" (s. 80) der anlatıcı. Fakat bu koyu karanlığın sonlandığı yer bodur minare ve çevresindeki mahalleden başkası değildir. Sivasız duvar önünde başlayan hikâye gene sivasız duvar önünde sonlanırken mekânın kısırıcılığı okuyucuya bir kez daha hatırlatılır.

Atılğan'ın sınırlarla kuşatılmış dar dünyalarının içinde daralan insanların (Gürbilek, s. 58) biri olan anlatıcı-karakter, 'varoluşunun panosuna' (Berger, 2015, s. 66) dönüşen şehirdeki raptiyelerle tutturulmuş mekânlar içinde hareket eder. Kimi zaman bu raptiyelerin yerini değiştirerek –vapurla olan ilişkisindeki gibi- kimi zamansa onları panodan söküüp yerine yenilerini koyarak –abisinin evinde meydana getirdiği yeraltı, sevdiği kız için kurduğu ev hayali- çevrelendiği tekdüzeliği kırma amacı güder. Bu eylemsellik, mekânının sevgilinin evine ulaşmada ortaya koyduğu fiziksel güçlüğü ya da abisinin evinde onu bunaltan kuşatıcılığa getirilen çözümler, sırasıyla mekânı aşma ve mekânsızlaşma izlenimi veriyor gibi görünür. Asıl işaret edilense bu durumun imkânsızlığıdır. Anlatıcının bir yere olan aidiyetsizliği kişiliği ile öyle kaynaşmıştır ki sevgilisini güvende ve aynı zamanda kendisine ait kılmak için yine

mekâna başvurur. Evini uzaktan seyrederken sevgilisinin işten eve gelince suladığı iki pencerede ikişer saksı, hazırladığı bir sofraya, iki kardeşiyle birlikte uyuduğu bir oda hayal eder (s. 76). Kendi aidiyetsizliğiyle mekânı dönüştürür. Onun kurulu yapısını değiştirmekle birlikte mekânı bir bütün olarak ortadan kaldıramaz. Benzeri bir durum yukarıda söz edilen ve bir yok-yer olarak sunulan yeraltında da görülür. Mekân var olmak zorundadır, fakat bireyin mekânla olan diyalogu onu esnek bir yapı hâline getirir. Söz edilen mekânlar içinde anlatıcı-karakterin en çok vapurda kendini güvende hissedışı de bundandır. Vapurun hareketi sınırların çizilip, görevlerin belli olduğu mekânlarda süren tekdüze yaşamın tamamıyla yıkılamayacak olsa bile değişime uğrayabilir olduğunu gösterir.

Öykünün sonunda sevgilisiyle ayrı düşen anlatıcı-karakter, mekâna yenik düşmüş gibi gözükse de onu deneyimlerken ve aşmaya çalışırken kazandığı bilinçle "sırtı[n]daki ağır duvarı" indirir ve "yürü[r]" s. (80); hayat yenilgiyle fakat kazanılmış bir şekilde devam eder.

Kaynakça

- Atay, O. (2013). *Korkuyu beklerken*. İstanbul: İletişim.
- Atılğan, Y. (2002). *Bütün öyküleri*. İstanbul: YKY.
- Bachelard, G. (2013). *Mekânın poetikası*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki.
- Berger, J. (2015). *Bir fotoğrafı anlamak*. (B. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Metis.
- Erbil, L. (1983). *Gecede*. İstanbul: Adam.
- Güneş, S. (2010). Yeraltı mekânı ve kavramının toplum ve imgelem üzerine etkisi. *METU JFA*, 27(2), 125-139.
- Gürbilek, N. (2010). *Yer değiştiren gölge*. İstanbul: Metis.
- Kurt, M. (2011). Modernizm ve gerçeküstücülük bağlamında Sait Faik'in son hikâyeleri. *Turkish Studies*, 6(3), 1463-1475.
- Simmel, G. (2006). *Modern kültürde çatışma*. (N. Kalaycı, Çev.). İstanbul: İletişim.

Merve Şen: Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ile Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümlerinde lisans öğrencisi. Kırtıplı dergisi genel yayın yönetmeni. **E-posta:** merve.sen221@gmail.com

Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

- Sayı 18:** *Kültür ve Kentsel Tipoloji*
Sayı 17: *Çocuk ve Kent*
Sayı 16: *Kent ve Yoksulluk*
Sayı 15: *Göç-II*
Sayı 14: *Göç*
Sayı 13: *Kent Fragmanları*
Sayı 12: *Kent ve Politika*
Sayı 11: *“Buralar Eskiden Bağ idi”
Ankara’nın Semtleri*
Sayı 10: *Kent in Sanatı, Sanatın Kenti*
Sayı 9: *Kent in Bedeni: Mardin*
Sayı 8: *Küreselleşme ve Anadolu Kentleri*
Sayı 7: *Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler*
Sayı 6: *Güvenlikli Siteler*
Sayı 5: *Kent Ütopyaları*
Sayı 4: *Ankara*
Sayı 3: *Mekân ve Kimlik*
Sayı 2: *Mahalle*
Sayı 1: *Prolog: Kente Teorik Bakışlar*

Kent, insan hayatının merkezine her geçen gün daha fazla yerleşiyor. Bütün dünyada kentleşmenin hızla artmaya devam ettiği, kentte yaşayanlar kadar kentin dışında kalanları da kent bağımlı bir hayat yaşamaya zorluyor. Sunduğu çekiç imkânlar ve yol açtığı sorunlarla birlikte kent, kimileri için bir rüyayı temsil ederken, kimileri içinse hayatı kâbusa çeviren bir mekân olarak öne çıkıyor. Bir bakıma, insana dair bütün meseleler hızla kentleşiyor. **İdealKent**, kenti akademik araştırmanın merkezi ögesi olarak belirleyerek, beşerî sorunlara ve bunların çözümüne dair kent merkezli bir bakış açısı üretmek üzere yayın yapmayı temel ilke olarak kabul ediyor, aslı ilgisini kent olarak tayin ederken, farklı disiplinlerin “kent”le kurdukları her türlü bağa açık olmak istiyor. Sosyoloji, psikoloji, tarih, felsefe, antropoloji, mimarî, şehir-bölge planlama, hukuk ve siyaset bilimi gibi alanlarda üretilen kente dair çalışmalara akademik bir zemin sunmayı arzuluyor.

Teorik metinler kadar, nicel ve nitel araştırma yöntemleriyle üretilmiş bilgileri de önemsiyor ve ilgisini sadece Türkiye coğrafyasıyla sınırlamak istemiyor. Paris, Berlin ve Londra ile olduğu kadar Bağdat, Kahire, Tahran, Tokyo, Pekin, Canberra, Mexico City ve Rio ile de ilgilenerek global ölçekli tüm kentsel sorunlara yönelmeyi hedefliyor. Bu amaçlarla 2010 yılından beri yayın hayatına devam eden **İdealKent** yılda üç sayı çıkararak yolculuğuna devam ediyor.

YAZI ÇAĞRISI

Sayı 19 • Mayıs 2016

Kent Belleği ve Kentsel Koruma

Son Yazı Gönderme Tarihi: 01 Nisan 2016

Kentsel koruma, günümüzde hem bir akademik disiplin hem de bir planlama pratiği alanıdır. Yaşanan çevresel, kentsel, teknolojik, siyasi, düşünsel, sosyo-ekonomik, sosyo-mekansal değişimler ile birlikte koruma disiplini ve pratiği de kendi içinde değişimler yaşamakta, yeni kavramlar, yeni yaklaşımlar, diğer disiplinler ile kesişim noktaları, yeni çözüm ve yasal-yönetmelik araçlar, yeni uygulama biçimleri ve elbette yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kent belleği ve kentsel mirasın korunmasında uluslararası kavram ve yaklaşımların temel olması ile birlikte, ulusal veya yerel ölçeklere özgü koşullar, zorluklar ve edinilen farklı deneyimler doğrultusunda, farklı coğrafya ve kültürlerde farklı çözüm ve yaklaşımlar da gelişebilmektedir. Bu bağlamda dergimizin bu sayısı, kentsel koruma disiplini ve pratiğini güncel kavram, yaklaşım ve zorluklar üzerinden irdelemeyi; aynı zamanda bu ana temalar kapsamında uluslararası, ulusal ve yerel farklılıklara değinmeyi amaçlamaktadır.

Sayımızda, kent belleği ve kentsel koruma çerçevesi içinde, aşağıdaki temalara yönelik çalışmalara ve Türkiye’de yerel ölçekte gerçekleştirilmiş güncel araştırmalara yer verilecektir:

- Kentsel Korumada Uluslararası Güncel Kavram ve Yaklaşımlar
- Uluslararası Kurum, Kuruluş ve Ağların Kentsel Korumadaki Rolü
- Kentsel Koruma Sürecinde Farklı Disiplinlerin Rolü ve İlişkisi
- Kentsel Korumanın Önündeki Güncel Sorun ve Tehditler
- Teori ve Uygulamada Kentsel Koruma
- Kent Belleği ve Kimliğini Koruma
- Korumanın Yasal ve Yönetmelik Yapısı
- Kentsel Koruma ve Yönetişim
- Kentsel Koruma ve Yerel Yönetimler
- Kentsel Koruma ve Finansman

- Kentsel Koruma, Ekoloji ve İklim Değişikliği
- Dünya Kültür Mirası Alanlarını Koruma ve Alan Yönetimi
- Kentsel Arkeolojik Alanlarda Koruma
- Endüstri Mirası Alanlarında Koruma ve Yeniden Canlandırma
- 20. Yüzyıl Kentsel Miras Alanlarının Korunması
- Kültürel Peyzaj Alanlarını Koruma
- Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramı Kapsamında Korumanın İrdelenmesi
- Koruma Alanlarında Yeni Yapılaşma ve Gayrimenkul Gelişimi
- Kültür Turizmi ve Kentsel Koruma İlişkisi
- Kentsel Tasarım ve Kentsel Koruma İlişkisi
- Kentsel Koruma ve Estetik
- Kentsel Koruma ve Kent Sosyolojisi İlişkisi
- Kent Tarihi ve Kentsel Koruma İlişkisi
- Müzecilik ve Kentsel Koruma İlişkisi
- Kent Belleği ve Kent Müzeleri
- Kültürel Miras Eğitimleri
- Kentsel Koruma Konusunda Toplumsal Bilinçlenme Kampanyaları
- Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kentsel Koruma Eğitimi

UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin, 40. toplantısı 10-20 Temmuz 2016 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşecektir. Bu önemli uluslararası buluşmanın öncesinde **İdealKent** dergisi, Mayıs ayında yayımlayacağı 19. sayısında "Kentsel Koruma" konusuna özel vurgu yapmayı uygun görmüştür.

Bu Özel Sayı çerçevesinde hazırlanan Türkçe veya İngilizce yazıların 300 kelimelik özeti en geç **26 Şubat 2016**, yazıların tam metni en geç **01 Nisan 2016** tarihine kadar **idealkent@gmail.com** adresine gönderilmelidir.

Ayrıca **İdealKent** Dergisinde mimarlık, planlama, kentleşme, yerel yönetimler, kentsel antropoloji gibi kenti ilgilendiren/kapsayan alanlarda göndereceğiniz makale çalışmalarını da dosya dışı olarak değerlendiriyoruz.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Sayı Editörü: Dr. Açalıya Alpan

İletişim: acalyaalpan@gmail.com

YAZI ÇAĞRISI

Sayı 20 • Eylül 2016

Ekoloji ve Kent

Son Yazı Gönderme Tarihi: 1 Temmuz 2016

İdeal Kent dergisinin 20. sayısında çevre sorunları politik-ekonomik, sosyal, kültürel yapıyla diyalektik ilişkisi bağlamında kuramsal ve güncel pratik sorunlar çerçevesinde **kentsel olanla ilgisini tutarak** disiplinler arası bir boyutta ele alınmaya çalışılacaktır. Bu anlamda konuyla ilişkili yazılarınızı bekliyoruz. Dergimizin bu sayısının çerçevesini çizmesi bakımından ana başlıklar etrafındaki soruları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Aydınlanma-modernleşme ile ekoloji arasındaki ilişki nasıl ele alınmalı ve değerlendirilmelidir?
- Farklı siyasal ideolojilerin ekolojiye; diğer bir deyişle doğa-insan-toplum ilişkisine bakışı nasıldır?
- Liberalizm, muhafazakarlık, sosyalizm, anarşizm, feminizm...
- Derin ekoloji, toplumsal ekoloji gibi yaklaşımlar, ekoloji sorununu nasıl değerlendirmektedir?
- Mekan-özel mülkiyet-yerleşiklik-göçebelik bakımından farklı toplumsal ilişki formlarının ekolojiye bakışındaki farklılıklar nelerdir?
- Kapitalist sermaye birikim dinamikleri ile doğa koruma arasındaki yapısal çatışma nasıl aşılabilir?
- Kalkınmacı paradigmlar ile ekolojik denge arasındaki ilişkinin analiz temelleri nedir ve ne olmalıdır?
- Ekolojik düşüncedeki farklı yaklaşım ve yönelimler nelerdir?
- Dünyadaki ve Türkiye'deki çevre sorunlarının dinamikleri nasıl ele alınmalıdır?
- Uluslararası düzeyde ortaya konan çevre politikalarının gücü ve önemi nedir? Uluslararası boyutta "çevre sorunlarına" yönelik ko-

- lektif çözümlerin önündeki engeller nelerdir?
- Ulus devletlerin geliştirdikleri çevre politikaları, uluslararası ölçekteki eşitsiz ilişkiler bağlamında nasıl analiz edilebilir?
 - Yaşanan çevre sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin boyutu ve derinliği ne olmalıdır?
 - Dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan çevre hareketleri nasıl değerlendirilmeli, nasıl okunmalı?
 - Çevre hareketlerinin, toplumsal hareketlerden siyasal temsiliyete doğru ilerlemesinin serüveni nasıl ele alınmalıdır?
 - Yeşil siyaset, ekolojik siyaset gibi siyasal hareketlerin dinamikleri nelerdir?
 - Türkiye’de ciddi boyutlara ulaşan çevre sorunlarına dair üretilen, ortaya konan politikaları analiz etme yöntemleri ve metodolojisi nasıl olmalıdır?
 - Sermayenin kentsel mekâna ve enerji sektörüne yoğunlaşması gibi Türkiye’de ekoloji gündemini ilgilendiren önemli konular nasıl ele alınmalı ve değerlendirilmelidir?
 - Çevre sorunlarına çözüm arayışları bağlamında ütopyalar yardıma çağrılabilir mi?
 - Ekolojik kent mümkün mü?

Bu çerçevede araştırmacıların hazırlayacakları çalışmalarını, en geç **1 Temmuz 2016** tarihine kadar ve **idealkent@gmail.com** adreslerine göndermelerini bekliyoruz. Ayrıca İdealKent Dergisinde mimarlık, planlama, kentleşme, yerel yönetimler, kentsel antropoloji gibi kenti ilgilendiren/kapsayan alanlarda göndereceğiniz makale çalışmalarını da dosya dışı olarak değerlendiriyoruz.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Sayı Editörü: Dr. Ayşe Çolpan Kavuncu

İletişim: akavuncu@gmail.com

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

İdealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İdealkent'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **İdealkent**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İdealkent**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İdealkent'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İdealkent**'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **İdealkent**'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılara aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

İdealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların **2500-6000** arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

İdealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

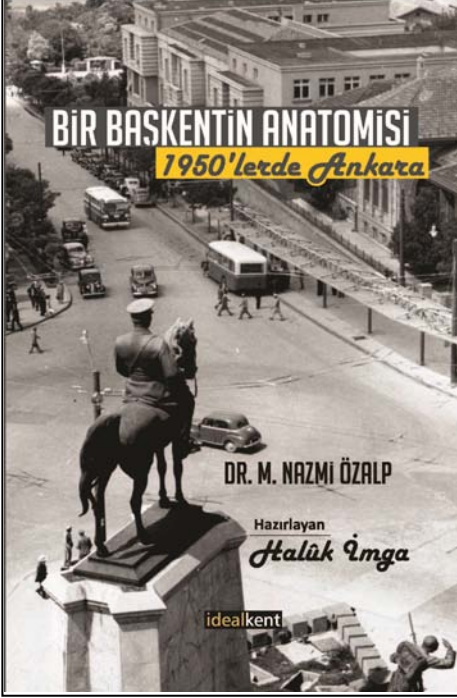
Yayımlanması talebiyle **İdealkent**'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, ayrıca içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı, sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır. Yazım kuralları ile ilgili ayrıntılı yönergeye idealkentdergisi.com adresinden bakmanız önerilmektedir.

İdealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

İdealkent'e yazı göndermek için idealkent@gmail.com e-posta adreslerini veya A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler, Çankaya/Ankara adresini kullanabilirsiniz. **İdealkent**'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir

www.idealkentdergisi.com

Bir Başkent'in Anatomisi, 1950'lerde Ankara
Dr. M. Nazmi ÖZALP

Son senelerinde yakınında bulunduğum kıymetli hekim, bestekâr ve kemençe sanatkârı Dr. M. Nazmi Özalp tarafından yazılan Ankara kitabının basılması bu zamana kadar, çeşitli sebepler yüzünden gecikmişti. Ancak Doç. Dr. Orçun İmga'nın gayretleriyle basımı gerçekleşti. Bu gecikmenin bir kitap için çok büyük talih olacağı hiç hatıra gelmemişken, gerçekten de kitap büyük bir olgunluk ve güzellik ile intişar sahasına doğmuş bulunmaktadır.

Ankara'nın biri şarkında ve diğeri de garbında ve uzaklarında doğan ama yüksek tahsillerini bu şehirde yapan ve bu şehir ile kalbi bağlarını her geçen zaman esnasında biraz

daha pekiştiren iki sevdalısının, Dr. M. Nazmi Özalp ve Haluk İmga'nın emeği ile ortaya konulan bu kitabın Ankara için baha biçilmez ve vazgeçilmez bir kaynak olduğu her türlü izahtan varestedir.

Bütün kitapçılarda...

İdeal Kent Yayınları

Aşağı Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler, Çankaya-Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

www.ideal kentdergisi.com